XINJIANG YISHU XINJIANG ART

AltunOq

شىنجاڭ سەنئىتى

5

1985

ژورنىلىمىز ئۆتكۈزگەن « سەنئەت غۇنچىسى » مۇكاپاتلاش يىغىنىدىن بىر نەچچە كۆرۈنۈش

▲ ئاپتونوم رايونلۇق ... پارتكومى مۇئاۋىن ... يىغىندا سۆزلىمەكتە.

▲ ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ سېكرېتارى جانابىل، پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ... مۇئاۋىن ... ئابلىموپ ۋە ... قاتارلىق رەھبەرلەر يىغىنغا قاتناشتى.

▲ جانابىل قاتارلىق رەھبىرى يولداشلار ... مۇكاپات تارقىتىپ بەرمەكتە

▲ « شىنجاڭ سەنئىتى » ژورنىلىنىڭ مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى ... يىغىندا سۆزلىمەكتە

▲ ئاپتونوم رايونلۇق مۇقام ئەنسەمبلىنىڭ ناخشىچىسى ... مۇقامدىن ئارىيە ئېيتماقتا.

▲ ئاتاقلىق ناخشىچى راھىلە مۇھەممەت ... مۇكاپاتلاش يىغىنىدا ناخشا ئېيتماقتا

▲ « سەنئەت غۇنچىسى » مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن ئاپتورلار ... ئەسەرلىرى ...

سۈرەتلەرنى چېنۇ لىنىڭ تارتقان.

شىنجاڭ سەنئىتى

(قوش ئايلىق ژورنال)

5 - يىل نەشرى

5

1985 — يىل

بۇ سانىدا

مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ 30 يىلى (ماقالە) .... ياسىن مۇخپۇل (3)

سوتسىيالىستىك مىللىي مەدەنىيىتىمىزنى گۈللەندۈرەيلى (ماقالە) .... سەيپۇل يۈسۈپ (36)

ۋەتىنىمىز ئۈچۈن قىممەتلىك ۋە سەنئەت غۇنچىسى» مۇكاپاتلاش پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلدى (خەۋەر) ... (41)

ۋاقىتسىز سولغان سەنئەت غۇنچىسى (ئوچېرك) .... ئەخمەت ئىمىن (44)

ئىسكىرىپكا ئاۋازى (ئوچېرك) .... ئابلا ئەخمىدى (55)

ئىجتىمائىلىق رېجىسسور (ماقالە) .... تۇرسۇنئاي يۇنۇس (67)

ئاننا كېرېنىن (دراما) .... يوگېن ئونېيل (73)

قەشقەر خەلق ناخشىلىرى ۋە ئۇنىڭ كۈي شەكلى ھەققىدە (ماقالە) ...... سۇلايمان ئىمىن (107)

كۆركەم تەڭرى تاغلىرى (ناخشا) .... سۆزى: مەمەت روزى يارقىن / مۇزىكىسى: ئابدىرىشىت توختى نىڭ (122)

جان ئانا (ناخشا) .... سۆزى: ئۆمەر ئىمىن / مۇزىكىسى: ئىمىنجان يۈسۈپ نىڭ (223)

يارىم كېلىدۇ (ناخشا) .... سۆزى: ئابلىكىم باقى / مۇزىكىسى: ئىسكەندەر سەيپۇللا نىڭ (124)

تۈستەك بويىدا (ناخشا) .... سۆزى: مەتىمىن ھەزرەت / مۇزىكىسى: خارىس ئاشۇروپ نىڭ (125)

ۋاپادارىم (ناخشا) .... سۆزى: ھېيتەم مۇسەن / مۇزىكىسى: ئابلىكىم ئابدۇللا نىڭ (126)

باغراق سادا مۇشۇ يەردىن چىققۇدۇ .... (127)

ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ 30 يىللىق تويىنى قۇتلۇقلايمىز

سەنئىتىمىز تەرەققىياتىنىڭ 30 يىلى

(شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىغا بېغىشلايمەن)

ياسىن مۇخپۇل

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى جۇڭگو خەلقىگە رەھبەرلىك قىلىپ، جۇڭگودىكى ئۈچ چوڭ تاغنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ، 1949 - يىلى 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنى تەنتەنىلىك ھالدا دۇنياغا جاكارلىدى.

دۆلىتىمىز ئازات بولغاندىن كېيىن ئىدېئولوگىيىگە مەنسۇپ بولغان ئەدەبىيات - سەنئىتىمىز يېڭى جۇڭگونىڭ ئىقتىسادى تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ كۈنسېرى راۋاجلاندى، جۈملىدىن ئۇيغۇر سەنئىتى ئۆز زېمىنىدا قايتا گۈللىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى.

جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ھەر قايسى ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونلىرىغا نىسبەتەن پەيدىن - پەي مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە سىياسىتىنى يولغا قويدى، 1955 - يىلى 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلۇپ شىنجاڭدىكى ھەر قايسى مىللەتلەر ئۆز ئارا ئىتتىپاقلىشىپ ئۆزلىرىنىڭ ئىقتىسادى ئاساسىنى پەيدىن - پەي مۇستەھكەملەپ، پەن - مەدەنىيىتىنى تېز راۋاجلاندۇردى، جۈملىدىن ئۇيغۇر سەنئىتىمىز يېڭىچە يۈزلىنىشكە قەدەم قويدى.

پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ئەمەلدا ئازاتلىققا ئېرىشكەن ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مەدەنىيىتىنى يەنىمۇ يۈكسەلدۈرۈش مەقسىتىدە 1951 - يىلى غەربىي شىمال سەنئەت ئىنستىتۇتىدا ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ سەنئەت فاكۇلتېتىنى قۇردى. شۇندىن ئېتىبارەن شىنجاڭدىكى

AltunOq

ھەر مىللەت خەلقى تۇنجى قېتىم سەنئەت بىلىملىرىنى مەخسۇس كەسپلەر بويىچە سىستېمىلىق ئىگەللەش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى. غەربىي شىمال سەنئەت ئىنستىتۇتىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر سەنئەت فاكۇلتېتىنى 1 – قاراردا پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار جەمئىي 27 نەپەر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە بىر نەپەر خەنزۇ ئوقۇغۇچىدىن باشقا ھەممىسى ئاز سانلىق مىللەتلەردىن ئىدى.

1951 – يىلى ئاز سانلىق مىللەتلەر قاتارىنى كادىرلىرىنى يېتىشتۈرۈش مەقسىتىدە ئۆلكىلىك پارتىيە مەكتىپى (سىياسىي بىرو مەكتەپ) كادىرلار يېتىشتۈرۈش سىنىپى ئاچتى. بۇ مەكتەپتە تەربىيىلەنگەن كادىرلارنىڭ بىر قىسمى سەنئەت ساھەسىدە ئارتىستلار ۋە رەھبىرى كادىرلاردىن بولۇپ قالدى.

1952 – يىلى «شىنجاڭ مىللەتلەر ئىنستىتۇتى» نىڭ سەنئەت – تەنتەربىيە فاكۇلتېتى قۇرۇلدى. بۇ سەنئەت فاكۇلتېتى «غەربىي شىمال سەنئەت ئىنستىتۇتى» نىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر سەنئەت فاكۇلتېتى ئاساسىدا قۇرۇلغان ئىدى. شۇڭلاشقا ئەينى ۋاقىتتىكى «غەربىي شىمال سەنئەت ئىنستىتۇتى» ئاز سانلىق مىللەتلەر سەنئەت فاكۇلتېتىنىڭ 2 – قارارىدا ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلارمۇ 1954 – يىلى شىنجاڭ مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ سەنئەت – تەنتەربىيە فاكۇلتېتىغا كېلىپ، ئوقۇشنى يەنە بىر يىل داۋاملاشتۇردى. شىنجاڭ مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنىڭ سەنئەت – تەنتەربىيە فاكۇلتېتىدا 1955 – يىلى رەسمىي ئىككىنچى قارار ئوقۇغۇچىلارنى قوبۇل قىلدى.

مىللىي سەنئەت تەرەققىياتىنىڭ جىددىي ئېھتىياجىغا ئاساسەن 1958 – يىلى 7 – ئايدا شىنجاڭ سەنئەت مەكتىپى رەسمىي قۇرۇلدى. شۇندىن كېيىن بۇ مەكتەپ ئىزچىل تۈردە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىپ تەربىيىلىدى. (مەدەنىيەت ئىنقىلابى جەريانىدىكى تەربىيىلىنىش ئىزچىل ۋە سىستېمىلىق بولمىدى) «مەدەنىيەت ئىنقىلابى»دىن كېيىن يەنە داۋاملىق ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىندى.

1960 – يىلى شىنجاڭ سەنئەت مەكتىپىدە، مۇزىكا ۋە گۈزەل سەنئەت كەسپلىرىنى ئاساس قىلغان «شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتى» تەسىس قىلىندى. بۇ چاغدا ئۇسسۇل كەسپى ئايرىلىپ چىقىپ، «شىنجاڭ ئۇسسۇل مەكتىپى» قۇرۇلدى.

1962 – يىلى «شىنجاڭ سەنئەت ئىنستىتۇتى» بىكار قىلىنىپ مۇزىكا، ئۇسسۇل ۋە گۈزەل سەنئەت كەسپلىرىنى ئاساس قىلغان «شىنجاڭ سەنئەت مەكتىپى» قايتىدىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

1958 – يىلى «شىنجاڭ سەنئەت مەكتىپى» قۇرۇلۇپ، 1984 – يىلغىچە مۇزىكىنىڭ ھەر خىل كەسپلىرى بويىچە جەمئىي 271 نەپەر ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى. بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 199 نەپەرنى، خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار 72 نەپەرنى ئىگىلەيدۇ. گۈزەل سەنئەت كەسپىدىن جەمئىي 202 نەپەر ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈرگەن بولۇپ بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 122 نەپەرنى، خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار 80 نەپەرنى ئىگىلەيدۇ. ئۇسسۇل كەسپىدىن جەمئىي 371 ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈرگەن بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى 298 نەپەرنى، خەنزۇ ئوقۇغۇچىلار 73 نەپەرنى ئىگىلەيدۇ. 1985 – يىلى يەنە ھەر قايسى كەسپلەردىن جەمئىي 86 نەپەر ئوقۇغۇچى ئوقۇش پۈتتۈردى، بۇنىڭ ئىچىدە مۇزىك كەسپىدىن 14 نەپەر، گۈزەل سەنئەت كەسپىدىن 14 نەپەر، جەمئىي 28 نەپەر ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىسى ئوقۇش پۈتتۈردى.

دېمەك شىنجاڭ سەنئەت مەكتىپى قۇرۇلغاندىن بۇيان ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى جەمئى 647 نەپەر بولۇپ جەمئى ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلارنىڭ تەخمىنەن 61 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

دۆلىتىمىز ئازاد بولغاندىن كېيىن «غەربىي شىمال سەنئەت ئىنستىتۇتى» ئاز سانلىق مىللەتلەر فاكۇلتېتىدا، «شىنجاڭ مىللەتلەر ئىنستىتۇتى»نىڭ سەنئەت تەربىيە فاكۇلتېتىدا ۋە «شىنجاڭ سەنئەت مەكتىپى»دە تەربىيەلەنگەن ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئومۇمىي سانى 800 دىن ئاشىدۇ.

ئەمدى بىز دىققەت نەزىرىمىزنى ئازادلىقتىن ئىلگىرىكى ئۇيغۇر سەھنە سەنئىتىگە ئاغدۇرايلى.

* * *

شىنجاڭدا ئۆكتەبىر ئىنقىلابى ۋە 4 - ماي ھەركىتىدىن كېيىن سەھنە سەنئىتى جانلىنىشقا باشلىدى. ئەمما ئۇ چاغلاردىكى سەھنە سەنئىتى يەنىلا ئىستىخىيىلىك سەنئەتكە ئىزچىل ۋارىسلىق قىلىش ئاساسىدا قانات يايدۇرۇلاتتى. سەنئەتنىڭ ھەر قايسى تۈرلىرىدە مەخسۇس كەسپىي تەربىيە ئالغان سەنئەتكارلار يوق ئىدى. شىنجاڭدا سەنئەت ساھەسىدىكى ئالىي بىلىم يۇرتلىرى ئەمەس ھەتتا ئوتتۇرا ۋە باشلانغۇچ بىلىم يۇرتلىرىمۇ يوق ئىدى. بىراق بىر مەزگىللەردە شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان ئىنقىلابچىلار ۋە ئىلغار زاتلارنىڭ كۈچلۈك تەشۋىق ئېلىپ بېرىشى بىلەن شىنجاڭ خەلقى يېڭى دېموكراتىك ئىدىيىنى تېز قوبۇل قىلالىغان ئىدى. شۇ سەۋەبتىن شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى شەھەر، ۋىلايەت ۋە ناھىيىلىرىدە ئارقا - ئارقىدىن ۋۇجۇتقا كەلگەن ئۇيۇشمىلار ① قارمىقىدىكى «سانايى نەفىسە»لەردە ئىلغار مەزمۇندىكى سەھنە ئەسەرلىرى ۋە ھەر خىل كونسېرت نومۇرلىرى ئوينىلاتتى. بىراق دۆلەت خىراجىتى بىلەن تەمىنلىنىدىغان بىرمۇ كەسپىي سەنئەت ئۆمىكى يوق ئىدى.

1946 - يىلى 7 - ئايدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەرەپ بىلەن ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى ئوتتۇرىسىدا 11 ماددىلىق تىنچلىق بىتىمى ئىمزالانغاندىن كېيىن، دېموكراتىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلدى. شۇندىن كېيىن 1947 - يىلى 4 - ئايدا تۇنجى بولۇپ «شىنجاڭ ياشلار سەنئەت ئۆمىكى» ② قۇرۇلدى. بۇ ئۆمەككە شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى بىر قەدەر كۆزگە كۆرۈنگەن تالانتلىق ئارتىسلارنى يۆتكەپ كەلدى. شۇ چاغلاردا «شىنجاڭ ياشلار سەنئەت ئۆمىكى»دە 70 كە يېقىن ئارتىس بولۇپ، قەمەرخانىم، مىنەۋەرخانىم، قۇربان ئىبراھىم، ئۆمەر ئېلى، مەھەممەتجان ئىسمايىل نۇرتىما تۇرغۇن، ئايىمنىساخانىم، قاتارلىقلار بۇ ئۆمەكنىڭ غوللۇق ئارتىسلىرى ئىدى.

---

① شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

② دەسلەپتە بۇ سەنئەت ئۆمىكى «[illegible] ياشلار سەنئەت ئۆمىكى» دەپ ئاتالغان. ئۇزۇن ئۆتمەيلا «ياشلار سەنئەت ئۆمىكى» دەپ ئاتالدى.

دېمەك، ئازادلىقتىن ئىلگىرى شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا پائالىيەت ئېلىپ بېرىۋاتقان ئۇيۇشمىلار، نىڭ قارىمىقىدىكى سانايى نەفىسە ئۆمەكلىرىنىڭ ئارتىستلىرى ھەممىسى دېگۈدەكلا ئەنئەنىۋى مىللى سەنئىتىمىزگە ئىستىخىيىلىك ھالدا ۋارىسلىق قىلغۇچى تالانتلىق خەلق سەنئەتكارلىرىدىن تەشكىللەنگەن ئىدى. پەقەت ئازادلىقتىن كېيىنكى بىر قانچە يىلدىن كېيىنلا پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ بىۋاسىتە غەمخورلۇقىدا تەربىيىلەنگەن تۈركۈم - تۈركۈم ياش سەنئەتكارلار پىشقەدەم خەلق سەنئەتكارلىرى بىلەن قوشۇلۇپ، دەسلەپكى سەنئەت قوشۇنى شەكىللىنىشكە باشلىدى.

30 - يىللاردىكى مەدەنىي ئاقارتىش ھەركىتىنىڭ ئۆرلىكىسى بىلەن شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا چوڭ - كىچىك سانايى نەفىسە ئۆمەكلەر مەيدانغا كېلىشتىن ئىلگىرى شىنجاڭنىڭ ناخشا - ئۇسۇل سەنئىتى — خەلق مەشرەپلىرى، سەيلە - باراغەت سورۇنلىرى، ئاۋات بازارلاردىكى چوڭ - كىچىك سورۇنلار، ساماۋەرخانە ۋە ساتىراچخانىلاردىن ئىبارەت تار دائىرە بىلەنلا چەكلىنەتتى. شىنجاڭ قەدىمدىن تارتىپ ناخشا - ئۇسۇل ماكانى دەپ ئاتالسىمۇ تاكى ئازادلىققىچە شىنجاڭدا ھېچقانداق سەنئەت مائارىپى يولغا قويۇلمىغان ئىدى. مەشھۇر سەنئەتكارلار ئىنتايىن تار دائىرىدە شاگىرت تەربىيىلەيتتى. ياكى سەنئەتكارلىق پەقەت ئاتىدىن بالىغا مىراس قالىدىغان ئەنئەنىۋى ئادەت سۈپىتىدە داۋام قىلىپ كەلگەن ئىدى.

ئازادلىقتىن كېيىن دەسلەپكى قەدەمدە مۇزىكا، ئۇسۇل ۋە گۈزەل سەنئەت مائارىپى يولغا قويۇلۇپ، ئەسىرلەردىن بۇيان داۋام قىلىپ كېلىۋاتقان ئىستىخىيىلىك سەنئەت شەكلى مۇنتىزىملىشىشقا قاراپ يۈزلەندى.

بىز تۆۋەندە مۇزىكا، ئۇسۇل، تىياتىر، گۈزەل سەنئەت، كىنوچىلىق ۋە فوتوگرافىيە قاتارلىق ساھەلەردىكى كەسپىي قوشۇننىڭ يېتىلىش ئەھۋالى ۋە 30 يىلدىن بۇيان قولغا كەلگەن بىر قىسىم نەتىجىلەر ئۈستىدە قىسقىچە توختىلىپ ئۆتەيلى.

1

ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئۇزاق تارىخقا ئىگە. ئۇ مىلادىيەدىن خېلى بۇرۇنلا بىر قەدەر يۈكسەك تەرەققىياتلارغا ئېرىشكەن ئىدى. ئۇيغۇر مۇزىكىسى مىلادىيەدىن كېيىنمۇ ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك ۋە چەتئەل مۇزىكىلىرىغا مۇئەييەن تەسىر كۆرسەتكەن. 6 - ئەسىردە ياشىغان كۇچارلىق مەشھۇر كۈيشۇناسلاردىن ئاتا - بالا سۇجۇپلار، ماندا ئاقارى، قەشقەرلىق پېيشىنۇ قاتارلىقلار؛ 10 - ئەسىردە ياشىغان مەشھۇر ئۇيغۇر كۈيشۇناسى فارابى، 16 - ئەسىردىكى سەئىدىيە خانلىقى دەۋرىدە ياشىغان مەشھۇر مۇزىكاشۇناسلاردىن قىدىرخان، سەئىدىيە خانلىقىنىڭ ئىككىنچى ئەۋلاد پادىشاسى، مەرىپەتپەرۋەر شاھ ئابدۇرىشىتخان، مەشھۇر مۇزىكاشۇناس مەلىكە ئامانىساخانىلار ئۇيغۇر مۇزىكا تارىخىدا بىر يۈكسەك ئىپتىخار بىلەن تىلغا ئالىدىغان ئەڭ مەشھۇر نامايەندىلەر ئىدى.

ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ ئىككىنچى ئالتۇن دەۋرى ھېسابلانغان سەئىدىيە خانلىقى ئاغدۇرۇلغاندىن كېيىن شىنجاڭدا سوپىزىم باش كۆتىرىپ چىقتى، بۇ چاغدا ئىقتىسادى قاششاقلىق تۈپەيلىدىن خەلق قاتمۇ - قات زۇلۇمغا بوغۇلدى، يەن - مەدەنىيەت ۋە ئىلغار پىكىرلىك زاتلار ۋەيران قىلىندى، شۇندىن كېيىن تاكى ئازاتلىق ھارپىسىغىچە بولغان ئارلىقتا مۇزىكا ساھەسىدە ئۇرغۇن ئىستېداتلىق زاتلار ئۆتكەن بولسىمۇ ئۇلارنىڭ نۇرغۇنلىرى ئۆز تالانتىنى كەڭ كۆشادە نامايەن قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولالمىدى.

16 - ئەسىردىكى سەئىدىيە خانلىقى دەۋرىدە ئۇيغۇر مۇزىكىسىنىڭ ئالتۇن تاجى بولغان «ئون ئىككى مۇقام» قايتا بىر قېتىم چوڭ رەتلەنگەندىن كېيىن، ھەر قايسى دەۋرلەردە ئۆتكەن مەشھۇر خەلق مۇزىكاشۇناسلىرى «ئون ئىككى مۇقام» نى ئۇيغۇر خەلق ناخشا، مۇزىكىلىرى بىلەن بىرگە ئەۋلادتىن - ئەۋلادقا مىراس قالدۇرۇپ بۈگۈنكى دەۋرىمىزگىچە يەتكۈزدى.

30 - يىللاردىكى «سانايى نەفىسە» لەردە ئاكتىپ رول ئوينىغان مۇزىكانتلىرىمىز ئۆزلىرى بىلەن زامانداش ياشىغان بىر تۈركۈم پېشقەدەم خەلق سەنئەتكارلىرىنىڭ چوڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان ئىدى. بۇ پېشقەدەم مۇزىكاشۇناسلار ئەينى دەۋردە «ئون ئىككى مۇقام» ۋە خەلق ناخشا، مۇزىكىلىرىنى يۇقىرى ماھارەت بىلەن ئورۇنلاپ، خەلق ئىچىدە داڭ چىقارغان ئىدى. تەۋەككۈل ئاخۇن، شاھ كىچىك روزى (باشى)، ئاشۋاي، روزى مۇھەممەت (روزەك باشى)، تۇردى تەۋەككۈل (مۇقامشۇناس تۇردى ئاخۇن)، مەھەممەت موللا (ئاخۇنۇم كارۋەشەن)، روزى تەمبۇر، قاسىم ئەلنەغمە، تۇردى ئاخۇن قاتارلىق شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى زور بىر تۈركۈم پېشقەدەم مۇزىكاشۇناسلار 30 - يىللاردىن كېيىنكى «سانايى نەفىسە» لەرنىڭ ئىشتىراكچىلىرىدىن بولغان مۇقامشۇناس زىكرى ئەلپاتتا، سەمەت ئابدۇللا، ئابدۇۋەلى جارۇللا، مۇسەنجان جامى، قۇربان ئىبراھىم، ئابلىزخان ماخۇت ۋە مۇساجان روزى قاتارلىق بىر تۈركۈم تالانتلىق مۇزىكانتلارغا مۇئەييەن تەسىر كۆرسەتكەن ئىدى.

* * *

1949 - يىلى دۆلىتىمىز ئازات بولغاندىن كېيىن ئاز سانلىق مىللەتلەر سەنئىتى تېز راۋاجلاندى، مۇزىكا ساھەسىدىمۇ يېڭى - يېڭى ئۆزگىرىشلەر بارلىققا كېلىشكە باشلىدى. 1951 - يىلى تەسىس قىلىنغان «غەربىي شىمال سەنئەت ئىنىستىتوتى» نىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر فاكولتېتىنى پۈتتۈرۈپ كەلگەن ۋە 1952 - يىلى تەسىس قىلىنغان «شىنجاڭ مىللەتلەر ئىنىستىتوتى» نىڭ سەنئەت - تەنتەربىيە فاكولتېتىنى پۈتتۈرگەنلەردىن ھەمدە 1958 - يىلى تەسىس قىلىنغان «شىنجاڭ سەنئەت مەكتىۋى» نى پۈتتۈرگەنلەردىن ئىسكەندەر سەيپۇللا، غارىس ئاشىرۇپ، ئابلەي جاھقباي (قازاق)، خې ۋېنجىڭ (شىبە)، ئابدىقادىر قايىتوپ، تۇرسۇن قادىر، تۇرغان ئىشان (قىرغىز)، مۇھەممەت سايىت، ئىمىن قۇربان، مولايان ئىمىن، سابىر ئىسمايىل قاتارلىق 100 دىن ئوشۇق ئوقۇغۇچى شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى سەنئەت ئۆمەكلىرى ۋە مۇزىكا ماتارىيىسى

ساھەسىدە كومپوزىتور، ناخشىچى، مۇزىكانت ۋە مۇزىكا ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ خىزمەت قىلىشقا باشلىدى. ھەممە تېخىمۇ مۇكەممەل بولغان ئەملىي ۋە نەزىرىيىۋى بىلىملەرگە ئىگە بىر قەدەر مۇنتىزىم مۇزىكا قوشۇنىنى شەكىللەندۈردى. ھەممە بۇ يىللاردا ئىچكىرى ئۆلكىلەردىكى ئالىي بىلىم يۇرتلىرىنى ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ پۈتتۈرگەنلەردىن رابىيە مۇھەممەت، ئەمەتجان، ئابدۇكېرىم ئابدۇرېھىم قاتارلىقلارمۇ بۇ سەپكە قوشۇلۇپ، ئۆز ئىستېداتلىرىنى نامايەن قىلىشقا باشلىدى.

مۇزىكا قوشۇنىنىڭ كېڭىيىشى، تەرەققىي قىلىشى پەقەت مەخسۇس كەسپىي تەربىيە كۆرگەن ئوقۇغۇچىلار بىلەنلا چەكلىنىپ قالمىدى. ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدىن باشلاپ، 60 - يىللارنىڭ ئاخىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا مەھەممەتجان ئىسمايىل، ئابلىكىم ئابدۇللا، روزىغان ئەخمىدى، پاشاقىز ئىشان، شىرىنئاسى، پاتەم قۇربان، غىياسىدىن بارات، داۋۇت ئاۋۇت، ئابدۇللا ھامۇت، ئۆمەر توختى، ئابدۇقادىر ئابدۇللا، سالامەت مەخسۇت، ئابلىز ئاقچى، ئابدۇرېشىت توختى، ئابلىز قۇربان، غۇلام مۆيدىن، مەتروزى تۇرسۇن، ئابلەق مۇسلىم، تۇرنىسا سالاھىدىن، ئىمىنجان يۈسۈپ، رىسالەت ھاپىز قاتارلىق زور بىر تۈركۈم تالانتلىق سەنئەتكارلار، قوشۇنىمىزغا ئارقا - ئارقىدىن قوشۇلۇپ كىرىپ شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى سەنئەت ئۆمەكلىرىنىڭ پائالىيەتلىرىنى ئالاھىدە جانلاندۇرىۋەتتى.

1978 - يىلدىن كېيىن يەنە بىر تۈركۈم ياش كومپوزىتورلار، مۇزىكانتلار، ناخشىچىلار يېتىشىپ چىقىپ، پىشقەدەملەر، ئوتتۇرا ياشلىقلار ۋە ياشلاردىن تەركىب تاپقان ھەم ئەملىي تەجرىبىگە ھەم نەزىرىيىۋى بىلىمگە ئىگە مۇنتىزىم قوشۇننىڭ مۇستەھكەم ھۇلىنى قۇردى.

دىلبەر يۈنۈس، ھېكىم ھەسەن، ئەكرەم، مەھەممەت تۇرسۇن، ئابدۇراخمان ئايۇپ، ئابلىز رەھىم، پەتتار رەھىم، يارمۇھەممەت، باھارگۈل، سەرۋەر، نۇرئانىسە قاتارلىق بىر تۈركۈم ياشلار مۇزىكا قوشۇنىمىزنىڭ ئىستىقباللىق كەسىپ ئىگىلىرىدىن بولۇپ قالدى.

* * *

ئازادلىقتىن كېيىن مۇزىكا ھاياتىمىزنىڭ يولغا قويۇلۇشى ۋە تۈركۈم - تۈركۈملەپ ياش سەنئەتكارلارنىڭ پىشقەدەم سەنئەتكارلار سېپىگە قوشۇلۇشى بىلەن مۇزىكا قوشۇنىمىز مۇكەممەللىشىپ ۋە مۇنتىزىملىشىپ بۈگۈنكى سەۋىيىگە يەتتى. مۇزىكا ئىجادىيىتىدىمۇ بەزى مۇۋەپپەقىيەتلەر قولغا كەلدى. ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا كومپوزىتورلىرىمىزدىن تۇردى ئاخۇن ئاكا، زىكرى ئەلپەتتا، مۇھەممەتجان ئىسمايىل، ھۈسەنجان جامى، سەمەت ئابدۇللا، قۇربان ئىبراھىم، ئابلىكىم ئابدۇللا، ئىسكەندەر سەيپۇللا، خارىس ئاشىرۇپ، ئابدۇقادىر قايتۇپ، غىياسىدىن بارات قاتارلىقلار «ئازات زامانە»، «دېھقانلار بىر ئائىلە»، «دوستلۇق»، «ۋەتەندە باھار»، «باتۇر ئىشچىلار»، «پارتىيەم» قاتارلىق بىر تۈركۈم ناخشىلىرى بىلەن ۋەتەننى، پارتىيىنى، سوتسىيالىستىك دەۋرنى ۋە دەۋر قەھرىمانلىرىنى كۈيلىدى. 60 - يىللارغا كەلگەندە ناخشا - مۇزىكا ئىجادىيىتى يەنىمۇ تېز راۋاجلاندى. «مېنىڭ راۋابىم»، «تيانشان باغرىدا»، «تىنارىم بويىدا شاتلىق»،

AltunOq

«باھار يەيزى»، «بۇلبۇل»، «ئېيت ناخشاڭنى دىلدارلار»، «ئەل ئۈچۈن كۆيسەڭ سۆيەي»، «ئامرىقىم»، «گۈزەل تۇرپان»، «خاڭجى قوشىقى» قاتارلىق زور بىر تۈركۈم ناخشا ـ مۇزىكىلار 60 ـ يىللارغا مەنسۇپ ئىجادىيەت مېۋىلىرىدىن ئىدى. دەل مۇشۇ يىللاردا تۇرسۇن قادىر، ئابلەت ئابدۇللا، ئابدۇرېشىت توختى، نۇرمۇھەممەت سابىت، مەترۇزى تۇرسۇن، ئابلەق مۇسلىم، غۇلام مۇيدىن، ئىسھاق سوپى قاتارلىق ياشلار ئىجادىيەت سېپىمىزگە دادىل قەدەم بېسىپ كىرىپ كەلدى.

1978 ـ يىلدىن كېيىن مۇزىكا ئىجادىيىتىمىزدە «ھەممە گۈللەر تەڭ ئېچىلسۇن، ھەممە ئېقىملار بەس ـ بەستە سايراش» ۋەزىيىتى بارلىققا كېلىپ، ناخشا ـ مۇزىكا ئىجادىيىتى يەنىمۇ يېڭى دولقۇنغا كۆتۈرۈلدى.

ئىسمىخان يۈسۈپ، ئابدۇرېھىم نىياز، پەرھات ئابىت، نۇرمامۇت، مەمتىمىن تۇردى، ئېلى بەكرى قاتارلىقلار ئۆزلىرىنىڭ يېقىندىن بۇيانقى بىر قىسىم ئىجادىيەتلىرى بىلەن ياشلارنىڭ دىققەت ـ ئېتىبارىنى ئۆزىگە جەلپ قىلىشقا باشلىدى. يېقىنقى بىر قانچە يىللاردىن بۇيان ئىجاد قىلغان «باغۋەنگە»، «كۆرۈپ كەتكىن»، «ئىرادەڭگە قايىلمەن»، «ئامرىقىم»، «تاڭ قوشىقى»، «باغ ئارا»، «مەيلىمۇ؟»، «كەشپىياتچى قىزغا»، «ئالتۇن چاغلىرىم كەلدى»، «ياشلىقىم باھار ـ بەختىم»، «گۈزەل قەشقەر»، «قەھرىمانلىق مەدالى»، «سەييارە قوشىقى»، «قەشقەر كېچىسى»، «دۇتارىم»، «جان ئانا»، «يارىم كېلەمدۇ»، «كۆركەم تەڭرى تاغلىرى»، «ئۈزۈمزار ماكان»، «ياقۇت يۇلتۇزلار»، «شەبنەم لېرىكىسى»، «گۈلباغ»، «تارىم ۋادىسى» قاتارلىق زور بىر تۈركۈم ناخشىلار چوڭقۇر ئىدىيىۋى مەزمۇن، بىر قەدەر يۇقىرى بەدىئىي سەۋىيىگە ئىگە ناخشىلار بولۇپ، ئازاتلىقنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا ئىجاد قىلىنغان مەزمۇنى يۈزە، قۇرۇلمىسى ئاددىي بولغان ناخشىلاردىن خېلى چوڭ پەرق قىلىدۇ. شۇڭلاشقا بۇ ناخشىلار تاماشىبىنلارنىڭ بولۇپمۇ ياشلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئىگە بولماقتا.

ئازاتلىقتىن كېيىن پەقەت ناخشىلا ئەمەس، بەلكى بىر قىسىم يىرىك مۇزىكىلارمۇ ئىشلەندى. قۇربان ئىبراھىمنىڭ «تارىم ۋادىسى»، «تۈن ۋە كۈن»، «تاڭ سەيلىسى»، «ئاشۋاي»، «مېنىڭ راۋابىم»، «كۆكتىكى خۇشاللىق»، «غەلىبە شاتلىقى»؛ ئىسكەندەر سەيپۇللانىڭ «تيانشان باغرىدا»، «چۆلدىكى كارۋان»، «راۋاب كونسېرتى»؛ خارىس ئاشىرۇپنىڭ «تارىم بويىدا شاتلىق»؛ ئۆمەرجاننىڭ «ئورماندىكى ئوۋچى»؛ ئابدۇرېشىت توختىنىڭ «باھار»؛ ئوسمانجاننىڭ «تيانشاننىڭ باھارى»؛ نۇرمۇھەممەت سابىتنىڭ «قەشقەر ۋادىسىدىكى تەنتەنە»؛ مەترۇزى تۇرسۇننىڭ «يۇرۇڭقاش ۋادىسىدىكى شاتلىق» قاتارلىق يىرىك مۇزىكىلىرى ئۇيغۇر مۇزىكىسىنىڭ ھەقىقىي تەرەققىيات باسقۇچىغا قەدەم قويغانلىقىدىن دېرەك بەردى.

ئازاتلىقتىن كېيىن بىر قىسىم كومپوزىتورلىرىمىز كىنو مۇزىكىسى ئىجادىيىتى بىلەنمۇ شۇغۇللىنىپ كەلدى. كومپوزىتور قۇربان ئىبراھىم «بوستانلىقتىكى تەنتەنە»، «قۇمۇلۇقتىكى يېڭى دولقۇن» قاتارلىق فىلىملارنىڭ مۇزىكىسىنى ئىشلەشكە قاتناشتى. كومپوزىتور ئىسكەندەر سەيپۇللا «پەخت ناخشىسى» ناملىق فىلىمنىڭ مۇزىكىسىنى، كومپوزىتور خارىس ئاشىرۇپ «ئارزىمەت بولمايدىغان تىز» ناملىق فىلىمنىڭ مۇزىكىسىنى، كومپوزىتور ئابدۇرېشىت توختى «يۇرتىمغا مۇھەببەت» ناملىق فىلىمنىڭ مۇزىكىسىنى ئىشلىدى.

ئازاتلىقتىن كېيىن يەنە بىر مۇنچە تىياتىر مۇزىكىلىرى ۋە ئۇسسۇل مۇزىكىلىرى ئىشلەندى.
«يالقۇنتاغ غەزىپى»، «غېرىپ ـ سەنەم»، «كۆرەش يولى»، «غۇنچەم»، «پەرھات ـ شىرىن»،
«مەسلىھەت چېيى»، «رابىيە ـ سەئىدىن»، «مۇقام ئۇستازى»، «قىزىل چىراق»، «ئانا ـ بالا»،
«گۈلنىسا»، «تاھىر ـ زۆھرە»، «ئانارگۈل» «چىن مۇدەن»، قاتارلىق تىياتىر مۇزىكىلىرى؛ «خەلق
كۆكچىسى ياخشىسى»، «لەيلىگۈل»، «چۆلدە ئېچىلغان كۆمۈش گۈللەر»،
«جانان چېشىدە يىپچىجەك چېچى»، «تارىم دولقۇنلىرى»، «تۇخۇمچى قىز»، «ئانارخان»،
«تەنتەنە»، «تيانشانغا باھار كەلدى»، «شىنجاڭ ياخشى»، «پىلە باققۇچى قىز»، «دولان سەنىمى»،
«پادىچى قىز»، «قاشتېشى گۈلى»، «دەۋرىمىزنىڭ گۈللىرى»، «قوڭغۇراق ئۇسسۇلى»، «كۆكتىكى
مەشرەپ»، «بەخت بۇلىقى»، «يۈرەك شاتلىقى»، «قوغۇن تاتلىق، دىلدا شاتلىق» قاتارلىق بىر
قانچە ئۇسسۇللۇق تىياتىر مۇزىكىسى ۋە بىر قانچە يۈز ئۇسسۇل مۇزىكىسى، ئۇيغۇر مۇزىكا ئىجادىيىتىدىكى بىر تارماق ئېقىمدىنلا ئىبارەت.

مۇزىكا ئىجادىيىتى بۇنىڭ بىلەنلا چەكلىنىپ قالغىنى يوق، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان مۇزىكا ئىجادىيىتىدە ئۆسمۈرلەر ناخشا مۇزىكىلىرىغىمۇ ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىلدى.

ئۆسمۈرلەر ناخشىلىرىدىن: «كېپىنەك»، «قالغاچ»، «قارا ـ قارا قۇشلارىم»، «تېپىشماق»، «مۆكۈ ـ مۆكۈلەك»، «گۈلەڭگۈچ»، «ئاق توشقان»، «مەكتەپكە بارايلى»، «قىزىل گالستۇك»، «قوڭغۇراق»، «گۈل ـ غۇنچە»، «جان ئانا»، «پىئونېرلار مارشى»، «ئوقۇتقۇچۇم ـ باغۋەنىم»، «ئاق تېرەك»، «ئارزۇيۇم»، «بەختىيار ئەۋلات»، «شات ئوقۇيمىز»؛ باغچە بالىلىرى ناخشىلىرىدىن: «ئاپپاق مۈشۈكۈم»، «ئۆردەك»، «چىرايلىق»، «بىزنىڭ بايرام»، «گۈزەل باغچە ئۆز ئۆيۈم»، «ئويۇنچۇقۇم»، «توزىچاق»، «توغلىقىم»، «ئاداش ـ ئاداش بىز»؛ ئۆسمۈرلەر مۇزىكىلىرىدىن: «كىچىك ئارغىماق»، «گۈلباغدىكى غۇنچە بىز»، «مەكتەپ قوچىقىدا»، «ئوينايلى»، «كىچىك غاز»، «لەگلەك» قاتارلىق بىر قانچە يۈز ئۆسمۈرلەر ناخشا ـ مۇزىكىلىرى، ئۆسمۈرلەرنىڭ مائارىپ تەلىم ـ تەربىيىسى ۋە كۆڭۈللۈك مەدەنىي پائالىيىتىدىكى مۇھىم ئامىلغا ئايلىنىپ قالدى. بۇنىڭ بىلەن ئازاتلىقتىن ئىلگىرىكى ئۆسمۈرلەر ناخشا ـ مۇزىكىلىرىنىڭ بولماسلىقىدەك (پەقەت بارماق بىلەن سانىغۇدەك بىر قانچىلا ناخشا بار ئىدى) بوشلۇق دەسلەپكى قەدەمدە تولدۇرۇلدى.

مۇزىكا ئۆسمۈرلەر مائارىپىدىمۇ مۇھىم ئورۇننى ئىگىلەشكە باشلىدى. 1981 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق مائارىپ نازارىتى باشلانغۇچ ـ ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ مۇزىكا دەرسلىكىنى تۈزۈشنى قارار قىلىپ، 10 قىسىم سىناق مۇزىكا دەرسلىكى تۈزۈلۈپ چىقتى. ھازىر يەنە تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپلەرنىڭ مۇزىكا دەرسلىكى ۋە بالىلار باغچىسى ئۆسمۈرلىرىنىڭ مۇزىكا دەرسلىكى قوللانمىسى تۈزۈلمەكتە.

※ ※ ※

شىنجاڭنىڭ مۇزىكا ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى نەشرىياتچىلىق ساھەسىدىمۇ ئىپادىلىنىشكە باشلىدى. ئازاتلىقنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا ناخشا - مۇزىكىلار پەقەت گېزىتلەردىلا ئاندا - ساندا كۆزگە چېلىقىپ قالاتتى. كېيىنچە مۇزىكا ھەققىدىكى بەزى كىتابلار نەشر قىلىنىشقا باشلىدى. «ئون ئىككى مۇقام» نىڭ نوتا كىتاۋى ئىككىنچى توم قىلىپ، بەش سىزىقلىق نوتا بىلەن نەشر قىلىندى. خەن جىڭنىڭ ۋە تۇرسۇنجان لېتىپنىڭ ئاددىي نوتىنى ئۆگىنىش ھەققىدىكى ئىككى پارچە كىتاۋى ئايرىم - ئايرىم نەشر قىلىندى. پەتتارجان ئابدۇللا ۋە مامۇت قاسىملارنىڭ راۋاپ ھەققىدىكى ئىككى پارچە كىتاۋى ئايرىم - ئايرىم نەشر قىلىندى. ئىسكەندەر سەيپۇللا، ئابلىكىم ئابدۇللا، مۆمىنجان جامى ۋە خارىس ئاشۇرۇپ قاتارلىق كومپوزىتورلارنىڭ ناخشا، مۇزىكا توپلاملىرى كەينى - كەينىدىن نەشر قىلىندى. يېقىندىن بۇيان بىر قانچە مۇزىكانتلار ئۆزلىرىنىڭ ناخشا، مۇزىكا توپلاملىرى ۋە مۇزىكا توغرىسىدىكى ھەر خىل كىتابلىرىنى ھەر قايسى نەشرىياتلارغا سۇندى. ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەت ئىمىننىڭ «ئۇيغۇر خەلق كىلاسسىك مۇزىكىسى «ئون ئىككى مۇقام»» ناملىق كىتاۋى نەشر قىلىندى.

1981 - يىلى «شىنجاڭ سەنئىتى» ژورنىلى تەسىس قىلىنىپ، مۇزىكا ئۈچۈن مەخسۇس سەھىپە ئاجرىتىلدى. ناخشا، مۇزىكىلار ۋە مۇزىكا ھەققىدىكى تەتقىقات ماقالىلىرى، مۇزىكا ئوبزورلىرى ئېلان قىلىنىشقا باشلىدى.

«ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى» دىمۇ بىر قىسىم ناخشىلار ۋە مۇزىكا توغرىسىدىكى تەتقىقات ماقالىلىرى ئېلان قىلىنىشقا باشلىدى.

جۇڭگو مۇزىكانتلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسى «تىيانشان ساداسى» ناملىق ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە ئىككى خىل يېزىقتا مۇزىكا ژورنىلى تەسىس قىلدى.

«شىنجاڭ سەنئىتى» ژورنىلى 1982 - يىلى ئىجادىي ناخشا، مۇزىكىلار ۋە تەتقىقات ماقالىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىككى يۈز مىڭ خەتلىك ھەجىمدىكى مەخسۇس بىر مۇزىكا توپلىمىنى نەشر قىلدى. مۇزىكىدىن ئىبارەت بۇ يەنىمۇ نەشرىياتچىلىقنىڭ كەم بولسا بولمايدىغان بىر ئارمىقىغا ئايلاندى.

يېقىندىن بىر قانچە يىلدىن بۇيان مۇزىكا تەتقىقاتىمۇ كىتابخانلارنىڭ دىققەت - ئېتىبارىنى قوزغاشقا باشلىدى.

ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەت ئىمىن، ياسىن مۇخپۇل، مۇسايون كېرىم قاتارلىقلار مۇزىكا تەتقىقاتىنى قانات يايدۇرۇپ، مۇزىكا تەتقىقاتچىلىقىدىن ئىبارەت بۇ بوشلۇقنى تولدۇرۇشقا باشلىدى.

ئۇيغۇر چالغۇلىرى تەتقىقاتچىسى تۇرسۇنجان ئەخمەدى يېڭى ئۇيغۇر چالغۇسى خۇشتارنى كەشپ قىلدى ۋە بىر قانچە تۈرلۈك چالغۇلارنى قايتا ئىسلاھ قىلىپ ياسىدى.

※ ※ ※

شىنجاڭدىكى مۇزىكا قوشۇنىنىڭ كېڭىيىشى ۋە مۇزىكا ئىشلىرىنىڭ تەرەققىي قىلىشىدا جۇڭگو مۇزىكانتلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ خىزمەتلىرى مۇھىم سالماقنى ئىگەللەيدۇ.

1959 - يىلى جۇڭگو مۇزىكانتلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسى قۇرۇلغاندىن تارتىپ ھازىرغىچىلىك ئىزچىل تۈردە ئەزا قوبۇل قىلىپ مۇزىكا قوشۇنىنى كېڭەيتىپ باردى.

ھازىر مۇزىكانتلار شۆبە جەمئىيىتىنىڭ ئومۇمىي ئەزالار سانى 466 نەپەر. بۇنىڭ ئىچىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەردىن قوبۇل قىلىنغان ئەزالار 248 نەپەر بولۇپ ئومۇمىي ئەزالار نىسبىتىنىڭ 53% تىنى ئىگەللەيدۇ. شۆبە جەمئىيەتتىن جۇڭگو مۇزىكانتلار جەمئىيىتىگە قوبۇل قىلىنغانلار جەمئىي 67 نەپەر. بۇنىڭ ئىچىدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەردىن قوبۇل قىلىنغان ئەزالار جەمئىي 49 نەپەر بولۇپ، قوبۇل قىلىنغان ئومۇمىي ئەزالار نىسبىتىنىڭ 73% تىنى ئىگەللەيدۇ.

جۇڭگو مۇزىكانتلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسى شىنجاڭنىڭ مۇزىكا پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشتا يېتەكچىلىك رولىنى ئوينىدى. شىنجاڭ مۇزىكانتلىرى مەملىكەتلىك مۇزىكا مۇسابىقىلىرىگە نۇرغۇن قېتىم قاتناشتى. شىنجاڭ مۇزىكانتلىرى مەملىكەتلىك سىمفونىيە مۇسابىقىسىغا، مىللىي مۇزىكىلار مۇسابىقىسىغا، ياش ئۈسمۈرلەر مىللىي مۇزىكا مۇسابىقىسىغا، ناخشا مۇسابىقىسىغا ۋە ناخشا ئىجادىيىتى مۇسابىقىسىغا قاتنىشىپ زور نەتىجىلەرگە ئېرىشتى. مەملىكەتلىك سىمفونىيە مۇسابىقىسىدە «يېزىقۇم» سىمفونىيىسى مۇنەۋۋەر ئەسەر مۇكاپاتىغا، «كارۋان» سىمفونىيىسى رىغبەتلەندۈرۈش مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. كوللىكتىپ مىللىي مۇزىكا «ۋەتىنىم - گۈلۈستانىم» 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، «لەيلىگۈل» 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى كۈيلەنگەن ناخشا «قوشماق» 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، «مۇز تاغدىكى قاراۋۇل» 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا، «تارىم غۇنچىلىرى بىز» ناملىق ئۈسمۈرلەر خورى مەملىكەتلىك ئۈسمۈرلەر ناخشا ئىجادىيىتى مۇسابىقىسىدا ئالتۇن مېدالغا ئېرىشتى.

مۇزىكانتلار شۆبە جەمئىيىتى «تيانشان ساداسى» مۇزىكا كۆرىكى ۋە «غەربىي شىمال مۇزىكا كۆرىكى» قاتارلىق پائالىيەتلەردە ئاكتىپ رول ئويناپ، شىنجاڭنىڭ مۇزىكا پائالىيىتىنى يەنىمۇ جانلاندۇردى. بۇ پائالىيەتلەر جەريانىدا نۇرغۇن ئاز سانلىق مىللەت مۇزىكانتلىرى ئىجادىيەت مۇكاپاتى ۋە ئورۇنلاش مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

ئازاتلىقتىن كېيىن، جۈملىدىن ئاپتونوم رايونىمىز قۇرۇلغاندىن كېيىن مەدەنىيەت ئازارىتى ئۇيۇشتۇرۇپ كېلىۋاتقان كونسېرت، تىياتىر ۋە مۇزىكا كۆرەكلىرى شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەت مۇزىكا خادىملىرىنىڭ ئۆز ئىستېداتلىرىنى نامايەن قىلىشىغا كەڭرى زېمىن ھازىرلاپ بەردى.

بىزنىڭ تالانتلىق مۇزىكانتلىرىمىز يالغۇز شىنجاڭدا ياكى مەملىكىتىمىزدە ئۆتكۈزۈلگەن مۇزىكا مۇسابىقىلىرىدىلا نەتىجىگە ئېرىشىپ قالماستىن، خەلقئارالىق مۇسابىقىلاردىمۇ نەتىجىگە ئېرىشىپ كەلدى.

ئاتاقلىق ئۇيغۇر ناخشىچىسى پاشاخان ئىمىن 1955 - يىلى ۋارشاۋادا ئۆتكۈزۈلگەن 5 - قېتىملىق «دۇنيا ياشلىرى سەنئەت فېستىۋالى»دا كۈمۈش مېدالغا ئېرىشىپ، دۆلىتىمىزگە شان - شەرەپ كەلتۈردى ھەمدە مۇزىكا ساھەسىدە ئۇيغۇرلارنى دۇنياغا تۇنجى قېتىم تونۇتتى

ئاتاقلىق ياش ئۇيغۇر ناخشىچىسى دىلبەر يۇنۇس 1984 - يىلى فىنلاندىيىنىڭ ھېلسىنكى شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن مىرىيام ھايلىن خەلقئارالىق ناخشا مۇسابىقىسىدا 3 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشىپ 40.000 فىنلاندىيە ماركى بىلەن مۇكاپاتلاندى.

ئاتاقلىق ئۇيغۇر ناخشىچىسى پاشاقىز ئىشان مىللىي سەنئىتىمىز بىلەن بىزنى دۇنيا سەھنىسىدە تۇنجى قېتىم تونۇتقان بولسا، تالانتلىق ياش ئۇيغۇر ناخشىچىسى دىلبەر يۇنۇس خەلقئارالىق ئاۋاز بىلەن چەتئەل ناخشىلىرىنى ئورۇنلاپ، بىزنى يەنە بىر قېتىم دۇنياغا تونۇتتى.

※ ※ ※

ئازادلىقتىن كېيىن، جۇملىدىن ئاپتونوم رايونىمىز قۇرۇلغاندىن كېيىن ئۇيغۇر مۇزىكىسى ئەگرى - توقاي يوللارنى بېسىپ يۈكسەك سەۋىيىگە يەتتى.

مۇزىكا سەنئىتىدە ھەم ئەمەلىي تەجرىبىگە ھەم نەزەرىيىۋى بىلىمگە ئىگە، بىر قەدەر مۇنتىزىملاشقان چوڭ قوشۇن شەكىللەندى. جامائەتچىلىككە تونۇلغان بىر تۈركۈم كومپوزىتورلار، ناخشىچىلار ۋە مۇزىكانتلار يېتىشىپ چىقىپ دەسلەپكى قەدەمدە خەلقئارالىق سەھنىلەرگە يۈزلەندى.

ئۇيغۇر سەنئەتكارلىرى ئىلگىرى - ئاخىر بولۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىتتىپاقداش رېسپۇبلىكىلىرىدىن ئۆزبېكىستان، قازاقىستان، تاجىكىستان، قىرغىزىستان، تۈركمەنىستان قاتارلىق رېسپۇبلىكىلار، چاۋشيەن، ھىندونېزىيە، نېپال، فىنلاندىيە، بىرما، ۋيېتنام، تۈركىيە، ماراكەش، ئافغانىستان، مىسىر، ئالجىرىيە، سۈرىيە، ئىراق، چېخوسلوۋاكىيە، پولشا، ئاۋستىرىيە، غەربىي گېرمانىيە، فرانسىيە، ئىتالىيە، ياپونىيە، ئامېرىكا، جەنۇبىي يەمەن دېموكراتىك خەلق جۇمھۇرىيىتى، شىمالىي يەمەن ئەرەب جۇمھۇرىيىتى، كۇۋەيت، پاكىستان، تانزانىيە، كېنىيە، رۇمىنىيە، يۇگوسلاۋىيە قاتارلىق 40 تىن ئارتۇق دۆلەتنىڭ سەھنىلىرىدە ئويۇن قويۇپ ئۇيغۇر مۇزىكىسىنى دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا نامايەن قىلدى.

ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتى مەسئۇل بولۇپ، ئۇيغۇر مۇزىكىسىنىڭ ئالتۇن تاجى بولغان «ئون ئىككى مۇقام»نى سىمغا ئالدۇردى ۋە ئۇنىڭ نوتىسىنى ئىككى قىسىملىق كىتاب قىلىپ نەشر قىلدۇردى. بۇ ئىشتا «ئون ئىككى مۇقام»نى ئورۇنلاپ بەرگۈچى مۇقامشۇناس تۇردى ئاخۇن ۋە «ئون ئىككى مۇقام»نى نوتىغا ئالغۇچى مۇزىكاشۇناس ۋەن تۇڭشۇ ئالاھىدە تۆھپە ياراتتى.

ئازادلىقتىن كېيىن مۇزىكا مائارىپى يولغا قويۇلۇپ، پۈتۈن كۆلەملىك باشلانغۇچ - ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ۋە باغچە بالىلىرىنىڭ مۇزىكا دەرسلىكى تۈزۈلۈپ، مۇزىكا دەرسلىكى يولغا قويۇلدى.

ئازادلىقتىن كېيىن شىنجاڭدا مەدەنىيەت نازارىتى تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن شىنجاڭنىڭ چوڭراق شەھەرلىرىدە دەسلەپكى قەدەمدە بىر قىسىم سەنئەت ئۆمەكلىرىنى قۇرۇپ چىقتى. كېيىنچە يىلدىن - يىلغا سەنئەت ئۆمەكلىرىنىڭ سانىنى كۆپەيتتى. ھازىر شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا 62 كەسپىي سەنئەت ئۆمىكىنىڭ بولۇشى، بۇ خىزمەتنىڭ بىر قەدەر كۈچ سەرپ قىلىپ ئىشلىنىۋاتقانلىقىدىن بېشارەت بېرىدۇ. ھازىر شىنجاڭنىڭ مىللىي مۇزىكا ئىشلىرى كۈنسېرى راۋاجلانماقتا.

AltunOq

2

قەدىمدىن ناخشا - ئۇسسۇل ماكانى دەپ ئاتىلىپ كەلگەن شىنجاڭدا ئۇيغۇرلار تارىختىن بۇيان ناخشا - ئۇسسۇلنى ئۆزلىرىگە دوست تۇتۇپ كەلگەن مىللەت.

ئۇيغۇر ئۇسسۇلچىلىقى تارىختىن بۇيان ئۇيغۇر مۇزىكىسى بىلەن قوشكېزەك بولۇپ كەلدى. بىرگە ياشىدى، بىرگە تەرەققىي قىلىپ كەلدى. شۇڭلاشقا ئۇيغۇر ئۇسسۇلچىلىقىنىڭ خۇددى ئۇيغۇر مۇزىكىسىغا ئوخشاشلا 30 - يىللاردىن كېيىن «سانايى نەفىسە» لەر بارلىققا كېلىپ، ئۇيغۇر سەھنە سەنئىتى تەرەققىي قىلىشقا باشلىغاندىن تارتىپ دەسلەپكى ئويغىنىش باسقۇچىغا قەدەم قويدى. مەشرەپ، سەيلە - باراۋەت، توي - تۆكۈن، ژالە - گۈلە ئورۇنلىرىغا ئوخشاش بىر قەدەر تار دائىرىدىكى مەھەللىۋى خۇسۇسىيەتتىن ھالقىپ، ئاممىۋىلىشىشقا تەرەققىي قىلىشقا باشلىدى.

«4 - ماي» مەدەنىي ئاقارتىش ھەركىتىدىن تارتىپ تاكى دۆلىتىمىز ئازات بولغانغا قەدەر 20 يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە پىشقەدەم سەنئەتكارلىرىمىزدىن قەمبەرخانىم، خەيرىنىسا تۆلەندى، ھەمراخانىم، زەينەپ سىدىق، رابىيە ئۆمەر قاتارلىقلار ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى سەھنىلەردە ناخشا - ئۇسسۇل پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇپ، بىر قىسىم شاگىرتلارنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈرگەن ئىدى. ئۇلار ھەتتا ئازادلىقتىن كېيىنمۇ سەھنە سەنئىتى بىلەن ئىزچىل شۇغۇللىنىپ، سوتسىيالىستىك يېڭى سەنئەت ئىشىنى بەرپا قىلىشتا زور تۆھپە ياراتتى.

ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدا ئۇيغۇر ئۇسسۇل مۇنبىرىنى تېخىمۇ جانلاندۇرغان مەرھۇم ئۇسسۇلچى ھاجى راخمان ئۆزىنىڭ يۇقىرى ئىقتىدارى بىلەن جاپالىق ئىچىدە ئوينىغۇچىلارنى باشلىغان ئىدى. دەل مۇشۇ يىللاردا يەنە تالانتلىق ئۇسسۇلچىلىرىمىزدىن ئايىمجان، مەھەممەت داۋۇت، سالامەت ئالىمجان ۋە ئىبراھىمجانلارمۇ ئۇيغۇر ئۇسسۇل سەھنىسىدە ئۆز ئىستىداتلىرىنى نامايەن قىلىشقا باشلىدى.

دۆلىتىمىز ئازات بولۇپ، سەنئەت مائارىپى يولغا قويۇلدى. 1951 - يىلى تەسىس قىلىنغان «غەربىي شىمال سەنئەت ئىنستىتۇتى» نىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر فاكۇلتېتىنى ۋە 1952 - يىلى تەسىس قىلىنغان «شىنجاڭ مىللەتلەر ئىنستىتۇتى» نىڭ سەنئەت - تەنتەربىيە فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن بىر تۈركۈم ياش ئۇسسۇلچىلار يېتىشىپ چىقتى. 50 - يىللاردىن تارتىپ يەنە «بېيجىڭ ئۇسسۇل مەكتىۋى» نى ۋە «مەركىزىي مەدەنىيەت مىنىستىرلىكى ئۇسسۇل كادىرلىرى يېتىشتۈرۈش سىنىپى» نى پۈتتۈرگەن بىر تۈركۈم ياش ئۇسسۇلچىلارمۇ بۇ سەپكە قوشۇلدى.

ئۇسسۇل ساھەسىدىكى ئوتتۇرا ۋە ئالىي بىلىم يۇرتلىرىنى پۈتتۈرگەن بىر تۈركۈم ياشلار ئىچىدە زەينەپ ئاقۇنجان، تۇرانقىز ماھۇت، ئابدىراخمان ئابلەت، ئىنايەت ۋە رەنا مەخسۇتلار ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ ئىزچىل تۈردە ئۇسسۇل مائارىپى بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلدى. تالانتلىق ئۇسسۇلچى مەريەم ناسىر ۋە ئابلىمىت توختىلارمۇ ئازادلىقتىن كېيىن تەربىيىلەنگەنلەردىن ئىدى.

60 - يىللارنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدىن باشلاپ ئۇسسۇلچىلار قوشۇنى يەنىمۇ كېڭەيدى. بۇ يىللاردا ئۇيغۇر ئۇسسۇل سەھنىسىدە كۆزگە كۆرۈنۈشكە باشلىغان خەلچەم سىدىق، رەيھانىگۈل ئابلىز، نۇسرەت، قىسمەت، شەمشىدىن، ئەھمەت جېلىل، ئۆمەر سايىم قاتارلىق زور بىر تۈركۈم ياش ئۇسسۇلچىلار شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى سەھنىلەردە تاماشىبىنلارنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشىشكە باشلىدى.

1957 - يىلى ۋە 1958 - يىللىرىدىكى چېكىدىن ئاشقان سول خاھىشنىڭ تەسىرى ۋە «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» جەريانىدىكى «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» نىڭ دەھشەتلىك مەدەنىيەت مۇستەبىتچىلىكى ئۇيغۇر ئۇسسۇلچىلىقىنىمۇ بىر مەزگىل بويۇنتۇرۇققا ئالغان ئىدى.

1978 - يىلدىن باشلاپ يەنە بىر تۈركۈم ياش ئۇسسۇلچىلار يېتىشىپ چىقىپ ئۇسسۇل قوشۇنىنى تېخىمۇ كېڭەيتتى.

تالانتلىق ياش ئۇسسۇلچىلىرىمىزدىن گۈلباھار سىدىق، كۆرەش تاجى، ھەبىبە ئابدۇللا، گۈلنار قاتارلىقلار 70 - يىللارنىڭ ئاخىرلىرىدىن باشلاپ ئۇسسۇل سەھنىسىدە كۆزگە كۆرۈنگەن ياش غۇنچىلاردىن ئىدى.

※ ※ ※

ئۇيغۇرلار قەدىمدىن تارتىپ ناخشا - ئۇسسۇلغا ماھىر بولغاچقا ئۇلارنىڭ ئۇسسۇل تۈرلىرىمۇ كۆپ ئىدى. «ئوت ئۇسسۇلى»، «شىر ئۇسسۇلى»، «نىقاب ئۇسسۇلى»، «پەقىرىما ئۇسسۇلى» «تاقلىما ئۇسسۇلى»، «ساما ئۇسسۇلى»، «قونتىتۇر ئۇسسۇلى»، «تەخسە ئۇسسۇلى»، «چەش ئۇسسۇلى» قاتارلىقلار قەدىمقى ئۇيغۇر ئۇسسۇللىرىنىڭ پەقەت ئىنتايىن ئاز بىر قىسمىدىنلا ئىبارەت.

ئازادلىقتىن كېيىن شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى «سانايى نەفىسە» لەر ئاساسىدا قۇرۇلغان سەنئەت ئۆمەكلىرىدە ئۇسسۇل ئىجادىيىتى دەسلەپكى قەدەمدە بىخلىنىشقا باشلىدى. بۇ چاغدىكى ئىجادىيەتلەر كۆپىرەك كلاسسىك خەلق ئۇسسۇللىرىنىڭ ھەرىكەتلىرىنى ئاساس قىلاتتى. ئىجادى ھەرىكەتلەر بىر قەدەر ئاز ئىدى.

ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى يىللىرى پېشقەدەم ئۇسسۇلچىلىرىمىزدىن قەمبەرخانىم، خەيرىنىسا تۆلەندى، ماجى راخمان، زەينەپ سىدىق، ئىبراھىمجان، ھەجەرخانىم، رابىيە ئۆمەر قاتارلىقلار دەسلەپكى قەدەمدە ئۇسسۇل ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللاندى. بۇ پېشقەدەم سەنئەتكارلار ھەم ئىجات قىلاتتى، ھەم رىژىسسورلۇق قىلاتتى. كېيىن بۇ سەپكە سالامەت ئالىمجان، مەھەممەت داۋۇت، ئايتىللا، ئۆمەرجان، بەھرىنىسا، ئابلىمىت توختى، مەريەم ناسىر، نۇسرەت، لەتىپە قۇربان قاتارلىق ئۇسسۇلچىلار قوشۇلۇپ، ئۇسسۇل ئىجادىيىتىنى تېخىمۇ يۇقىرى پەللىگە كۆتەردى.

ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدىن تاكى 1966 - يىلى «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» باشلانغىچە زور بىر تۈركۈم ئۇسسۇل نومۇرلىرى ئىجات قىلىنىپ، شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى سەھنىلەردە ئوينۇلۇشتىن تاشقىرى، مەملىكىتىمىزنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا ھەتتا چەتئەل سەھنىلىرىدىمۇ ئوينۇلۇپ، تاماشىبىنلارنىڭ يۈكسەك باھاسىغا ئېرىشتى.

ئازادلىقتىن كېيىنكى 17 يىل ئىچىدە نۇرغۇن ئۇسسۇل نومۇرلىرى ئىجات قىلىندى. بۇلاردىن «ئازادلىق ئۇسسۇلى»، «گىلەمچىلىك ئۇسسۇلى»، «لەيلىگۇل» (ئۇسسۇللۇق تىياتىر)، «دولان مەشرىپى»، «ئاتۇش ئۇسسۇلى»، «شاخ - شاخ چىنار»، «قوغۇنچىلىق ئۇسسۇلى»، «ئۈزۈمچىلىك ئۇسسۇلى»، «چۆلدە ئېچىلغان كۆمۈش گۈللەر»، «قىزىلگۈل ئۇسسۇلى»، «ئەنجۈرلۈك باغدا»، «شوخ قىز»، «ناغرا ئۇسسۇلى»، «كۆكتىپ مەشرىپى»، «شات يىگىتلەر»، «پوچتالىيون»، «قەشقەر قىزى»،

«توي ئۇسسۇلى»، «ۋەتەننى قوغدايلى»، «داپ ئۇسسۇلى» قاتارلىق ئۇسسۇل نومۇرلىرىنىڭ بىر قىسمى ئاپتونوم رايونىمىزدا، مەملىكىتىمىزدە، ھەتتا خەلقئارا سەھنىلەردە ئۆتكۈزۈلگەن ھەر خىل چوڭ - كىچىك مۇسابىقىلەردە مۇكاپاتقا ئېرىشكەن ئىدى. بولۇپمۇ 1965 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 10 يىللىقىنى كۈتۈۋېلىش يۈزىسىدىن ئىشلەنگەن چوڭ تىپتىكى ناخشا - ئۇسسۇل «خەلق كۈنچىسى ياخشى» ئازادلىقتىن كېيىنكى گۈللەنگەن ئۇيغۇر ناخشا - ئۇسسۇلچىلىقىنىڭ بىر چوڭ نامايەندىسى ئىدى.

1978 - يىلدىن كېيىنكى ئۇسسۇل ئىجادىيىتى قايتا باراقسانلىشىشقا باشلىدى. ئىجات قىلىنغان ئۇسسۇل نومۇرلىرى مەزمۇن ۋە بەدىئىيلىك جەھەتلەردە بۇرۇنقىدىن زور دەرىجىدە يۇقىرى كۆتۈرۈلدى.

«باختىكار قىز»، «تارىم دولقۇنلىرى»، «پامىردىكى بۈركۈت» (ئۇسسۇللۇق تىياتىر)، «توقۇمچى قىز»، «قار لەيلىسى»، «تىيانشاندا باھار كەلدى»، «تەنتەنە»، «بالا تەربىيىچىسى»، «مېنىڭ راۋابىم»، «بېلىق باققۇچى قىز»، «دولان سەنىمى»، «مۇقام يۇرتىدىكى شاتلىق»، «يۈرەك شاتلىقى»، «قۇلغۇراق ئۇسسۇلى»، «قوغۇن تاتلىق - دىلدا شاتلىق»، «لالە»، «كارۋان»، «ياغمۇر قىز»، «تارىم گۈلى» قاتارلىق زور بىر تۈركۈم ئۇسسۇل نومۇرلىرى دەۋر روھىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان، دەۋر قەھرىمانلىرىنى مەدھىيىلەيدىغان، چوڭقۇر ئىدىيىۋى مەزمۇنغا ۋە بىر قەدەر يۈكسەك بەدىئىي سەۋىيىگە ئىگە نادىر ئەسەرلەردۇر.

ئۇسسۇل ئىجادىيىتىدە يالغۇز كىچىك تىپتىكى ئۇسسۇل نومۇرلىرىلا ئەمەس، بەلكى بىر قەدەر يۈكسەك بەدىئىي سەۋىيىگە ئىگە ئۇسسۇللۇق تىياتىرلارمۇ ئىشلەندى. «لەيلىگۈل»، «چۆلدە ئېچىلغان كۈمۈش گۈللەر»، «پامىر بۈركۈتى» قاتارلىق چوڭ - كىچىك تىپتىكى ئۇسسۇللۇق تىياتىرلارنىڭ سەھنىگە چىقىشى ئۇسسۇل ئىجادىيىتىدىكى چوڭ ئىزدىنىش ئىدى.

※ ※ ※

ئازادلىقتىن كېيىنكى ئۇسسۇل ماھارىتىنىڭ يولغا قويۇلۇشى، ئۇسسۇل تونۇشىنىڭ كېڭىيىشى ۋە ئۇسسۇل سەۋىيىسىنىڭ پەيدىن - پەي يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشىگە ئەگىشىپ، تالانتلىق ئۇسسۇلچىلىرىمىز خەلقئارالىق سەھنىلەردىكى مۇسابىقىلەردە زور ئۇتۇقلارغا ئېرىشىپ، دۆلىتىمىزگە زور شان - شەرەپلەر كەلتۈرگەن ئىدى.

1957 - يىلى 7 - ئايدا موسكۋادا ئۆتكۈزۈلگەن 6 - نۆۋەتلىك «دۇنيا ياشلىرى سەنئەت فېستىۋالى» دا تالانتلىق ياش ئۇسسۇلچى ئامىنە يۈسۈپ يەككە ئۇسسۇل ئويناپ، كۈمۈش مېدالغا ئېرىشتى. شۇ قېتىمقى فېستىۋالدا يەنە ياش ئۇسسۇلچىلىرىمىزدىن ئابلىمىت ئاياس بىلەن زۆھرە توختى ئىككىسى ئوينىغان قوش كىشىلىك ئۇسسۇل يەنە بىر كۈمۈش مېدالغا ئېرىشتى.

1959 - يىلى ۋېنادا ئۆتكۈزۈلگەن 7 - نۆۋەتلىك «دۇنيا ياشلىرى سەنئەت فېستىۋالى» دا ئاتاقلىق ئۇيغۇر ئۇسسۇلچىسى ئايتىللا مەرھۇم ھاجى راخمان ئىشلىگەن «ئۈزۈمچىلىك ئۇسسۇلى» نى ئويناپ ئالتۇن مېدالغا ئېرىشتى.

جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىۋاتقان زامانىمىزدىكى قۇرۇلۇشنىڭ تۈرتكىسى بىلەن باشقا ساھەلەرگە ئوخشاشلا ئۇسسۇل سەنئىتىمىزمۇ ئارقىمۇ - ئارقىدىن يېڭىلىقلار يارىتىپ كېلىشكە باشلىدى. يېقىندىن بۇيان بىزنىڭ تالانتلىق ئۇسسۇلچىلىرىمىزدىن مەريەم ناسىر، خەلچەم سىدىق، رەيھانگۈل ئابلىز ۋە مەھەممەت داۋۇتلار ھەر قايسىسى ئۆز ئالدىغا يەككە ئۇسسۇل كېچىلىكى ئۆتكۈزۈپ تاماشىبىنلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى. ئۇلار ئۇسسۇل سەنئىتىدە يېڭىلىق يارىتىپ ئۆز ئىستېداتلىرىنى ئالاھىدە نامايەن قىلدى.

※ ※ ※

ئۇسسۇل قوشۇنى ئاجىزلىقتىن زورايدى، ئۇسسۇل ئىجادىيىتى يۈزەكىلىكتىن چوڭقۇرلىشىشقا قەدەم قويدى. ئۇسسۇل ئىجادىيەتچىلىرى ۋە ئۇسسۇل رېژىسسورلىرى بارلىققا كەلدى. ئۇسسۇلچىلىرىمىز پەقەت مەملىكەت سەھنىلىرىدىلا ئەمەس، بەلكى جاھان سەھنىلىرىدىمۇ ئۆز ماھارەتلىرىنى نامايەن قىلىپ، ۋەتەن، خەلققە شان - شەرەپ كەلتۈردى. ئۇسسۇل مائارىپى يولغا قويۇلۇپ نەزەرىيە بىلەن ئەمەلىيەت بىرلەشتۈرۈلدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 35 يىللىقىنى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى كۈتۈپ ئېلىۋاتقان مۇشۇنداق كۈندە شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ بىۋاسىتە يېتەكچىلىك قىلىشى بىلەن، شىنجاڭ ناخشا - ئۇسسۇل ئۆمىكىنىڭ ئارتىسلىرىنى ئاساس قىلغان ھالدا ھەر قايسى ۋىلايەت، ناھىيىلەردىن ئۇسسۇلچى ۋە مۇزىكانتلارنى يۆتكەپ چوڭ تىپتىكى ناخشا - ئۇسسۇل «تەڭرى تاغ شادلىقى»نى تەييارلاپ چىقتى. بۇ چوڭ تىپتىكى ناخشا - ئۇسسۇل «تەڭرى تاغ شادلىقى» شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 10 يىللىقىنى تەبرىكلەشتە تەييارلانغان چوڭ تىپتىكى ناخشا - ئۇسسۇل «خەلق گۇڭشېسى ناخشىسى»دىن كېيىنكى شىنجاڭ سەھنىسىدە ئوينالغان ئىككىنچى قېتىملىق چوڭ تىپتىكى ناخشا ئۇسسۇلدۇر. مانا بۇ چوڭ تىپتىكى ناخشا - ئۇسسۇل تەرەققىي قىلىۋاتقان ئۇسسۇل سەنئىتىمىزنىڭ بۈگۈنكى سەۋىيىسىدىن بېشارەت بېرىدۇ.

3

ئۇيغۇرلار قەدىمدىن تارتىپ تىياتىر سەنئىتىگىمۇ خۇددى باشقا سەنئەت تۈرلىرىگە ئوخشاشلا ئەھمىيەت بىلەن قارىغان، ئۇيغۇرلارنىڭ بۇددا دىنى مەدەنىيىتىگە ئائىت ئابىدىلىرىدىن بولغان قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى 27 پەردىلىك سەھنە ئەسىرى «مايتىرى — سىمىت» بىزنىڭ بۇ كۆز قارىشىمىزنى دەلىللەيدۇ.

10 - ئەسىردە قاراخانىلار ئۇيغۇر دۆلىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن ئۇيغۇرلار پەيدىن - پەي ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلدى. ئۇيغۇرلارنىڭ بۇددا دىنى مەدەنىيىتىگە ئائىت نۇرغۇن مەدەنى

يادىكارلىقلىرى ۋەيران قىلىندى، جۈملىدىن سەھنە سەنئىتىمىز ئىسلام دىنىنىڭ مەلۇم چەكلىمىسىگە ئۇچراپ، پەيدىن – پەي زاۋاللىققا يۈزلەندى ۋە ئۇزاق ئەسىرلەرگىچە تەرەققىياتقا ئېرىشەلمىدى.

※ ※ ※

ئۆكتەبىر ئىنقىلابى ۋە «4 – ماي» ھەركىتىنىڭ تەرتىكىسى بىلەن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى يېڭى دېموكراتىك ھەركەتكە پائال قاتناشتى. ئۇيغۇر تىياتىرچىلىقىمۇ قايتا گۈللىنىشكە يۈز تۇتتى. يېڭى دېموكراتىك ئىنقىلابنىڭ توسۇۋالغىلى بولمايدىغان ھەيۋەتلىك دولقۇنى خەلقنىڭ قەلبىگە دەسلەپكى قەدەمدە ئىنقىلاب ئۇرۇقىنى چاچتى. چېن تيەنچيۇ، مائوزېمىن، ماۋدۇن قاتارلىق ئىنقىلابچىلار ۋە ئىلغار پىكىرلىك يازغۇچىلار، ئۇيغۇر تىياتىرىنىڭ ئويغىنىشى ۋە تەرەققىياتىغا مۇئەييەن تەسىر كۆرسەتتى. بۇ مەزگىللەردە يەنە ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ بىر قىسىم تىياتىرلىرى شىنجاڭغا كىرىشكە باشلىدى ۋە سەھنىلەردە ئويناپ زور تەسىر قوزغىدى. شىنجاڭدىكى بىر قىسىم ئىلغار زىيالىيلار، يازغۇچى ۋە شائىرلار سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىلغار پىكىرلىك دراماتورگلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ دەسلەپكى قەدەمدە تىياتىر ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىشقا باشلىدى.

شىنجاڭدا جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىۋاتقان سەھنە سەنئىتىنىڭ مۇھىم سالمىقىنى پەيدىن – پەي ئۇيغۇر تىياتىرلىرى ئىگەللەشكە باشلىدى. بۇ چاغدا قەشقەر، ئۈرۈمچى، خوتەن، غۇلجا، ئۈچتۇرپان، چۆچەك، ئاقسۇ قاتارلىق جايلاردا تىياتىرچىلىق بىر قەدەر راۋاجلاندى ھەمدە يۇقۇرىقى جايلاردا فېئوداللىق تۈزۈمگە قارشى تۇرۇپ چىن مۇھەببەتنى مەدھىيىلەيدىغان، زۇلۇمغا، ئېكىسپىلاتاتسىيىگە قارشى تۇرىدىغان، نادانلىقنى، ئالالىقنى، ئىجتىمائىي قاششاقلىقنى تەنقىت قىلىدىغان ئىلغار مەزمۇندىكى يەرلىك تىياتىر ۋە بىر قىسىم چەتئەل تىياتىرلىرى ئوينالدى. ئەينى يىللاردا شىنجاڭ سەھنىلىرىدە ئوينالغان دراماتورگ خەمزە ھەكىمزادىنىڭ نادانلىقنى، ئاچكۆزلۈكنى، فېئوداللىق تۈزۈمنى، دىنىي ئاسارەتنى تەنقىت قىلىدىغان «زەھەرخور»، «مەدەت سەرراپ»، «تېرىلگەن ئاقچا»، «ئانارخان» قاتارلىق درامىلىرى، دراماتورگ زۇنۇن قادىرنىڭ فېئوداللىق ئاسارەت ئۈستىدىن غەزەپلىك شىكايەت قىلىدىغان «جاھالەتنىڭ جاپاسى»، «زەينەپكە تۆھمەت»؛ ئىنقىلاۋى كۈرەش روھى ئۇرغۇپ تۇرىدىغان «قامچە قاندىن مىليون چېچەك» قاتارلىق درامىلىرى؛ ئوت يۈرەك شائىر، دراماتورگ، مەرھۇم لۇتپۇللا مۇتەللىپنىڭ «كۈرەش قىزى»، «چىمەنگۈل»، «بورانلىق كېچىدىكى ئاپتاپ»، «سامساق ئاكاڭ قايتىپتۇ»، «تاھىر – زۆھرە» قاتارلىق درامىلىرى؛ مەشھۇر سەنئەتكار، ماھىر يېتەكچى، ئىنقىلاۋى قۇربان قاسىمجاننىڭ «غېرىپ – سەنەم» دراماسى؛ دراماتورگ شۈكۈر يالقىننىڭ «شاھىدەي كېچىسى» ناملىق دراماسى، ئىنقىلاۋى قۇربان مەرھۇم ئابدۇللا روزىنىڭ «ئۆگەي ئانا» دراماسى؛ پەتتارجاننىڭ «كۈرەش دولقۇنى» دراماسى، بۇنىڭدىن باشقا «سىگنال»، «ئۇچۇقتۇرۇش» قاتارلىق درامىلار؛ جۇڭگو ياپون ئۇرۇشى دەۋرىدە ياپونغا قارشى تۇرۇپ ۋەتەننى قۇتقۇزۇش مەزمۇن قىلىنغان «بېنتۇر يېگىت»، «يىلاك ئىشچىلىرىنىڭ غەزىپى»؛

Altun0q

ئىنقىلاۋى قۇربان لىن جىلۇ يازغان «ساداي» ناملىق سەھنە ئەسىرى ھەمدە «پەرھات - شىرىن»، «رابىيە - سەئىدىن» قاتارلىق بىر تۈركۈم سەھنە ئەسەرلىرى ئەينى دەۋردىكى شىنجاڭ خەلقىنىڭ ئاڭ سەۋىيىسىنى يۇقىرى كۆتۈردى، ئىنقىلاۋى كۈرەش روھىنى ئۇرغۇتقان ئىدى.

50 - يىللاردىن كېيىنكى ئۇيغۇر تىياتىرچىلىقىنىڭ راۋاجلىنىشىغا ئەگىشىپ شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا بىر تۈركۈم تالانتلىق تىياتىر ئارتىسلىرى يېتىشىپ چىقتى.

قاسىمجان قەمبىرى، ئەھەت ئۆمەر، سىراجىدىن زۇپەر، ئابلىز ھاجى، ئابدۇقادىر ھاجى، ئابلاجان، ئابدۇكېرىم رازىيوپ، كامال تۇرسۇن، مەريەم دادخان، پەرىدە، تۇرسۇن ھەسەن، بولۋاسخان، مەخمۇت ئىبراھىمجان قاتارلىق زور بىر تۈركۈم ئارتىسلار ئازاتلىق ھارپىسىدا شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى سەھنىلەردە رول ئېلىپ، ئارتىسلىق سەنئىتى جەھەتتە كۆپ يىللىق ئەمەلىيەتلەر ئۈچۈن ھۇل ھازىرلىدى. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ھەم ئارتىست، ھەم رىژىسسور، ھەم دىراماتورگ ئىدى.

※ ※ ※

ۋەتىنىمىز ئازات بولغاندىن كېيىن ئۇيغۇر تىياتىرچىلىقى يېڭىچە راۋاجلاندى. ئازاتلىق ھارپىسىدىلا بىر قەدەر مۇستەھكەم ئاساسقا ئىگە بولۇپ قالغان ئۇيغۇر تىياتىرچىلىقى ئازاتلىقتىن كېيىنكى سوتسىيالىستىك مەدەنىيەت مۇنبىرىمىزدە پورەكلەپ ئېچىلىشقا باشلىدى.

ئازاتلىقتىن كېيىن تىياتىر سېپىگە يەنە ئابدىشەم كېرىم، ياقۇم رايىدىن، ھەسەن يونۇس، مەھەممەت شېرىپ قاتارلىق بىر تۈركۈم ئارتىستلار قوشۇلۇپ، ئارتىستلار قوشۇنى يەنىمۇ تولۇقلاندى. تىياتىر ئىجادىيىتىمۇ راۋاجلىنىشقا باشلىدى. مەھەممەت ئاتلىق يازغان «ئىپتىخارلار كۆز يېشى»، ئەخمەدىن سىدىق يازغان «قۇللۇقتىن ئازات»، ئەھەت ئۆمەر يازغان «ئاق بىلەن بارا - ۋەرلىكى»، «ماخوسەن»، زۇنۇن قادىر يازغان «غۇنچەم»، «گۈللىنار»، سەيپىدىن ئەزىزى يازغان «كۈرەش يولى»، «خېمىر تۇرۇۋچ سېلىش كېرەك»، سوۋېت ئىتتىپاقى يازغۇچىسى ھەمزە ھېكىم زادە يازغان «باي بىلەن مالاي»، نۇرمان شەھىدى يازغان «يالقۇنتاغ غەزىۋى»، ھەمدە «ئاۋغۇست بورانلىرى»، «20 - ئاۋغۇست ھارپىسىدا»، «ئارشىن مال - ئالان»، «ئىككى بايغا بىر مالاي»، «يېڭى دەۋر»، «چەككۈلۈك نەتىجىسى»، «ئۈچ خوتۇنلۇق»، «پاشاخان» قاتارلىق ئورغۇنلىغان چوڭ - كىچىك دراممىلار ئويۇنلىنىپ، ئۇيغۇر تىياتىرىنىڭ سەۋىيىسى بۇرۇنقىدىن يەنىمۇ بىر بالداق يۇقىرى كۆتۈرۈلدى.

ئازاتلىقتىن كېيىن دراماتورگلىرىمىزنىڭ سەۋىيىسىمۇ پەيدىن - پەي ئۆستى. بىر قىسىم سەھنە ئەسەرلىرىنىڭ سەۋىيىسى ئازاتلىقتىن ئىلگىرى يېزىلغانلىرىغا سېلىشتۇرغاندا ئىپادىلىگەن تېمىسىنىڭ كەڭلىكى، مەزمۇنىنىڭ چوڭقۇرلىقى، قۇرۇلمىسىنىڭ مۇكەممەللىكى، ئەسەردىكى ئوبرازلارنىڭ روشەن ۋە جانلىقلىقى، بەدىئىي ۋاسىتىلارنىڭ كۆپ ۋە رەڭگا - رەڭلىكى جەھەتتە روشەن پەرق سېلىشتۇرمىسىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. ئارتىسلىرىمىزنىڭ ئورۇنلاش ماھارىتىمۇ بۇرۇنقىدىن

يۇقۇرى كۆتۈرۈلدى. ئارتىستلىرىمىز ئەسەر مەزمۇنىغا چوڭقۇر چۆكۈش، ئوبرازلارنى تەھلىل قىلىش ۋە ئۇلارنى چۈشىنىش، تۇرمۇش ھەقىقىتىگە ئەمەل قىلىش ۋە سەھنە قانۇنىيىتىنى ئىگەللەش قاتارلىق تۇرغۇزۇلغان ئىنچىكە كەسپى ماھارەتلەرنى پۇختا ئۆزلەشتۈرۈش يولىدا زور ئىجتىھات بىلەن ئالاھىدە ئىزدىنىشچانلىق كۆرسىتىپ بىر قەدەر ئەمەلى ئۈنۈمگە ئېرىشتى.

شىنجاڭدا مىللى تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە سىياسىتى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ تىياتىرچىلىق ئىشلىرىنى يەنىمۇ يۈكسەلدۈرۈش مەقسىتىدە 1960 - يىلى سابىق «شىنجاڭ ناخشا - ئۇسۇل ئانسامبىلى» نى «شىنجاڭ ناخشا - ئۇسۇل دراما تىياتىرى» غا ئۆزگەرتتى. بۇنىڭ بىلەن ئەزەلدىن كەسپى تىياتىر ئۆمىكى بولۇپ باقمىغان شىنجاڭدا تۇنجى كەسپى دراما ئۆمىكى قۇرۇلدى. ① بۇ ئۇيغۇر تىياتىرچىلىق تارىخىدىكى خۇشاللىنارلىق چوڭ ئىش بولدى. ئاپتونومىيە قۇرۇلغاندىن كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمى ۋە بىر قىسىم رەھبىرى يولداشلار شىنجاڭدا ئۇيغۇر تىياتىرىنى بەرپا قىلىش ئۈستىدە خېلى بۇرۇنلا ئويلاشقان بولۇپ، «شىنجاڭ ناخشا - ئۇسۇل دراما تىياتىرى» قۇرۇلۇشتىن بىر يىل ئىلگىرى يەنى 1958 - يىلى شىنجاڭدىن بىر تۈركۈم تاللانغان ياش ئوقۇغۇچىلارنى تاللاپ، «مەركىزى تىياتىر ئىنستىتۇتى» نىڭ ئارتىستلىق فاكۇلتىتىغا ئوقۇشقا ئەۋەتكەن ئىدى. شىنجاڭنىڭ تىياتىرچىلىق ئىشلىرىنى يەنىمۇ گۈللەندۈرۈشتە مەخسۇس كەسپى تەربىيە ئالغان بىر تۈركۈم قابىل سەنئەتكارلارنىڭ بولۇشى ناھايىتى زۆرۈر ئىدى.

1965 - يىلى 7 - ئايدا مەركىزى تىياتىر ئىنستىتۇتىنىڭ ئارتىستلىق فاكۇلتىتىنى پۈتتۈرگەن شىنجاڭلىق ئوقۇغۇچىلار ئوقۇش پۈتتۈرۈپ قايتىپ كەلدى. ئوقۇش پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ئىچىدە سەھنە گۈزەل سەنئىتى خادىمى ۋە گىرىمچىمۇ بار ئىدى. ئۇلار شىنجاڭغا قايتقاندىن كېيىن ئۆزلىرىنىڭ كەسپى پائالىيىتىنى داغدۇغىلىق ھالدا باشلىۋەتتى ۋە ئارقا - ئارقىدىن «ئىنقىلابتىكى جەڭ» ۋە «دول - موسۇلدىن كېيىن» قاتارلىق تىياتىرلارنى ئوينىدى. خەنزۇ تىللىرىدا ئويناپ تاماشىبىنلارنىڭ ئالقىشىغا مۇيەسسەر بولىدى. «ئىنقىلابتىكى جەڭ» دىرامىسى ئىلىمىزنىڭ غەربىي - شىمال رايونى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن تىياتىر كۆرىكىدە 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشىپ، مۇكاپاتقا ئېرىشكەن ئەسەرلەر قاتارىدا بېيجىڭغا ئېلىپ بېرىپ ئوينالدى.

يېڭى ئوقۇغۇچىلار ئوقۇش پۈتتۈرۈپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن «ناخشا - ئۇسۇل — دراما تىياتىرى» دىكى پېشقەدەم ئارتىستلارغا قوشۇلۇپ، ئۇيغۇر تىياتىرچىلىقىدا بىر قەدەر مۇنتىزىم بولغان تۇنجى ئەۋلات ئارتىستلار قوشۇنىنى بەرپا قىلدى. مۇنداق بىر قوشۇننىڭ بارلىققا كېلىشى ئۇيغۇر تىياتىرچىلىقىنىڭ كەلگۈسى تەرەققىياتىغا كەڭرى زېمىن ھازىرلىدى. ئەپسۇسكى ئۇزۇن ئۆتمەي ئۇيغۇر تىياتىرچىلىقىنى گۈللەندۈرۈش يولىدىكى بۇ ئىزچىللىقلار ئۆز قىممىتىنى تاپالمىدى.

«مەدەنىيەت ئىنقىلابى» جەريانىدا تىياتىر ساھەسىدە ھېچقانداق يېڭىلىق بولمىدى. بىر قانچە يىلدىن كېيىن «ئىنقىلابى ئۈلگىلىك تىياتىرلار» مەيدانغا كېلىپ، «شىنجاڭ ناخشا - ئۇسۇل

① «شىنجاڭ ناخشا - ئۇسۇل دراما تىياتىرى» قارمىقىدا ئىككى دراما ئۆمىكى بولۇپ 1 - ئۆمەك ئۇيغۇر دراما ئۆمىكى، 2 - ئۆمەك خەنزۇ دراما ئۆمىكى ئىدى.

«دىراما تىياتىرى» نىڭ دىراما 1 - ئۆمىكى خەنزۇچىدىن ئۆزلەشتۈرۈپ ئىشلىگەن ئوپېرا «قىزىل چىراق» نى تەييارلاشقا كىرىشتى. پەقەت مۇشۇ بىرلا ئوپېرانى تەييارلاش ۋە ئويناش ئۈچۈن بەش يىل ۋاقىت سەرپ قىلىندى.

دىراما 1 - ئۆمىكى «قىزىل چىراق» ئوپېراسىنى ئويناش مۇناسىۋىتى بىلەن ۋىۋىسكىسىنى ئۆزگەرتتى. سابىق «شىنجاڭ ناخشا - ئۇسسۇل — دىراما تىياتىرى» — «شىنجاڭ ناخشا - ئۇسسۇل ئۆمىكى»، «شىنجاڭ ئوپېرا ئۆمىكى» ۋە «شىنجاڭ دىراما ئۆمىكى» دىن ئىبارەت ئۈچ ئۆمەككە ئايرىلدى.

1976 - يىلدىن باشلاپ «شىنجاڭ ئوپېرا ئۆمىكى» «تىمتاس ئەمەس بۇ ماكان» سەيپىدىن ئەزىزىنىڭ «كۆرەش يولى»، زوردۇن قادىر، ئېلى ئىزىزلارنىڭ «غېرىپ - سەنەم» زوردۇن قادىرنىڭ «غۇنچەم»، «گۈلنىسا»، سەمەت دۆكايلىنىڭ «رابىيە - سەيدىن»، تۇرغان شاۋدۇننىڭ «تاشۋاي»، تۇرسۇن يۇنۇسنىڭ «كۆتۈلمىگەن توي»، مەھەممەت تاتلىقنىڭ «ئانا - بالا» (ئۆزلەشتۈرگەن)، شاھىدىن گۆھەرى ۋە تۇرسۇن لېتىپلارنىڭ «چىن مۇدەن»؛ چەتئەل دىرامىلىرىدىن «ئارشىن مال - ئالان» ۋە «مەققانى جامائەت پىكرى»، «ئىككى بايغا بىر مالاي»، «ئەجەل سىرتمىقى»، «نۇرخان» قاتارلىق بىر مۇنچە تىياتىرلارنى ئويناپ ئۇيغۇر تىياتىر سەھنىسىنى يەنىمۇ جانلاندۇردى.

شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا مەھەللى زوردۇننىڭ «مەسلىھەت چېيى»، «مەستانىكام ئاچچىق - ئامۇتى ئاتلىق»، «مۇقام ئۇستازى»؛ ئىسمىن راشىدىننىڭ «ئانارگۈل»؛ تۇرسۇن يۇنۇسنىڭ «قانلىق يىللار»، شۈكۈر يالقۇننىڭ «يالغۇز قىز»، «باھار»؛ مەمتىمىن قادىر ۋە ئۆمەر سايىملارنىڭ «پەرھات - شىرىن»؛ ئىسمىن ئەخمىدى ۋە ئابلەت قىيۇملارنىڭ «مۆلچەر تاغ بورانلىرى»؛ مەھەممەت روزى يارفىننىڭ «ئورۇق ۋە سېمىز»، «شۇنداق بىر كۈن»، توختى ئايۇپنىڭ «قىساس» قاتارلىق چوڭ - كىچىك تىياتىرلىرى ئوينىلىپ، سەھنە ئەسەرلىرى سان ۋە سۈپەت جەھەتتە يەنە بىر بالداق يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. تىياتىر قوشۇنىمۇ بارغانسېرى كېڭىيىپ باردى.

1965 - يىلى «مەركىزى تىياتىر ئىنستىتۇتى» نى پۈتتۈرگەن ئابلىمىت سادىق، پاتىخە، ھېيتەم ھۆسەن، ماھىرە زاكىر، تۇرسۇنجان زوردۇن، تىللاقىز مامۇت قاتارلىق بىر تۈركۈم تالانتلىق ئارتىستلاردىن كېيىن ئۇيغۇر تىياتىر سەھنىسىدە يەنە بىر توركۈم ياش ئارتىستلار ئۆزلىرىنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالىدىن بىشارەت بېرىشكە باشلىدى.

10 يىللىق بالايى - ئاپەتتىن كېيىن ئۇيغۇر تىياتىرچىلىقىمۇ قايتا گۈللىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى. تىياتىرچىلىقنىڭ ھەر قايسى ساھەلىرىدىن يېڭى تالانت ئىگىلىرى يېتىلىشكە باشلىدى. «مەركىزى تىياتىر ئىنستىتۇتى» نى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلار ئىچىدىن بىر توركۈم دراماتورگلار، رېژىسسورلار، كومپوزىتورلار ۋە ناخشىچىلار يېتىشىپ چىقتى.

شىنجاڭدا «شىنجاڭ ئوپېرا ئۆمىكى» نى ھېسابقا ئالمىغاندا باشقا ھېچقانداق ئاز سانلىق مىللەت كەسپى تىياتىر ئۆمىكى بولمىسىمۇ، لېكىن ھەر قايسى جايلىرىدىكى كەسپى سەنئەت ئۆمەكلىرىدە كۆپ تەرەپلىمە ئىقتىدارلىق ئارتىستلار بولغاچقا، ئۇلار شارائىت يار بەرگەن ئەھۋال ئاستىدا چوڭ - كىچىك تىياتىرلارنى ئويناپ كەلدى. ئۇلار مەخسۇس ئاردىمەت ياكى مەخسۇس تىياتىر رېژىسسورى بولمىسىمۇ، ئۆزلىرىنىڭ ئىقتىدارىنى جارى قىلدۇرۇپ، ئۇيغۇر تىياتىر

سەھنىسىنى جانلاندۇردى ھەمدە ئۇيغۇر تىياتىرچىلىقىنىڭ يۈكسەكلىكى دەۋرىگە يېتىشىدە ئىنتايىن مۇھىم رول ئوينىدى.

※ ※ ※

ئۇيغۇر تىياتىرچىلىقى 30 - يىللاردىن باشلاپ قايتا بىخلىنىپ، دۆلىتىمىز ئازات بولغىچە مەلۇم ئاساسقا ئىگە بولدى. ئازاتلىقتىن كېيىن ئۇيغۇر تىياتىرچىلىقى تېخىمۇ گۈللەندى. بولۇپمۇ 1978 - يىلدىن كېيىنكى ئىلگىرىلەش بىر قەدەر زور بولدى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغاندىن كېيىن ئۇيغۇر تىياتىرچىلىقىدا دىراماتورگ، ئارتىست، رېژىسسور ۋە سەھنە گۈزەل سەنئەت خادىملىرىدىن تەركىب تاپقان، بىر قەدەر مۇكەممەل تىياتىر قوشۇنى شەكىللەندى. ياشلار ئىقتىدارلىرىغا ۋارىسلىق قىلىپ تىياتىر ئىجادىيىتىنى يەنىمۇ گۈللەندۈردى. بىر تۈركۈم ياش دىراماتورگلار يېتىشىپ چىقىشقا باشلىدى. بىر قىسىم تىياتىرلىرىمىز مەملىكەت سەھنىلىرىدە ئوينىلىپ مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

30 يىلدىن بۇيان تىياتىر قوشۇنى ئاجىزلىقتىن زورايدى، سەھنە ئەسەرلىرى ئاددىيلىقتىن چوڭقۇرلىشىشقا قاراپ يۈزلەندى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى قارشى ئېلىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە بۇ چوڭ تويغا سوۋغا قىلىش يۈزىسىدىن بىر قىسىم تىياتىرلار تەييارلانماقتا.

4

ئۇيغۇر رەسساملىقى ئۇزۇن تارىخقا ئىگە. ئۇيغۇرلارنىڭ بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلغان دەۋرلىرى — ئۇيغۇر رەسساملىقىنىڭ راسا گۈللەنگەن دەۋرى ئىدى. ئەينى دەۋردىكى شىنجاڭنىڭ رەسساملىق ۋە ھەيكەلتاراشلىقى ئامىۋى خاراكتېرلىق دىنىي پائالىيەتكە ئايلىنىپ كەتكەن بولۇپ، تاڭ دەۋرىدە ئۆتكەن ئاتاقلىق ئۇيغۇر بۇددا رەسسامى ۋىسا ئىراسانگنا غەربىي رايون رەسساملىق سەنئىتىنىڭ شەرققە تەسىر كۆرسىتىشىدە زور خىزمەت كۆرسەتكەن ئىدى.

ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن (10 - ئەسىردىن كېيىن)، ئۇلارنىڭ بۇددا دىنىغا ئائىت مەدەنىي مىراسلىرى ۋەيران قىلىندى.

ئىسلام دىنىنىڭ قائىدىسىدە ئادەم ۋە باشقا جانلىق نەرسىلەرنىڭ سۈرىتىنى سىزىش مەنئى قىلىناتتى. شۇڭلاشقا 10 - ئەسىردىن باشلاپ ئۇيغۇر رەسساملىقى زاۋاللىققا قاراپ يۈزلەندى. بۇ چاغدىكى رەسساملىرىمىز گۈل - گىيا ۋە باشقا جانسىز نەرسىلەرنىڭ سۈرىتىنى سىزىش بىلەنلا چەكلەندى. بۇ مەزگىللەردە خەتتاتلىق ۋە نەققاشلىق بىر قەدەر تەرەققىي قىلدى. ئۇيغۇر بىناكارلىقىدا نامايەن بولۇپ كېلىۋاتقان نۇرلۇق - ئۆزگىچە نەپىس نەققاشلار، ساقلىنىۋاتقان قوليازمىلىرىمىزدىكى كۆركەم ۋە گۈزەل ھۆسنخەتلەر بۇنىڭ دەلىلى.

ئۇيغۇر رەسساملىقى گەرچە ئىسلام دىنىنىڭ چەكلىشىگە ئۇچرىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۈزۈل-كېسىل يوقىلىپ كەتمىدى. دىنىي نىزالا كۈچەيگەندە رەسساملىق كۈچلۈك تەقىپ ئاستىغا ئې-لىنغا ئىلىم - مەرىپەت كەڭ يولغا قويۇلغان مەزگىللەردە يەنە بىر ئاز باش كۆتىرىپ قالاتتى.

※ ※ ※

ئازاتلىقنىڭ دەسلەپكى يىللىرى ئۇيغۇر رەسساملىقى ناھايىتى ئارقىدا ئىدى. پىشقەدەم رەسسام ئابدۇكېرىم ئەمەتلى ئەينى يىللاردىكى بىردىن - بىر رەسسام ئىدى. ئازاتلىقتىن كېيىنكى سەنئەت مائارىپىنىڭ يولغا قويۇلۇشى رەسساملار قوشۇنىنى يېڭى قان بىلەن تەمىن ئەتتى. 1957 - يىلى «شىنجاڭ ئىنستىتۇتى» نىڭ سەنئەت - تەنتەربىيە فاكۇل-تېتىنى پۈتتۈرگەن غازى ئەھمەت، غېنى غوپۇر قاتارلىق ياشلار گۈزەل سەنئەت قوشۇنىمىزغا يېڭىدىن قوشۇلغان تالانتلىق رەسساملاردىن ئىدى. بۇ بىر تۈركۈم ياش رەسساملار سەپكە قې-تىلغاندىن كېيىن، ھەم ئوقۇتۇش ئىشلىرى بىلەن ھەم ئىجادىيەت بىلەن شۇغۇللىنىپ، گۈزەل سەنئەت ئىشلىرىمىزنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشتە مۇھىم يېتەكچىلىك رولىنى ئوينىدى.

60 - يىللاردىن باشلاپ بۇ سەپكە يەنە ئابدۇكېرىم نەسىردىن، ئامان (قازاق)، مەھەممەت ھېيت، دۇپا-خۇن، تۇردى ئىمىن، يۈسۈپجان، ئابدۇشۈكۈر، ئىمىن ئاسىل، تۇرسۇن غازى، جۈمەممە يۈسۈپ، سابىر مەخسۇت، مەھەممەت ئايۇپ، ئەبەيدۇللا مەھەممەت قاتارلىق بىر تۈركۈم تالانتلىق رەس-سام، نەققاش ۋە ئوقۇتقۇچىلار قوشۇلۇپ، گۈزەل سەنئەت قوشۇنىنىڭ ئاساسىي گەۋدىسىنى شەكىللەندۈردى.

70 - يىللاردىن كېيىن «شىنجاڭ سەنئەت مەكتىپى» نىڭ گۈزەل سەنئەت سىنىپىنى ۋە ئىچكىرى ئۆلكىلەردىكى گۈزەل سەنئەت ئىنستىتۇتلىرىنى پۈتتۈرگەن ئوقۇغۇچىلاردىن قولاشا (شىبە)، زۆھرە، نەجمىدىن، دىلمۇرات، ئابلىكىم ئابدۇراخمان (قىرغىز)، پەرھات جانرۇپ، مەرۋايىت، ئابدۇۋە-جىت (قازاق)، مەتتىمىن بەكرى (قىرغىز)، ئابدۇسالام قاتارلىق بىر تۈركۈم ياشلارمۇ بۇ سەپكە قوشۇلۇپ ئۆزلىرىنىڭ بىر قىسىم ئەسەرلىرى بىلەن جامائەتچىلىككە تونۇلۇشقا باشلىدى.

يۇقىرىقىلاردىن تاشقىرى 1961 - يىلدىن 1985 - يىلغا قەدەر «شىنجاڭ سەنئەت مەكتى-ۋى» نىڭ گۈزەل سەنئەت فاكۇلتېتىنى پۈتتۈرگەن 122 نەپەر ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچى-سى بۇ سەپكە قوشۇلۇپ، شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى مەدەنىيەت تارماقلىرىغا خىزمەت-كە ئورۇنلاشتى ۋە گۈزەل سەنئەت ساھەسىدە بىر پۈتۈن قوشۇننى شەكىللەندۈردى.

※ ※ ※

ئازاتلىقتىن كېيىن، جۈملىدىن ئاپتونوم رايونىمىز قۇرۇلغاندىن كېيىنكى گۈزەل سەنئەت ئىجادىيىتى بىر قەدەر تېز راۋاجلاندى. ئازاتلىقنىڭ دەسلەپكى يىللىرىدىكى تەشۋىقات رولىلا ئۆتەپ كېلىۋاتقان گۈزەل سەنئەت ساھەسى، كېيىنكى ۋاقىتلارغا كەلگەندە يېڭىدىن - يېڭى

AltunOq

بەدىئى ئىجادىيەتكە يۈزلەندى. 60 - يىللاردىن باشلاپ نۇرغۇن ئىجادى ئەسەرلەر كۆرگەزمىلەرگە قويۇلۇپ، مەتبۇئاتلاردا بېسىلىپ، تاماشىبىنلارنىڭ زور قىزىقىشىنى قوزغىدى.

60 - يىللاردىن باشلاپ ئىجات قىلىنغان «خامان»، «جەننەتتىكى ھۆكۈم»، «بوز يەر ئاچقۇچىلار»، «چېگرىدىكى قاراۋۇل»، «ئۈزۈم ئۈزۈش»، «ئانا ئىنسان خان»، «غېرىپ - سەنەم»، «مەخمۇت قەشقىرى»، «ئۇلاق بازىرىدا»، «مۇقام»، «ماھىر نەققاش»، «چېگرىدىن كەلگەن خەت»، «بالدۇر كەلگەن كۈز»، «قومۇل مەشرىپى»، «چوڭ كىلەم»، «يايلاق»، «كېلىنتىنى كۈتۈۋېلىش»، «قاينام ئۆركىشى»، «پىشقەدەم دېخان» قاتارلىق زور بىر تۈركۈم ئەسەرلەر چوڭقۇر ۋە ساپ ئىدىيىۋى مەزمۇنغا، ئۆزىگە خاس بەدىئى ئۇسلۇبقا ئىگە بولۇپ، تاماشىبىنلارغا بىر قەدەر كۈچلۈك بەدىئى لەززەت بېغىشلىدى، ھەمدە بۇ ئەسەرلەرنىڭ نۇرغۇنلىرى ئاپتونوم رايون ۋە مەملىكەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن ھەر خىل كۆرگەزمە ۋە مۇسابىقىلارغا قويۇلۇپ، مۇكاپاتلاندى، ھەتتا بەزى ئەسەرلەر چەتئەللەردە ئۆتكۈزۈلگەن گۈزەل سەنئەت مۇسابىقىلىرىدا مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

ئۆسمۈر رەسسام ئالىمجاننىڭ «چوڭ كىلەم» ناملىق ئەسىرى بېنگالدا ئۆتكۈزۈلگەن ئۆسمۈرلەر گۈزەل سەنئەت كۆرگەزمىسىدە ئالتۇن مېدالغا ئېرىشتى.

※ ※ ※

1959 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ 2 - قېتىملىق قۇرۇلتىيىدا جۇڭگو رەسساملار جەمئىيىتىنىڭ شىنجاڭ شۆبىسى قۇرۇلدى. شۆبە جەمئىيەتنىڭ پائالىيەتلىرى ئەندىلا روناق تېپىشقا باشلىغان مەزگىللەردە «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» باشلىنىپ بۇ جەمئىيەتنىڭ پائالىيىتى پالەچ ھالغا چۈشۈپ قالدى. پەقەت 1978 - يىلدىن كېيىنلا شۆبە جەمئىيەتنىڭ پائالىيىتى قايتىدىن قانات يايدى.

1979 - يىلى دۆلىتىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى كۈتۈۋېلىش يۈزىسىدىن، رەسساملار شۆبە جەمئىيىتى گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسى ئاچتى ۋە بىر قىسىم ئەسەرلەرنى باھالاپ مۇكاپاتلىدى.

1980 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ياش رەسساملار گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسى ئېچىلىپ، بۇنىڭدا بىر تۈركۈم ئەسەرلەرنى مەملىكەتلىك ياش رەسساملار گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسىگە سۇندى. ئەۋەتىلگەن 10 پارچە ئەسەر ئىچىدىن ياش رەسسام مەھەممەت ھېيتنىڭ «بالدۇر كەلگەن كۈز» ناملىق ماي بوياق ئەسىرى 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

شۆبە جەمئىيەت 1981 - يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 60 يىللىقىنى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن ئاپتونوم رايون بويىچە ئاز سانلىق مىللەتلەر گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسى ئاچتى. باھالاپ بېكىتىش جەريانىدا بۇ كۆرگەزمىدىن 29 پارچە

ئەسەر تاللىنىپ مەملىكەتلىك كۆرگەزمىگە ئەۋەتىلدى. مەملىكەتلىك كۆرگەزمىدە بۇ ئەسەرلەرنىڭ 7 پارچىسى باھالاندى. رەسسام غازى ئەھمەتنىڭ «مەخمۇت قەشقىرى» ناملىق ماي بوياق رەسىمى «مۇنەۋۋەر ئەسەر» مۇكاپاتىغا، قالغان 6 پارچە ئەسەر «داۋاملىق ئەسەر» مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

1983 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا بېيجىڭدا «شىنجاڭ ياخشى» رەسساملار كۆرگەزمىسى ئېچىلدى. شىنجاڭدىكى 14 مىللەتتىن تەركىب تاپقان 120 ئاپتورنىڭ 160 پارچە ئەسىرى كۆرگەزمىگە قويۇلدى.

1984 - يىلى دۆلىتىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 35 يىللىقىنى كۈتۈۋېلىش يۈزىسىدىن شىنجاڭدىن بىر قىسىم ئەسەرلەر مەملىكەتلىك كۆرگەزمىگە ئەۋەتىلدى. ئەۋەتىلگەن ئەسەرلەردىن 4 پارچىسى باھالاندى. رەسسام غازى ئەھمەتنىڭ «مۇقام» ناملىق ماي بوياق رەسىمى كۈمۈش مېدالغا، ئابدۇكېرىم نەسىردىن سىزغان «قۇمۇل مەشرىپى» قاتارلىق 3 پارچە ئەسەر مىس مېدالغا ئېرىشتى.

رەسساملار شۆبە جەمئىيىتىنىڭ يېتەكچىلىك قىلىشى بىلەن «شىنجاڭ گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرىدىن تاللانمىلار» ناملىق ئىككى توملۇق كىتاب ئىشلەندى. ھازىر «شىنجاڭ ياخشى» رەسساملىق كىتاۋى جىددىي ئىشلەنمەكتە.

رەسساملار شۆبە جەمئىيىتى 1980 - يىلدىن باشلاپ تا ھازىرغىچىلىك جەمئىي 20 قېتىمغا يېقىن چوڭ - كىچىك تىپتىكى گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسى ئۇيۇشتۇردى. رەسساملار شۆبە جەمئىيىتى ھازىر ئاپتونوم رايونىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى كۈتۈۋېلىش يۈزىسىدىن، شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى گۈزەل سەنئەت خادىملىرىنى پائال ھەركەتلەندۈرۈپ، چوڭ تىپتىكى گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرى كۆرگەزمىسىگە تەييارلىق قىلماقتا.

※ ※ ※

گۈزەل سەنئەت ئۈستىدە توختالغىنىمىزدا ئۇيغۇر خەتتاتلىق سەنئىتى ئۈستىدىمۇ قىسقىچە توختىلىپ ئۆتۈشىمىزگە توغرا كېلىدۇ.

ئۇيغۇر خەتتاتلىق سەنئىتى ئۇزاق تارىخقا ئىگە. ئۇ بىزنىڭ يازما يادىكارلىقلىرىمىز بىلەن بىرلىكتە ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىدا مۇناسىپ ئورۇن تۇتۇپ كەلگەن ئەنئەنىۋى سەنئەت تۈرى.

ئۇيغۇرلار ئۇزۇن يىللىق مەدەنىيەت تارىخى جەريانىدا تۈرك رونىك يېزىقى، قەدىمقى ئۇيغۇر يېزىقى، ئەرەب يېزىقى، ئەرەب ئېلىپبەسى ئاساسىدا ئىسلاھ قىلىپ تۈزۈلگەن چاغاتاي يېزىقى، قايتا ئىسلاھ قىلىنغان ھازىرقى ئۇيغۇر يېزىقى ۋە لاتىن ھەرپلىرى ئاساسىدا تۈزۈلگەن ئۇيغۇر يېڭى يېزىقى قاتارلىق يېزىقلارنى قوللىنىشتىن تاشقىرى ئوخشىمىغان دەۋر، ئوخشىمىغان رايون ۋە ئوخشىمىغان شارائىتلاردا باشقىچە ئۇيغۇرلار براخمى يېزىقى، مانى يېزىقى

(سانسكرىت يېزىقى)، توخار يېزىقى، قەدىمقى سۇرىيە يېزىقى، تىبەت يېزىقى ۋە خەنزۇ يېزىقى قاتارلىق نۇرغۇن يېزىقلارنى قوللىنىپ ئۆز ئىلمىي خاتىرىلىگەن ۋە تارىخ، ئىقتىسادىي، ئەدەبىيات، تىبابەتچىلىك، ئاسترونومىيەدىن ۋە تىلشۇناسلىققا ئائىت نۇرغۇن يازما يادىكارلىقلارنى قالدۇرغان. ئۇيغۇرلار ھەر قايسى يېزىقلارنى قوللانغان دەۋرلەردە يېزىق سەنئىتىگە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ، گۈزەل ۋە كۆركەم ھۆسنخەت ئۇسلۇبىنى ياراتقان ئىدى.

ئۇيغۇرلار ھازىر ئەرەب ئېلىپبەسى ئاساسىدا قايتا ئىسلاھ قىلىنغان يېزىقنى قوللىنىۋاتقانلىقى ئۈچۈن، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر ھۆسنخېتى ئەرەب ۋە پارس ھۆسنخەتلىرى بىلەن مەنبەداش. بىزنىڭ ھازىرقى ھۆسنخېتىمىز 10 - ئەسىردىن كېيىن، ئۇيغۇرلار ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىشقا باشلىغاندا، ئەرەب يېزىقىنىڭ ئۇيغۇرلارغا كىرىشى بىلەن تەڭ پەيدا بولغان. شۇندىن كېيىن ئۇيغۇرلار ئەرەب ۋە پارسلار ئارقىلىق كوفى، دىۋانى، تەئلىق، سۇلۇس، رۇقئى، رەيھانى، نەسخى، شىكەستە، تۇۋۇئىم قاتارلىق نۇرغۇن خەت ئۇسلۇبلىرىنى ۋە ھەر خىل جەللى خەت ئۇسلۇبلىرىنى قوبۇل قىلىپ ئىشلەتتى ۋە بۇ خەت ئۇسلۇبلىرىنىڭ بىر قىسىم يېڭىچە ۋارىيانتلىرىنى ھەمدە ھەر خىل ئۆزىگە خاس خەت ئۇسلۇبلىرىنى ئىجات قىلدى.

تارىختا ئۆتكەن نۇرغۇن ئالىم، يازغۇچى، ئەدىبلىرىمىزنىڭ ھەممىسى دېگىدەك مەشھۇر خەتتاتلاردىن ئىدى. قىسقىسى ئەينى دەۋردىكى ئۇيغۇر خەتتاتلىقى بىر قەدەر چوڭقۇر ئىجتىمائىي، ئاممىۋى ئاساسقا ئىگە ئىدى.

※ ※ ※

ئازاتلىقتىن كېيىن ئۇيغۇر خەتتاتلىقى ئاخبارات، نەشرىياتچىلىق ساھەسىدە ئۈنۈملۈك قوللىنىلدى. گېزىت ژۇرناللىرىدىكى بىر قىسىم ماۋزۇلار ۋە كىتاب مۇقاۋىلىرىدىكى ماۋزۇ خەتلىرى ھۆسنخەت بىلەن يېزىلىپ كەلدى. بۇ ساھەدە خىزمەت قىلىپ كېلىۋاتقان پېشقەدەم خەتتاتلىرىمىزدىن ئابدۇلھەق ھوشۇر، ئوبۇلقاسىم مۆمىن، ھوشۇر ئىبلى، غازى ئەھمەت، رازىيوف، قاسىم قاتارلىق خەتتاتلىرىمىز ئازاتلىق ھارپىسىدىلا بىر قەدەر تونۇلغان ئەزىزنىيازى، ھەسەن ھامىدى، كىچىك ئىمىن، ۋەلى ئەخمەت قاتارلىق پېشقەدەم خەتتاتلىرىمىزدىن كېيىنكى ئۈنۈملۈك ئەۋلات خەتتاتلاردىن ئىدى.

60 - يىللاردىن كېيىن بۇ سەپكە بىر تۈركۈم ياش خەتتاتلار قوشۇلدى. نىياز كېرىم، تۇردى قادىر نازىرى، ئىبرىز تىلىۋالدى قاتارلىقلار تالانتلىق ياش خەتتاتلىرىمىزنىڭ 60 - يىللاردىن كېيىنكى ۋەكىللىرىدىن ئىدى.

1978 - يىلدىن كېيىن ھۆسنخەت سەنئىتى ئاممىۋىلىشىش يولىغا قاراپ يۈزلەندى. ئۈرۈمچى ۋە قەشقەر قاتارلىق چوڭ شەھەرلەردە ئارقا - ئارقىدىن ھۆسنخەت كۆرگەزمىلىرى ئېچىلىپ، خەتتاتلىرىمىزنىڭ ماھارەت كۆرسىتىشىگە زېمىن ھازىرلاندى.

1984 ـ يىلى 4 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى ئۈرۈمچى شەھەرلىك ئەدەبىيات ـ سەنئەتچىلەر بىر-
لەشمىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە «ئۈرۈمچى شەھەرلىك خەتتاتلار جەمئىيىتى» قۇرۇلدى. شۇنىڭدىن
كېيىن خەتتاتلىق پائالىيىتى ئۈچۈن قولايلىق ئىمكانىيەت يارىتىلدى. ھۆسنىخەت كۆرگەزمى-
لىرى ۋە ھۆسنىخەت سەنئىتى توغرىسىدىكى مۇھاكىمە يىغىنلىرى ئېچىلدى. بىر قىسىم ھۆس-
نىخەتلەر باھالاپ مۇكاپاتلاندى. بىر قىسىملىرى مەملىكەتلىك ھۆسنىخەت كۆرگەزمىلىرىگە
ئەۋەتىپ بېرىلدى.

80 ـ يىللاردىن باشلاپ ھۆسنىخەت پائالىيىتى يەنىمۇ داغدۇغىلىق قانات يايدى.
«شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى، «شىنجاڭ ياشلىرى» ژۇرنىلى، «شىنجاڭ گېزىتى» ۋە «ئۈرۈمچى
كەچلىك گېزىتى» قاتارلىق گېزىت ـ ژۇرناللاردا مەخسۇس ھۆسنىخەت ئەسەرلىرى ۋە ئىلمىي
تەتقىقات ماقالىلىرى ئېلان قىلىنىشقا باشلىدى.

80 ـ يىللاردا مۇھەممەت ئىدرىس، ئادىلجان، ئۆمەرجان، ئەسقەر مۇھەممەت قاتارلىق
ئوتتۇرا ياش ۋە ياش خەتتاتلار بۇ سەپكە دادىل قەدەم بىلەن يۈرۈپ كىردى.

1983 ـ يىلدىن باشلاپ، ئۈرۈمچى شەھەرلىك مەدەنىيەت ئىدارىسىنىڭ يېتەكچىلىكىدە،
يىشقەدەم خەتتات ھەسەن ھامىدى 6 قارار ئۇيغۇرچە خەتتاتلىق كۇرسى ئېچىپ، جەمئىي 240
تىن ئوشۇق ھۆسنىخەت ھەۋەسكارىنى تەربىيىلەپ يېتىشتۈردى.

ھۆسنىخەت سەنئىتى يېقىنقى يىللاردىن بۇيان مائارىپ ساھەسىگە ئۆز تەسىرىنى كۆرس-
ىتىپ، پۈتۈن كۈنلۈك مەكتەپلەردە دەسلەپكى قەدەمدە ھۆسنىخەت دەرسى ئۆتۈلۈشكە باشلىدى.

بىر قىسىم ئۇيغۇر ھۆسنىخەتلىرى مەملىكەتلىك كۆرگەزمىلەردە مۇكاپاتقا ئېرىشتى.
ياش خەتتات نىياز كېرىمنىڭ «ئۇيغۇر خەتتاتلىق سەنئىتى توغرىسىدا» ناملىق ماقالىسى
«شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى تەھرىر بۆلۈمىنىڭ 1985 ـ يىلى 7 ـ ئايدا ئۆتكۈزگەن مۇنەۋۋەر
ئەسەرلەرنى مۇكاپاتلاش يىغىنىدا 1 ـ دەرىجىلىك «سەنئەت غۇنچىسى» مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

5

كىنو ـ ئۇنىۋېرسال سەنئەت تۈرى. نۇرغۇن سەنئەت تۈرلىرىنىڭ بىرىكىشىدىن ھاسىل
بولغان. كىنونى بىز چەتئەلدىن قوبۇل قىلغانچقا ئازادلىقتىن ئىلگىرىكى يېرىم فېئوداللىق، يېرىم
مۇستەملىكە جۇڭگو جەمئىيىتىدە كىنوچىلىق ئىشلىرى ئىنتايىن ئاستا راۋاجلانغان ئىدى.

ئىقتىسادى قاششاقلىق يامراپ كەتكەن مالىمانچىلىق يىللاردا شىنجاڭنىڭ سەھنە سەنئى-
تى بىر قەدەر راۋاجلانغان بولسىمۇ، لېكىن گومىنداڭ ھۆكۈمىتى دەۋرىدە زور ئىقتىسادى چىق-
قىم بىلەن يۇتۇپ چىقىدىغان كىنو ھەققىدە سۆز ئېچىشمۇ مۇمكىن ئەمەس ئىدى.

※ ※ ※

ئازادلىقتىن كېيىن پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ غەمخورلۇقى بىلەن 1958 ـ يىلى
شىنجاڭدا «تيانشان كىنو ئىستۇدىيىسى» قۇرۇلدى. شۇندىن كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق سەھنە-

نىيەت ئازارىتىنىڭ قارمىقىدا كىنو ئاكتىيورلىرى كۇرسى ئېچىلىپ بىر قىسىم ئارتىسلار تەربىيىلەندى، ئەزەلدىن كىنوچىلىق ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىپ باقمىغان شىنجاڭ خەلقى ئۈچۈن بۇ بىر يېڭىلىق ئىدى. «تيانشان كىنو ئىستودىيىسى» قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىللەردە ئىستودىيىگە بىر قىسىم ئۇراقلىق ئارتىسلارنى يۆتكىگەن بولسىمۇ، لېكىن كۆپچىلىك ئارتىسلارنى يەنىلا ئارىيەت ئېلىپ ئىشلىتەتتى، رېژىسسور ۋە ئوپېراتورلاردىن سۆز ئېچىش تېخىمۇ قىيىن ئىدى. ھازىرقى پېشقەدەم ئوپېراتورلىرىمىزدىن خالمىجان ۋە ئەلىجانلار ئەينى يىللاردىكى «تيانشان كىنو ئىستودىيىسى» نىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەردىن يېتىشىپ چىققان تۇنجى ئەۋلات ئوپېراتورلىرى ئىدى.

«تيانشان كىنو ئىستودىيىسى» قۇرۇلغاندىن كېيىن ئۆز پائالىيىتىنى ئالدى بىلەن تەرجىمە فىلىم ئىشلەشتىن باشلىدى ۋە بۇنى مۇھىم خىزمەت قاتارىغا قويدى. شۇندىن كېيىن پەيدىن - پەي ئىجادى فىلىم ئىشلەش يولىدا ئىزلەندى.

ئەينى يىللاردا شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ كىنوچىلىق ئىشلىرىدىكى ئاساسى داھايىتى ئاجىز بولسىمۇ، ئەمما ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن تەكلىپ قىلىنغان بىر قىسىم رېژىسسور ئوپېراتور ۋە تېخنىك خادىملارنىڭ ياردىمى بىلەن «تيانشان كىنو ئىستودىيىسى» دە دەسلەپكى قەدەمدە بىر قىسىم مۇنەۋۋەر ھېكايە فىلىملار ئىشلەپچىقىرىلدى. «خاسەن - جەمىلە»، «ئىككى ئەۋلات»، «بوستانلىقتىكى تەنتەنە»، «يىراقتىكى ئۇچقۇنلار»، «ئانارخان»، «قۇمۇلۇقتىكى يېشىل دولقۇن» قاتارلىق فىلىملار شىنجاڭنىڭ ئەينى يىللاردىكى كىنوچىلىق ئىشلىرىنىڭ تېز راۋاجلىنىۋاتقانلىقىدىن دېرەك بېرەتتى. يۇقۇرقى فىلىملاردا رول ئالغان بىر تۈركۈم ئارتىسلار، ئازاتلىقتىن كېيىنكى تۇنجى ئەۋلات ئۇيغۇر كىنو ئاكتىيورلىرى بولۇپ، ئۇلار 60 - يىللاردىن باشلاپ كۆزگە كۆرۈنۈشكە باشلىدى. مانا بۇ يىللاردا شىنجاڭنىڭ كىنوچىلىق ئىشلىرى ئەمدىلا روناق تېپىش باسقۇچىغا قەدەم قويغان ئىدى.

ئەپسۇسكى «مەدەنىيەت ئىنقىلاۋى» قوزغالغاندىن كېيىن، جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىۋاتقان كىنوچىلىق ئىشلىرى شۇ ئىزىدىلا توختاپ قالدى. ھەتتا ئىلگىرى ئىشلەنگەن نادىر فىلىملىرىمىزنىڭ ھەممىسى «زەھەرلىك چۆپ» دېگەن ماركا بىلەن قاتتىق پىچەتلەندى.

※ ※ ※

10 يىللىق بالايى - ئاپەت تۈگەپ خەلق قەددىنى كۆتەردى. شىنجاڭدىكى بارلىق كىنو خادىملىرىمۇ مەملىكىتىمىزنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكىگە ئوخشاشلا ئورنىدىن دەس تۇرۇپ قايتا جەڭگە ئاتلىنىپ كەتتى. شۇنىڭدىن كېيىن ئارقا - ئارقىدىن «نەسىردىن ئەپەندى»، «بەخت ناخشىسى»، «رەنا»، «ئارتىست بولمايدىغان قىز»، «غېرىب - سەنەم»، «پاراشوت گۈللىرى»، «يۈرەكتىكى مۇھەببەت»، «نۇرنىسا» (ئەسلى ئىسمى «ئۇ مېنىڭ ئوغلۇم») قاتارلىق فىلىملار ۋە قازاق خەلقىنىڭ يايلاق تۇرمۇشىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان «يايلاقتىكى مىلتىق ئاۋازى»، «قىز

AltunOq

قەۋرىسى»، «بوز تولپار» قاتارلىق بىر قىسىم فىلىملار ئىشلەپچىقىرىلدى. يېقىندا يەنە «قېرىنداشلىق مېھرى»، «سىرلىق كارۋان» قاتارلىق يېڭى فىلىملارمۇ پۈتۈپ چىقتى.

يۇقۇرىدىكى فىلىملار ئىپادىلىگەن تېمىنىڭ كەڭلىكى، مەزمۇنىنىڭ چوڭقۇرلۇقى، بەدىئىي سەۋىيىسىنىڭ بىر قەدەر يۇقۇرىلىقى بىلەن مەدەنىيەت ئىنقىلابىنىڭ ئالدىدا ئىشلەنگەن فىلىملاردىن خېلى زور پەرقنى شەكىللەندۈردى. «نۇزۇگۇم» فىلىمىغا ئىچكىرى ئۆلكىلەردىكى تاماشىبىنلار، كىنو خادىملىرى ۋە مەشھۇر كىنو مۇتەخەسسىسلىرى يۇقۇرى باھا بېرىپ «شىنجاڭنىڭ كىنوچىلىق ئىشلىرىدىن ئۈمىت زور»، — دېيىشتى.

بۇ يەردە تىلغا ئېلىشقا ئەرزىيدىغىنى شۇكى مەدەنىيەت ئىنقىلابىدىن ئىلگىرى ئىشلەنگەن فىلىملارنى ئاساسەن خەنزۇ سىنارىستلار يازغان بولسا، مەدەنىيەت ئىنقىلابىدىن كېيىن ئۇيغۇر سىنارىستلارمۇ سىنارىيە يازىدىغان بولدى. 60 - يىللارنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن باشلاپ ئاكتيورلار قوشۇنىمۇ بارغانسېرى تولۇقلىنىپ، كېڭىيىپ باردى.

1964 - يىلى مەركىزىي تىياتىر ئىنىستىتۇتىنىڭ 1 - قارار شىنجاڭ سىنىپى ئوقۇشنى پۈتتۈرۈپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن بىر قىسىم ئارتىستلار تەكلىپ بىلەن بەزى كىنولارغا قاتنىشىپ ئۆزلىرىنىڭ ئاكتيورلۇق ماھارەتلىرىنى نامايەن قىلىشقا باشلىدى.

«ئايگۈل»، «يايلاقتىكى بۈركۈت»، «يول باشلىغۇچى»، «نەسىردىن ئەپەندى»، «بەخت ئاخشىمى»، «ئارتىست بولمايدىغان قىز»، «يۈرەكتىكى مۇھەببەت»، «نۇزۇگۇم» قاتارلىق فىلىملاردا ئاساسلىق روللارنى ئويىغان ئابلىمىت سادىق، تۇيغۇن ئەخمىدى، پاتىمە، ھېيتەم ھەۋسەن، ئابۇل سەمەت قاتارلىق ئارتىستلار، «خەسەن - جەمىلە»، «ئىككى ئەۋلات»، «يىراقتىكى ئۇچقۇنلار»، «بوستانلىقتىكى تەنتەنە»، «قۇملۇقتىكى يېشىل دولقۇن»، «موز تاغقا كەلگەن مېھمان»، «ئانارخان» قاتارلىق فىلىملاردا ئاساسلىق روللارنى ئالغان ئۈچىنچى ئەۋلات پىشقەدەم ئارتىستلاردىن كېيىنكى ئالىي بىلىم يۇرتىدا مەخسۇس كەسپى تەربىيە كۆرگەن ئىككىنچى تۈركۈم ياش ئاكتيورلار ئىدى.

يېقىندىن بۇيان «غېرىپ - سەنەم»، «بەخت ئاخشىمى»، «ئارتىست بولمايدىغان قىز»، «رەنانىڭ تويى» ۋە «نۇزۇگۇم» فىلىملىرىدا ئاساسلىق روللارنى ئويناپ تاماشىبىنلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا مۇيەسسەر بولالىغان ياش ئاكتيورلىرىمىزدىن رەيھانگۈل ئابلىز، شائىگۈل، گۈلبەھرەم، ھەبىبە، تۇيغۇن، پەردەۋس قاتارلىقلار گەرچە ئاكتيورلۇق كەسپىنى مەخسۇس ئوقۇمىغان بولسىمۇ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ ئاكتيورلۇق جەھەتتىكى يوشۇرۇن تالانتىنى نامايەن قىلىپ، ئاز سانلىق مىللەت كىنو خادىملىرى ئىچىدىكى كۆزگە كۆرۈنگەن كىنو چولپانلىرىدىن بولۇپ قالدى.

كىنو ساھەسىدىكى خوشاللىنارلىق يەنە بىر ئىش شۇ بولدىكى، «نۇزۇگۇم» فىلىمىنىڭ يازغۇچىسىمۇ، رېژىسسورىمۇ، ئوپېراتورىمۇ ۋە ئارتىستلىرىمۇ ئۇيغۇرلاردىن تەركىب تاپتى. بۇ ئەھۋال شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مۇستەقىل كىنو ئىشلىيەلەيدىغانلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا «ئارتىست بولمايدىغان قىز» ھېكايە فىلىمى بۇ يىل تۈركىيىدە ئۆتكۈ-

زۇلكەن خەلقئارالىق كىنو مۇسابىقىسىدە ئالتۇن مەدالغا ئېرىشتى. ھالبۇ ئازاتلىقتىن كېيىنكى يىللاردىن ئۆپېرۇسىيە قۇرۇلغاندىن كېيىنكى شىنجاڭنىڭ كىنوچىلىق ئىشلىرىدا قولغا كەلگەن ئۇتۇقلار ھېسابلىنىدۇ.

كىنوچىلىق ئىشلىرىمىزدىكى مۇۋەپپەقىيەتلەر يالغۇز بۇنىڭ بىلەنلا چەكلىنىپ قالمىدى. يوق، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى شىنجاڭنىڭ كىنوچىلىق ئىشلىرىنىڭ بەتتىمۇ راۋاجلىنىشىغا كۆڭۈل بۆلۈپ، 1982 - يىلى پايتەخت كىنو ئىنستىتۇتىغا شىنجاڭدىن بىر قىسىم ئوقۇغۇچىلارنى ئوقۇشقا ئەۋەتتى. بۇ قېتىقا مۇددەتلىك كىنو رېژىسسورلىقى ۋە سىنارىيە ئىجادىيىتى كۇرسىنى پۈتتۈرگەن بىر تۈركۈم ئوقۇغۇچىلار ئوقۇش پۈتتۈرۈپ قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ كىنوچىلىك ساھەسىدىكى كەسپىي رېژىسسور ۋە سىنارىستلارنىڭ كەم بولۇشىدەك بوشلۇق دەسلەپكى قەدەمدە تولدۇرۇلدى.

شىنجاڭدىكى كىنوچىلار قوشۇنىنىڭ دائىرىسى بۇنىڭ بىلەنلا چەكلىنىپ قالمىدى. 1982 - يىلى «تىيانشان كىنو ئىستودىيىسى» ئاز سانلىق مىللەتلەردىن بىر سىنىپ ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىپ (ئاۋاز بېرىش ئارتىسلىرىنى ئاساس قىلغان) ئۆزلىرى تەربىيىلەپ يېتىشتۈردى. بۇ يىل 7 - ئايدا يەنە شىنجاڭدىن بېيجىڭ كىنو ئىنستىتۇتىغا ئوقۇشقا بارغان بىر تۈركۈم ئاز سانلىق مىللەت ئوقۇغۇچىلىرى ئوقۇش پۈتتۈرۈپ قايتىپ كەلدى. بۇلارنىڭ ئىچىدە كىنوچىلىقتىكى ھەر قايسى كەسپلەر ئۆزى بويىچە مەخسۇس تەربىيىلەنگەن ئوقۇغۇچىلار بار. كىنوچىلىق ساھەسىدىكى ئالىي بىلىم يۇرتىدا مەخسۇس تەربىيىلەنگەن بۇ بىر تۈركۈم ياش تالانت ئىگىلىرى كىنو قوشۇنىمىزنىڭ ئۈمىدلىك غۇنچىلىرىدىن بولۇپ قالدى.

ئازاتلىقتىن كېيىن شىنجاڭدا «تىيانشان كىنو ئىستودىيىسى» قۇرۇلغاندىن كېيىن، كىنوچىلىق ساھەسىدە مۇستەقىل ھالدا ئىجادىي ھېكايە فىلىملىرىنى ئىشلەش ھەمدە ئىچكىرى ئۆلكىلەردىكى بىر قىسىم سەۋىيىسى يۇقۇرىراق كىنو ئىستودىيىلىرى بىرلىشىپ كىنو ئىشلەش جەھەتلەردىلا مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىپ قالماستىن، ھەر خىل ھۆججەتلىك فىلىملەر، خەۋەرلەر ۋە پەن - تېخنىكا فىلىملىرى ۋە تەرجىمە فىلىملىرىنى ئىشلەش جەھەتتىمۇ كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەرگە ئېرىشتى. بولۇپمۇ «تىيانشان كىنو ئىستودىيىسى» تەرجىمە فىلىم ئىشلەش جەھەتتە ئىزچىل تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، جۇڭگو ۋە چەتئەللەرنىڭ بىر قىسىم مۇنەۋۋەر فىلىملىرىنى ئۇيغۇر، قازاق تىللىرىغا تەرجىمە قىلىپ تاماشىبىنلارنىڭ ئېھتىياجىنى مەلۇم دەرىجىدە قاندۇرۇپ كەلدى. 1984 - يىلى مەملىكەتلىك ئاز سانلىق مىللەتلەر تەرجىمە فىلىم باھالاش مۇكاپاتلاش يىغىنىدا ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان پاكىستان ھېكايە فىلىمى «مەڭگۈلۈك مۇھەببەت» ۋە قازاق تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان «شەھەر ئاسمىنى چېكىنى» قاتارلىق فىلىملار مۇنەۋۋەر تەرجىمە فىلىم بولۇپ مۇكاپاتلاندى.

«تىيانشان كىنو ئىستودىيىسى» قۇرۇلغاندىن كېيىن، كىنوچىلىق ئىشلىرىمىزنىڭ راۋاجلىنىشىدا ئاۋاز ئارتىسلىرى مۇھىم رول ئوينىاپ كەلدى. يىشقەدەم ئاۋاز ئارتىسلىرىدىن رەجەپ تاجى، شازادەم مۇقىيىت، ئايشەم ئابدۇرېھىم، ئەخمەتجان مامۇت قاتارلىقلار نۇرغۇن كىنولارغا ئاۋاز بېرىش جەريانىدا ئۆز ئىستېداتلىرىنى نامايەن قىلىپ، «تىيانشان كىنو ئىستودىيىسى»

ۋە «شىنجاڭ تېلېۋىزىيە ئىستانسىسى» دىكى ياش ئاۋاز ئارتىستلىرىدىن ھاۋاخان سېيىت، تۇرغۇن ئىبراھىم، كامىل تۇرسۇن، پاتىگۇل، رىزۋان ئابدۇقادىر ۋە پەرھات قاتارلىقلار مۇئەييەن تەسىر كۆرسەتكەن ئىدى.

يېقىندىن بۇيان تېلېۋىزىيە ساھەسىدىكى رېژىسسور ۋە ئوپېراتورلار مەخسۇس پروگراممىلار، خەۋەر، بىر قىسىم كونسېرت ۋە سەھنە ئەسەرلىرىنى فىلىمغا ئالغاندىن تاشقىرى «3 ياش» قاتارلىق تېلېۋىزىيە تىياتىرلىرىنىمۇ فىلىمغا ئېلىشقا باشلىدى. تېلېۋىزىيە ئىستانسىسىدا مەخسۇس تەرجىمە بۆلۈمى تەسىس قىلىنىپ، بىر تۈركۈم ياش تەرجىمان ۋە ئاۋاز ئارتىستلىرى يېتىشىپ چىقتى.

1985 - يىلى «شىنجاڭ ئىجتىمائىي ئالىي تېخنىكومى» نىڭ تەشەببۇسكارلىقى بىلەن تۇرپان ۋىلايىتىدە «بوغدا كىنو ئىستۇدىيىسى» قۇرۇلدى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغاندىن كېيىن شىنجاڭدا كىنو قوشۇنى يوقلۇقتىن بارلىققا كەلدى، ئاجىزلىقتىن تەدرىجىي تەرەققىي قىلىپ يۈكسەك ھالەتكە يەتتى، يەنى ئاز سانلىق مىللەتلەردىن يېتىشىپ چىققان بىر تۈركۈم سىنارىستلار، رېژىسسورلار، ئوپېراتورلار، ئاكتيورلار، ئاۋاز ئارتىستلىرى، ئاۋازغا ئېلىش تېخنىكلىرى قاتارلىق كىنو خادىملىرى قوشۇلۇپ، دەسلەپكى كەسپىي قوشۇننى شەكىللەندۈردى. گەرچە بۇ قوشۇن يېڭىدىن شەكىللەنگەن، تېخى ۋايىغا يەتمىگەن ئۆتكۈنچى ھالەتتە بولسىمۇ، شىنجاڭنىڭ كىنوچىلىق ئىشلىرىنىڭ كەلگۈسى تەرەققىياتىنى كاپالەتلەندۈرىدىغان مۇنتىزىم قوشۇننىڭ دەسلەپكى ھۇلى تىكلەندى.

6

فوتوگرافىيە سەنئىتى دۇنيادا ئەڭ كېيىن مەيدانغا كەلگەن، ئەڭ ياش سەنئەت تۈرى. جۇڭگوغا، جۈملىدىن شىنجاڭغا نىسبەتەن ئېيتقاندا تېخىمۇ شۇنداق. ئەمما ئۇ تېز تەرەققىي قىلغان سەنئەت تۈرىدۇر.

فوتوگرافىيە سەنئىتى مەدەنىيەتلەر ياردىمى بىلەن بەدىئىي ئىجادىيەتكە يۈزلەنگەن بولغاچقا ئۇ ھازىرقى زامان پەن - تېخنىكىسى بىلەن بىۋاسىتە مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ. بولۇپمۇ 20 - ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا ئۇچقاندەك تېز سۈرئەت بىلەن تەرەققىي قىلغان ئېلېكترون سانائىتى فوتوگرافىيە سەنئىتىنىڭ راۋاجلىنىشىدا ئۈزۈكلۈك رول ئوينىدى.

شىنجاڭغا ئىپتىدائىي ھالەتتىكى فوتوگرافىيە 30 - ۋە 40 - يىللارنىڭ ئارىلىقىدا كىرگەن. ئەينى يىللاردا ئوتتۇرا ئاسىيادىن شىنجاڭغا كىرگەن بىر قىسىم ئۇيغۇر، تاتار ۋە ئۆزبېك سودىگەرلىرى ۋە شىنجاڭدىن چەتئەللەرگە بېرىپ - كېلىۋاتقان بىر قىسىم سودىگەرلەر چەتئەلدىن ئىپتىدائىي شەكىلدىكى جازىلىق ئاپپاراتلارنى شىنجاڭغا ئېلىپ كىرىپ، ئۈرۈمچى، غۇلجا، چۆچەك، قەشقەر، يەكەن، كۇچار، خوتەن، تۇرپان قاتارلىق جايلاردا ئارقا - ئارقىدىن ئادەم سۈرىتى

تارتىدىغان رەسسامخانىلارنى ئاچقان. ئەنە شۇ رەسىمخانىلار شىنجاڭدىكى فوتوگرافىيە سەنئىتىنىڭ ئىپتىدائىي ئۈندۈرمىلىرى ئىدى.

30 - يىللارنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، شىنجاڭنىڭ ئاخبارات، نەشرىيات ساھەسىدە دەسلەپكى قەدەمدە سىنكوگرافىيە ئىشلىتىلىشكە باشلىغان. 40 - يىللاردا مەمتىمىن توختايوپ ۋە خالىقجان① قاتارلىق ئىنتايىن ئاز ساندىكى كىشىلەر ئاندا - ساندا ئاخبارات سۈرەتچىلىكى بىلەن شۇغۇللانغان. قىسقىسى ئەينى يىللاردا ئىنتايىن قالاق ھالەتتىكى ئادەم سۈرىتى تارتىش ۋە يەكمۇ تار دائىرىدىكى ئاخبارات سۈرەتچىلىكىدىن باشقا فوتوگرافىيە سەنئىتى ھەققىدە ئېغىز ئېچىش ئىمكانىيىتىمۇ بولمىغان.

※ ※ ※

دۆلىتىمىز ئازاد بولغاندىن كېيىنمۇ فوتوگرافىيە سەنئىتى خېلى بىر مەزگىلگىچە روناق تاپالمىدى. چۈنكى فوتوگرافىيە چەتئەل سەنئىتى بولغاچقا، دەسلەپكى قەدەمدە پارتىيىنىڭ مىللىي سەنئەتنى گۈللەندۈرۈش چاقىرىقىنىڭ دائىرىسىگە كىرگۈزۈلمىدى. ئۇ پەقەت كېرەك بولغان دائىرىدىلا ئىشلىتىلىپ، ئۆزىنىڭ ئاخبارات ساھەسىدىكى ھۆججەتلىك رولىنىلا ساقلاپ قالالىدى.

ئازادلىقتىن كېيىن فوتوگرافىيە ساھەسىدە تۇنجى قېتىم پائالىيەت ئېلىپ بارغان كىشى — پەشقەدەم فوتوگراف ئىمىن گايىت بولدى. ئىمىن گايىت 1952 - يىلدىن باشلاپ، ئىبرايىم قاسىم بىلەن بىرگە «غەربىي شىمال رەسىملىك ژورنىلى»دا مەخسۇس فوتو مۇخبىرى بولۇپ ئىشلىدى. 1954 - يىلى بۇ ژورنال تاقالغاندىن كېيىن بېيجىڭ مىللەتلەر نەشرىياتى قارمىقىدىكى «مىللەتلەر رەسىملىك ژورنىلى»دا فوتو مۇخبىرى بولۇپ ئىشلىدى.

1953 - يىلى مەركىزىي مىللەتلەر ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرگەن بىر تۈركۈم ئوقۇغۇچىلار ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ، «شىنخۇا ئاگېنتلىقى»نىڭ فوتو مۇخبىرى بولدى. بۇ چاغدا شىنجاڭدا فوتوگرافلار ھەقىقەتەن ئاز ئىدى. شۇ يىللاردا پەقەت ئىمىن گايىت، خاسىيەت، تاجىگۈل تۇردى، باقى، مەمتىمىن توختايوپ، مەمتىمىن ئەخمەت، تۇمەرجان قاتارلىق بىر نەچچىلا ئادەم كەسپىي ۋە ئىشتىن سىرتقى فوتوگرافلىق كەسپى بىلەن شۇغۇللىنىپ كېلىۋاتاتتى.

ئازادلىقتىن كېيىن ئاز سانلىق مىللەتلەردىن يېتىشىپ چىققان بۇ تۇنجى ئەۋلات فوتوگرافلار يەنئەندىن ۋە باشقا ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن كەلگەن بىر قىسىم خەنزۇ فوتوگرافلار بىلەن ھەمكارلىشىپ ئىشلىدى ۋە ئۇلاردىن ئۆگەندى. بۇ چاغدا تېخى شىنجاڭدا فوتوگرافىيە جەمئىيىتىمۇ قۇرۇلمىغان ئىدى.

1959 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ 2 - قېتىملىق قۇرۇلتىيىدا جۇڭگو فوتو سۈرەتچىلەر جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسى قۇرۇلدى. بۇ چاغدا جەمئىيەتنىڭ ئاساسلىق خىزمەتلىرىنى «شىنجاڭ رەسىملىك ژورنىلى» تەھرىر بۆلۈمى ۋاكالىتەن

---

① خالىقجان ئەسلىدە رەسسام بولۇپ قوشۇمچە فوتوگرافىيە بىلەن شۇغۇللانغان. كېيىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ كەتكەن.

بىجىرەتتى. 60 - يىللاردىكى تەبىئىي ئاپەت يىللىرىدا مەملىكىتىمىزنىڭ باشقا جايلىرىدىكى رەسىملىك ژۇرناللار ئاساسەن تاقىلىپ كەتتى. ئەمما «شىنجاڭ رەسىملىك ژۇرنىلى» بىلەن «گۇاڭدۇڭ رەسىملىك ژۇرنىلى» ئىزچىل چىقىرىلدى. «شىنجاڭ رەسىملىك ژۇرنىلى» 1966 - يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا تاقىلىپ، 1972 - يىلىنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا قايتىدىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

«شىنجاڭ رەسىملىك ژۇرنىلى» دا يۇقۇرىدا تىلغا ئالىنغان بىر قىسىم فوتوگرافلاردىن تاشقىرى يەنە بىر مۇنچە ئاز سانلىق مىللەت ئاپتورلىرىنىڭ ئەسەرلىرى ئىزچىل تۈردە بېسىلىپ كەلدى.

1965 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 10 يىللىقىنى خاتىرىلەش مۇناسىۋىتى بىلەن فوتو سۈرەت كۆرگەزمىسى ئېچىلدى. شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى تۇرغۇن ئاز سانلىق مىللەت ئاپتورلىرىنىڭ ئەسەرلىرى كۆرگەزمىگە قويۇلدى.

※ ※ ※

فوتوگرافىيە سەنئىتى 1978 - يىلدىن كېيىنلا رەسمىي يوسۇندا تەرەققىي قىلىشقا باشلىدى. ئاپەتلىك يىللاردا پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالغان شۆبە جەمئىيەتنىڭ خىزمەتلىرى قايتىدىن ئەسلىگە كېلىشكە باشلىدى.

1978 - يىلى 4 - ئايدا جۇڭگو فوتو سۈرەتچىلەر جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسى دائىمىي ھەيئەتلەر يىغىنى چاقىرىپ، 40 تىن ئوشۇق كىشىنى شۆبە جەمئىيىتىنىڭ ئەزالىقىغا قوبۇل قىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە بىر قىسىم ئاز سانلىق مىللەت فوتوگرافلىرىمۇ بار ئىدى.

1980 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ 3 - نۆۋەتلىك قۇرۇلتىيى ئېچىلغاندىن كېيىن فوتو سۈرەتچىلەر جەمئىيىتىنىڭ خىزمەتلىرى بىر قەدەر تېز قانات يايدى. فوتوگرافىيە شۆبە جەمئىيىتى ئاز سانلىق مىللەتلەر فوتوگرافىيە قوشۇنىنى يەنىمۇ كېڭەيتىش مەقسىتىدە 1981 - يىلى 12 - ئايدا ۋە 1982 - يىلى 6 - ئايدا فوتو سۈرەتچىلەر شۆبە جەمئىيىتى مەخسۇس ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۈچۈن ئىككى قارار ئۆگىنىش كۇرسى ئاچتى. بۇ ئىككى قارار ئۆگىنىش كۇرسىدا جەمئىي 80 دىن ئارتۇق ئاز سانلىق مىللەت فوتو سۈرەتچىلەر تەربىيىلەندى. 1983 - يىلى 6 - ئايدا مۇشۇ ئىككى قاراردىكى كۇرسانتلارنى ئاساس قىلىپ، قاراماي شەھىرىدە «تۇرمۇشقا چۆكۈپ ئىجادىيەتنى قانات يايدۇرۇش» پائالىيىتى ئۆتكۈزدى.

1982 - يىلى 11 - ئايدا ئۈرۈمچىدە «شىنجاڭ بويىچە ئاز سانلىق مىللەتلەر فوتوگرافىيە كۆرگەزمىسى» ئېچىلدى. بۇ كۆرگەزمىگە 40 ئاپتورنىڭ 100 پارچىدىن ئارتۇق ئەسىرى قويۇلدى.

فوتوگرافىيە شۆبە جەمئىيىتى ئۆسمۈرلەر ۋە ئاياللارنىڭ فوتوگرافىيە سەنئىتى جەھەتتىكى رولىنى يەنىمۇ جارى قىلدۇرۇش ۋە كەلگۈسى ئىزباسار تەييارلاش مەقسىتىدە 1984 - يىلى 6 - ئايدا ۋە 11 - ئايدا ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئۆسمۈرلەر فوتو سۈرەت مۇسابىقىسى ۋە ئاياللار فوتو سۈرەت مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى.

فوتو سۈرەتچىلەر جەمئىيىتى فوتوگرافىيە سەنئىتىنىڭ نەزەرىيىۋى ئاساسىنى يەنىمۇ پۇختىلاپ، ئىجادىيەتكە قانات ھازىرلاش مەقسىتىدە 1982 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ھەر يىلى

AltunOq

بىر قىسمىدىن، جەمئىي ئۈچ قېتىم تەزىرىيە ئۆگىنىش كۇرسى ئاچتى، كۇرسىدا شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن كەلگەن ئاپتورلار ئۆزلىرىنىڭ فوتو سۈرەت ئىجادىيىتى ھەققىدىكى تەزىرىيىۋى ماقالىلىرىنى ئوقۇپ ئۆتتى. بۇ ماقالىلارنىڭ ئىچىدىكى بىر قەدەر ياخشىلىرىنى شۆبە جەمئىيەت ھەر يىلى بىر توپلام قىلىپ خەنزۇ يېزىقىدا نەشر قىلدۇردى. نەشر قىلىنغان بۇ ئۈچ توپلامدا ئاز سانلىق مىللەت ئاپتورلىرىدىن ئابدۇقادىر مىجىت، ھېزىم قاسىم ۋە نىجات سابىتلارنىڭ ئىلمىي ماقالىلىرى ئېلان قىلىندى.

فوتو سۈرەتچىلەر شۆبە جەمئىيىتىنىڭ فوتو سۈرەت ھەققىدىكى ئۆگىنىش ئىجادىيەت پائا- لىيەتلىرىنى كەڭ قانات يايدۇرۇشى نەتىجىسىدە شىنجاڭدىكى فوتو سۈرەتچىلەر قوشۇنىمۇ تېز كېڭەيدى ۋە بىر قىسىم خوشاللىنارلىق نەتىجىلەر قولغا كەلدى.

60 - يىللاردىن باشلاپ فوتوگرافىيە سېپىگە كىرىپ كەلگەن ئالىمجان ئىسمايىلنىڭ «غەيرەت» ناملىق بەدىئىي سۈرىتى ئاپتونوم رايونلۇق فوتو سۈرەت ئىجادىيىتى مۇسابىقىسىدا 1 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشىپ، ياپونىيىنىڭ «ئاكا خاتا» نەشرىياتىدا نەشر قىلىنغان بەدىئىي سۈرەتلەر توپلىمىغا بېسىلدى. ياش فوتوگراف ئابدۇ قادىر مىجىتنىڭ «فوتو سۈرەت تارتىش توغرىسىدا ساۋات» ناملىق كىتابى 1983 - يىلى نەشردىن چىقتى. ئۇنىڭ ئىككىنچى كىتابى «فوتو سۈرەت ئىجادىيىتىدىكى قاراڭغۇ ئۆي مەشغۇلىيات تېخ- نىكىسى» يېقىندا نەشردىن چىقىش ئالدىدا تۇرماقتا. ئۇندىن باشقا يەنە يالقۇن، تۇرغۇن ۋە نىجاتلارنىڭ بىر قىسىم ئەسەرلىرى مەملىكەتلىك فوتو سۈرەت كۆرگەزمىسى ۋە مۇسابىقىلەردە ئايرىم - ئايرىم مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

فوتوگرافلىرىمىز شۆبە جەمئىيەتنىڭ پائالىيەتلىرىدىن سىرت ئىچكىرى ئۆلكىلەردە كەسپىي بىلىملىرىنى ئاشۇرۇش ئىمكانىيىتىگىمۇ مۇيەسسەر بولدى. جۇڭگو فوتو سۈرەتچىلەر جەم- ئىيىتى ئاچقان فوتو سۈرەت تەزىرىيە سىنىپىنىڭ 1 - قارارىغا غەيرەت ئوسمان، 2 - قارارىغا يالقۇن، ئابدۇ قادىر مىجىت تۇرغۇن قاتارلىقلار بېرىپ بىلىم ئاشۇرۇپ كەلدى.

پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىنكى زور ئۆز- گىرىشلەرگە ئەگىشىپ فوتو سۈرەتچىلىك ساھەسىدىمۇ كۆزگە كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەر قولغا كەلدى.

دۆلىتىمىز ئازات بولۇپ 50 - يىللاردا يېتىشىپ چىققان تۇنجى ئەۋلاد فوتوگرافلاردىن كېيىن 60 - يىللاردا بولۇپمۇ 70 - يىللاردىن كېيىن بىر تۈركۈم ياش فوتوگرافلار يېتىشىپ چىقىپ ئىلگىرى ئاجىز بولغان فوتوگرافىيە قوشۇنىنىڭ ھالىنى مۇستەھكەملىدى.

ئابدۇقادىر مىجىت، يالقۇن، تۇرغۇن، ئالىمجان ئىسمايىل، نىجات، سابىت ئابلىز، غەيرەت ئوسمان، تۇنىياز مەتنىياز قاتارلىق بىر تۈركۈم ياش فوتوگرافلار ھەر بىرسى ئۆزىگە خاس ئىجا- دىيەت ئۇسلۇبى بىلەن مەيدانغا چىقىپ ئۆزلىرىنىڭ بىر قىسىم مۇنەۋۋەر بەدىئىي سۈرەت ئەسەرلىرى بىلەن جامائەتچىلىكنىڭ دىققەت نەزىرىنى جەلپ قىلدى ھەمدە چەتئەل جامائەتچىلىكىگىمۇ ئۆز تەسىرىنى كۆرسەتتى.

دېمەك شىنجاڭدا ئاز سانلىق مىللەت فوتوگرافىيە قوشۇنىنىڭ دەسلەپكى ھۇلى قۇرۇلدى، ھەتتا بۇ قوشۇن كېڭىيىپ فوتوگرافىيە خەلق ئارىسىدا ئومۇملىشىش باسقۇچىغا قەدەم قويدى. ھازىر شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى ۋىلايەت، شەھەر، ناھىيىلىرىدە، يېزا، كەنت، گۇڭشې، داۋۇيلىرىدە،

كەسپىي فوتوگرافلار ۋە ئىشتىن سىرتقى فوتوگرافىيە ھەۋەسكارلىرى بار. بۇ ئاز سانلىق مىللەت فوتوگرافلىرى ھازىر ئاساسىي جەھەتتىن ئاخبارات سۈرەتچىلىكىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالايدىغان بولدى. ھەتتا بەزىلىرى تولۇپ - تاشقان قىزغىنلىق بىلەن بەدىئىي سۈرەت ئىجادىيىتى ئۈستىدە ئىزدەنمەكتە.

يۇقۇرقى بىر قىسىم دەلىللىرىمىز فوتوگرافىيە سەنئىتىنىڭ شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدا يوقلۇقتىن بار بولۇپ، بۈگۈنكى تەرەققىياتلارغا ئېرىشكەنلىكىنى، قوشۇننىڭ ئاجىزلىقتىن زورايغانلىقىنى، ئاخبارات سۈرەتچىلىكىدىن بەدىئىي سۈرەت ئىجادىيىتىگە ئۆتۈشتە قەدەمنى دادىل باسقانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

* * *

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلۇپ 30 يىلدىن بۇيان ئۇيغۇر سەنئىتى راۋاجلاندى، گۈللەندى. ئۇيغۇرلاردا ئۇزۇن مەزگىل ئۈزۈلۈپ قالغان تىياتىر سەنئىتى ۋە رەسساملىق سەنئىتى ئۆز زېمىنىدا قايتا گۈللىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى. ئەۋلادتىن ئەۋلادقا مىراس بولۇپ كېلىۋاتقان ئەنئەنىۋى سەنئەت تۈرلىرىمىزدىن مۇزىكا، ئۇسسۇل تېخىمۇ تەرەققىي قىلدى. ھەر قايسى سەنئەت تۈرلىرى بويىچە كەسپىي قوشۇن شەكىللىنىپ، ئىجادىيەت كەڭ قانات يايدۇرۇلدى. ئورۇنلاش سەنئىتى جەھەتتىمۇ نۇرغۇن ئۇتۇقلار قولغا كەلدى. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان سەنئەتنىڭ ھەر قايسى تۈرلىرى بويىچە ئىلمىي تەتقىقات ئېلىپ بېرىلىشقا باشلىدى.

ئۇيغۇر سەنئىتىدىكى يۇقۇرىدا تىلغا ئېلىنغان نەتىجىلىرىمىز ئەلۋەتتە بىزنى خۇشاللاندۇرىدۇ. گەرچە بىز 30 يىلدىن بۇيان بىر قىسىم نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرگەن بولساقمۇ، بۇ نەتىجىلەر پەقەت دەسلەپكى باشلىنىشتىنلا ئىبارەت بولۇپ، بىزنىڭ قانائەتلىنىشىمىزگە دەسمايە بولالمايدۇ. بىز ئۇيغۇر سەنئىتىنى 20 - ئەسىرنىڭ زامانىۋى سەۋىيىسىگە يەتكۈزمەكچى بولىدىكەنمىز، ئەنئەنىۋى كىلاسسىك سەنئىتىمىزگە ئىستىخىيىلىك ھالدا ۋارىسلىق قىلىش بىلەن ئۇنى ئىجادىي راۋاجلاندۇرۇشنىڭ پەرقىنى ئېنىق ئايرىشىمىز، توقۇل ھالدا مىللىي ئالاھىدىلىك ۋە يەرلىك خۇسۇسىيەتلەرگىلا ئېسىلىۋېلىپ زامانىۋى تۈسنى، ئىلمىيلىكنى چەتكە قاقىدىغان مۇتەئەسسىپ ئىدىيىلەرنى سۈپۈرۈپ تاشلىشىمىز لازىم.

ئاپتونوم رايونىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى قىزغىن كۈتۈۋېلىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە، مەملىكىتىمىز مىقياسىدا ئېلىپ بېرىلىۋاتقان داغدۇغىلىق ئىسلاھات ھەركىتىگە يېقىندىن ماسلىشىپ ئۇيغۇر سەنئىتىنى زامانىۋى يۈكسەكلىككە كۆتىرىش يولىدا كۈرەش قىلايلى!*

* سەنئەت ساھەسىدە مەخسۇس ماقالىغان ئادەم بولمىغاچقا، مەزكۇر ماقالىنى بىر قىسىم سەنئەتكارلاردىن ئەھۋال ئىگەللەش ئاساسىدا يېزىپ چىقتىم. ماقالىنى يېزىش جەريانىدا مېنى ئەينى ئەھۋال توغرىسىدا قىممەتلىك ماتېرىيال مەنبەسى بىلەن تەمىنلىگەن مەھەممەتجان ئىسمايىل، ئەھەد ئۆمەر، ئىمىن گايىت قاتارلىق ئۇستازلارغا چىن كۆڭلۈمدىن تەشەككۈر بىلدۈرىمەن. سەۋىيەمنىڭ تۆۋەن، ئىگەللىگەن ماتېرىياللىرىمنىڭ يېتەرسىزلىكى تۈپەيلىدىن، بۇ ماقالە سەنئەتنىڭ ھەر قايسى تۈرلىرى ھەققىدىكى ئەينى ئەھۋالنى تولۇق يورۇتۇپ كېتەلمەسلىكى، ماقالىدا بەزى خاتالىق ۋە يېتەرسىزلىكلەرنىڭ بولۇشى تەبىئىي. كىتابخانلارنىڭ بۇ ھەقتە تەنقىت - تۈزىتىش بېرىشىنى سەمىمىي قارشى ئالىمەن.

— ئاپتوردىن

سوتسىيالىستىك مىللى سەنئىتىمىزنى تېخىمۇ گۈللەندۈرەيلى

سەيپۇل يۈسۈپ

ئاپتونوم رايونىمىز قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىق تويىغا داغدۇغىلىق تەييارلىق كۆرۈلۈۋاتقان بۇ پەيتتە بىز بىر يەرگە جەم بولۇپ «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلىنىڭ تۇنجىسى قېتىملىق مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى مۇكاپاتلاش پائالىيىتىنى ئۆتكۈزۈۋاتىمىز. بىزنىڭ بۈگۈنكى بۇ پائالىيىتىمىز «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى تەسىس قىلىنغان 4 يىلدىن بۇيانقى قولغا كەلگەن ئۇتۇقلارنى مۇئەييەنلەشتۈرۈپ تەجرىبىلەرنى يەكۈنلەپ بۇندىن كېيىن ژۇرنال خىزمىتىنى تېخىمۇ ئىلگىرى سۈرۈشتە ۋە تېخىمۇ كۆپ ئاپتورلارنى ژۇرنىلىمىزغا جەلپ قىلىپ، سەنئەت ئىجادىيىتى ۋە سەنئەت تەتقىقاتىنى يەنىمۇ گۈللەندۈرۈپ، ژۇرنىلىمىزنى زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ئۈچۈن تېخىمۇ ئوبدان خىزمەت قىلدۇرۇشتا ئالاھىدە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

ھەممىمىزگە مەلۇمكى تارىختىن بېرى «ناخشا - ئۇسۇل ماكانى» دەپ داڭ چىقارغان شىنجاڭ رايونى شەرق مۇزىكا تارىخىدىكى ئۇلۇق مۆجىزە ئاتالغان ئۇيغۇر خەلق كلاسسىك مۇزىكىسى «12 مۇقام» ۋە جاھان تىياتىرچىلىق تارىخىدا پەخىرلىك ئورۇن ئالغان ئۇيغۇر كلاسسىك دىرامىسى — «مائىترى - سىمىت» شۇنىڭدەك خىلمۇ - خىل يەرلىك ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغان خەلق مۇزىكىلىرى، خەلق ئۇسۇللىرى، نەققاشلىق، ھەيكەلتاراشلىق ۋە ھۈنەر - سەنئەت قاتارلىق يۈتمەس - تۈگىمەس قىممەتلىك سەنئەت بايلىقلىرىغا ئىگە بولغان ئاجايىپ مۇنبەت زېمىندۇر.

ئازاتلىقتىن كېيىن مۇشۇ مۇنبەت زېمىندا ئەنە شۇ ئېسىل سەنئەت بايلىقلىرى پارتىيە مىللى سىياسىتىنىڭ پارلاق نۇرىدىن ئوزۇق ئېلىپ يېڭى ھاياتىي كۈچكە ئىگە بولۇپ ئىجتىمائىي رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە بولدى.

پارتىيىنىڭ «بارچە گۈللەر تەڭ ئېچىلىش، ھەممە ئېقىملار بەس - بەستە سايراش» فاڭجېنىنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئەنە شۇ مۇنبەت زېمىندىن بىخ ئۇرۇپ چىققان مىللى سەنئىتىمىز دەۋر

تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ جۇش ئۇرۇپ راۋاجلىنىپ سەنئەت ئىجادىيىتى ۋە سەنئەت تەتقىقاتى جەھەتتە ئاجايىپ زور مۇۋەپپەقىيەتلەر قولغا كەلدى. بولۇپمۇ پارتىيە 11 - نۆۋەتلىك 3 - ئومۇمىي يىغىندىن كېيىن ئۇزۇن يىل پايمال قىلىنىۋېتىلگەن مىللىي سەنئەت ئىشلىرىمىز يېڭى بىر گۈللىنىش دەۋرىگە يۈزلىنىپ خۇددى كۆكلەم پەسلىدە مۇز يىدە بەرق ئۇرۇپ ئېچىلغان رەڭگا - رەڭ باغ گۈللىرىدەك سەنئەتنىڭ ھەر قايسى تۈرلىرى بويىچە يەس - يەستە راۋاجلىنىشتەك ئاجايىپ گۈللەپ - ياشناش مەنزىرىسى بارلىققا كەلدى.

مىللىي سەنئىتىمىزنىڭ بۇنداق ئالتۇن دەۋرىنى ھەقىقىي قەدىرلەپ سەنئەت تەرەققىياتىنى ئېنىق سىستېمىلىق تۈردە چوڭقۇرلاشتۇرۇش ۋە سەنئەت ئىجادىيىتىنى يەنىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن بىر زېمىن ھازىرلاش بەكمۇ زۆرۈر بولدى. مۇشۇ ۋەجىدىن ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشى ۋە ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ بىۋاسىتە رەھبەرلىكى بىلەن «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى 1981 - يىلى ئىيۇلدىن باشلاپ ئاشكارە ژۇرنال سۈپىتىدە رەسمىي نەشر قىلىنىشقا باشلىدى. ماھىيەتتە بۇ ژۇرنال شىنجاڭدىكى مىللىي سەنئەت ئىشلىرى تەرەققىياتىنىڭ مۇقەررەر مەھسۇلى. شۇنداقلا بۇ 11 - نۆۋەتلىك 3 - ئومۇمىي يىغىن روھىنىڭ ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئەدەبىيات - سەنئەت ساھەسىدىكى مول سەمەرىسىدۇر.

ئاپتونوم رايونلۇق تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلىنى تەسىس قىلىش توغرىسىدىكى ئەستىغىدا مەزكۇر ژۇرنالنىڭ ۋەزىپىسى سۈپىتىدە مۇنۇلار كۆرسىتىلگەن: «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى شىنجاڭدىكى ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ سالتەنەتلىك مەدەنىيەت تارىخىدا بىباھا گۆھەر دەپ ھېسابلانغان داستان - ئۇسسۇل، نەققاشلىق، ھەيكەلتاراشلىق ۋە ھۈنەر - سەنئەت قاتارلىق قىممەتلىك، مول سەنئەت غەزىنىلىرىنى پائال تۈردە قېزىپ چىقىپ، بۇ جەھەتتىكى ئىزدىنىش ۋە تەرەققىيات نەتىجىلىرىنى سىستېمىلىق ھالدا تونۇشتۇرۇش، تىياتىر، كىنو، مۇزىكا، ئۇسسۇل، گۈزەل سەنئەت ۋە فوتو سۈرەت ئەسەرلىرىنى كۆپلەپ ئېلان قىلىپ، سەنئەت ئىجادىيىتىنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن كەڭ ئىمكانىيەت يارىتىپ بېرىش، سەنئەتكارلارنىڭ ئۆز كەسپىدە قولغا كەلتۈرگەن قىممەتلىك ۋە مول تەجرىبىلىرىنى تونۇشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئۆز ئارا ئۆگىنىشىنى ئىلگىرى سۈرۈش، شۇنىڭدەك جۇڭگو ۋە چەتئەللەرنىڭ ئېسىل سەنئەت نەمۇنىلىرىنى تونۇشتۇرۇپ، كەڭ سەنئەت خادىملىرىنى تولۇق كەسپىي بىلىملەر بىلەن تەمىنلەش، شۇنداق قىلىپ بۇ ژۇرنالنى مىللىي سەنئەت ئىشلىرىنى ئورتاق گۈللەندۈرىدىغان مۇنبەرگە ئايلاندۇرۇشتىن ئىبارەت.

ژۇرنىلىمىزغا يۈكلەنگەن ئەنە شۇ شەرەپلىك ھەم مۇشكۈل ۋەزىپىلەرنى ئورۇنلاش يولىدا تەھرىر بۆلۈمىمىزدىكى يولداشلار ئادەم سانىنىڭ ئازلىقى، ژۇرنالچىلىق جەھەتتىكى كەسپىي تەجرىبىلىرىنىڭ يېتەرسىزلىكلىرىگە قارىماي قاتمۇ - قات قىيىنچىلىقلارنى يېڭىپ، ئىشتىقىنىپ ئىزدىنىش ۋە قېرىنداش ژۇرناللارنىڭ تەجرىبىلىرىنى كەمتەرلىك بىلەن ئۆگىنىش ۋە زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىشلىرى ئاساسىدا «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلىنىڭ تۇنجى سانى مۇۋەپپەقىيەتلىك چىقىپ كەڭ جامائەتچىلىك بىلەن يۈز كۆرۈشتى. «قانلىق يىللار» ناملىق تارىخىي داستان ۋە «ئۇيغۇر مىللىي چالغۇ ئەسۋابى راۋاب ۋە ئۇنىڭ قىسقىچە تارىخى» ناملىق ماقالە، «پەرۋاز قىلىۋاتـ

قان سەنئەت ئۆلپارلىرىغا ئاماتىق سەنئەتكارلار ھاياتى تونۇشتۇرۇلغان ماقالە قاتارلىق بىر قەدەر ۋەزنىلىك ئەسەرلەر بىلەن دۇنياغا كەلگەن تۇنجى سان ژورنال نەشىردىن چىقىش بىلەن تەڭلا كەڭ جامائەتچىلىكنىڭ بىردەكلا ئۆزگىچە جاۋاب قىلدى. بولۇپمۇ ئۆزۈندىن بۇيان ئۆزلىرىنىڭ جاپالىق مېھنىتى بىلەن ھاۋاغا كەلتۈرگەن بەدىئىي مۇزىيەقىيەتلىرىنى نامايەن قىلىدىغان بىرەر مۇنبەرنىڭ يوقلۇقىدىن بولۇشقا بەكمۇ تەشنا بولۇپ كەلگەن كەڭ سەنئەت خادىملىرى ئارىسىدىن بىرى تۇنجى قېتىم بەسىس قىلىنغان بۇ سەنئەت ژورنىلىنى كۆرۈپ بەكمۇ سۆيۈنۈپ كېتىشتى.

ژورنىلىمىز تەسىس قىلىنغان قىسقىغىنا 4 يىل مابەينىدە بىزنىڭ ئاپتورلار قوشۇنىمىز بارغانسېرى يارلىنىپ ئېلىپ بارغانسېرى ئۆلغىيىپ باردى ھەمدە ئۇلارنىڭ يېزىقچىلىق سەۋىيىسىمۇ قەدەممۇ - قەدەم يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ ئۆزلۈكسىز تۈردە بىزنى ياخشى ئەسەرلەر بىلەن تەمىنلەپ كەلدى. ئۇچلار ژورنىلىمىزنىڭ سۈپىتى يىلدىن - يىلغا يۇقىرى كۆتۈرۈلۈپ، تەسىر دائىرىسى بارغانسېرى كېڭىيىپ باردى.

بۇ ژورنال بالغۇز مەملىكەت ئىچىدىكى ئەلئ كىتابخان ۋە ئاپتورلارنىڭلا قىزغىن قارشى ئېلىشىغا سازاۋەر بولۇپ قالماستىن شۇنىڭدەك چەتئەل كىتابخانلىرىنىڭمۇ ئاجايىپ قىزىقىشىغا ئېرىشتى. بىر نەچچە يىلدىن بېرى چەتئەللەردىن كەلگەن خەت - خەۋەرلەرگە قارىغاندا شىنجاڭدىن چىقىپ كەتكەن مۇساپىرلار ئۆزلىرى تۇرۇۋاتقان مەملىكەتلەرگە يېتىپ بارغان «شىنجاڭ سەنئىتى» ژورنىلىنى كۆرۈپ ئاجايىپ تەسىرلىنىپ جۇڭگو ھۆكۈمىتىنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ سەنئەت ئىشلىرىغا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈپ ئانا تۇپراقتىكى سەنئەت جەۋھەرلىرىنى مۇشۇنداق بىر مەخسۇس ژورنال ئارقىلىق دۇنياغا تونۇشتۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلغانلىقىغا تەسىرلىنىپ چىن قەلبىدىن ئاپىرىن ئېيتىشقان ھەمدە ئۇلار ئۆز ماكانىنىڭ شۇنچە گۈللىنىپ ياشنىغان - يۇرت ئانىلىقتا ئايلانغان گۈزەل مەنزىرىلىرىنى ۋە ئۆزلىرىگە تونۇشلۇق بولغان ئاتاغلىق سەنئەتكارلارنىڭ قىزىقارلىق سەنئەت پائالىيەتلىرىنى ھەمدە ئۇلارنىڭ كۆركەم سۈرەتلىرىنى ژورنالدا كۆرۈپ ئۆتتى ھاياجانلىنىپ ئانا ۋەتىنىگە بولغان سېغىنىش ھېسسىياتى ھەسسىلەپ ئاشقان، دېمەك ژورنىلىمىز مۇشۇنچىلىك زور ئىجتىمائىي تەسىر پەيدا قىلالىغىنى ئۈچۈنمۇ مۇشتەرىلەر سانى ئۆزلۈكسىز ئۆسۈپ باردى. ژورنال تەسىس قىلىنغان دەسلەپكى يىللاردىكى ئومۇمىي تىراژ سانى 3000 غا يەتمىگەن بولسا، ھازىر 5000 غا يەتتى.

بىز 4 يىل جەريانىدا نەشر قىلىنغان 24 سان ژورنالدا سەنئەتنىڭ ھەر قايسى تۈرلىرى ھەققىدە يېزىلغان مۇھاكىمە خاراكتېرلىق نەزەرىيىۋى ماقالىلار، سەنئەتكارلار ھاياتى تونۇشتۇرۇلغان ئادەتتىكى ماقالىلار، چوڭ - كىچىك ئىرتىمكى سەھنە ئەسەرلىرى، كىنو ۋە تېلېۋىزىيە سىنارىيىسى، ئوپېرا، ناخشا - مۇزىكا، گۈزەل سەنئەت، فوتو سۈرەت ۋە سەنئەت ئېستېتىكىسى، سەنئەت پىسخولوگىيىسى قاتارلىق 15 خىل ژانىردا يېزىلغان 300 نەچچە پارچىدىن ئارتۇق ئىجادىي ئەسەرلەرنى ئېلان قىلدۇق. بۇ ئەسەرلەرنىڭ ئىچىدە تۇرسۇن يۇنۇسنىڭ تارىخىي دىرامىسى «قانلىق يىللار»، شۈكۈر يالقۇننىڭ ياپونغا قارشى ئۇرۇش تېما قىلىنغان «شاگىنەي كوچىسى» ناملىق دىرامىسى، غازى ئەھمەتنىڭ «جىنايى ھۆكۈم»،

AltunOq

«مۇقام» ناملىق رەسىملىرى، نىياز كېرىمنىڭ «ئۇيغۇر خەتتاتلىق سەنئىتى توغرىسىدا» ناملىق ماقالىسى، ئىسرائىل يۈسۈپ بىلەن دولقۇن قەمبىرىلەرنىڭ «مەشرەپ ـ سەنەم» ناملىق ماقالىسى، مەۋسۇسۇيۈن كېرىمنىڭ «ئۇيغۇر مىللىي چالغۇ ئەسۋابى راۋاپ ۋە ئۇنىڭ قىسقىچە تارىخى» ناملىق ماقالىسى ۋە يىاسىن ھۈسەيىنىڭ «بىر قانچە ساخشىلار توغرىسىدىكى بەزى ئويلىشىلىرىم» ناملىق ماقالىسى قاتارلىق بىر تۈركۈم ئەسەرلەر كەڭ جامائەتچىلىكنىڭ ئىچىدە ئالاھىدە تەسىر قوزغىدى.

ژۇرنال خىزمىتىدە گەرچە يۇقۇرىدىكىدەك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرگەن بولساقمۇ، لېكىن ژۇرنىلىمىز ئۆز ئۈستىگە ئالغان بەزى ۋەزىپىلەرنى تولۇق ئورۇندىيالمىدۇق. قىسقىسى ژۇرنىلىمىزنىڭ ھازىرقى سۈپىتى باشقا ژۇرناللارغا سېلىشتۇرغاندا تېخى تۆۋەن. ژۇرنىلىمىزدا ساقلىنىۋاتقان يېتەرسىزلىكلەرنى يىغىنچاقلىغاندا تۆۋەندىكى بىر قانچە تەرەپلەردە ئىپادىلىنىدۇ:

بىرىنچى مەسىلە: سەھنە ئەسەرلىرى، كىنو ۋە تېلېۋىزىيە سىنارىيىسى ئىجادىيىتىدىكى كەمچىلىك بىر مەسىلە تارىخىي تېمىدىكى ئەسەرلەر مۇتلەق كۆپ سانىنى ئىگىلەيدۇ، ھازىرقى زامان تېمىسىدىكى ئەسەرلەر ناھايىتىمۇ ئاز. ھەمدە بەدىئىي سەۋىيىسىمۇ تۆۋەن. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ بىز ئاپتورلىرىمىزنىڭ تىياتىر، كىنو سەنئىتىنىڭ ئۆزىگە خاس قانۇنىيەتلىرى ۋە ئالاھىدىلىكلىرىنى تىرىشىپ ئۆگىنىپ سەنئەت جەھەتتىكى تەربىيىلىنىشنى كۈچەيتىپ، بەدىئىي سەۋىيىسى بىر قەدەر يۇقۇرىراق بولغان، ھازىرقى رېئال تۇرمۇشنى ئەكس ئەتتۈرگەن ئەسەرلەرنى كۆپرەك يېزىپ مىللىي سەنئىتىمىزنى زامانىمىز تەلىپىگە ماسلاشتۇرۇش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىشلىرىنى ئۈمىد قىلىمىز.

ئىككىنچى مەسىلە: سەنئەت ئوبزورچىلىقىمۇ بىزدىكى ئاجىز ھالقا. 5 يىلدىن بېرى ژۇرنىلىمىزدا 10 نەچچە پارچە ئوبزور ئېلان قىلدۇق. لېكىن ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىر قەدەر ياخشىراق يېزىلغانلىرى ناھايىتى ئاز. بەزى ئوبزورلاردا بىزنىڭ مىللىي سەنئىتىمىزدە ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلەر يەنىلا يۈزەكى ھالدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان. بىز سەنئەت قانۇنىيەتلىرىنى ھەقىقىي چۈشەنگەن ۋە سەنئەت ئىجادىيىتى ھەم سەنئەت تەتقىقاتىنى سەنئەت قانۇنىيىتى بويىچە راۋاجلاندۇرۇشقا يېتەكلىيەلەيدىغان ئىقتىدارلىق سەنئەت ئوبزورچىلىرىنىڭ كۆپرەك يېتىشىپ چىقىشىغا ئەڭمۇ ئېھتىياجلىقمىز.

ئۈچىنچى مەسىلە: سەنئەت تەتقىقاتچىلىقى ۋە سەنئەت ئىسلاھاتى جەھەتتىمۇ ئىزدىنىشكە، ھەل قىلىشقا تېگىشلىك نۇرغۇن مەسىلىلەر ۋە تولدۇرۇشقا تېگىشلىك بوشلۇقلار مەۋجۇت. مەسىلەن: ناخشا، مۇزىكا سەنئىتىنى ئالساق جايلاردا ئۆزگىچە يەرلىك ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغان نۇرغۇن خەلق ئەلنەغمىلىرى، خەلق ناخشىلىرى، يەرلىك مۇقاملار ۋە يوقىلىپ كېتىش ئالدىدا تۇرغان چالغۇلار بۈگۈنگىچە كۆمۈلۈپ ياتماقتا. بۇ جەھەتتە ئالاھىدە كۈچ سەرپ قىلىپ، ئەنە شۇ مىراسلىرىمىزنى قېزىپ رەتلەپ چىقىپ تونۇشتۇرۇش ھەم ئۇلار ئۈستىدە ئىلمىي مۇھاكىمە ئېلىپ بېرىش ئەڭمۇ زۆرۈر.

ئۇندىن باشقا ئۇسۇل، گۈزەل سەنئەت، فوتوگىرافىيە، نەققاشلىق، ھەيكەلتاراشلىق، قول ھۈنەر سەنئىتى ۋە مىللىي بىناكارلىق سەنئىتى قاتارلىقلار توغرىسىدىكى تەتقىقات ماقالىلىرى ژورنىلىمىزدا ناھايىتى ئاز ئېلان قىلىندى. بۇ يەردىكى مۇھىم بىر مەسىلە سەنئەتنىڭ ھەر قايسى تارماقلىرىدىكى كەسپ ئەھلىلىرى گەرچە ئۆز كەسپىگە پىششىق بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ يېزىقچىلىق جەھەتتىكى تەربىيىلىنىشى يېتەرسىز بولغانلىقى ئۈچۈن ئۆز كەسپلىرى توغرىسىدا چوڭقۇرراق بولغان ئىلمىي ماقالىلارنى يېزىشتا ھەقىقەتەنمۇ قىيىنچىلىق ھېس قىلىدۇ. ئەمدى باشقا كەسپ بىلەن شۇغۇللىنىدىغان قەلەمكەشلەر بولسا، سەنئەت كەسپىنى چوڭقۇر چۈشەنمىگەچكە ئۇلارنىڭ يازغان ماقالىلىرىمۇ يۈزەكى بولۇپ قالىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز قەلەمكەش ئاپتورلار بىلەن كەسپ ئەھلىلىرىنىڭ ئۆز ئارا ھەمكارلىشىپ سەنئەتنىڭ ھەر قايسى تۈرلىرى توغرىسىدا ئورتاق ئىزدىنىپ، ئىلمىي قىممىتى بىر قەدەر يۇقىرى بولغان ماقالىلارنى كۆپرەك يېزىپ ژورنىلىمىزنى تەمىنلەپ تۇرۇشىنى تەشەببۇس قىلىمىز.

ئۈچىنچى مەسىلە: ژورنىلىمىزدا ھازىرغا قەدەر 50 نەچچە نەپەر ھەر مىللەت سەنئەتكارلىرىنىڭ سەنئەت ھاياتى تونۇشتۇرۇلدى. سەنئەتكارلارنى تونۇشتۇرۇشتىكى تۈپ مەقسەت ئۇلارنىڭ ئىسىل ئەخلاق ـ پەزىلىتى ۋە كەسپ جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكلىرىنى، قىسقىسى شۇ ئاتاغلىق سەنئەتكارلارنىڭ قانداق قىلىپ ئاتاغلىق بولغانلىقى توغرىسىدىكى «سىرى» نى ئېچىپ كۆرسىتىپ، شۇ ئارقىلىق ياش سەنئەتكارلارنىڭ ئۆگىنىشى ئۈچۈن ئۈلگە تىكلەپ بېرىشتىن ئىبارەت. لېكىن ژورنىلىمىزدا ئېلان قىلىنغان ماقالىلارنىڭ كۆپىنچىسىدە، نوقۇل ھالدا شۇ سەنئەتكارلارنىڭ ئىجتىمائىي كەچۈرمىشلىرى ياكى ئۇلارنىڭ ئاخىرقى ئېرىشكەن مۇۋەپپەقىيەتلىرى ۋە شان ـ شەرەپلىرى يېزىلىپ، ئۇلارنىڭ قانداق قىلىپ ئاشۇ مۇۋەپپەقىيەتلەرنى قولغا كەلتۈرگەنلىكى توغرىسىدىكى تەپسىلاتلار تولۇق يورۇتۇپ بېرىلمىگەن. بۇنداق ماقالىلارنىڭ ئەھمىيىتى ئانچە زور بولمايدۇ. شۇڭا بىز كەڭ ئاپتورلىرىمىزنىڭ سەنئەتكارلارنى تونۇشتۇرۇشتىكى مەقسەتنى تولۇق ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىپ بۇ خىلدىكى ماقالىلارنى تېخىمۇ جانلىق، چوڭقۇر ۋە تەسىرلىك قىلىپ يېزىشلىرىنى ئۈمىد قىلىمىز.

ئاخىرىدا شۇنى قەيت قىلىمىزكى، بۇندىن كېيىن ياراملىق ئاپتورلارنى تېخىمۇ كۆپلەپ بايقاشقا ماھىر بولۇپ، ھەمدە ئۇلارنى ژورنال ئەتراپىغا زىچ ئۇيۇشتۇرۇپ «شىنجاڭ سەنئىتى» ژورنىلىنى سەنئەت تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان خادىملارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ جاپالىق ئەمگەك مېۋىلىرىنى نامايەن قىلىپ مىللىي سەنئەتنىڭ تەتقىقاتچىلىقىنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرىدىغان، سەنئەت ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان خادىملارنىڭ يېڭى ـ يېڭى نادىر ئەسەرلەرنى يورۇقلۇققا چىقىرىپ خەلقىمىزنى تېخىمۇ مول مەنىۋى ئوزۇقلۇقلار بىلەن تەمىن ئېتىدىغان ۋە كەڭ سەنئەتكارلىرىمىزنىڭ ئۆز ئارا تەجرىبە ئالماشتۇرۇپ بىر ـ بىرىدىن ئۆگىنىشتى ئىلگىرى سۈرىدىغان ياخشى بىر مۇنبەرگە ئايلاندۇرۇش ئۈچۈن ئورتاق تىرىشقا چاقىرىمەن بىز مىللىي سەنئىتىمىزنى تېخىمۇ گۈللەندۈرۈش ئارقىلىق تۆتتە زامانىۋىلىشىش ئۈچۈن مۇناسىپ تۆھپە قوشىمىز.

ژۇرنىلىمىز تۇنجى قېتىملىق «سەنئەت غۇنچىسى» مۇكاپاتلاش پائالىيىتى ئۆتكۈزدى

ژۇرنىلىمىز 2 - ئىيۇل چۈشتىن كېيىن مۇھاجىرلار مېھمانخانىسىدا داغدۇغىلىق يىغىن ئېچىپ تۇنجى قېتىملىق «سەنئەت غۇنچىسى» مۇكاپاتلاش پائالىيىتى ئېلىپ باردى.

يىغىنغا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ سېكرېتارى يولداش جانابىل، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى يولداش پېيلىك داجىك، مۇئاۋىن باشلىقى يولداش ئابدۇسالام ئابباس، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ مەسلىھەتچىسى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ پەخرى رەئىسى يولداش ليۇشاۋۋ، ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ رەئىسى يولداش ياسىن خۇدابەردى، ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ نازىرى يولداش ئابلىز داۋۇت، ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ رەئىسى ۋە بىرلەشمە پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن سېكرېتارى يولداش ئابلىز نازىرى، مەملىكەتلىك ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ۋە جۇڭگو ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ رەئىسى يولداش قەمبەرخان، جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ۋە جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى يولداش تېيىپجان ئېلىيېۋ، ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسى پارتگۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن سېكرېتارى يولداش سۇن يەنمىڭ ۋە ھەر قايسى سەنئەت جەمئىيەتلىرىنىڭ رەئىسلىرى شۇنىڭدەك ئەدەبىيات - سەنئەت، ئاخبارات ئورۇنلىرىنىڭ مەسئۇللىرى ۋە ئاپتور، كىتابخانلار بولۇپ 150 دىن ئارتۇق كىشى قاتناشتى.

يىغىنغا ئاپتونوم رايونلۇق ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، بىرلەشمە پارتگۇرۇپپىسىنىڭ ئەزاسى يولداش يىن ماۋسەي رىياسەتچىلىك قىلدى.

يىغىندا ئالدى بىلەن ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، بىرلەشمە پارتگۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن سېكرېتارى ۋە «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلىنىڭ باش مۇھەررىرى يولداش مەيپۇل يۈسۈپ «سوتسىيالىستىك مىللىي سەنئىتىمىزنى تېخىمۇ گۈللەندۈرەيلى» دېگەن تېمىدا ژۇرنال خىزمىتىدىن قىسقىچە دوكلات بەردى. (بۇ دوكلات ئايرىم ئېلان قىلىندى)

ئارقىدىن «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلىنىڭ مۇئاۋىن باش مۇھەررىرى يولداش تاش ماۋۇت «بۇ قېتىملىق مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى باھالاپ چىقىش جەريانى توغرىسىدا قىسقىچە ئىزاھات» بەردى. ئۇ سۆزىدە مۇنەۋۋەرلەرنى ئىزاھلاپ ئۆتتى؛ بىز سەنئەت ئەمەلىيىتى ۋە سەنئەت قانۇنىيىتىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان ۋە كەڭ جامائەتچىلىكنىڭ ئالقىشىغا سازاۋەر بولغان ھەقىقىي نادىر ئەسەر-

لەرنى تاللاپ چىقىپ، ئۇرنەك تىكلەپ كەلگەن ئاپتورلارنى يېتەكلەش ۋە ئۇلارغا ئەمەلىي ئىلھام بېرىش يۈزىسىدىن بۇ قېتىمقى مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى باھالاش پائالىيىتىنى تۆۋەندىكى باسقۇچلار بويىچە پۇختا ھەم ئىنچىكىلىك بىلەن ئېلىپ باردۇق.

بىز ئالدى بىلەن 85 - يىللىق 1 - سان ژورنال بىلەن بىللە پۈتۈن شىنجاڭدىكى ئاپتور ۋە كىتابخانلارغا «شىنجاڭ سەنئىتى» ژورنىلىنىڭ 1981 - يىللىق 1 - سانىدىن 1985 - يىللىق 3 - سانىغىچە بولغان 24 سان ژورنال ئىچىدىكى مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى باھالاپ كۆرسىتىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش ۋە جەدۋەل تارقاتتۇق. 5 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە بىز 60 پارچىغا يېقىن جەدۋەل تاپشۇرۇپ ئالدۇق.

ئىككىنچى قەدەمدە بىز تەھرىر بۆلۈمىدە مەخسۇس يىغىن ئېچىپ بەزىبىر ياخشى ئەسەرلەرنىڭ باھالانماي قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن 4 يىللىق 24 سان ژورنالنى بىر قۇر كۆزدىن كۆچۈرۈپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى يەنە بىر قىسىم ئەسەرلەرنى تاللاپ چىقىپ ئۇلارنى جەدۋەللەردە كۆرسىتىلگەن ئەسەرلەرگە قوشۇپ، ئەتراپلىق پىكىرلىشىش ئارقىلىق 97 پارچە ئەسەرنى باھالاش دائىرىسىگە كىرگۈزدۇق.

ئۈچىنچى قەدەمدە سەنئەتنىڭ ھەر قايسى تارماقلىرىدىكى كەسپ ئەھلىلىرى ۋە باشقا ئومۇمىي (؟)، قەلەمكەشلەردىن بولۇپ جەمئى 14 كىشىنى تەكلىپ قىلىپ «سەنئەت غۇنچىسى» باھالاش ھەيئىتى تەشكىل قىلدۇق. بۇ ھەيئەت 6 - ئاينىڭ 3 - كۈنىدىن 6 - كۈنىگىچە مەخسۇس باھالاش پائالىيىتى ئېلىپ باردى. باھالاش ھەيئەت ئەزالىرى گۇرۇپپىلارغا بۆلۈنۈپ، باھالاش دائىرىسىگە كىرگۈزۈلگەن 97 پارچە ئەسەرنى ژانىرلار بويىچە ئايرىم - ئايرىم ھالدا كۆرۈپ چىقىپ ۋە ھەر بىر ئەسەر ئۈستىدە تەپسىلىي توختىلىپ، ئەستايىدىل مۇھاكىمە ئېلىپ بېرىپ ياخشى ۋە بىر قەدەر ياخشى دەپ قارالغان 35 پارچە ئەسەرنى باھالاپ چىقتى. ئاندىن بۇ 35 پارچە ئەسەرنى بىر - بىرى بىلەن سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق ئاخىرىدا ئۇلارنى ئۈچ دەرىجىگە ئايرىپ بېكىتىپ چىقتى.

يولداش تاش مامۇت يوقۇرىدا بەرگەن قىسقىچە ئىزاھاتتىن كېيىن، بۇ قېتىم مۇكاپاتلىنىدىغان 35 پارچە ئەسەرنىڭ ئىسىملىكىنى دەرىجىلەر بويىچە بىر - بىرلەپ ئېلان قىلدى.

بىرىنچى دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئەسەرلە

1. «قانلىق يىللار» (تارىخىي دراما)، ئاپتورى — تۇردسۇن يۇنۇس.
2. «شاگىخەي كېچىسى» (بىر پەردىلىك دراما) ئاپتورى — شۆكۈر يالقىن.
3. «گۈلنسا» (مۇزىكىلىق دراما)، ئاپتورى — زۇنۇن قادىر.
4. «ئۇيغۇر خەتتاتلىق سەنئىتى» توغرىسىدا (ماقالە) ئاپتورى — نىياز كېرىم.
5. «بىر قانچە ناخشىلار توغرىسىدىكى بەزى قاراشلىرىم» (ماقالە) ئاپتورى — ياسىن مۇخبۇل.
6. «سىنى ئەسلەيمەن» (ئوپېرېتتا) ئاپتورى — ئابدۇرەھىم ئابدۇللا.
7. «جىنانىي مۇكۇم» (ماي بوياق رەسىم) ئاپتورى — غازى ئەھمەد.

ئىككىنچى دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر.

1. «كۆز تۇقدى» (دراما)، ئاپتورى — ئەخمەت تۇردى، مەمتىلى زۇنۇن.
2. «چىن مودىن» (تارىخىي دراما)، ئاپتورى — شاھىدىن گۈمىرى، تۇرسۇنجان لېتىپ.

3. «قەدىمى ئۇيغۇر يېزىقىدىكى چوڭ ھەجىملىك دىراما — مائىترى سىمىت» (ماقالە)، ئاپتورى — ئىسرائىل يۈسۈپ، دولقۇن قەمبىرى.
4. «ئۇيغۇر مىللىي چالغۇ ئەسۋابى راۋاپ ۋە ئۇنىڭ قىسقىچە تارىخى» (ماقالە)، ئاپتورى — مۇھەممەد ئىمىن.
5. «كارمونىيە ئىلمى ۋە مىللىي ئالاھىدىلىك» (ماقالە) ئاپتورى — مەتروزى تۇرسۇن.
6. «تالىماس بىلەك ئاتەش يۈرەك» (ماقالە) — ئاپتورى ئايشەم توختى.
7. «ئىزدىنىش» (ماقالە) ئاپتورى — ئابلىز رەھىم.
8. «سەييارە قوشىقى» (ناخشا) — سۆزى: بوغدا ئابدۇللا، مۇزىكىسى: خارىس ئاشىرۋىنىڭ.
9. «قەھرىمانلىق مىدالى» (ناخشا) ئاپتورى — سۆزى: مۇتەللىپ مەھەممەتنىڭ.
مۇزىكىسى: نۇرمەمەت سايىتنىڭ.
10. «پامىردىكى ئىيون ئىپى» (ماي بوياق رەسىم) ئاپتورى — ئابلىكىم ئابدۇراخمان.
11. «ئالاھىدە ئۇسلۇب» (فوتو سۈرەت) ئاپتورى — يې شۈبەي.

ئۈچىنچى دەرىجىلىك مۇنەۋۋەر ئەسەرلەر:

1. «قىساس خەنجىرى» (كىنو سىنارىيىسى)، ئاپتورى — ئارسلان.
2. «شۇنداق بىر كۈن» (دىراما)، ئاپتورى — مەمەت روزى يارقىن.
3. «تاشۋاي» (تارىخى دىراما)، ئاپتورى — تۇرغان شاۋۇدۇن.
4. «مۇزىكىدىكى سۈرەت» (نەسىر)، ئاپتورى — ئەخمەت ئىمىن.
5. «تومۇل سەنئىتى» (ماقالە)، ئاپتورى — ئەمەت جېلىل.
6. «ئوت ئۇسۇللىرىدىن دەسلەپكى بەش ئۇسۇل» (ماقالە) ئاپتورى — ئىنايەت.
7. «قازاق ئاقىنلىرىنىڭ ئېيتىشىشى» (ماقالە)، ئاپتورى — ئەنۋەر ئابدۇرېھىم، ماغاز سۇلايمان.
8. «شىنجاڭ بويدا مەدەنىيىتىنىڭ گۈللىنىشى — قىزىل مىڭ ئۆي» (ماقالە)، ئاپتورى — ئابلىز مۇھەممەت سايرامى.
9. «ماھارەت بەيگىسىدىكى ھارماس تولپار» (ماقالە) ئاپتورى — تاش ماموت.
10. «تورمۇش ۋە ئىجادىيەت» (ماقالە) ئاپتورى — موشۇر روزى.
11. «تۆھپىكار ئۇستازنى ئەسلىگەندە» (ماقالە)، ئاپتورى — شېرىپ خۇشتار.
12. «دۇتارىم» (ناخشا) — سۆزى: ئابابەكرى ئەمەتنىڭ، مۇزىكىسى: ئابدۇقادىر قايىتنىڭ.
13. «ۋەتەن قوشىقى» (ناخشا)، — سۆزى: تېزىز نىيازنىڭ، مۇزىكىسى: روزى پاسىنىڭ.
14. «قارىم غۇنچىلىرى بىز» (ناخشا) — سۆزى: ئابلىكىم باقىنىڭ.
مۇزىكىسى: ئىسكەندەر سەيپۇللانىڭ.
15. «مېھمان» (ماي بوياق رەسىم) ئاپتورى — غېنى.
16. «ھۈنەر ئۆگىنىش» (ماي بوياق رەسىم) ئاپتورى — ئابدۇشۈكۈر.
17. «كۆسرا پىلىق ئادەم» (فوتو سۈرەت) ئاپتورى — ئابدۇقادىر مىجىت.

يۇقۇرىدىكى ئەسەرلەرنىڭ ئىسىملىكى ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن شادىمان، شوخ مۇزىكا سادالىرى ئىچىدە، جانابىل قاتارلىق رەھبىرى يولداشلار ئەسەر ئاپتورلىرىغا «سەنئەت غۇنچىسى» نامىلىق مۇكاپاتنامە ۋە مۇكاپات سوممىسى تەقدىم قىلدى.

ئاخىرىدا شىنجاڭ ناخشا - ئۇسۇل ئۆمىكى، شىنجاڭ سەنئەت مەكتىپى قاتارلىق ئورۇنلار تەييارلىغان بىر قىسىم قىزىقارلىق سەنئەت نومۇرلىرى ئورۇنلىنىپ، يىغىن شات - خۇراملىق كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتى بىلەن داغدۇغىلىق ئاخىرلاشتى.

AltunOq

ۋاقىتسىز سولغان سەنئەت غۇنچىسى

ئەخمەت ئىمىن

(ئوچېرك)

مۇقەددىمە ئورنىدا

ئوغلۇم، مەن سەنئەتتىن زوقلىنىمەن، سەنئەتنىڭ پەيزىنى سۈرىمەن، سەنئەتتىن بەھىر ئالىمەن. بۇنىڭ بىلەن بىرگە سەنئەت ئەھلىنىمۇ ئەزىزلەشنى بىلىمەن. ئۇلارنىڭ ئەجرىنى قەدىرلىگىنىم ئۆز ھەۋەسىمنى قەدىرلىگىنىم، ئۇلارنى ئەزىزلىگىنىم ئۆز سەنئىتىمنى ئەزىزلىگىنىم بولىدۇ، دەيدىغان دادام رەھمەت-شى. بۈگۈن دادامنىڭ توپراق بېشىغا چىقىپ قايتىپ كېلىۋېتىپ تۇرۇپ ئۇنىڭ شۇ سۆزىنى ئەسلەپ قالدىم.

راست! بۈگۈن ھېيت بايرىمىدا، مېنىڭ سەنئەت جەھەتتىكى ئەشنالىقىمنى قاندۇرۇپ كېلىۋاتقان بىر قىسىم پېشقەدەم ۋە ياش سەنئەتكارلىرىمىزنى بىر يوقلاپ ئۆتمىسەيمەنمۇ، دېگەن ئويغا كەلدىم ـ دە، ئالدى بىلەن ئاتاقلىق ئۇسسۇل رېجىسسورى ئىبراھىمجان ئاكىنىڭ ئۆيىگە كەلدىم.

ئىبراھىمجان ئاكا مېنى ئادەتتىكى قىزغىن قارشى ئالدى. ھېيتلىق مەزىلەرگە بېقىپ ئولتۇرۇپ، كۆزۈم ئىختىيارسىز ئىشكاپنىڭ ئۈستىدىكى بىر پارچە رەسىمگە چۈشۈپ قالدى. مېنىڭ بۇ رەسىمگە تىكىلىپ قالغانلىقىمنى تۇيدىمۇ، قانداق، ئىبراھىمجان ئاكا دەرھال ئۇ رەسىمنى ئېلىپ ماڭا تەڭلىدى.

— ۋاھ، قالتىس سەنئەتلىك تارتىلغان رەسىمكەن بۇ، — دېۋەتتىم مەن رەسىمگە ھەۋەسلىنىپ تۇرۇپ، — بۇنىڭدا ھەققى ئويغۇر ئۇسسۇلچىسىنىڭ ئوبرازى ئىپادىلەنگەن يارقىن گەۋ-دىلەندۈرۈلگەن. — ھە قاراڭلا، ئىنىكلىرىمنىڭ دوزغۇپ تۇرغىنىنى، ئازا قويۇندەك پىقىراپ تۇرغان

بەيتىسى ئېكەن — دە! بىر قولى بېلىنىڭ كەينىدە، خۇددى بىر نەرسىنى يوشۇرۇپ تۇرغاندەك؛ يەنە بىر قولى بېشىنىڭ ئۈستىدە، گويا مەشئەلنى ئېگىز كۆتىرىپ تۇرغاندەك. كۆزلىرى چوڭ، قاراقا، كۆزلىرىدىن ئۈمىت چىرىغى يېنىپ تۇرغان، لەۋلىرىدىن شوخ تەبەسسۇم يېغىپ تۇرغان. نېمىدېگەن ماھارەت — ھە! كۆز، ئېغىزىلا ئەمەس، پۈتۈن تۇرقى كۈلۈپ تۇرىدىغۇ بۇ قىزنىڭ. بۇ ...

ئىبراھىمجان ئاكىنىڭ ئۆيدىكى تۇرۇشىدىن تۇيۇقسىز ئويغىنىپ توختاپ قالدىم. ئۆزەمچە مەمەدانالىق قىلىپ سۆزلەپلا كېتىۋېتىپتىمەنغۇ. كەسىپ ئەھلىنىڭ ئالدىدا تۇرۇۋېلىپ گەپلەرنى قىلىپ قويدۇممۇ — يا؟ مەن بېشىمنى كۆتىرىپ ئىبراھىمجان ئاكىغا قارىدىم. ۋوي، بۇ نېمە ئىش؟ ئىبراھىمجان ئاكىنىڭ كۆزلىرىدە ياش غىلىلداپ تۇراتتى.

— سىز ... — دەپ توختاپ قالدىم مەن بۇ تۇيۇقسىز ھالەتتىن گاڭگىراپ.

سۆزىڭىزنى قىلىۋېرىڭ، — دېدى ئۇ چىرايىغا زورلاپ تەبەسسۇم يۈگۈرتۈپ، — توغرا دەۋاتىسىز، ئۇ ھەقىقەتەن پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن كۈلۈپ تۇرىدىغان ئارتىست ئىدى. كۆزىلا ئەمەس، ئېغىزىلا ئەمەس، پۈتۈن تەقى - تۇرقىلا ئەمەس، يۈرىكىمۇ كۈلۈپ تۇرىدىغان سەنئەتكار ئىدى.

— بۇ كىم بولىدۇ، ئىبراھىمجان ئاكا؟ ئۇ ھازىر ...

— ئۇ ھازىر ئارىمىزدا يوق، ئۇكام، بۇ بىزنىڭ ئۆزلۈكىمىزدىن چىققان تۇنجى ئەۋلاد ئۇسسۇلچى قىزىمىز ئايىمجان ئەزىز بولىدۇ.

— ئۇ قاچان ...؟

— ئۇ سىزنىڭ يېڭى تۇغۇلغان ۋاقتىلىرىڭىز ئىدى، — دەپ سۆزىنى باشلىدى. سۆزلىگەنسېرى ئۇنىڭ چىرايى تېخىمۇ مۇڭلۇق تۈس ئالمىشقا باشلىدى. ئۇ پات - پات كۆز ياشلىرىنى قولياغلىقى بىلەن سۈرتىۋالاتتى، مەن ئاڭلىغانسېرى بېرىلىپ، ئۇنىڭدىن پات - پات بەزى تەپسىلاتلارنى سوراۋالاتتىم ...

ئاندىن كېيىن مەن ئارتىستلىرىمىزدىن ئابلىز يۈسۈپ، زۇنۇن قىز، روزى ياسىن ... لارنىڭ ئۆيلىرىنى پەتىلىدىم. شۈبھىسىزكى، مەرھۇم ئايىمجاننىڭ ئىش ئىزلىرى مېنى ئىززەتكە رام قىلىۋالغان ئىدى. بىر ئەدىب ئۇچۇرلىق ئېيتقاندا، سەنئەت تارىخىدىن ئۆزى بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلىۋېلىش، ئۇنىڭدىكى ئەھمىيەتلىك نەرسىلەرنى ئۆز خەلقى بىلەن ئورتاقلىشىش پۇرسىتىگە مۇيەسسەر بولۇش كىچىك ئىش ئەمەسقۇ. مەن ئۇلاردىن ئىگىلىگەن يىپ ئۇچىسى بويىچە پېشقەدەملىرىمىزدىن ياسىن خۇدابەردى، سەيپۇل يۈسۈپلەرنىمۇ زىيارەت قىلدىم، ھەتتا مەرھۇمەنىڭ قىزى غۇنچەممۇ نەزىرىمدىن چەتتە قالمىدى ...

شۇنداق قىلىپ، مېنىڭ قەلبىمدە مەرھۇم سەنئەتچىمىز ئايىمجاننىڭ بىر قايىۋۇى ھەيكىلى تىكلەندى. مەن بۇ ھەيكەلگە ھەسسىياتلىرىمدىن گۈلدەستە قويۇش قارارىغا كەلدىم. ئەجەپ ئەمەس، بەزى ئۇنتۇلغانلارنىڭ، ئۇنتۇلۇش ئالدىدا تۇرغانلارنىڭ قەۋرىسى بۇنىڭدىن گۈل - چېچەككە پۈركەنسە...

«ئايىمجان ئىمپەدە»

1947 - يىلى كۈز كۈنلىرىنىڭ بىرى. ئۈرۈمچى مەركىزىي ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ سامايى تەپەنسى ئوينىتىلغان كونسېرتتا، ئىمپەدىسىگە چېلىنغاننىڭ سازىنىڭ ئاۋازى بىلەن 14 — 15 ياشلاردىكى بىر خوش پىچىم قىز سەھنىگە چىقتى. «بۇ كىچىككىنە قىز ئەيلەپ، كەكلىكتەك دەسسەپ، چاقپىلەكتەك چۆرگىلەپ سەھنىنى چاك كەلتۈرۈۋەتكەن قىز كىمدۇ؟ كىچىككىنە تۇرۇپ نېمىدېگەن قالتىس ئوينىغان - ھە!» دېيىشتى تاماشىبىنلار ئۇنىڭغا ئىچ - ئىچىدىن زوقلىنىپ. ئۇ زادى كىم؟ بۇ ئۈرۈمچى قىزلار ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇغۇچىسى ئايىمجان ئىدى. پىچان لەمجىندە بىر كەمبەغەل ئائىلىدە دۇنياغا كېلىپ، ئۈرۈمچىدە مۇھىتىنىڭ تەربىيىسىدە چوڭ بولغان، ئۇيغۇر ئۇسۇل سەنئىتىدە بىر يېڭى يۇلتۇز سۈپىتىدە بايقالغان بۇ ئوقۇغۇچى قىز ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ تەكلىۋىگە بىنائەن سامايى تەپىسىگە قاتنىشىۋاتاتتى. ئۇ كىچىكىدىلا ئۇسۇلچىلىققا ھەۋەس قىلاتتى. ئۆيدىكىلەر بىر يەرگە جەم بولغاندا، ئۇ چوڭلار ئوينا، دەپ بولغىچىلا ئۈستەلگە چىقىۋالاتتى - دە، ئالالىغانداق بىر كۈيلەرگە غىڭشىغىنىچە ئۇسۇلغا چۈشەتتى. بۇ چاغدا ئۇنىڭغا چېلىپ بېرىدىغان داپ نەدە، ساز نەدە. ئۇنىڭغا تەڭكەش بولۇپ بېرىدىغىنى پەقەت ئۆزىنىڭ «لاي - لاي» ى بىلەن، ئۆيدىكىلەرنىڭ چاۋاكلا ئىدى، خالاس. ئاكان - ئاكاندا كۆرۈپ قالىدىغان خەلق سەنئەتچىلىرىنىڭ ئۇسۇللىرى، ئۇيغۇر مىللىي تۇرمۇشىنىڭ سەنئەتلىك تەبىئىي رىتىمى بۇ قىزنىڭ ھەۋىسىنى بارغانسېرى ئۇلغايتتى. كېيىنچە، مەكتەپتە قۇرۇلغان سەنئەت كورژۇكىنىڭ ئىلھامى بىلەن ئۇنىڭ تالانتى تەدرىجىي ئۇرغۇشقا باشلىدى.

ئۇ كۈنلەردە يۈزى ئېچىلمىغان بىر قىزنىڭ سەھنىگە كۆكرەك كېرىپ چىقالىشى ئوڭاي گەپمۇ. فېئوداللىق ئاسارەت قانچىلىغان كىشىلەرنى قاتتىق چىرمىۋالغان، جاھالەت، نادانلىق قانچىلىغان كىشىلەرنى قەپەستىكە بەنت قىلىۋەتكەن!؟ لېكىن ئايىمجان بۇ پۈتلىكاشاڭلارنى مەردانىلىق بىلەن بۆسۈپ ئۆتتى. بەزىلەرنىڭ تارقاتقان ئۆسەكلىرى ئۇنىڭ ئىرادىسىنى ئاجىزلاشتۇرالمىدى. ئۇ تىرىشىپ - تىرمىشىپ يۈرۈپ، ئاتاقلىق ئۇسۇلچى قەمبەرخان ئىجات قىلىپ ئورۇنلىغان ئىمپەدىنى ناھايىتى تېزلا ئۆگىنىۋالدى. ئۇنى «ئايىمجان ئىمپەدە» دەپ ئاتاق ئېلىشقا مۇيەسسەر قىلغان ھەلقى ئوينىغان مۇشۇ تىرىشچانلىقىنىڭ مەھسۇلى ئىدى.

«مەدىنىي گۈلەمخان»

چىن ئىنسان مۇھەببەتتىن تۇغۇلىدۇ، مۇھەببەت بىلەن ياشايدۇ، مۇھەببەت بىلەن ئۆلىدۇ. تارىختا ئاياللىرىمىز نىكا دەستەبچىلىكىدە قانچىلىك خورلانمىدى؟ قانچىلىك زورلۇق - زومىگەرلۇق كۆرمىدى؟! ئۇلار ئەركىن مۇھەببەتنىڭ تەشنالىقىدا چاك - چاك ئېتىپ، يۈرەك - باغرى خۇن بولۇپ كەتمىگەنمىدۇ؟! ئۇيغۇر خەلقىنىڭ «گۈلەمخان ناخشىلىرى» بۇنىڭ كۈچلۈك دەلىل - ئىسپاتى:

گۈلەمخاننىڭ ئۆزۈن چېچى
يەرگە تېگەمدۇ؟
ھەيلى بولماي، ئۇن تۆت ياشتا
ئەرگە تېگەمدۇ؟

....

«گۈلەمخان ئاخشىلىرى»نىڭ مۇڭلۇق تېمپىسى ئىچىدە مەزلۇملارنىڭ ئاھ - پەرياتىنى جاھانغا ئاڭلىتىۋاتقان ئايىمجاننىڭ لەرزان ئۇسۇللىرى كۆرگەنلىكى كىشىنىڭ يۈرىكىنى ئېزەتتى، ئۇلارنىڭ فېئوداللىق نىكا تۈزۈمىگە بولغان غەزىپىنى قوزغايتتى. ئەركىن مۇھەببەتكە بولغان تەلپۈنۈشىنى ئويغىتاتتى. ئۇنىڭ پۈتكۈل ئۇسۇل تىلىدا ھەقىقىي گۈلەمخان ئوبرازىنى يارىتقان كىشىلەر ئۇنىڭغا: «سىز گۈلەمخاننىڭ ئۆزىدەكلا بولۇپ كەتتىڭىزغۇ» دېۋەتتى ئىختىيارسىز. «شۇنداق مەنمۇ بىر گۈلەمخان» دەپ جاۋاپ بەردى ئايىمجان ئېغىر خۇرسىنغان ھالدا.

ئايىمجانمۇ تۇرغۇن ئۇيغۇر ئاياللىرىغا ئوخشاش، «گۈلەمخان تەقدىرى» دىن ئۆزىگە چۈشلۈق نەسىۋە ئالغان ئىدى. موتۇق - ئابروينىڭ زورلۇق كۈچى، نادانلىق ۋە مەھكۇملۇقنىڭ ئاچچىقلىقى تۈپەيلىدىن، ئايىمجان ئۆزى پەقەتلا خالىمايدىغان بىر كىشىگە ياتلىق قىلىنغان ئىدى. ئۇسۇل سەنئىتىگە بولغان ئىنتىلىش، ئەرلىك ھوقۇقنىڭ تىزگىنلىشى بىلەن خاراكتېرلەنگەن زىددىيەت ئۇزۇن داۋام قىلغان كۆڭۈلسىزلىكلەردىن كېيىن، ئاخىرى بۇ ئائىلىنى چاك - چېكىدىن بۇزىۋەتتى. 1951 - يىلى ئايىمجان ئۆلكىلىك سەنئەت ئۆمىكىگە خىزمەتكە كىردى. ئۇزۇن ئۆتمەيلا ئىجارە كەمەيتىش ۋە يەر ئىسلاھاتى ھەرىكەتلىرىگە قاتنىشىش ئۈچۈن، سەپداشلىرى بىلەن ئۈرۈمچىدىن قەشقەرگە قاراپ پىيادە يولغا چىقتى. ئۇ باشقىلار بىلەن كۈنىگە 20 — 30 كىلومېتىر يول ماڭاتتى، بەزىدە ھارۋا چىقماي قالسا يۈكتاقلىرىمۇ يەلكىسىگە چىقىپ قالاتتى. ئادەمسىز جايلاردا توختاپ دەم ئېلىش توغرا كەلگەندە، ئۇ دەرھال سوكسوك، قوراي تېرىپ كېلەتتى - دە، ئوت يېقىپ چاي قاينىتاتتى. تاماق ئېتەتتى، يېزىلارغا كەلگەندە، ھاردىم - ئاچتىم دېمەيلا دەرھال تەييارلىق قىلىپ ئويۇنغا چىقاتتى. بۇ غەيرەت ئۇنىڭغا نەدىن كەلگەن؟ ئۇ ھەر قېتىم گۈلەمخان ئۇسۇلىنى ئوينىغان چاغدا، ئۇيغۇر يېزىلىرىدا شۇ چاققىچە ھۆكۈم سۈرۈۋاتقان گۈلەمخان تەقدىرى ئۇنىڭ يۈرىكىنى پۇچۇلىمىغان، ئۇنىڭ ئىسيانكارلىقىنى قوزغاتمىغان، ئۇنىڭ كۆرەشكە بولغان غەيرىتىنى ئۇرغۇتمىغان دەمسىلەر!؟

«ۋاق يەرنىڭ كېچىسى»

ئۇيغۇر ئۇسۇلى سىنئانىڭ بەدەن گۈزەللىكى ئارقىلىقلا ئەمەس، ھەممىدىن مۇھىمى ئادەم بەدىنىنىڭ بەدىئىي ھەرىكىتى ئارقىلىق ئۇسۇل گۈزەللىكى يارىتىشنى مەقسەت قىلىدۇ. ئۇسۇللۇق ھەرىكەت ۋە ئۇسۇللۇق ھېسسىياتتا گەۋدىلەندۈرۈلگەن، ئۇسۇللۇق ئوبرازدا ئىپادىلەنگەن گۈزەللىك بولماي تۇرۇپ ئۇسۇل خۇسۇسىدا سۆز ئېچىش مۇمكىنمۇ!؟

ئايىمجان ئۇسسۇلچىلىقنى مۇكەممەل ئۆگىنىش ئۈچۈن تىرىشىپ مەشىق قىلدى. ئۇسسۇل قائىدىلىرىنى يەڭگىل ھەركەتتەك قىلىشنى بىلەن، بىر ئارتىستنىڭ شۇ ماھارەتنى مۇكەممەل يېتىلدۈرۈشى ئۈچۈن، ھەر كۈنىگە بىر نەچچە قېتىم يۈگۈرۈش، سىرتىدا قەدەم تاشلاش، بەل تاشلاش، پەتىراش قاتارلىق ھەركەتلەرنى توختىماي مەشىق قىلىشى ئوڭاي ئىش ئەمەس. ئايىمجان بەلگىلەنگەن ۋاقىتتىلا ئەمەس، بەلكى دەم ئېلىش ۋاقىتلىرىدىمۇ ئاساسىي ماھارەتنى مەشىق قىلاتتى. ھەتتا بەزىدە تولا پىقىراپ ئايلىنىپ كەتكەن، پۇتلىرىنى ئالالمىغاي قالغان ۋاقىتلىرىمۇ بولغان. ئۇ رېجىسسورنىڭ بەلگىلەپ بەرگەن چاتما ھەركەتلىرىنى مۇزىكىغا چۈشۈرۈپ ئورۇنلاپ بېرىش بىلەنلا قالماي، ئىچكى ھېسسىياتى بىلەن بىرلەشتۈرۈشكە، بىۋاسىتە ھېسسىياتىنى قول، پۇت، بويۇن، بەدەن ۋە كۆزدە تولۇق ئىپادىلەپ بېرىشكە تىرىشاتتى. ئۇ ئۆگەنگەن ھەركەتنى ئۆلۈك ھالدا تەكرارلىمايتتى، بەلكى ئىجادىي تۈردە ئوينايتتى. لېكىن ئۇ ئۇستازلىرىنى قاتتىق قەدىرلەيتتى ۋە ھۆرمەت قىلاتتى، ئۇلارنىڭ ھەممە ماھارىتىنى ئۆگىنىۋېلىشقا ئىنتىلەتتى.

داپ ئۇسسۇلى تاكتىكىدا چۈشۈرۈلگىنى، چۈگىلەش تېخنىكىسىنى، ھەركەتتە چىدامچانلىقنى تەلەپ قىلىدىغان كۈچلۈك ئۆزگىرىشچان ھەركەت بولۇپ، ئۇسسۇلچىلىقتا ماھارىتى ئىنتايىن ئۈستۈن بولمىغان ئارتىست ئۇنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالمايدۇ. رەسمىي مۇنتىزىم تەربىيە كۆرمىگەن، سەنئەت مۇھىتىدا ئۇزۇن يۈرمىگەن ئايىمجان ناھايىتى تېز ۋاقىت ئىچىدىلا داپ ئۇسسۇلى بىلەن كۆزگە كۆرۈندى. ئۇنىڭ ئۇسسۇلدىكى ھېسسىياتىنىڭ سەزگۈرلىكىنى، ھەركىتىنىڭ نەپىس ۋە لەۋەنلىكىنى، ئۇسسۇل تىلىنىڭ روشەنلىكىنى كۆرگەن كىشىلەر ئۇنى «ئاق پەرىنىڭ كېپىسى» دەپ ئاتىشاتتى.

قايتماس ئىرادە، گۈزەل پەزىلەت

قايتماس ئىرادە، گۈزەل پەزىلەت بولماي تۇرۇپ ئىنساننىڭ تەكامۇللىشىشى مۇمكىن ئەمەس. ئايىمجان بۇ جەھەتتە قاتتىق ئۆزىگە تەلەپ قوياتتى. كۈندۈزلىرى توختىماي مەشىق، رېپېتىتسىيە قىلىش، كېچىلىرى تۈن نىسپىگىچە ئويۇن قويۇشلار بىلەن ئۆمرىنى ئۆتكۈزۈۋاتقان ئايىمجاننى كۆرگەن كىشىلەر ئۇنىڭ ئائىلىۋى قىيىنچىلىقىنى ئويلاپ كۆرگەن بولمىغىيتتىمىكىن.

ئايىمجان ئىككىنچى يولدىشىدىن بىر ئوغۇل پەرزەنت كۆردى. لېكىن بەختكە قارشى بۇ بالىسى پالەچ بولۇپ قالدى. ئۇنىڭ پەرزەنتىنىڭ بۇ ھالىتى كۆرۈپ ئانىنىڭ يۈرىكى ئېچىشماسلىقى، روھەن ئازابلانماسلىقى مۇمكىنمۇ. ئۇ ئۆزىگە كەلسىلا بالىسىنىڭ بېشىدا پەرۋانە بولاتتى، بالىسىنىڭ غېمى ھەمىشە ئۇنىڭ كاللىسىدا كىرىۋالاتتى. لېكىن ئۇ مۇشۇ قىيىنچىلىقلارنىمۇ يېڭىپ يەكدىللىق بىلەن ئۆزىنى كەسپكە بېغىشلىدى.

كىشىلەر ئۇنى «تۇرقىمۇ گۈزەل، يۈرىكىمۇ گۈزەل» دەپ تەرىپلىشەتتى. ئۇ شۇ قەدەر خۇش پېئىل، كەمتەر ۋە چىقىشقاق ئىدى، رول تاللىمايتتى. كوللېكتىپ ئۇسسۇل بىلەن يەككە

AltunOq

ئۇسۇلدىكى پوزىتسىيىسى ئوخشاش ئىدى. ئارتىستلاردا 1 – نومۇردا چىقىپ لەپپىدە كۆزگە كۆرۈنۈشنى ياكى ئاخىرقى نومۇردا چىقىپ ھەممىنى ئۆزىدە خۇلاسىلاشنى ياخشى كۆرىدىغانلارنى يوق دېگىلى بولمايدۇ. ئايىمجان بۇ ئىشنى زىنھار ئويلىمايتتى، ھەتتا كىيىمنىمۇ تاللىمايتتى. كىمنى بانا قىلىپ خۇيلىنىۋالىدىغان ئىشلار ئۇنىڭدا پەقەتلا يوق ئىدى.

بىر كۈنى ئويۇن قويىدىغان چاغدا، بۈگۈنكى ئويۇننى چوڭ باشلىقلار كېلىپ كۆرگىدەك دېگەن گەپ چىقتى. شۈبھىسىزكى، بۇنداق چاغلاردا ئارتىستلاردا مەلۇم جىددىيلىشىشلەر بولىدۇ. لېكىن ئايىمجان ئۆزىنى توختاتقان ھالدا، «ئۆزىمىزنى ئادەتتىكى خەلقىمىزنىڭ ئالدىدا تۇتقاندەك تۇتسافلا بولىدۇ» دېدى ۋە شۇ كۈنكى ئويۇننى ئادەتتىكىدەك ناھايىتى مۇۋاپپەقىيەتلىك ئوينىدى. ئۇنىڭدا پەقەت خەلق ئۈچۈن جان – دىل بىلەن خىزمەت قىلىشتىن باشقا نەرسە يوق ئىدى.

بەزى ئارتىستلاردا ئۆزى ئويناپ شۆھرەت قازانغان نومۇرلارنى باشقىلارغا ئۆگەتمەيدىغان، باشقىلار ئويناپسا خۇيلىنىدىغان ئەھۋاللار بولىدۇ. لېكىن ئايىمجان بۇ جەھەتتە ئىنتايىن كەڭ قورساق ئىدى.

ئاياللارنىڭ داپ ئۇسۇلى – «قوغۇنچىلىق ئۇسۇلى» نى دەسلەپتە ئايىمجان ئۆگەنگەن. ئۇ بۇ ئۇسۇلنى ناھايىتى ياخشى ئوينايتتى. كېيىنچە ئۇ بۇنى ئامىنە يۈسۈپكە ئۆگىتىپ قويدى، ئۆگەتكەندىمۇ زىر – زەۋەرنى قويماي تولۇق ئۆگەتتى. كېيىنكى قېتىملىق خەلقارا ياشلار سەنئەت كۆرىكىدە، ئۇ ئارتىست مۇشۇ ئۇسۇل بىلەن كۈمۈش مىدالغا ئېرىشتى. ئۇ سەنئەتنىڭ ھەرگىزمۇ مەلۇم بىر شەخسنىڭ مونوپول قىلىۋالىدىغان خۇسۇسىي مۈلكى ئەمەسلىكىنى نەقەدەر چوڭقۇر چۈشەنگەن – ھە!

دۇنيا سەھنىسىدە

1953 – يىل 8 – ئاي. خەلقارا ياشلار سەنئەت كۆرىكى داۋام قىلىۋاتقان كۈنلەر. بۇخارېست، «ستالىن» نامىلىق باغچا.

ئىبرىقى چەتتە سوۋېت ئۆزبېكستاندىن چىققان داپچى ئۆز دېپىنى تەڭشىگۈچ بىلەن بۇراپ تەڭشىمەكتە. ئىبرىقى چەتتە شىنجاڭدىن چىققان داپچىمىز ئابلىز يۆتىلىپ قەغەزدە ئوت قالاپ داپنى قاقلىماقتا.

– ئابلىز ئاكا، داپنىڭ تەڭشىكى يېتىپ كەتمەس – ھە! ئەگەر داپ يېتىپ كېتىپ قالسا ...

خەلقارا سەھنىگە ئۇيغۇر داپ ئۇسۇلىنى تۇنجى قېتىم ئېلىپ چىقىش شەرىپىگە مۇيەسسەر بولغان ئايىمجان شۇ پەيتتە ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ بەركامال ئورۇنلىنالماي قېلىشىدىن نەقەدەر ئەنسىرەيتتى – ھە!؟

– خاتىرجەم بولۇڭ، ئۇكام، خاتىرجەم بولۇڭ.

داپ لەرزان ئاڭلاندى. داپنىڭ يەڭگىل تىپىسى بىلەن ئايىمجان لىۋەن قەدەم تاشلاپ سورۇنغا چۈشتى. پۈتۈن جاھاننىڭ كۆزى ئايىمجاندا، ياق، شۇ تاپتا پۈتۈن دۇنيا ئۇيغۇر ئۇسۇل سەنئىتىگە ئىنتىزار – ئىنتىزارى بىلەن تىكىلمەكتە ئىدى. ئايىمجاننىڭ گۈزەل ئۇ-

سولىدىن ئۇلارنىڭ كۆز ئالدىدا ئەمگەكچان، باتۇر، مەردانە، سەممىي ۋە ئىمچىسلىمىق سۆيەر خەلقنىڭ ئوبرازى نامايان بولۇشقا باشلىدى. مانا، ئاق ئالتۇنلۇق دېڭىز، كېۋەزچىسى قىزلار پاختا تەرمەكتە؛ مانا، ئۈزۈلۈپ - ئۈزۈلۈپ، يالتىپ - يالتىپ ئۇرۇلغان داپ ئاۋازىنىڭ تەڭكىشى بىلەن پاختا تېرىش كۆرۈنۈشى ئايىمجاننىڭ ئۇسۇل ھەركىتىدە ئۆز ئورنىنى تاپماقتا؛ ئەنە توقۇمىچى قىز يىپ ئىگىرمەكتە، رەخ توقۇماقتا؛ ئەنە، قولى گۈل كەشتىچىسى كەشتە تىكمەكتە. داپنىڭ ئۇرغۇسى جىددىيلەشتى. بۇ قىز نېمە ئىشقىلاتتىكىنە؟ مانا، ئۇ ئېگىز كۆتەرگەن ئوڭ قولىنىڭ باشمالتىقىنى چىقىرىپ قويۇۋېلىپ ئېقىراشقا باشلىدى. بۇ گۈزەل ھەركەت سورۇندىكىلەرنىڭ قايسىسىنىڭ زوقىنى قوزغىمىدى دەيسىز! ئۇلارنىڭ بەزىلىرى ئاللىقانداق تىلدا بىر - بىرىگە پىچىرلىشىپ خۇشال بولغىنىنى بىلدۈرسە، بەزىلىرى كۈلۈپ تۇرغان كۆزلىرىدە ئۆز كۆڭلىنى ئىزھار قىلاتتى، يەنە بەزىلىرى دەل ئايىمجاندەك باشمالتىقىنى چىقىرىپ قايىللىقىنى بىلدۈرۈشەتتى. تويۇقسىز داپنىڭ تېمپىسى ئۆزگەردى، ئايىمجان تىيانشان باغرىدا بەرق ئۇرۇپ تۇرغان قىزىل چوققىدەك كۆرۈنۈشتە بەل تاشلاپ ياتاتتى. داپنىڭ بىر خىل رىتمى بىلەن، ئۇ ئاستا - ئاستا بېشىنى كۆتۈرۈشكە باشلىدى.

— ۋاھ، كەپتەر، تېچلىق كەپتىرى!

ئايىمجان كەپتەر سۈرىتى چۈشۈرۈلگەن كەشتىنىڭ بىر ئۇچىنى چىشلەپ، ئىككى قولى بىلەن ئۇنى تولۇق يايغان ھالدا بېشىنى رۇسلاپ، قەددىنى كۆتەردى.

— ياشىسۇن! ياشىسۇن تېچلىق!

— كامال تاپ!

— ياشاپ كەت!

خىلمۇ - خىل تىللاردا چىقىۋاتقان بۇ ئالقىش سادالىرى ئىچىدە چەتئەللىكلەر يۈگۈرۈپ كېلىپ، ئايىمجاننى بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرۈۋالدى.

بۇ دۇنيا خەلقىنىڭ ئايىمجاننىلا ئەمەس، بەلكى ئۇيغۇر سەنئىتىنى بېشىغا ئېلىپ كۆتۈرۈشىنىڭ باشلىنىشى ئىدى.

ئېھ، ئۇيغۇر سەنئىتى، سەن ئاخىرى دۇنيا سەھنىسىگە چىقتىڭ، چىقتىڭلا ئەمەس، بەلكى جاھان سەنئەت غەزىنىسىدە گۆھەردەك چاقنىدىڭ. سەن جاھاندا يۈكسەلگەندەك ئەتۋارلىنىۋاتقان ۋاقتىڭدا، خەلقىم بۇ يولدا جاپالىق ماڭغان ئايىمجاندەك قىزلىرىنى ئۇنتۇشى مۇمكىنمۇ!

خەلق ۋەكىلى

خەلقنى سۆيگەن، يارلىقىنى ئۆز خەلقىگە بېغىشلىيالىغان ئادەم خەلقنىڭ ھۆرمىتىگە ۋە ئىشەنچىسىگە ئېرىشىدۇ. ئايىمجاننىڭ خەلق ئۈچۈن كۆرسەتكەن خىزمىتى ئاخىرى خەلق تەرىپىدىن ئۆز ئىززىتىنى تاپتى، 1954 - يىلى ئۇ مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ۋەكىللىكىگە سايلاندى. لېكىن ئۇ بۇ شان - شەرەپ ئالدىدا ئىسەنكىرەپ قالمىدى.

— ئايىمجان خىزمەت توغرىسىدا چىكىر ئالغىلى كېلىدىكەن، — دېگەن خەۋەر شۇ چاغ-دىكى ناخشا - ئۇسۇل ئانسامبلىغا تارقالغان چاغدا، كىشىلەر ئۇنىڭ يەنىلا ھېلىقى كىچىك پېشىل ئايىمجان قىياپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىشىنى تەسەۋۋۇر قىلغان بولىشىمتىمىكىن؟!

— ئۇستازلىرىم ئالدىدا قانداقمۇ ئۇنداق - مۇنداق دەپ ئوتتۇرىغا چىقالايمەن، دەپ ئارتىشتى ئۇ قاتتىق ئوڭايسىزلانغان ھالدا.

لېكىن ئۇ باشقىلارنىڭ نەسىھىتى ۋە چۈشەندۈرۈشى بىلەن، ئاخىرى ئوتتۇرىغا چىقىپ سەيداشلىرىغا ئۆزىنىڭ ھۆرمىتى ۋە تىلىكىنى بىلدۈردى. ئۇ بۇ چاغدا ئورنى ئۆسمىسۇ كىبىرى ئۆسمەيدىغان پەزىلىتىنى يەنە بىر قېتىم نامايەن قىلدى.

ئۇيغۇر بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇيغۇر سەنئىتى ۋۇجۇتقا كەلگەن، سەنئەت ئىگىسى بولغان مۇشۇ مىللەتسىز بۇ ئاددى قىزنىڭ شۇنچىۋالا كۆتىرىلىشى مۇمكىنمىدى؟ ئايىمجان بۇ نۇقتىنى چوڭقۇر چۈشىنەتتى. شۇڭلاشقىمۇ ئۇ خەلقتىن ئۆگىنىشنى قىلچە بوشاشماي داۋاملاشتۇرغان. بىز ئالدىدا سۆزلەپ ئۆتۈپ كەتكەن «تېپىلىق ئۇسۇلى»نى خەلقارا سەھنىگە ئېلىپ چىقىدىغان ۋاقىتتا، مەركەزدىكى مەلۇم ئۇسۇل مۇتەخەسسىسى، بۇ قېتىمقى خەلقارا كۆرىكتە سوۋېتنىكى ئۆزبېكلەرمۇ داپ ئۇسۇلىنى ئېلىپ چىقىدىكەن، ئېقىراش ھەركىتىدە ھەر مىللەتنىڭ ئۆزىگە خاس تەرەپلىرى بولۇشى مۇمكىن، مۇشۇ جەھەتتە ئۇيغۇر ئۇسۇلىنىڭ ئالاھىدىلىكىنى گەۋدىلەندۈرۈشنى ئويلىنىپ باقساڭلار، دەپ مەسلىھەت بەرگەن ئىدى. ئەزەلدىن ئەنئەنىۋى ئۇسۇل ھەركەتلىرىگە زەن قويۇپ كېلىۋاتقان ئايىمجان دەرھال شۇ يەردىلا، ئۇيغۇرلارنىڭ ئوڭ قول باشمالتىقىنى چىقىرىپ پىقىرلايدىغان ھەركىتى بارلىقىنى ئەسلىگەن - دە، مۇشۇ ھەركەت بىلەن ئۇسۇلنىڭ مىللىي ئۇسلۇبىنى تېخىمۇ گەۋدىلەندۈرگەن.

چەتئەلدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئايىمجان مەركىزىي مىللەتلەر ناخشا - ئۇسۇل ئۆمىكىنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلىپ بېيجىڭدا ئېلىپ قېلىنغان. لېكىن ئازادە مۇھىت يۈزلىگەن ۋۇجۇدىنى خەلق سەنئىتىنى ئۆگىنىشكە بېغىشلىغان ئايىمجاننى نېمىشقىدۇر يالدۇرالمىغان. ئۇ ئۇيغۇر ماكانىنىڭ قوينىدىن ئايرىلىپ ئۇيغۇر سەنئىتىنى ئۆگىنەلمەيدىغانلىقىنى چوڭقۇر چۈشەنگەن. شۇڭا ئۇ شۇ مەزگىللەردە بېيجىڭغا بارغان مەدەنىيەت ئىدارىسىنىڭ باشلىقى بولداش ياسىن خۇدابەردىگە ۋە باشقا مۇناسىۋەتلىك يولداشلارغا، ئۆزىنىڭ مەكتەپكە بېرىپ دولان سەنئىتىنى ئۆگىنىش ئارزۇسى بارلىقىنى قايتا - قايتا ئېيتىپ يۈرۈپ ئاخىرى شىنجاڭغا قايتىپ كەلگەن. ئۇنىڭ ئۇسۇللىرىنىڭ يەڭگىل، ھەركەتچان، جىلۋىگەرلىككە باي ۋە نەپىسلىك بىلەن خاراكتېرلىنىشى — باي مەزمۇنلۇق، كۆپ شەكىللىك ئۇيغۇر كلاسسىك ئۇسۇلىنى تىرىشىپ ئۆگەنگەنلىكىدىن ئايرىپ قاراش مۇمكىنمۇ؟

چەتئەلگە چىقىش ھارپىسىدا

1956 - يىل 2 - ئاينىڭ ئاخىرلىرى. بىر قىسىم سەنئەتچىلەر سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ ئويۇن قويۇش ئۈچۈن جىددىي تەييارلىق كۆرمەكتە ئىدى. ئۇيغۇرلارنىڭ كىلەچىلىك ھۈنىرىنى

سەنئەت تارىخىدا دۇنياغا نامايان قىلىش ئۈچۈن بۇ قېتىم «گىلەمچىلىك ئۇسۇلى» نى سىرتقا ئېلىپ چىقىش قارار قىلىندى، شۈبھىسىزكى، بۇ ئويۇندىكى نۇقتىلىق يالغۇز كىشىلىك ئۇسۇل يەنىلا ئايىمجانغا تەقسىم قىلىنغان ئىدى. ئايىمجان بۇ ئۇسۇلنى تىرىشىپ مەشىق قىلدى ۋە ۋايىغا يەتكۈزدى.

بىر كۈنى كۈتۈلمىگەن بىر پاراڭ بولدى.

— ئىبراھىمجان، مېنىڭ ئورنۇمغا باشقا بىرسىنى بەلگىلىسىڭىز، دېدى ئايىمجان ئويۇن يېتەكچىسىنىڭ ئالدىغا كېلىپ. ئۇنىڭ چىرايىدىن بىر خىل سولغۇنلۇق بايقىلىپ تۇراتتى.

— نېمىشقا؟ نېمە بولدىڭىز، ئايىمجان؟

— يېقىندىن بۇيان قىزىتمام ئۆرلەپ قېلىۋاتىدۇ. ئەگەر ئاغرىپ ئورنۇم قۇرۇق قېلىپ قالسام، بۇ قېتىم چەتئەلگە چىقىپ ئويۇن قويۇش خىزمىتىمىز ئاقساپ قالمىسۇن.

— لېكىن ... ئەمما ... — ئاقىۋەت ئايىمجاننىڭ دېگەن يېرىگە كېلىش توغرا كەلدى. ئۇنىڭ ئورنىغا باشقا بىرسى سەپلەندى. شۇ چاغدا ئۇ ئۆزىنىڭ يات ئەلدە بۇ دۇنيادىن خوشلىشىدىغانلىقىنى ھەرگىز ئويلىمىغان بولغىيتتى. لېكىن ئۇ بۇ چاغدا يالغۇز كىشىلىك ئۇسۇلدا ئۆزىنى كەۋدىلەندۈرۈش، چەتئەلگە چىقىپ شۆھرەت قازىنىش دېگەننى خىيالىغىمۇ كەلتۈرۈپ باقمىغان. ئۇنىڭ ئويلايدىغىنى يەنىلا ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ دۇنيا خەلقى ئالدىدا كۆزگە كۆرۈنەرلىك نامايەن قىلىنىشى ئىدى.

شۇ يىلى قۇربان ھېيتنىڭ 2 - كۈنى ئايىمجان زۇكام قىزىل بىلەن مۇپتىلا كېتىشىپتىپ، ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ شۇ چاغقىچە دولان سەنئىتىنى مۇستەقىللىق ئۆگىنىپ بىر باشقا ئېلىپ چىقالمىغانلىقىغا ھەسرەتلىنىدىغانلىقىنى ئېيتىدۇ. بۇ ئۆزىنى خەلق سەنئىتىگە بېغىشلىغان سەنئەتكارنىڭ ئۆز سەپداشلىرىغا قالدۇرۇپ كەتكەن ئاخىرقى ئارزۇسى بولۇپ قالىدىغانلىقىنى كىم ئويلىغان؟!

گۈل - چېچەككە پۈركەنگەن قەۋرە

بىر قانچە يىلدىن بېرى ئايىمجاننى تىز پۈكتۈرەلمەي كېلىۋاتقان كېسەللىك ئاخىرى ئۇيغۇر سەنئىتىنىڭ بۇ مارجان جەۋھىرىنى ئەجەل ئوقى بىلەن يىقىتتى. بۇ 1956 - يىلى 8 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئىدى.

«ئۇيغۇر سەنئەت گۈلزارىدا پورەكلەپ ئېچىلىۋاتقان قىزىل چوغلۇق ۋاقىتسىز توزۇندى»،
بۇ خەۋەر پۈتۈن ئەلنى زىلزىلىگە سالدى،
ئېھ، ئايىمجان، ئايىمجان، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ سۆيۈملۈك پەرزەنتى!
سەن تۇغۇلغىنىڭدا ئىنقىلاب تۇغۇلغان، بېشىڭدا جان - جىگەرلىرىڭ كۈلگەن ئىدى؛ سەن ئۆلگىنىڭدە كۈلۈپ ئۆلدىڭ، پۈتۈن خەلق يىغلاپ ئۇزاتتى.

مەشھۇر شائىر ئابدۇراخمان جامىنىڭ بۇ مەشھۇر مەرسىيەسىدە ئېيتىلغان كۆرۈنۈش سىنىڭ مۇھەببىتىڭدىمۇ ئۆز ئىپادىسىنى تاپتى. سەن خەلقىڭنى بېشىغا ئېلىپ كۆتەرگەن ئىدىڭ،

خەلقىمىز سېنى ئاخىرقى يىغىغا ئېلىپ كۆي-تەردى، سەن ئۆيغا ر... نىڭ گۈلدەس-تىسىنى كىچىك ئوغلۇڭ ناسىغان ئىمدى. ئاخى-رى خەلق سېنىڭ كۆلگە يۈركىدى.

ئۈرۈمچىنىڭ ... كۈي ساداسى ئىچىدە خەلق ماتەم تاختىسى نېپىقىنىچە مەرھۇمنىڭ جىنازىسىنى ئۇزىتىپ ماڭدى.

سان ... ساماۋى ياغمۇر ... بەلكە چىمىلىگەن ئاقسىلار ئاق لەيلىمەك دېڭىزنى ئەسلىتەتتى. بۇ دېڭىزنىڭ دولقۇنلىرىدا قىزىل يوپۇقلۇق تاۋۇت قىزىل چوغلۇقتەك تاۋۇتنى ئاقماقتا، ئاقماقتا، لەرزان ئاقماقتا ئىدى ...

خاتىمە ئورنىدا!

بۇ ئىشلارنىڭ ھەممىسى مېنىڭ ھېچنېمىنى بىلمەي تامتاڭلاپ يۈرىدىغان چاغلىرىمدا ئۆتكەن. مەن بۇلارنى ئەمدى ئەقلىمنى تاپقان ۋاقىتلىرىمدا بىلىپ ئولتۇرۇپتىمەن. شۇ چاغلاردا مەرھۇمنىڭ قەدرىنى قىلىش كىچىككىنە تۇپەيلى ماڭا نېسىپ قىلىنمىغان ئىكەن. ھېچبولمىسا ئۇنىڭ تۇپراق بېشىنى بىر يوقلاپ ئۆتەلمەيمەنمۇ، دېگەن ئوي مېنى چىرمىۋالدى. مەرھۇم دادامنىڭ: «ئوغلۇم ... سەنئەت ئەھلىنى ئەزىزلەشنى بىلگىن ... ئۇلارنى ئەزىزلىگىنىڭ ئۆز سەنئىتىڭنى ئەزىزلىگىنىڭ بولىدۇ» دېگەن گېپى يەنە ياللىتە كاللامغا كەچتى.

دۇنيانىڭ ئىشلىرى قىزىق، بەزەن ھاياتىدا قەدىرلەنمەيدىغانلار ئۆلگەندە قەدىرلىنىدۇ، ئەزىزلىنىدۇ؛ بەزىلەر ھاياتلىقىدا قەدىرلىنىپ ئۆلگەندە ئۇنتۇلىدۇ، ئۆچىدۇ. بەلكىم ھاياتلىقىدىمۇ، ئۆلگەندىمۇ قەدىر - قىممەت تېپىش ھەممە كىشىگە نېسىپ بولۇۋەرمەسە كېرەك. دادام ھاياتلىقىدىمۇ مېنىڭ ئەزىز كىشىم ئىدى، ئۆلگەندىمۇ مېنىڭ ئەزىز كىشىم بولۇپ قالدى، بۇندىن كېيىنمۇ شۇنداق بولىۋېرىدۇ. چۈنكى ئۇ مېنى ياراتتى، ئۆستۈردى، چوڭ قىلدى؛ ماڭا مېھرى بەردى، قۇۋۋەت بەردى، ئەقىل بەردى. شۇڭا مەن ئۇنى ئۇ دۇنيا - بۇ دۇنيا قەدىرلەيمەن. ئۇنى قەدىرلىگىنىمدە ئۇنىڭ ئىسمى، كەسىپ ئەھلىلىرىگە بولغان ھۆرمەت ھەمىيىتى ئۆرلەپ تۇرغان سەممى يۈرىكىنى قەدىرلەيمەن. ئۇنى قەدىرلىگىنىمدە ئۇنىڭ مەندىن كۈتكەن جىمى ئارزۇ - ئۈمىدلىرىنى قەدىرلەيمەن ... بىر نەچچە كۈن بۇرۇن دادامنىڭ تۇپراق بېشىنى يوقلاپ چىققىنىمدا مەرھۇمە ئايىمخان توغرىسىدا ھېچنېمە بىلمەيتتىم. ئەمدى بىلدىم. ئۇ ھاياتلىقىدا خەلقىمىزنىڭ ئەزىزى ئىكەن، ئۆلگەندىن كېيىنمۇ خەلقىمىزنىڭ ئەزىزى بولۇشى چوقۇم ...

1985 - يىل 6 - ئاينىڭ 27 - كۈنى چۈشتىن كېيىن ئۈرۈمچىنىڭ جەنۇبىدىكى زىياراتگاھلىققا چىقتىم. يىراقتىن خوجا نىياز ھاجىمنىڭ خاتىرە مۇنارىسى كۆزگە تاشلىنىپ تۇراتتى. يەرلىككە يېقىن-

لاشقانىيرى، ھېلىقى مۇنارنىڭ ئالدىدىكى بىر قەۋرىنىڭ يېنىدا بىر مۇنچە كىشىلەرنىڭ تۇرغاند-لىقى كۆزۈمگە چېلىقىشقا باشلىدى. ھېلىقى قەۋرىنىڭ ئۈستىدە ئاق چوغلۇقتەك تاۋلىنىپ تۇرۇ-ۋاتقان بىر كۆينەك يۇرغۇپ تۇراتتى. ھوي، بۇ كىمكىنە؟ مەن قەۋرىگە ئىتتىك يېقىنلاشتىم، كۆز ئالدىمدا بىر قىز گويا ئاتىسىنى قۇچاقلاپ ياتقاندەك قەۋرىگە مەھكەم چاپلىشىۋالغان ئىدى، ئۇنىڭ مۇڭلۇق نالىسى يۈرەكنى ئېزەتتى. مەن ئەتراپتىكىلەرگە سەپسالدىم. قەۋرە بېشىدا مەن تونۇيدىغان كىشىلەر — جۇڭگو يازغۇچىلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ رەئىسى ئابلىز نازىرى، شىنجاڭ ئەدەبىيات - سەنئەتچىلەر بىر-لەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى مەمەتيول يۈسۈپ، شىنجاڭ تىياتىرچىلار جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى سىراجىدىن زۇپەر، شىنجاڭ ئوپېرا ئۆمىكىنىڭ باشلىقلىرى توختى مۇتەللىپ ھاجى، تۇردى مۇسا، ئابدىكېرىم باقى،

مەرھۇمنىڭ ئۇستازلىرىدىن قۇربان ئىبراھىم، شىنجاڭ سەنئىتى ژۇرنىلىنىڭ تەھ-رىرى تۇرسۇن ئېلى ۋە مەرھۇمنىڭ سەپداشلىرىدىن ئابلىز يۈسۈپ، زۇنۇن قىز، تۇر-سۇناي ئېلى، ھوشۇر ئىبراھىملار مۆكۈنۈپ تۇراتتى.

راست، خەلق ئۇنتۇمايتۇ، خەلق ئۆز پەرزەنتىنى ئۇنتۇمايتۇ، دېدىم مەن ئىچىمدە ئۇ-لارغا ئەگىشىپ تۇرۇپ، مەن ئۇلار بىلەن يەككەل باش لىڭشىتىپ سالاملاشتىم.

— ئاھ، مەن يالغۇز قالدىمغۇ، ئاتا، مەن يېتىم قالدىمغۇ، ئاتا! — دەيتتى قەۋرىنى چىڭ قۇچاقلىۋالغان ھېلىقى قىز.

— ياق، قىزىم، سىز يالغۇز ئەمەس، — دېيىشتى ئەتراپتىكىلەر ئۇنىڭغا سەبرە بېرىشىپ.

قىز بېشىنى كۆتەردى. بۇ مەرھۇمدىن سەككىز ئايلىق قالغان قىز — غېرىبچەم ئىدى. بۇ ۋاقىتسىز تۇزۇلغان قىرىق چوغلۇقتىن بۇ جاھاندا قالغان ئۇرۇق ئىدى. بۇ ئۇرۇق ئەلنىڭ مېھرى بىلەن بىخلاپ، ئۆسۈپ مۇشۇ غۇنچە ھالىتىگە يەتكەن. ئاپىسىجاندەك سەنئەت گۈلىنى قەدىرلىگەن خەلق بۇ غۇنچىنىمۇ ئاخىرى پورەكلەپ ئېچىلدۇرماسمۇ!

تىنچ يات، ئايىمجان — ۋاقىتسىز تۇزۇلغان سەنئەت چوغلۇقى! سېنىڭ روھىڭ ھەمىشە بىز بىلەن بىللە.

ئىسكىرىپكا ئاۋازى

(ئوچېرك)

ئابلا ئەخمىدى

ئىسكىرىپكىدىن ئىبارەت چەتئەل چالغۇسىنىڭ بۈگۈنكى كۈندە كەسپىي سەنئەت ئۆمەكلىرىدىلا ئەمەس، بەلكى يېزا - كەنت، كوچا - مەھەللە، ئىدارە - مەكتەپلەرنىڭ ئىشتىن سىرتقى سەنئەت ئەترەتلىرىدىمۇ كەم بولسا بولمايدىغان چالغۇ بولۇپ قالغانلىقى كىچىك بالىغىمۇ ئايان. بىراق، ئىسكىرىپكىنىڭ دۆلەت چېگرىسى ئاتلاپ قەشقەرگە كىرگەنلىكى ۋە بارا - بارا پۈتۈن شىنجاڭغا تارقىلىپ، ئۇيغۇر چالغۇلىرى قاتارىدىن ئۆزىگە مۇناسىپ ئورۇن ئېلىپ، ئۇيغۇر مۇزىكا سەنئىتىنى راۋاجلاندۇرۇشتا كۆرۈنەرلىك رول ئوينىغانلىقى ھېلىمۇ نۇرغۇن كىشىلەر ئۈچۈن سىر. تۆۋەندە بىز مۇشۇ سىرنى يېشىش مەقسەت قىلىنغان بۇ ھېكايىنى كۆپچىلىككە تەقدىم قىلىمىز.

قۇلاقتىن يۈرەككە

1931 - يىلى كۈز كۈنلىرىنىڭ بىر ئاخشىمى، قەشقەر شەھىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان لەڭگەر (ئەينى ۋاقىتتا «دىۋانە لەڭگىرى» دەپمۇ ئاتىلاتتى) دېگەن بىر ئائىلىدە ئاجايىپ تەنتەنىسى كەزمەكتە. چۈنكى، بۈگۈن مەشھۇر چالغۇ ياساش ماھىرى ئابدۇللا تۇردى ئەنجانغا قىلغان سەپىرىدىن ساق - سالامەت قايتىپ كېلىپ، خوتۇن - بالىلىرى بىلەن خۇشال - خۇرام جەم بولغان ئىدى. ئۆمۈر بويى دەمچىقىپ ئولتۇرۇپ ئۆزۈمە، ياڭاق كۆتەكلىرى ۋە سۆگەت، ئۈنگۈزلەر بىلەن ھەپىلەشكىنى ئۈچۈن بولسا كېرەك، تېخى ئەللىك ياشقا كىرمەي تۇرۇپ گەۋدىسى ئالدىغا ئېگىلگەن، ئاقسېرىق، ئۇستىخانلىق كەلگەن بۇ ئادەمنى بالا - چاقا، ئۇرۇق - تۇغقان، خۇلۇم - خوشنىلار چۆرىدىۋالغان بولۇپ، ئۇنىڭدىن خىلمۇ - خىل سوئاللارنى سورايتتى. ئۇمۇ بىر

ئەمچە ئايدىن بۇيان ئەتىجان، تۇش قاتارلىق جايلاردا كۆرگەن، ئاڭلىغانلىرىنى قىزىقارلىق، چۈشىنەرلىك قىلىپ ھېكايە قىلىپ بېرەتتى. بولۇپمۇ سوتسىيالىزىم غەلىبە قىلغان بۇ ئەلدە كۆرگەن ـ كىيىنگە جانلانغان مەدەنىي ھايات، قىزىل چايخانا، جۇمامدىن، مەكتەپلەر، داغ-شا ـ مۇزىكىغا بولغان ئاجايىپ ھېرىسمەنلىك قاتارلىق جەھەتلەرنى ئالاھىدە ئىشتىياق بىلەن سۆزلەيتتى.

— مەن ئۇشتا ئاجايىپ بىر سازنى كۆردۈم، — دېدى ئابدۇللا ئاكا سۆز ئارىسىدا، — ئۇنى دامسكوروپە① دېيدىكەن، ئەگەر ئۇنى ئۇيغۇر مۇزىكىلىرىغا تەڭكەش قىلىپ چالىدىغان بولسا يەمىچە، ئەينىڭكە چەندان مۇڭلۇق قوشقىدەك...

— ئۇنىڭ شەكلى نېمىگە ئوخشايدىكەن؟

ئەمدىلا 18 ياشقا كىرگىنىگە قارىماي، بىر تەرەپتىن دېنىي مەكتەپتە ئوقۇپ، يەنە بىر تەرەپتىن دۇتار، راۋاپ، غىجەك قاتارلىق چالغۇلارنى ياساش ۋە چېلىشنى پۇختا دەستىگە ئېلىپ، قەشقەردىكى ئۇستا كاسىپ، ماھىر سازەندىلەردىن بىرى بولۇپ قالغان سەمەت ئابدۇللا يۈرىكىگە تۇتاشقان ھاياجان ئوتىنى باسالماي، دادىسىنىڭ سۆزىنى بۆلدى. ئاكىسى داۋۇت ئابدۇللامۇ ئۇنىڭ سوئالىنى تەكرارلىدى:

— دادا، غىجەككە ئوخشامدىكەن، ساتارغىمۇ؟

ئابدۇللا ئاكا ئارىلاپ ئاق كىرگەن يارىشىملىق كەكە ساقىلىنى بارماقلىرى بىلەن تاراپ، قىسقىغىنە خىيال سۈرۈۋالغاندىن كېيىن، تىسكىرىپكىنىڭ شەكلى، ھەتتا قانداق ياسىلىدىغانلىقىغا قەدەر شۇنداق تەپسىلىي سۆزلەپ بەردىكى، داۋۇت ئابدۇللا بىلەن سەمەت ئابدۇللا ھاياجىنىنى باسالماي:

— بىرنى ئالغاچ كەلگەن بولساڭچۇ! — دېيىشتى.

— ھەي باللىرىم... — ئابدۇللا ئاكا ئۇلۇغ ـ كىچىك تىندى. — ئەگەر ئۇنى سېتىۋالغىدەك پۇلۇم بولغان بولسا، ئىككىڭلارغا ئىككىنى ئېلىپ كېلەلمىگەن تەقدىردە، بىرنى بولسىمۇ قولتۇقۇمغا قىستىقاچ كېلەتتىم... خۇدايىم بۇيرۇسا، كېلەر قېتىمقى سەپىرىمدە جەزمەن ئالغاچ كېلىش نىيىتىم بار.

— بۇدا قاچان بارىسەن؟

— ياراتقان ئىگەم تەن سالامەتلىكىمنى بەرسە، كېلەر يىلى ئەتىيازدا يولغا چىقارمەن. — ئابدۇللا ئاكا نېمىندۇر ئېسىگە ئالغاندەك، قوشۇمىسىنى بىلىنەر ـ بىلىنمەس تۈردى ـ دە، ئىللىق كۈلۈمسىرىدى. ئاندىن ئوغۇللىرىغا سىناق نەزىرىدە تىكىلىپ مۇنداق دېدى، — ئاۋادا سىلەر بىللە بېرىشنى خالىساڭلار، تىسكوروپ چېلىشنى ئۆگىنىپ كېلىشىڭلارنى ئويلىشىپ قويدۇم.

— دادا، راستىنلا بىزنى ئاپىرامسەن؟

ئىككى ئوغۇل تەڭلا سورىدى. ئۇلارنىڭ كۆزلىرى دادىسىغا ئۈمىد بىلەن تىكىلمەكتە ئىدى.

ئابدۇللا ئاكا قاقاقلاپ كۈلۈپ كەتتى. ئاندىن، ئوغۇللىرىغا قاراپ:

① تىسكوروپ — تىسكىرىپكىنىڭ بۇرۇلغان تەلەپپۇز بىلەن ئاتىلىشى.

— كېيىن گەپ، — دېدى كېسىپلا، — خۇدا سەۋەپ قىلسا، بۇ قېتىم چوقۇم سىلەر ۋە ئالغاچ بارىمەن... ئۇ يەردە سىلەرگە ئىسكورۇپتىن بۆلەك يەنە نۇرغۇن نەرسىلەرنى ئۆگىتىپ قويىمە-خان ئېركەشباي دېگەن ئەنجانلىق① بىلەن يۈتتۈشۈپ قويدۇم. قىشچە سەپەر تاييارلىقىنى پۈت-كۈزۈۋېلىسەڭلار، ئەتىيازدا چوقۇم مېڭىپ كېتىمىز...

ئەشۇ كۈندىن ئېتىۋارەن، داۋۇت ئابدۇللا بىلەن سەمەت ئابدۇللا پۈتۈن ئېسى ـ يادىنى مۇنەرگە بەردى: يېرىم كېچە ـ يېرىم كېچىگىچە تارشا، پىلتە تىلاتتى، رەندىلەيتتى، دۇتار-نىڭ بوغۇزى، راۋاپنىڭ چۆچىكىنى چاپاتتى؛ دۇتار، راۋاپ نەقىشلەش ئۈچۈن مۈڭگۈز، ئۈۋۈر-غا تىلاتتى، سۆڭەكنى بۇغدايدەك چوڭلۇقتا مەرىلەپ، ھەر خىل نەقىش نۇسخىسىنى ئايرىم ـ ئايرىم خالتىچاقلارغا قاچىلايتتى ياكى بازارغا ئاتاپ تۈركۈم ـ تۈركۈملەپ چالغۇ ياسايتتى. ئايال-لارمۇ ئۆي ئىشىدىن بىكار بولغان چاغلىرىدا، ياغاچتىن مىخ ياساش قاتارلىق ئىشلارغا ياردەم-لىشەتتى...

يۈتتۈن بىر قىش جاپالىق ئىشلەش ئارقىلىق، ئۇلار يول خىراجىتىگە يەتكىدەك يۈل ـ يۈچەك تەييارلىغاندىن تاشقىرى، بىرەر يۈز دانە دۇتار، راۋاپ يەتكىدەك تارشا، بوغۇز، چۆچەك، دەستە، ساپرا قاتارلىقلارنى تەقلىۋالدى. باھار كېلىشى بىلەنلا ئەشۇ نەرسىلەرنى ئۇلاقلارغا ئارتىپ، زور ئۈمىدلەر بىلەن سەپەرگە ئاتلاندى.

سەنئەتكار قەلبى

ئابدۇللا ئاكا ئىككى ئوغلىنى ئەگەشتۈرۈپ، ئېركەشباينىڭ يوسۇفسىدا پەيدا بولغان چاغدا ئېركەشباي ھەيرانلىقنى يوشۇرالمىدى:

— مەن سىزنى شۇنداقلا بىر دەپ قويغانىدىم، راستىنلا ئوغۇللىرىڭىزنى ئېلىپ كەپسىز ـ دە! — دېدى قايىل بولغان ھالدا، — ئاكىجان، قالتىس لەۋزى ھالال ئادەم ئىكەنسىز... پەقىر ھەر قاچان خىزمىتىڭىزگە تەييار!

ئېركەشباي — ئوش تىياتىرىنىڭ ماھىر سازەندىلىرىدىن بىرى ئىدى. ئابدۇللا ئاكا ئۆتكەن يىلى ئەنجاندىن بۇ يەرگە كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەي، مەزكۇر تىياتىرخانىدا كونسېرت كۆرۈشكە مۇيەسسەر بولغان ئىدى. بۇ ئۇنىڭ پۈتۈن ھاياتىدا تۇنجى قېتىم كونسېرت كۆرۈشى بولۇپ، بەكمۇ ھوزۇرلاندى. بولۇپمۇ، ئېركەشباي يالغۇز ئورۇنلىغان ئىسكىرىپكىنىڭ يېقىملىق ساداسى ئۇنىڭ قەلبىنى مەپتۇن قىلىۋالدى. بۇ چاغدا ئۇنىڭ كۆڭلىگە: «ئەگەر ئىسكىرىپكىنى ئۇيغۇر مۇ-زىكىلىرى قاتارىغا قوشۇۋالساق قانداق ياخشى بولاتتى ـ ھە؟!...» دېگەن ئوي كەلدى ـ دە، كونسېرتنىڭ ئاخىرلىشىشىنى تەقەززالىق بىلەن كۈتتى...

كونسېرت ئاخىرلاشتى. تاماشىبىنلار بىرىنىڭ كەينىدىن بىرى تەرتىپلىك ـ رەتلىك تىزىلىشىپ سىرتقا چىقىشقا باشلىدى. بىرلا كىشى — ئابدۇللا ئاكا بىر بېسىپ، ئىككى بېسىپ سەھنىگە چىقتى ۋە ئۇنىڭدىن ـ بۇنىڭدىن سوراۋېشتۇرۇپ، ئېركەشباينى تاپتى. ئابدۇللا ئاكا ئۇنىڭغا ئۆزىنىڭ

① ئەنجانلىق — ئۆزبېك.

نامى ـ تەھۋالى ھەمدە ئۇنى ئىزدەشتىكى مۇددىئاسىنى قىسقىچە ئېيتتى. ئىبرگەشباي ئۇنىڭ تەلۇۋنى خۇشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى بىلدۈردى. ئەشۇ بىر قېتىملىق تەسادىپى ئاڭلاپ قالغان ئىسكىرىپكا ئاۋازى، شۇنداقلا تەسادىپى كۆڭلىگە كەچكەن بىر ئوي، ئابدۇللا ئاكىنى ئۇش شەھىرىگە يەنە بىر قېتىم ئېلىپ كەلگەن ئىدى.

ئىبرگەشباي ئاكا ـ ئۇكا ئىككەيلەننى شاگىرتلىققا قوبۇل قىلدى ۋە ئۇلارنىڭ ھەۋىسى، ساز چېلىشتىكى ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، داۋۇت ئابدۇللاغا چاڭ①، سەمەت ئابدۇللاغا ئىسكىرىپكا ئۆگىتىدىغان بولدى. ئابدۇللا ئاكا بولسا كېچىنى كۈندۈزگە ئۇلاپ دۇتار كومىزەكلەپ، راۋاپ دەستىلەپ، قېرىن كېرىپ، ئىككى ئوغلىنىڭ ياتاق، تاماق ۋە ئۆگىنىش راسخوتلىرىنى ھەل قىلىش بىلەن بىر چاغدا، ئۇشتىكى ماكانلىشىپ قالغان ئۇيغۇر مۇزىكا ھەۋەسكارلىرىنى، مەشھۇرنىڭ نەقمەشدار دۇتار، راۋاپلىرىنى جەلپ قىلدى. دادىسىنىڭ ھەددىدىن زىيادە جاپا چېكىۋاتقانلىقىنى يۈرىكى چىدىمىغان ئوغۇللار ھەر كۈنى بىر ئاز ۋاقىت ئاجرىتىپ، ئۇنىڭغا ھەمكارلىشىشنى ئېيتقان بولسىمۇ، ئابدۇللا ئاكا قەتئىي رەت قىلدى ھەمدە ئۆزىنىڭ بۇ قېتىم ئۇلارنى ئۇشقا ئېلىپ كېلىشتىن مەقسىدى — پۇل تېپىپ باي بولۇش ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى ئۇيغۇر مۇزىكا سەنئىتىنى تېخىمۇ بېيىتىش يولىدا ئىزدىنىش ئۈچۈن ئىكەنلىكىنى تەكرار ـ تەكرار چۈشەندۈردى ۋە:

— سىلەر ئىبرگەشباينىڭ قوسىقىدىكى ھۈنەرنى قانچە تېز، قانچە پۇختا ئۆگىنىۋالساڭلار، مېنىڭ ھاردۇقۇم چىقىدۇ، ئارمىنىمغا يېتىمەن... — دېدى.

ئاتىسىنىڭ بۇ گەپلىرى ئوغۇللارنىڭ غەيرىتىگە غەيرەت، ھەۋىسىگە ھەۋەس قوشتى. ئۇلار تىرىشىپ ئۆگىنىش، جاپالىق مەشق قىلىش، ئارىلاپ ـ ئارىلاپ، تىياتىر ـ كونسېرت كۆرۈش ئارقىلىق، يېرىم يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە چاڭ بىلەن ئىسكىرىپكىنى تولۇق دەستىگە ئالدى ۋە سەھنە سەنئىتى بىلەن تونۇشتى. شۇنىڭ بىلەن بىر چاغدا، ئاتا ـ بالا ئۈچەيلەن ئىسكىرىپكا، چاڭ، داپنى تەڭكەش قىلىپ چېلىشنى مەشق قىلدى. ئىسكىرىپكا پاساشنى سىناق قىلىپ مۇۋەپپەقىيەت قازاندى. كېيىنچە، بىرەيلەننىڭ تەكلىپى بىلەن،

شۇ يەردىكى بىر داڭلىق چايخانىدا نەغمە قىلىشقا باشلىدى. چايخانىدىن ياڭرىغان «ئەل ئادان» قاتارلىق مەشھۇر قەشقەر خەلق ناخشىلىرى، «12 مۇقام» دىن پارچىلار سەنئەتخۇمار ئۇيغۇر مۇساپىرلىرى، جۈملىدىن، بىر قىسىم يەرلىك ئۆزبېكلەرنىمۇ جەلپ قىلدى. نەتىجىدە بۇ چايخانا تېخىمۇ ئاۋاتلىشىپ كەتتى.

ھەۋەس ئادەمنى ھەر كويغا باشلايدۇ. بۇ ئۈچ ئاتا ـ بالىنىڭ ئۇشقا كېلىشتىكى مەقسىدى پۈتۈنلەي ئەمەلگە ئاشقان بولسىمۇ، ئۇلاردا يېڭى بىر ئارزۇ — يۇرت كېزىپ تەرەر دائىرىسىنى كېڭەيتىش ئىستىكى تۇغۇلدى ۋە مۇشۇ ئارزۇنىڭ تۈرتكىسىدە، ئۆز بېكىستاننىڭ ئەنجان قاتارلىق بىرمۇنچە شەھەرلىرىنى ئارىلاپ، بىر تەرەپتىن ھۈنەر قىلدى، يەنە بىر تەرەپتىن ساز چېلىپ

① ئەينى ۋاقىتتا، قەشقەردىكى ئەلنەغمىلەر ئارىسىدا يەككە مەشھۇر مۇقامچى قاسىم ئاخۇندىملا بىر دانە چاڭ بولۇپ، ھەممە كىشىلەر ئاۋازى تۈزۈن ئىدى.

AltunOq

ئەمەل قىلدى. بۇنىڭ بىلەن، ئۇلارنىڭ داڭقى تېخىمۇ كەڭ تارالدى. ئەنە شۇنداق كۈنلەرنىڭ بىرىدە، ئۇلار تاشكەنتتىكى دۆلەتلىك تىياتىر تەرىپىدىن سوۋېت پۇقرالىقىغا ئۆتۈپ، ئەنۋ تەياتىرىدا ئىشلەشكە تەكلىپ قىلىندى ۋە سۈرەتلىرى تارتىلىپ، ئانكېتىمۇ توشقۇزۇلۇپ بولدى. لېكىن، پۈتۈن ۋۇجۇدى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يېڭى مەدەنىيىتى - يېڭى سەنئىتىنى ئۆز ۋەتىنى، ئۆز مىللىتىنىڭ مەدەنىيەت - سەنئىتىنى بېيىتىش يولىدا خىزمەت قىلدۇرۇش ئىستىكى بىلەن يانغان بۇ ئۈچ ئاتا - بالا جىددىي مەسلىھەتلىشىپ، ھېچكىمگە تۈيدۇرماستىن سەپەر ئەنجاملىرىنى پۈتكۈزدى - دە، بىر كېچىدىلا يۈك - تاقلىرىنى ئۇلاغقا ئارتىپ، ئانا يۇرتى قەشقەرگە قاراپ يول ئالدى.

بۇ 1933 - يىلىنىڭ باھار پەسلى ئىدى.

شۆھرەتنىڭ كەينىدە...

ئابدۇللا ئاكىلار قەشقەرگە يېتىپ كەلگەن چاغ — خوجىنىياز ھاجى باشچىلىقىدىكى قومۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ يالقۇنى قەشقەرگىمۇ تۇتىشىپ، تۆمۈر سىجاڭ قوشۇن باشلاپ قەشقەرگە يېتىپ كەلگەن مەزگىل ئىدى. ئۇزۇن ئۆتمەي ئابدۇكېرىمخان مەخسۇم قاتارلىقلارنىڭ تەشەببۇسى بىلەن، ھۆكۈمەت غەزنىسىدىن پۇل ئاجرىتىش ھەمدە ئىئانە توپلاش يولى بىلەن قەشقەر شەھرىدە سىنىپلىرى بىر قەدەر ئازادە، ئوقۇتۇش ئۈسكۈنىلىرى مۇكەممەل، ئوقۇتقۇچىلىرى تولۇقلىق بولغان تۇنجى باشلانغۇچ مەكتەپ — نۇربېشى باشلانغۇچ مەكتەپ ياسالدى ۋە ئەينى ۋاقىتتىكى ئوقۇمۇشلۇق، تەرەققىيپەرۋەر زىيالىيلاردىن تۇرغۇنجان ئەپەندى (قۇربانبەگ) مەكتەپ مۇدىرلىقىغا، ئامان ئەپەندى قاتارلىقلار ئوقۇتقۇچىلىققا تەكلىپ قىلىندى. بۇ مەكتەپ ئېچىلىشى بىلەنلا، قەشقەردە يېڭى مەدەنىيەت ھەركىتى — مەدەنىي ئاقارتىش (ساۋاتسىزلىقنى يوقىتىش) ھەركىتى باشلىنىپ كەتتى. مەكتەپ سېلىش تۇسقۇنلۇقسىز بىر دولقۇنغا ئايلاندى؛ ئەۋقاپ (مەسچىت، مازارلارنىڭ ۋەخپىيلىرىدىن يىغىۋېلىنغان ئۆشرە) دىن پۇل ئاجرىتىش، شەخسلەردىن ئىئانە توپلاش قاتارلىق شەكىللەر بىلەن قوناق بازىرى باشلانغۇچ مەكتەپ، ئوردا ئىشىكى باشلانغۇچ مەكتەپ ۋە دارىلمۇئەللىمىنلەر قۇرۇلغاندىن تاشقىرى، سودىگەرچىلىك بىلەن سوۋېت ئىتتىپاقى، تۈركىيە قاتارلىق مەملىكەتلەرگە بېرىپ ئوقۇغان ۋە بۇ ئەللەردىكى يېڭى مەدەنىيەت ھەركىتى بىلەن تونۇشقان بىر قىسىم تەرەققىيپەرۋەر، ئوقۇمۇشلۇق بايلارمۇ ئۆز يېنىدىن پۇل چىقىرىپ، بەس - بەس بىلەن مەكتەپ سېلىشقا باشلىدى. بۇ ھال قەشقەر خەلقىنى يېڭى مەدەنىيەتكە جەلپ قىلىش بىلەن بىر چاغدا، يېڭى سەنئەتكىمۇ قىزىقتۇردى. ئىسكىرىپكا قەشقەر خەلقىنىڭ ئەڭ سۆيۈپ ئاڭلايدىغان مۇزىكىلىرىنىڭ بىرى ۋە بىردىن - بىر ئىسكىرىپكىچى سەمەت ئابدۇللا ئەڭ ئەتىۋارلىق سازەندە بولۇپ قالدى. نەتىجىدە، تۇرغۇنلىغان مۇزىكا ھەۋەسكارلىرى سەمەت ئابدۇللاغا ئىسكىرىپكا ياساتقۇزدى ۋە ئۇنى ئۇستاز تۇتۇپ، ئىسكىرىپكا چېلىشنى ئۆگەندى. بۇ يىللىرىنى كۆرگەن تۇرغۇنجان ئەپەندى، ئامان ئەپەندى قاتارلىقلار نۇربېشى مەكتەپ قارمىقىدا سەنئەت كۇرۇژوكى ئېچىشنى تەشەببۇس قىلدى. سەمەت ئابدۇللا بۇ تەشەببۇسنى قىزغىن قوللى-

ھەم ۋە بۇ كۆرۈنۈشلەرنىڭ ئوقۇتقۇچىلىقىنى ئۈستىگە ئېلىپ، كۆرۈنۈش قاتناشچىلىرىغا ئىسكرىپكا، چاڭ، دۇتار، تەمبۇر قاتارلىق چالغۇلاردىن دەرس بەردى. نەي ئۆگىنىشكە ئەنەمجان (ئۆزبېك) تەكلىپ قىلىندى. كۆرۈنۈش داۋاملاشقانسېرى، قەشقەردە بىر خىل يېڭى ئويغۇر ئەنئەنىچىلىكى، يەنى، ئىسكرىپكا، چاڭ، ساتار، تەمبۇر، نەي، ئوتتۇرا داپ قاتارلىق كۆپ خىل چالغۇلار تەڭكەش قىلىنىدىغان ئەنئەنىچىلىك شەكىللەندى. (ئەينى ۋاقىتتا قاسىم ئاخۇن ئاكىدىن باشقا ئەنئەنىچىلەر ساتار بىلەن كىچىك داپتا نەغمە قىلاتتى). بۇ ھالنى كۆرگەن بەزى كونىلىق تەرەپدارلىرى بولۇپ — پۇشقاقلاردا سەمەت ئابدۇللانى قاغاشقا باشلىدى. بۇ قاغاشلار قۇلىقىغا يەتكەن سەمەت ئابدۇللا: — قاسىم ئاكا، — دېدى بىر كۈنى قاسىم ئاخۇن ئەنئەنىچىگە ھال ئېيتىپ، مەن مىللىي مۇزىكىنى راۋاجلاندۇرىمەن، دەپ ئۇشتا بىرىپ ئىسكرىپكا ئۆگەنگىچە سىلىگە دايەندىلىك قىلسامۇ بوپتىكەن!...

قاسىم ئاخۇن ئاكا ئۇنىڭغا نۇرغۇن تەسەللىي بەرگەن بولسىمۇ، ئۇنىڭدىكى روھىي چۈشكۈنلۈكنى يەڭگىللىيەلمىدى. پەقەت نامان ئەپەندىلا ئۇنىڭ كۆڭلىدىكى تۈگۈننى يېشىپ، غەيرىتىگە غەيرەت قوشتى.

— سەمەت ئاخۇن، — دېدى نامان ئەپەندى، — ھازىر دۇنيادىكى نۇرغۇن مىللەتلەر نەچچە مىڭ جىڭ ئېغىرلىقتىكى تۆمۈرنى ئاسماندا ئۇچۇرۇۋاتىدۇ. دېڭىز - ئوكيانلاردا ئۈزۈۋاتىدۇ. ئۇزۇن يىل مۇتەئەسسىپ سوپى - ئىشانلارنىڭ تەركى - دۇنياچىلىق، قادانلىقنى تەرغىب قىلىدىغان تەشۋىقاتىغا ئەسىر بولۇپ، جاھالەت پاتقىقىغا پاتقان مىللىتىمىزدىمۇ يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ناھايىتى زور ئويغىنىش بولۇۋاتىدۇ. مەسىلەن، ئۆسمۈرلەرنىڭ تۈركۈم - تۈركۈملەپ مەكتەپلەرگە كىرىشى، چوڭلارنىڭ كەچكۇرسلارغا قاتنىشىپ ساۋات چىقىرىشى، ھەتتا يېڭى مۇزىكا - يېڭى سەنئەتكە ئىنتىلىشى، مانا بۇ ئويغىنىشنىڭ ئەڭ ياخشى دەلىلى. ئەمدى بەزى كىشىلەرنىڭ سىلىنى ھاقارەتلىشى سىلى چېلىۋاتقان ئىسكرىپكىنىڭ چەتئەل مۇزىكىسى بولغانلىقىدىندا...

— ئۇنداق بولسا، نېمە ئۈچۈن خەق چەتئەلنىڭ تېرىكىسە، لەمپۇق، تاۋار - دۇردۇننى ئۆز - ئىمىزنىڭ ماتا - چەكمەن، شايى - ئەتلەسلىرىدىن ئەتىۋار بىلىدۇ؟ — دېدى سەمەت ئابدۇللا ئېتىراز بىلدۈرۈپ، — نېمىشقا رىسى① نىڭ ساماۋەر - چاينەكلىرى، ھىندىستاننىڭ دۇخاۋا، ئەتلەسلىرىنى ئۆزىمىزنىڭ مىس چۆگۈن، شاتاۋا، سۇلىملىرىدىن ئەتىۋار بىلىدۇ؟ ھەتتا كۆپلىگەن سوپى - ئىشانلارنىڭ سەللە، تون - پەرىنجىلىرىمۇ چەتئەل رەختلىرىدىن تىكىلگەنغۇ!...

— گەپ مانا مۇشۇ يەردە، — دېدى نامان ئەپەندى مەنىلىك كۈلۈپ، — چۈنكى، بۇ خىل نەرسىلەر كىشىلەرنىڭ سىرتقى قىياپىتىنى بېزەش، ئۇلارنىڭ باي - كەمبەغەللىكىنى نامايەن قىلىش رولىنى ئوينايدۇ. ئەمما ئىسكرىپكا ئۇنىڭغا ئوخشىمايدۇ. گەرچە ئۇ، كىشىلەرگە زور مەنىۋى ئوزۇق بەخش ئەتسىمۇ، ساتار، داپ قاتارلىقلارنىڭ ئاۋازىغا كۆنۈپ قالغان بەزى كىشىلەرنىڭ قۇلىقىغا ئىسكرىپكا ئاۋازى غەلىتە ئاڭلىنىدۇ. شۇڭا، كونىلىقنى ياقىلىغۇچى بەزى مۇتەئەسسىپلەرنىڭ ئىسكرىپكىنى يەكلىشى؛ يېڭىلىققا، مەدەنىيەتكە ئىنتىلگۈچى ياشلارنىڭ ئىسكرىپكىغا قىزىقىشى — ھەيران قالارلىق ئىش ئەمەس. پەقەت بىر ھەسەلتىن ئېيتقاندا،

① رىسى — سوۋېت ئىتتىپاقى.

سىلە بىلەن بەزى ئەلنەغمىلەر ئوتتۇرىسىدا مەدەنىيەت تالىشىش مەسىلىسىمۇ بار، — نامان ئەپەندى ئىسسىقىنە خىيال سۈرۈۋالغاندىن كېيىن داۋام قىلدى، — ئەگەر بىز ئىسكىرىپكىنى ئەلنەغمىچىلەرنىڭ مەدەنىيەتكە ۋە زىيان يەتكۈزمەيدىغان، مىللى مۇزىكا مىراسلىرىمىزنى قوغداش ئاساسىدا، ئۇيغۇر مۇزىكىچىلىقىنى يېڭى پەللىگە كۆتىرىش ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرىدىغان بىر يول تاپساق بولماسمۇ؟

— دادام ئوشتا تۇنجى قېتىم كونسېرت كۆرگەن چاغدىلا بۇ ئىشنى ئويلىغان ئىكەن، — دېدى سەمەت ئابدۇللا ھەسرەتلىنىپ، — قەشقەرگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىنمۇ بۇ ھەقتە كۆپ باش قاتۇردۇق. ئەمما، قولىمىزنىڭ قىسقىلىقىدىن، تۈزۈكرەك يول تاپالمىدۇق.

— ئۆزلىرىمۇ، ھەممۇ چەت ئەللەردە كونسېرت، تىياتىر كۆردۇق، — نامان ئەپەندى گەپنى يىراقتىن ئەگىتتى، — تازا ئويلىنىپ قارايدىغان بولساق ئۇ يەردىكى سەھنىلەردە ئەلنەغمىگە قارىغاندا نۇرغۇن يېڭى نەرسىلەر، مەسىلەن، ناخشا - ئۇسسۇل، قىزىقچىلىق، سەھنە ئەسەرلىرى قاتارلىقلار ئوينىلىدىكەن. ئەگەر بىزمۇ سانايى نەفىسە قۇرۇپ، تۈرلۈك مەزمۇندىكى نومۇرلارنى ئويناپ، ئۆۋەتتىكى خەلقنىڭ ئاقارتىش ئىشىغا تۈرتكە بولساق، ئۇ چاغدا، كىم بىزنى ئەيىبلىيالايدۇ؟!

— بۇ ئىشنى ئۆزىمىز قىلامدۇق ياكى ھۆكۈمەتمۇ؟

سەمەت ئابدۇللا نامان ئەپەندىگە سوئال نەزىرىدە تىكىلدى. نامان ئەپەندى كېسىپلا جاۋاپ بەردى:

— ئۆزىمىز قىلىمىز.

— ......

سەمەت ئابدۇللا دادىسى ئابدۇللا ئاخۇن، ئاكىسى داۋۇت ئابدۇللا ۋە بىر قىسىم سازەندە يارەنلىرى بىلەن بۇ ھەقتە مەسلىھەتلىشىپ كۆرۈشنى ۋەدە قىلدى. نامان ئەپەندىمۇ قۇرۇلغۇسى سانايى نەفىسەگە كېتەرلىك ئورۇن ۋە پۇل - پۈچەك مەسىلىسى توغرىلىق بىر قىسىم مەرىپەتپەرۋەر كىشىلەر بىلەن مەسلىھەتلىشىپ باقىدىغان بولدى.

سورۇندىن سەھنىگە

دېگەندەك، نامان ئەپەندىنىڭ بۇ تەشەببۇسىنى سەمەت ئابدۇللا ۋە ئۇنىڭ قېرىنداشلىرى قوللاپلا قالماستىن، بەلكى مەشھۇر مۇقامچى قاسىم ئاخۇن ئەلنەغمىسى ۋە بىر قىسىم يىگىلىكتا ئىشتىلگۈچى باش سازەندىلەر، سەنئەت ھەۋەسكارلىرى، مەرىپەتپەرۋەر زىيالىلارمۇ قىزغىن قوللىدى. نامان ئەپەندى، تۇرغۇن ئەپەندى، مەجىدىن ئەپەندى قاتارلىقلار 50 سەردىن؛ سەمەت ئابدۇللا، روزى ھوشۇر قاتارلىقلار ئون سەردىن ئەڭگە پاي قوشۇش يولى بىلەن، قۇرۇلغۇسى سانايى نەفىسەنىڭ ئىقتىسادىي ئاساسىنى ياراتتى.

ئابدۇللا ئاكا ۋە ئۇنىڭ ئوغۇللىرى داۋۇت ئابدۇللا، سەمەت ئابدۇللا، تالىپ ئابدۇللانى ئاساسى گەۋدە قىلغان ئارتىستلار قوشۇنى شەكىللەندى. شۇتساڭ (ئەينى ۋاقىتتىكى خەنزۇچە

مەكتەپ)نى رېپېتىتسىيە قىلغاندا، خوشخۇيلار شىدىكلىشىپ قورغان ئوت ئۆچۈرۈش ئەترىتى (ئەينى ۋاقىتتا پاجارخانا دەپ ئاتالغان، مازىرقى شەھەرلىك ئىستىمال بىناسىنىڭ ئورنىنىڭ بىر قىسمى)نى «كۇلۇپ» قىلىپ، 1934 - يىلىنىڭ باشلىرىدا ئۆز پائالىيىتىنى باشلىۋەتتى. بۇ «كۇلۇپ» ئەمەلىيەتتە بىر چايخانىدىن ئىبارەت بولۇپ، ھېچقانداق سەھنە ئۈسكۈنىلىرى يوق ئىدى. شۇنداق بولۇشىغا قارىماي، تېزلا نۇرغۇن تاماشىبىننى ئۆزىگە جەلپ قىلدى. نامان ئەپەندى «خىيىس تۆۋىپ» ناملىق كومېدىيىنى يېزىپ، ئۆزى رول ئېلىپ چىقتى. كومېدىيىدە «تۆۋىپ» دېگەن نام بىلەن خەلقنى قاقتى - سوقتى قىلىدىغان بىر ئالدامچى قاتتىق مەسخىرە قىلىنغان بولۇپ، بۇ كومېدىيە تاماشىبىنلارنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا ئېرىشتى. كېيىنچە بەزى چالا موللىلارنىڭ ئالدامچىلىقى ۋە جاھالەتپەرەسلىكى ئەدەپ قىلىنغان نومۇرلارمۇ كەينى - كەينىدىن ئوينىلىشقا باشلاندى. بۇ چاغدا بىر قىسىم مۇتەئەسسىپ كۈچلەر سانايى نەفىسەنى ئۇجۇقتۇرۇۋېتىشكە ئۇرۇنغان بولسىمۇ، مەقسىتىگە يېتەلمىدى. ئەكسىچە، شۇ يىلىنىڭ ئاخىرىدا، ۋىلايەتلىك ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قۇرۇلۇپ، سانايى نەفىسە بۇ ئۇيۇشمىنىڭ قارمىقىغا ئۆتتى. سەمەت ئابدۇللانىڭ تەشەببۇسى بىلەن «مىللەتلەر باغچىسى» (ھازىرقى «دوستلۇق» كىنوخانىسى) قۇرۇلۇپ، سانايى نەفىسە ھاۋەسكارلىرىنى ئاددىي يارىلىق سەھنە بىلەن تەمىن ئەتتى. بۇنىڭ بىلەنلا قالماستىن، ئۇلارنى ئاز - تولا ھەق بىلەن تەمىنلەپ، ئىلگىرىكى ئويۇندىن تېپىلغان كىرىمگە تايىنىپ تۇرمۇش كەچۈرىدىغان ھالەتكىمۇ خاتىمە بېرىلدى. بۇ چاغدا، سەمەت ئابدۇللا ئاياللارنىڭ ئوبرازىنى سەھنىدە ئىپادىلەشنى ھەمدە ئايال تاماشىبىنلارنى ئويۇن كۆرۈشكە جەلپ قىلىشنى تەشەببۇس قىلدى. ئارتىستلار بۇ تەشەببۇسنى قىزغىن قوللىدى. شاقاسىم، داۋۇت ئابدۇللا، روزى ھوشۇر قاتارلىقلار ئايال رولىنى ئېلىپ چىقتى. ئويۇن قويۇلغان چاغلاردا، ئارتىستلار خوتۇن - قىزلىرىنى كۇلۇپقا ئېلىپ كېلىپ، ئۇنىڭ ئايال تاماشىبىنلار سۈپىتىدە ئويۇن كۆرسەتتى. بۇ «تاماشىبىن»لارنىڭ تەشۋىق قىلىشى ۋە ھەر تەرەپلىمە تەسىر كۆرسىتىشى نەتىجىسىدە، بارا - بارا رەسمىي ئايال تاماشىبىنلار قوشۇنى شەكىللەندى.

بۇ چاغدا، ھەر قايسى ناھىيىلەردىمۇ شۆبە ئۇيغۇر ئۇيۇشمىلىرى، ئۇلارنىڭ قارمىقىدا سانايى نەفىسەلەر قۇرۇلۇشقا باشلىغان ئىدى. «مىللەتلەر باغچىسى»دا پۈتۈن ۋىلايەتنى ئاساس قىلغان سەنئەت كۆرۈكى ئېچىلىپ، سەمەت ئابدۇللا ئوقۇتقۇچىلىققا تەيىنلەندى. قەشقەرنىڭ ھەر قايسى ناھىيىلىرىدىكى مۇزىكا ھەۋەسكارلىرى، جۈملىدىن، ئاقسۇ، خوتەن ۋىلايەتلىرىنىڭ بەزى ناھىيىلىرىدىنمۇ مۇزىكا ھەۋەسكارلىرى قاتناشقان بۇ كۆرۈك تاكى 1939 - يىلغىچە داۋاملىشىپ، ھەر يىلى 40 نەپەرگە يېقىن مۇزىكانت تەربىيىلەندى.

سەمەت ئابدۇللا بىر تەرەپتىن كۆرۈنۈش قاتناشچىلىرىغا دەرس ئۆتسە، يەنە بىر تەرەپتىن، سەھنىنىڭ مۇزىكا يېتەكچىلىكىنى داۋاملاشتۇردى. خەلق ناخشا – مۇزىكىلىرىنى رەتلىدى، سەھنىلەشتۈردى ۋە بىر قىسىم يېڭى ئاھاڭلارنى ئىجاد قىلدى (ئۇنىڭ «روشەنىم» دېگەن ناخشىسى قەشقەر، خوتەن سەھنىلىرىدە ئېيتىلىپلا قالماستىن، ناھايىتى تېزلا خەلق ئىچىگە تارقىلىپ كەتتى) ھەمدە بوش ۋاقىتلىرىدا ئىسكىرىپكا ياساشنى داۋاملاشتۇرۇپ، ھەۋەسكار شىنجاڭ سەنئەتچىلىرىنى، جۈملىدىن، ئىسكىرىپكا ھەۋەسكارلىرىنى ئىسكىرىپكا بىلەن تەمىنلىدى. كېيىنچە «سەمەت ئابدۇللا» دېگەن تامغا بېسىلغان ئىسكىرىپكىلار شىنجاڭنىڭ ھەممە يېرىگە ھەمدە ئىچكى ئۆلكىلەرگە، ھەتتا چەتئەللەرگىمۇ تارقالدى.①

1939 – يىلىغا كەلگەندە، «غېرىپكام خەلق كۇلۇبى» پۈتتى. سانايى نەفىسە كىچىك تىپتىكى سەھنە ئەسەرلىرىنى، ناخشا – ئۇسسۇل نومۇرلىرىنى قويۇش بىلەنلا چەكلىنىپ قالماستىن، بەلكى «ئاۋارە كۆڭۈللەر»، «تۇرلۇق ھاياتىم» (ئاپتورى ئەھمەت زىيائى) قاتارلىق ئوتتۇراھال ياكى چوڭ تىپتىكى دراممىلار، ئوپېرالارنىمۇ قويۇشقا باشلىدى. بۇ چاغدا، سەمەت ئابدۇللا يەنە بىر يېڭى تەشەببۇسنى، يەنى ھەر قېتىملىق ئويۇن باشلىنىشتىن بىرەر سائەت بۇرۇن ۋە پەردە، كۆرۈنۈش يەڭگۈشلەش ئارىلىقىدىكى بوش ۋاقىتلاردا مۇزىكانتلارنىڭ «12 مۇقام» دىن پارچىلارنى ئورۇنلاپ تۇرۇشنى دالالەت قىلدى. بۇ تەشەببۇس تاماشىبىنلارنى ھەم ئويۇن كۆرۈش، ھەم «12 مۇقام» دىن بەھرىمەن بولۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلغاچقا، تاماشىبىنلار قوشۇنى بارغانسېرى زورىيىپ باردى.

40 – يىللاردا، قەشقەردىكى سانايى نەفىسەدە چوڭ تىپتىكى ئوپېرا «رابىيە – سەئىدىن» (ئاپتورى ئەھمەت زىيائى)، «تاھىر – زۆھرە» (ئاپتورى ل. مۇتەللىپ)، «چىن مودەن» (ئاپتورى ل. مۇتەللىپ، ئا. ت. ئۆتكۈر)، «بەھرام – شىرىن»، «غېرىپ – سەنەم» لەرنى سەھنىلەشتۈردى. سەمەت ئابدۇللا بۇ ئوپېرالارغا بىر قىسىم ئاھاڭلارنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئىشلەپ چىقتى. بولۇپمۇ ئۇنىڭ «چىن مودەن» گە ئىشلىگەن ئاھاڭلىرى تولىمۇ يېقىملىق بولۇپ، ئەسەرنىڭ بەدىئىي قىلىش كۈچىنى ئاشۇردى. «رابىيە – سەئىدىن» دىكى سەئىدىننىڭ دوستى ھەمدەمنىڭ ناخشىسىدا ئىشلىتىلگەن ئاھاڭ (بۇ ئاھاڭ ھازىرقى قەشقەر ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكى ئورۇنلاۋاتقان «رابىيە – سەئىدىن» (ئاپتورى مەمتىلى زۇنۇن) غا كىرگۈزۈلدى)، جۈملىدىن «تاھىر – زۆھرە» ئوپېراسىدىكى زۆھرەنىڭ ناخشىسىدا ئىشلىتىلگەن ئاھاڭلىرى قويۇق مىللىي پۇراق ۋە يەرلىك ئالاھىدىلىككە ئىگە بولۇپ، ناھايىتى تېزلا خەلق ئارىسىغا تارقىلىپ كەتتى. شۇڭا، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبىرى مەرھۇم ئەخمەتجان قاسىمىي 1947 – يىلى يازدا قەشقەرگە كەلگەن چاغدا، سەمەت ئابدۇللا قاتارلىق سەنئەتكارلارنى ئابدۇكېرىمخان مەخسۇم (قەشقەرنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى ۋالىيسى. ئازاتلىقتىن كېيىنمۇ تاكى ۋاپات بولغىچە قەشقەرگە ۋالىي بولغان) نىڭ ئۆيىگە تەكلىپ قىلىپ مەخسۇس سەمەت ئابدۇللانىڭ ئىسكىرىپكىسىنى ئاڭلىدى. ئۇنىڭغا ئۆز قولىدىن بىر رومكا ھاراق تۇتتى ھەمدە بىر كېيىملىك رەخت تەقدىم قىلدى.

بۇ، مەرھۇم ئەخمەتجان قاسىمىنىڭ سەمەت ئابدۇللاغا ئىنقىلابىي خەلق ئاممىسى كۆرسەتكەن ئالاھىدە ھۆرمىتى ۋە ئۇنىڭ ئۇيغۇر سەھنە سەنئىتىنى راۋاجلاندۇرۇش يولىدا سىڭدۈرگەن جاپالىق ئەمگىكىگە بەرگەن يۈكسەك باھاسى ۋە مۇكاپاتى ئىدى!

① «شىنجاڭ تارىخ ماتېرىياللىرى» ... 127 – بەتكە قارالسۇن.

Altun0q

يېڭى دۇنيادا يېڭى چالغۇ

ئازاتلىق تېگى سەمەت ئابدۇللاغا يېڭى ھايات بەخش ئەتتى. 1950 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا، مىللىي ئارمىيە 3 - دىۋىزىيىسىنىڭ سەنئەت ئۆمىكى سەمەت ئابدۇللانى بۇ ئۆمەكنىڭ مۇزىكا يېتەكچىلىكىگە تەكلىپ قىلدى. ئۇ، تەكلىپنى خوشاللىق بىلەن قوبۇل قىلىپ، بۇ يەردە تاكى ئۆمەك تارقىلىپ كەتكىچە جاپالىق ئىشلىدى. كېيىن، سابىق جەنۇبىي شىنجاڭ رايونلۇق سەنئەت ئۆمىكى (ھازىرقى قەشقەر ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكى) گە قايتىپ كېلىپ، ھەم مۇزىكا يېتەكچىسى، ھەم ئىجادىيەت خادىمى، ھەم مۇزىكا ئۇستازى بولۇپ ئىشلەپ، زور بىر تۈركۈم مۇزىكانتلارنى يېتىشتۈردى. «ئۆلكەم»، «سېغىنغاندا يار»، «زامان بەخت بىزنىڭكى»، «باھار»، «كاككۇك»، «ئىشچانلارغا سالام»، «زامانىمنى كۈيلەيمەن» قاتارلىق مەزمۇنى ساغلام، بەدىئىلىكى بىر قەدەر يۇقىرى بولغان ناخشىلارنى كەينى - كەينىدىن ئىجاد قىلدى. بۇنىڭ بىلەن ئۇ، پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ تېخىمۇ يۈكسەك دەرىجىدە ئەتىۋارلاپ ئىشلىتىشى ۋە ئالاھىدە غەمخورلۇقىغا ئېرىشتى، ھەمدە كەسپداشلىرى ۋە خەلق ئارىسىدىكى ئىناۋىتى تېخىمۇ ئاشتى.

50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا، ئۇيغۇر چالغۇلىرى قاتارىغا بىر يېڭى چالغۇ — باس ئىسكىرىپكا قوشۇلدى. بۇ ھال ئوتتۇرىدا ئىسكىرىپكىنى ئۇيغۇر چالغۇلىرى قاتارىغا ئېلىپ كىرگەن «كۆزناھى» ئۈچۈن نۇرغۇن تىل - ھاقارەتلەرنى ئىشتكەن سەمەت ئابدۇللانى بەكمۇ خوشال قىلىۋەتكەن ۋە شۇنداقلا ئۇنىڭ ئۇيغۇر چالغۇلىرىنى داۋاملىق ئىسلاھ قىلىش، بېيىتىش ئارزۇسىنى تېخىمۇ ئۇلغايتقان ئىدى. 1954 - يىلىنىڭ باشلىرىدا، سابىق جەنۇبىي شىنجاڭ رايونلۇق سەنئەت ئۆمىكىنىڭ باشلىقى يولداش مەي مياۋ (كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ نازىرى بولغان) بىلەن بولغان بىر قېتىملىق سۆھبەتتە، سەمەت ئابدۇللا ئۆزىنىڭ غىجەكنى ئىسلاھ قىلىش، يەنى، غىجەكنىڭ چۆچىكىنى چاپماستىن، دۇتار كۆمزەكلىگەندەك كۆمزەكلەش نىيىتى بارلىقىنى؛ مۇنداق غىجەكنىڭ چاپما غىجەككە قارىغاندا ئاۋازى يۇقىرى ھەم مۇڭلۇق بولىدىغانلىقى، شۇڭا، ئۇنى سەھنىگە ئېلىپ چىقىپ، باشقا سازلار بىلەن تەڭكەش قىلىشقا بولىدىغانلىقىنى ئېيتقاندا، يولداش مەي مياۋ:

— ناھايىتى ئوبدان ئويلاپسىز! — دەپ ماختىدى، ئاندىن. — يالغۇز غىجەكنىلا ئەمەس، ئىسلاھ قىلىشقا بولىدىغانلىكى مۇزىكىلارنى جەزمەن ئىسلاھ قىلىشىمىز، ئىجاد قىلىشقا بولىدىغانلىكى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى قىزغىن تەبرىكلەيمىز .

سىنار بەنەنسۇر كۈچى .
ــ ... دەسىدىن ...
رەسسام :
نۇرىي قوي
ئاسرا ور
لىۇ ...

رەڭلىك ئىسترولوق ھېكايە فىلىم « قىرىىداشلار »

سىنار كىنو ستۇدىيىسى ئىشلىگەن

ىكىسا خوبرو ئاپتونوم رايونى جىن جىاڭ تويىرا ئۆمىكىنىڭ ئاتاقلىق
ئۇيغۇر ئارتىسى ئالوىحان

سەنئەتكار ئارقىداي جۇرنى (جۇڭگوچە رەسىم) ئات گۇلاپ

سىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى قىزغىن تەبرىكلەيمىز .

دورۇنۇس   (ماي بوياق)   ئەجەبۇ

تۇرسۇن ھەسەنكىر سەنئەتكارلى (ماي بوياق) مەشرەپ

تىنچلىق ئۈچۈن ئاتوم زاۋۇتى قۇرۇلغانلىقىنىڭ ٤٠ يىللىقىنى قىزغىن تەبرىكلەيمىز .

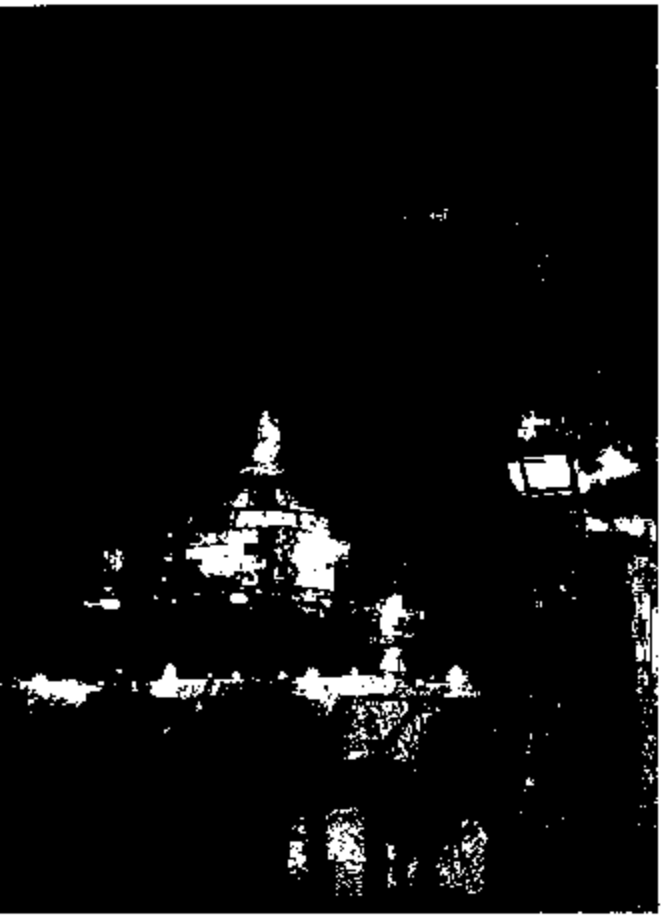

تۇر ھەمكەي ...... سۈرەتكە چۈشۈرگەن فوتوسى

خوشاللىقتا ئۇسسۇلغا چۈشكەن مەرگەنلەر ...... فوتوسى

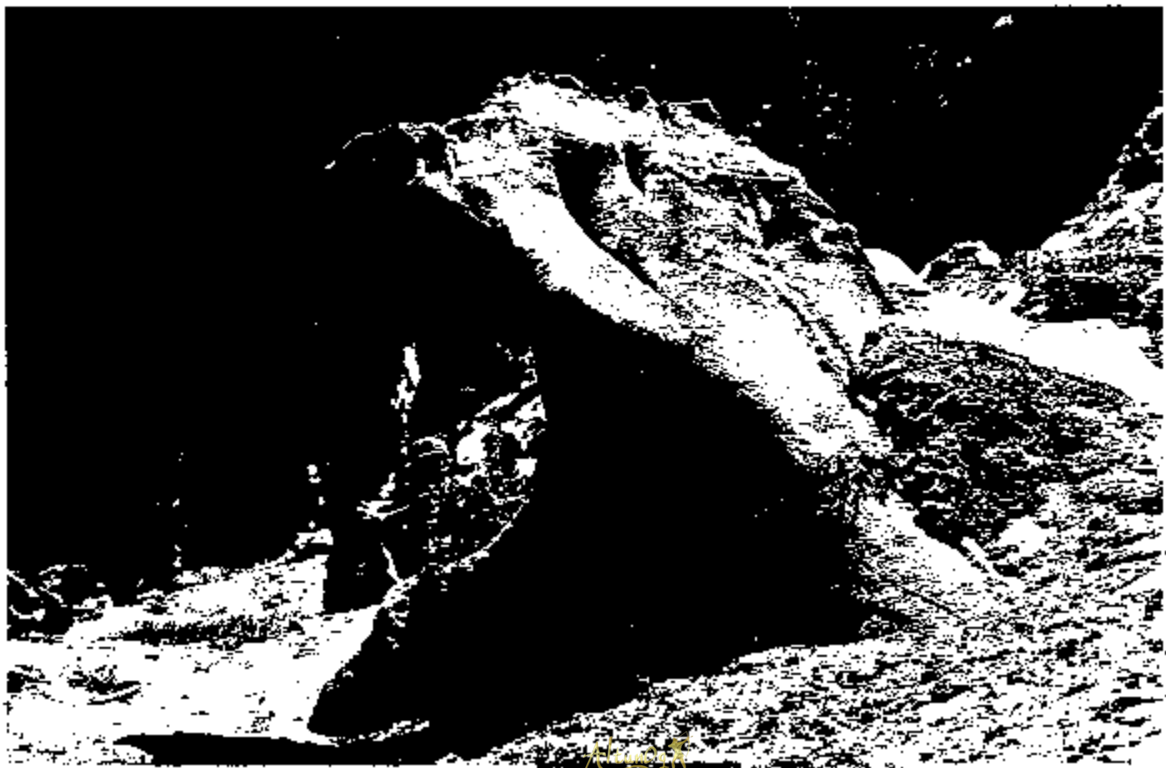

...... مەنزىرىسى ...... فوتوسى

نەرسىلەرنى جەزمەن ئىجات قىلالمىغان بولارمىدىم. مەن سىزنىڭ مۇزىكا ساھەسىدە يېڭىلىق يارىتىش روھىڭىزنى قەتئىي قوللايمەن. مېنىڭچە، راۋاپنى ئىسلاھ قىلىشنىمۇ ئويلىشىپ كۆرسىڭىز، — دېدى.

سەمەت ئابدۇللا بۇ تەكلىپنى جەزمەن ئىشقا ئاشۇرۇشقا ۋەدە بەردى ھەمدە ئىككىيلەن ئۆزلىرىنىڭ ئويلىغانلىرىنى تەپسىلىي ئوتتۇرىغا قويۇشتى ۋە كەلگۈسىدىكى باس راۋاپنىڭ شەكلىنى قايتا - قايتا قەغەزگە سىزىشتى...

بىر يىل ئۆتۈپ كەتتى. سەمەت ئابدۇللا ۋە ئىنىسى تالىپ ئابدۇللانىڭ بىر يىللىق جاپالىق ئىزدىنىشى نەتىجىسىدە، 1955 - يىلى تۇنجى باس راۋاپ دۇنياغا كېلىپ، قەشقەر سەھنىسىدە ياڭرىدى.

ئارىدىن 30 يىل ئۆتكەن بۈگۈنكى كۈندە، سەمەت ئابدۇللا ئىجادىي لايىھىلىگەن باس راۋاپلىرى شىنجاڭ سەھنىلىرىنى بېزەپ، ئۇيغۇر سەھنە سەنئىتىدە كەم بولسا بولمايدىغان چالغۇلارنىڭ بىرى بولۇپ قالدى.

داڭلىق چالغۇ ئەسۋاپلىرى ياساش ماھىرى، قابىل كومپوزىتور، مەشھۇر مۇزىكا ئۇستازى سەمەت ئابدۇللانىڭ جاپالىق ئەجرى يەردە قالمىدى: ئۇ 1953 - يىلى جۇڭگو مۇزىكانتلار جەمئىيىتى شىنجاڭ شۆبىسىنىڭ ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىندى ۋە دائىمىي ھەيئەت ئەزالىقىغا سايلاندى، 1963 - يىلى جۇڭگو مۇزىكانتلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىندى. ئۇ ئىجات قىلغان بىر قىسىم مۇزىكىلار ۋىلايەت ۋە ئاپتونوم رايون بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن سەنئەت كۆرىكىلىرىدە مۇنەۋۋەر مۇزىكا ئىجادىيىتى قاتارىدا باھالىنىپ مۇكاپاتلاندى. ئۇنىڭ ئىش ئىزلىرى گېزىت سەھىپىلىرىدە تەشۋىق قىلىندى. ئۇ كۆپ قېتىم پايتەخت سەھنىلىرىدە ئويۇن قويۇشقا قاتنىشىپ، پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرىمىزنىڭ سەممىي قوبۇل قىلىشىغا مۇيەسسەر بولدى. ئۇلار بىلەن بىرلىكتە سۈرەتكە چۈشۈپ خاتىرە قالدۇردى ھەمدە 1956 - يىلى شىنجاڭ مەدەنىيەت ۋەكىللەر ئۆمىكى تەركىبىدە سوۋېت ئىتتىپاقىغا چىقىپ، قازاقىستان، ئۆزبېكىستان، قىرغىزىستان، تاجىكىستان، تۈركمەنىستان قاتارلىق ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەتلەرنى زىيارەت قىلدى ۋە ئۇيغۇر سەھنە سەنئىتىنىڭ ئەلا يېڭى مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى بۇ جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ سەھنىلىرىدە نامايىش قىلدى. 1966 - يىلىغا كەلگەندە، قەشقەر دارىلمۇئەللىمىنىنىڭ سەنئەت سىنىپىغا ئوقۇتقۇچىلىققا ئالماشتى.

ئۇيغۇر سەھنە سەنئىتىنى بەرپا قىلىش ۋە ئۇنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، چالغۇ ياساش ۋە ئىسلاھ قىلىش يولىدا نۇرغۇن يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلغان سەمەت ئابدۇللا «تۆت كىشىلىك گۇرۇھ» زورلۇق - زومبۇلۇق قىلغان «مەدەنىيەت ئىنقىلابى» دا ناھايىتى نۇرغۇن پەن - مەدەنىيەت ئەرباپلىرى قاتارىدا ناھەق تۈرمىدە قامىلىپ، بىھۇدە ئازاپ چەكتى، يېڭى باھار يېتىپ كېلىپ ئۇزۇن ئۆتمەي، يەنى، 1977 - يىلى 11 - ئاينىڭ 1 - كۈنى 64 يېشىدا ھەسرەت بىلەن ئالەمدىن ئۆتتى. ئۇ، جان ئۈزۈش ئالدىدا، ئىنىسى تالىپ ئابدۇللا ۋە ئۇنىڭ كۈيئوغلى ئاتاقلىق ياش كومپوزىتور تۇرسۇن قادىرنى چاقىرتىپ، ئۆزى ئۇزۇن يىل ئەتىۋارلاپ ساقلاپ كەلگەن ئىككى پارچە «12 مۇقام» ناملىق كىتابىنى ئۇلارغا ھەدىيە قىلدى ھەمدە «12 مۇقام» ئاساس قىلىنغان ئۇيغۇر مۇزىكىچىلىقىنى راۋاجلاندۇرۇش يولىدا مەڭگۈ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشنى: چىڭ

قىزى ئاپپىل (ئاپتونوم رايونلۇق ئۇيغۇر ئوپېرا ئۆمىكىنىڭ ئارتىستكىسى)، كەنجى قىزى گۈزەلنۇر (قەشقەر ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكىنىڭ سازەندىسى) لارغا سەنئەتنى قىزغىن سۆيۈش، سەنئەت ئارقىلىق ۋەتەنگە، خەلققە تېخىمۇ ياخشى خىزمەت قىلىشنى ۋەسىيەت قىلدى.

خاتىمە

دۇنيادا ھېچقانداق مىللەتنىڭ مەدەنىيىتىنى قوبۇل قىلمايدىغان ساپ مىللى مەدەنىيەت مەۋجۇت بولغان ئەمەس ۋە بۇندىن كېيىنمۇ مەڭگۈ مەۋجۇت بولمايدۇ. ئۇيغۇر مەدەنىيىتى، ئەدەبىياتى ۋە سەنئىتىمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس. زۇلمەتلىك كونا جەمئىيەتتە، سەھەت ئابدۇللا چەتئەل مۇزىكىسى — ئىسكىرىپكىنى قەشقەرگە تۇنجى كىرگۈزگۈچى ۋە بىرىنچى بولۇپ ياساپ، بىرىنچى بولۇپ ئۇيغۇر مۇزىكىلىرىغا تەدبىقلاپ چالغىنى ئۈچۈن، بىر قىسىم جاھالەتپەرەس، مۇتەئەسسىپ كۈچلەر تەرىپىدىن قاتتىق ھاقارەتلەنگەن ۋە ھەر جەھەتتىن بېسىمغا ئۇچرىغان ئىدى. ئەپسۇسكى ھازىر ئىسكىرىپكا ئۇيغۇر چالغۇلىرى ئارىسىدا كەم بولسا بولمايدىغان نەرسىگە ئايلاندى ھەتتا سەھەت ئابدۇللا ئىسلاھ قىلغان ۋە ئىجات قىلغان غىجەك ۋە باس راۋاپ بىلەن بىللە قوشۇلۇپ، ئۇيغۇر چالغۇلىرىنىڭ تۈرىنى كۆپەيتتى. مەرھۇم سەھەت ئابدۇللا ئۇيغۇر مۇزىكا سەنئىتى تارىخىدا بىرىنچى بولۇپ چەتئەل مۇزىكىسى ئىسكىرىپكىنى ئۇيغۇر چالغۇلىرى قاتارىغا قوشۇپ، كۇرۇس ئېچىپ، تۈركۈم - تۈركۈملەپ مۇزىكانت تەربىيىلەپ، ئۇيغۇر سەھنە سەنئىتىنى تەرەققى قىلدۇرۇشتا ئۆچمەس تۆھپە قوشتى. بىز مەرھۇمنى ئەسلىگىنىمىزدە ۋە ئۇنىڭ ھاياتىغا باھا بەرگىنىمىزدە، ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش مەيدانىدا چىڭ تۇرۇپ، ئۇنىڭ ئۇيغۇر ئەنئەنىچىلىكنى يېڭى پەللىگە كۆتىرىش بىلەن بىر چاغدا، ئۇيغۇر سەھنە سەنئىتىنى بارلىققا كەلتۈرۈش ۋە ئۇنى راۋاجلاندۇرۇش يولىدا سىڭدۈرگەن جاپالىق ئەمگىكىنى خالىغانچە بۇرمىلىماسلىقىمىز؛ ئەينى يىللاردىكى تارىخى رىياللىققا كۆز يۇمۇپ، شەخسى ھېسسىيات ۋە ئۇ يەر - بۇ يەردە ئاڭلىغان ئېيقاچتى گەپلەرنى مەرھۇمنىڭ ھاياتىغا باھا بېرىشنىڭ دەسمايىسى قىلماسلىقىمىز لازىم. ئىشىنىمىزكى، ئۇيغۇر سەھنە سەنئىتى مەۋجۇتلا بولىدىكەن، سەھەت ئابدۇللانىڭ نامىمۇ ئۇنىڭ بىلەن بىللە مەڭگۈ ياشايدۇ![1]

[1] مېنى مەرھۇمنىڭ ھاياتى، ئىجادىي پائالىيەتلىرى ۋە ئۆچمەس تۆھپىلىرىگە دائىر بىرىنچى قول ماتېرىيال بىلەن تەمىنلىگەن دائىملىق يېتەكچىم ئەدىب ۋە سەنئەتكارلىرىمىزدىن ئەھمەت زىيائى، ئەھمەت ئىزىمىدى، روزى ھوشۇر، مەمتىمىن نۇرۇزى قاتارلىق پېشقەدەم تارىخ تەتقىقاتچىلىرىمىز ... ئەھمەت قۇربانى، ... ئوسمان قاتارلىق يولداشلارغا چىن قەلبىمدىن رەھمەت ئېيتىمەن.

(بېشى 72 - بەتتە)

يولداش ئابلىمىت تۇرختى 1984 - يىلى يەنە ھاجى ئەخمەت بىلەن بىرلىشىپ «سەلەي چاققان» دىرامىسىنى يېزىپ ۋە سەھنىلەشتۈرۈپ قەشقەر سەھنىلىرىدە ئاماشىنلار بىلەن يۈز كۆرۈشتۈردى. ئۇ ھازىر يەنە يېڭى ئىجادىيەت ئۈستىدە ئىزدەنمەكتە.

يولداش ئابلىمىت تۇرختى ھازىر ئاپتونوم رايونلۇق ناخشا - ئۇسسۇل ئۆمىكىنىڭ ئاپتونوم رايون قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقى تەبرىكىگە تەييارلاۋاتقان چوڭ تىپتىكى ناخشا - ئۇسسۇل ۋەكىلى «تاغ شاتلىقى» ناملىق ئىجادىيەت گۇرۇپپىسىدا ئۇسسۇل ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللانماقتا.

يولداش ئابلىمىت تۇرختى جۇڭگو ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى، شىنجاڭ ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتىنىڭ ھەيئەت ئەزاسى، قەشقەر ۋىلايەتلىك ئۇسسۇلچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى. بىز ئىستېداتلىق بۇ رىجىسسورنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىجادىي پائالىيەتلىرىدە تېخىمۇ زور مۇۋەپپەقىيەتلەر قازىنىشىنى تىلەيمىز.

ئىجتىھاتلىق رېژىسسور

تۇرسۇنئاي يۇنۇس

ئۇيغۇر خەلق ئۇسسۇللىرى ئۆزىگە خاس ئۇسلۇب ۋە تويۇق مىللىي ئالاھىدىلىككە ئىگە. ئۇسسۇل شەكلىنىڭ نەپىس ۋە كۆركەملىكى، روشەن ئىپادىلەش كۈچىگە ئىگە بولغانلىقى بىلەن دۆلىتىمىزنىڭ ئىچى ۋە سىرتىدا شۆھرەت قازانماقتا. بىزنىڭ ئۇسسۇل رېژىسسورلىرىمىز ۋە ئۇسسۇل ئىجادىيەتچىلىرىمىز 30 يىلدىن بېرى ئۇيغۇر ئۇسسۇل سەنئىتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، ساقلاش بىلەن مىللىي ئۇسسۇلنى بىرلەشتۈرۈش ئارقىلىق ئۇسسۇل سەنئىتىنىڭ بەدىئىيلىكىنى تېخىمۇ يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈش يولىدا ناھايىتى زور تىرىشچانلىقلارنى كۆرسەتتى.

مىللىي ئەنئەنىۋى ئۇسلۇبقا ئىگە بولغان مول مەزمۇنلۇق سەنئەت نومۇرلىرى بىلەن داڭ چىقىرىۋاتقان قەشقەر سەنئەت ئۆمىكىنىڭ تالانتلىق رېژىسسورى ئابلىمىت توختى ئەنە شۇنداق كۆزگە كۆرۈنگەن ئۇسسۇل رېژىسسورلىرىنىڭ بىرى.

ئابلىمىت توختى 1936 - يىلى ئاتۇش ناھىيىسىدە تۇغۇلغان. ئۇ كىچىكىدىنلا ناخشا - ئۇسسۇلغا ھېرىسمەن بولۇپ، ساز چېلىنسىلا ئورنىدىن تۇرۇپ ئۇسسۇل ئويناپ كېتەتتى. ئابلىمىتنىڭ كىچىككىنە تۇرۇپ سەنئەتكە شۇنچىلىك قىزىقىشىنى كۆرگەن دادىسى توختى ئاخۇن ئاكا ئۇنى ئاتۇشتىن ئالايىتەن قەشقەرگە ئاپىرىپ ئويۇن كۆرسەتتى. كېيىن دادىسى ئابلىمىتكە كىچىككىنە بىر دانە دۇتارنى ئېلىپ بەرگەن.

توختى ئاخۇن ئوغلىنىڭ سەنئەتكە چوڭقۇر ئىشتىياق باغلىغانلىقىدىن چەكسىز شاتلىنىپ ئۇنى سەنئەتچى قىلىپ يېتىشتۈرۈشنى كۆڭلىگە پۈككەن ئىدى.

1952 - يىلى يازلىق تەتىلدە ئابلىمىت ئويۇن - تاماشىدىن ۋاز كېچىپ قەشقەر سەنئەت ئۆمىكىگە ئۆگىنىشكە كەلدى.

قەشقەر سەنئەت ئۆمىكىنىڭ باغ ئىچىدىكى رېپىتىس زالىدا ئارتىستلار ئويۇن تەييارلاۋاتاتتى. ئارتىستلارنىڭ خىلمۇ - خىل نەپىس ئۇسسۇل ھەرىكەتلىرى شوخ، يېقىملىق مۇزىكا ساداسى

ئۇنىڭ يۈرەك قەلبىنى ماگنىتتەك ئۆزىگە تارتىۋالدى. ئۇ بۇنداق گۈزەل رەڭمۇ-رەڭ سەنئەت نومۇرلىرىدىن ئۇزاقىچە كۆز ئۈزەلمەي قالدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭدا ماھىر ئۇسسۇلچى بولۇش ئىستىكى تۇغۇلدى. خۇددى كونىلارنىڭ «تىلىسەڭ تاپارسەن، ئىزدىسەڭ ئۇچرارسەن» دېگىنىدەك ئۇ ئارىدىن ئۇزاق ئۆتمەيلا 1955 - يىلى ئۆزى ئارزۇ قىلغان سەنئەت بېغى — سابىق شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ سەنئەت فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا كەلدى. ئۇنىڭ سەنئەتكە تەشنا يۈرىكى سەنئەت بۇلىقىدىن سۇ ئىچىشكە باشلىدى. ئۇنىڭ بۇ كۈنلىرى ھەقىقەتەن بەختىيار ۋە ئەھمىيەتلىك ئۆتتى.

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئاتاقلىق ئۇسسۇلچىسى قەمبەرخانىم ئۇسسۇل سەنئىتىدىكى ساۋاقداشلار قاتارىدا ئابلىمىتنىمۇ خۇددى باغۋەن ياش كۆچەتلەرنى پەرۋىش قىلغاندەك كۆڭۈل قويۇپ تەربىيىلىدى. ئابلىمىت بىر تەرەپتىن ئۇستازىنىڭ ئاغزىدىن ئۇسسۇل نەزەرىيىسىنى ئاڭلىسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئۇنىڭ مەزمۇنغا باي ئۇسسۇل ھەرىكەتلىرىگە زوق بىلەن كۆز تىكەتتى.

بولۇپمۇ ئۇستازىنىڭ ئۇسسۇل ئويناشتا ھەرىكەتنى چوڭ ۋە مەردانە ئېلىش لازىملىقى، ئىچكى ھېسسىيات بىلەن قىياپەتنى قانداق قىلغاندا مۇۋاپىق بىرلەشتۈرگىلى بولىدىغانلىقى ۋە ئىچكى ھېسسىياتنى ئەكس ئەتتۈرۈشنىڭ ئۇسسۇل سەنئىتىدىكى مۇھىملىقى ھەققىدىكى تەپسىلىي چۈشەندۈرۈشلىرىنى بىرمۇ-بىر خاتىرە قالدۇراتتى ۋە قەمبەرخانىمنىڭ دېگىنى بويىچە كۆڭۈل قويۇپ ئۆگىنەتتى.

قەمبەر خانىم ئوغۇللارغا ئۇسسۇل ئۆگەتكەندە ھەمىشە «يىگىتلەر ئۇسسۇل ئوينىغاندا كۆكرىكىنى ئېگىز كۆتىرىپ، قەددىنى چاققان، يەڭگىل تۇتۇپ، قولنى كەڭ ئېچىپ يىراققا نەزەر سېلىپ مەردانىلىق بىلەن ھەرىكەت قىلىشى، ئۇسسۇل ئويناۋاتقاندا ئۆزىنى خۇددى كۆكتە پەرۋاز قىلىۋاتقان قىران بۈركۈتتەك ھېس قىلىشى لازىم» — دەيتتى. ئۇستازىنىڭ بۇ سۆزىنى ئابلىمىت ئۇسسۇل ئۆگىنىشتە دەستۇر قىلدى.

ئۇسسۇل تىلى پېرسوناژلارنىڭ ھېسسىياتىنى ئىپادىلەشتىكى بىردىن-بىر ۋاستە. گۈزەللىك ئۇسسۇل سەنئىتىنىڭ جېنى. ھەرىكەت بىلەن ھېسسىياتنىڭ بىر پۈتۈنلىكى بىر-بىرىدىن ئايرىلمايدۇ.

ئابلىمىت توختى مەشق جەريانىدا ئۇيغۇر ئۇسسۇلىنىڭ ئۆزىگە خاس گۈزەللىككە، باي ھېسسىياتقا، چوڭقۇر غايىۋى ئوي-پىكىرلەرنى ئىپادىلەش كۈچىگە ئىگە ئىكەنلىكىنى چۈشىنىشكە باشلايدۇ. ئۇ بۇ ئالاھىدىلىكلەرنى مۇكەممەل ئىگىلەش ئۈچۈن باشقا ساۋاقداشلىرىدىن تېخىمۇ قاتتىق مەشق قىلدى. ئۇنىڭ مەشقتىكى چىداملىقلىقى، ھەرىكەتنى ئىنچىكىلەپ ئۆزلەشتۈرۈشى بەدەن قۇرۇلۇشىنىڭ ئۇسسۇلغا تېز ماسلىشىشى ئوقۇتقۇچىلارنى بويسۇندۇردى. ئابلىمىت توختى ئىنتايىن ئىجتىھاتلىق ئوقۇغۇچى بولغاچقا، ئۇيغۇر ئۇسسۇلىدىن باشقا قازاقچە، موڭغۇلچە، زاڭزۇچە، رۇسچە، چاۋشيەنچە، ئىسپانچە ئۇسسۇللارنىمۇ ئۆز ئالاھىدىلىكى بويىچە پىششىق ئۆگىنىۋالدى. ئۇ چاۋشيەنچە بالىلار ئۇسسۇلىنى ۋە ئىككى كىشىلىك ئاتلىق ئۇسسۇلىنى مۇۋەپپەقىيەتلىك ئويناپ ئوقۇتقۇچىلارنىڭ ماختىشىغا ئېرىشتى.

ئۈرۈمچىدىكى بىر قانچە سەنئەت ئۆمەكلىرىنىڭ رېجىسسورلىرى، ئاتاقلىق سەنئەتكارلار ئابلىمىت توختى قاتارلىق ئوقۇغۇچىلارنىڭ ئوقۇش پۈتتۈرۈش ئالدىدىكى دوكلات ئويۇنىنى كۆر-

كەلگەندىن كېيىن ئابلىمىت توختىنىڭ تالانتىغا ئالاھىدە يۇقىرى باھا بەردى. ئابلىمىت توختى ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئۆزىنىڭ ئارزۇسى بويىچە قەشقەر ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكىگە تەقسىم قىلىندى. ئۇنىڭ ئوقۇغان بىلىملىرىنى ئىشلىتىدىغان ۋە ئۆز تالانتىنى جارى قىلدۇرىدىغان زېمىن ئۇنىڭغا قۇچاق ئاچتى.

ئۇنىڭ سەھنە ھاياتى «غۇنچەم» دىرامىسىنىڭ توي پەردىسىدىكى يىگىتلەر ئۇسۇلى بىلەن باشلاندى. گەرچە بۇ ئۇسۇل يېرىم مىنۇتلا داۋام قىلسىمۇ، خۇددى بىر تامچە سۇدىمۇ قۇياش نۇرى شولىسىنى كۆرگىلى بولغىنىدەك ئابلىمىت بۇ ئۇسۇلدا ئۆزىنىڭ ئالاھىدە قابىلىيىتىنى چىمەنلىك بىلەن نامايەن قىلدى.

ئۇسۇل ئىجادىيىتىنىڭ مەنبەسى رەڭمۇ-رەڭ خەلق تۇرمۇشى ئىكەنلىكىنى چۈشەنگەن ئابلىمىت توختى توي-تۆكۈن، مەشرەپ ۋە باغ سەيلىلىرى قاتارلىق سورۇنلاردا ئوينىلىۋاتقان خەلق ئۇسسۇلىنىڭ ھەركەتلىرىنى، قىياپەتلىرىنى ۋە ھەر خىل تېمپلارغا ماسلىشىپ ئۆزگىرىۋاتقان ئۇسۇل كۆرۈنۈشلىرىنى — ئۆگىنىۋالاتتى – دە، ئۇنى ئۆزىنىڭ ئۇسۇل ھەركىتى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ ئۇسۇل ھەركەتلىرىنى بېيىتىپ باراتتى.

1964 - يىلى ئابلىمىت توختى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ مەملىكەتلىك ئىشتىن سىرتقى سەنئەت كۆرىكىگە قاتنىشىدىغان شىنجاڭ سەنئەتچىلىرىگە بەدىئىي يېتەكچى بولۇپ بېيجىڭغا باردى. ئۇ ئۆزىدىن بۇيان توپلىغان ئەمەلىي تەجرىبىلىرى ئارقىلىق يېتەكچىلىك خىزمىتىنى ياخشى ئىشلىدى. ئۇ قويۇلىدىغان ئويۇنىنىڭ سەۋىيىسىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن ئىشتىن سىرتقى ئارتىستلارغا ئۇيغۇر ئۇسۇلىنىڭ ئاساسى ماھارەتلىرىنى ئىخلاس بىلەن ئۆگىتىپلا قالماستىن، بەلكى قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ ئۇسۇللىرىنىمۇ تىرىشىپ ئۆگەنتى. كۆرەكتىن كېيىن ئۇ يەنە ئۇلۇغ ۋەتىنىمىزنىڭ گۈزەل شەھەرلىرىنى، بىپايان تاغ - دەريالىرىنى، سانائەت رايونلىرىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىش، شۇنداقلا مەملىكىتىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلق سەنئەتچىلىرى بىلەن ئۇچرىشىش جەريانىدا ئۆزىنىڭ ئۇسۇل ئىجادىيىتىنى يەنىمۇ بېيىتتى.

يولداش ئابلىمىت توختى خەلقىمىز ئىبارەت تۈگىمەس - پۈتمەس سەنئەت بۇلىقىدىن ئوزۇق ئېلىپ، خەلق ئارىسىدىكى ئەنئەنىۋى مىللىي ئۇسۇللارنى رەتلەش، قېزىش ۋە خاتىرىلەش ئارقىلىق ئۇسۇل ئىجادىيىتىگە ئاساس ھازىرلاپلا قالماي ئۇسۇلچىلىقىنىڭ كەلگۈسى تەرەققىياتى ۋە رىۋاجلىنىشى ئۈچۈنمۇ زېمىن ھازىرلىدى. ئۇ يەنە ئۇسۇل تېخنىكىسىنىسى تېخىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن مىللىي ئۇسۇل بىلەن بالېتنى بىرلەشتۈرۈپ ئۆزىگە خاس ئۇسۇل سەنئىتى جەھەتتىكى سەۋىيىسىنى يەنىمۇ يۇقىرى كۆتۈرۈش ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئۆزى بالېت ئۇسۇلىغا دائىر ئاساسىي مەشىقلارنى ئېلىپ بېرىپ قاتتىق چېنىقتى.

AltunOq

قەشقەر ۋىلايەتلىك سەنئەت ئۆمىكىدە مەخسۇس كەسپىي تەربىيە ئالغان ۋە مۇكەممەل نەزەرىيىۋى ئاساستا ئىگە بولغان ئىقتىدارلىق ئۇسسۇل رېجىسسورى كەمچىل ئىدى. يولداش ئابلىمىت توختى بۇ بوشلۇقنى تولدۇرۇپ، ئۇسسۇلچىلارغا مىللىي ئۇسسۇل ئاساسىي مەشقى ۋە باللېت ئۇسسۇل ئاساسىي مەشقىنى بىرلەشتۈرۈپ ئۆگىتىپ ئۇسسۇلچىلارنىڭ سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈشكە يېتەكلەپ سەنئەت ئۆمىكىنىڭ ئويۇن سۈپىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشكە كۆرۈنەرلىك تۆھپە قوشتى.

ئۇ ئۆزى ئىشلىگەن «پايلاقچىلار مۇھەببىتى» ناملىق ئىككى كىشىلىك قىرغىزچە ئۇسسۇلنى ئورۇنلاشقا قاتنىشىپ ئۆزىنىڭ پىشىق ماھارىتىنى نامايەن قىلدى. بۇ نومۇر قىرغىز ياشلىرىنىڭ بەختىيار تۇرمۇشى ۋە ئۇلارنىڭ پايلاقچى بولغان ھەقىقىي مۇھەببىتىنى ئىپادىلىگەن بولۇپ، بۇ نومۇر قەشقەر بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن سەنئەت كۆرىكىدە «ئىجادىيەت مۇكاپاتى» ۋە ئورۇنلاش مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

1965 - يىلى ئابلىمىت توختى ئاپتونوم رايون قۇرۇلغانلىقىنىڭ 10 يىللىقىغا بېغىشلانغان چوڭ تىپتىكى ناخشا - ئۇسسۇل «ياشىسۇن خەلق كوممۇنىسى» نىڭ ئۇسسۇل ئىجادىيىتىگە قاتنىشىپ ئۆز رولىنى تولۇق جارى قىلدۇردى.

ئون يىللىق قالايمىقانچىلىق مەزگىلىدە ئابلىمىت توختىمۇ باشقا سەنئەتچىلەر قاتارىدا چەتكە قېقىلىپ ئۇنىڭ چوڭقۇرلىشىۋاتقان ئۇسسۇل ئىجادىيىتى بىر مەھەل توختاپ قالدى. «4 كىشىلىك گۇرۇھ» يوقىتىلغاندىن كېيىن ئابلىمىت يېڭى كۈچ - قۇۋۋەت تاپتى. ئۇ بارلىق زېھنىنى ئىشقا سېلىپ سەنئەتخۇمار ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۇسسۇلغا بولغان تەشنالىقىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن ئىجادىيەت جېڭىگە قايتىدىن ئاتلاندى.

ئۇ كۈنساپاپ راۋاجلىنىۋاتقان جانلىق تۇرمۇشنى، يېڭى دەۋر كىشىلىرىنىڭ روھىي قىياپىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان ئۇسسۇل نومۇرلىرىنى ئارقا - ئارقىدىن ئىشلەپ ئامما بىلەن يۈز كۆرۈشتۈردى. ئۇ ئىشلىگەن «دولان دەرياسى» يېزا ياشلىرىنىڭ تولۇپ - تاشقان غەيرەت شىجائىتىنى ئىپادىلەيدىغان ئەنە شۇنداق ئۇسسۇللارنىڭ بىرى.

يولداش ئابلىمىت توختى بۇنىڭ بىلەن توختاپ قالماستىن يەنە ئەنئەنىۋى ئۇسسۇللارنى ئىسلاھ قىلىپ سەھنىگە ئېلىپ چىقىش توغرىسىدا ئىزدىنىش ئېلىپ بېرىپ، جاپالىق ئىزدىنىش ئارقىسىدا «ساما ئۇسسۇلى» نى سەھنىلەشتۈردى. «ساما ئۇسسۇلى» ئۇزۇن يىللىق تارىخقا ئىگە، ئويناش دائىرىسى كەڭ ئۇسسۇللارنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇنىڭ قەدىرلەشكە ئەرزىيدىغان يېرى، پەقەت ئۇنىڭدا بىر قانچە ئۇسسۇل ھەرىكەتلىرىنىڭ بولغانلىقىلا ئەمەس، بەلكى ئۇسسۇل ھەرىكەتلىرى ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ قايغۇ-ئەلەملىك، خۇشاللىق، ئىخلاسمەنلىك ھېسسىياتلىرىنى ئىپادىلەپ بېرىشىدە. ھېيت - ئايەم كۈنلىرى مەشھۇر ھېيتگاھ جامەسىنىڭ ئالدىدا نەچچە يۈزلىگەن ئاياق

ساقاللىق بوۋايدىن تارتىپ ياش ئۆسمۈرگىچە ناغرا - سۇنايىنىڭ رىتىملىق ئاھاڭىغا كەلتۈرۈپ چۆرىدەپ «ساما ئۇسۇلى» ئويناۋاتقانلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ، بۇ ئۇسۇلچىلار قوشۇنى گويا مەۋج ئۇرۇپ ئېقىۋاتقان دەريا سۈيىدەك ھەيۋەتلىك كۆرۈنىدۇ.

يولداش ئابلىمىت توختى خەلق ئارىسىدىكى مۇشۇنداق ئۇسۇللارنىڭ نازۇك، ئۆزگىرىشچان، باي شەكىللىرىنى رەتلەپ ۋە پىششىقلاپ ئۆز ئىجادىيىتىنى خەلق ئالقىشلىغىدەك دەرىجىدە يۈكسەكلىككە كۆتۈرۈپ ئىشلەپ چىقتى.

بىز بۇ يەردە يولداش ئابلىمىت توختىنىڭ ئىشلىگەن ئىككى ۋەقەلىك ئۇسۇلنى تىلغا ئېلىپ ئۆتۈشىمىزگە ئەرزىيدۇ.

ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان ئۇيغۇر خەلقى ئارىسىدا كەڭ تارقىلىپ، ئېغىزدىن - ئېغىزغا كۆچۈپ تاكى بۈگۈنكى كۈنگىچە كېلىۋاتقان ئادارگۈل ھەققىدىكى رىۋايەتكە ئاساسەن ئىشلىگەن «بەخت ئىزلەش» ناملىق يالغۇز كىشىلىك ئۇسۇلى ئۆزگىچە ئالاھىدىلىككە ئىگە. ئۇ بۇ ئۇسۇلدا كىشىلەرنىڭ زۇلمەتلىك ئۆتمۈش جەمئىيەتكە بولغان غەزەپ - نەپرىتىنى يېڭى بەختلىك تۇرمۇشقا بولغان ئىنتىلىشلىرىنى ئىپادىلەپ بەرگەن. ئۇسۇل ۋەقەلىكى بىر يىگىتنىڭ تۈرمىدىن قېچىپ چىققانىدىن كېيىن پۇت - قوللىرىدىكى كىشەنلەرنى پاچاقلاپ تاشلاپ زالىم بايلارغا ئۆتمۈش جەمئىيەتكە بولغان ئۆچمەنلىكىنى ئىپادىلەش بىلەن باشلىنىدۇ. بۇنىڭدا يىگىت نەپىس ئۇسۇل ھەرىكەتلىرى ئارقىلىق ئۆز يۇرتىدىن ئايرىلىشقا قىيمىغان ھالەتنى ئەكس ئەتتۈرگەندە كىشىنىڭ كۆزلىرى ئىختىيارسىز ئىسسىق ياشقا تولىدۇ. يىگىت ئۆز يۇرتىنىڭ تۇپراقلىرىنى يۈز - كۆزلىرىگە سۈرتۈپ، سۆيۈپ قانغۇدەك ئىچىپ، دەل - دەرەخلىرى بىلەن خوشلىشىپ سەپەرگە ئاتلىنىدۇ. ئۇ كېتىۋېتىپ بىر قارا قۇشنىڭ بىر توپ توشقانغا ھۇجۇم قىلىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ يېنىدىكى ئوقياسىنى ئېلىپ، ۋەھشى قۇزغۇننى ئېتىپ تاشلاپ توشقانلارنى ئۆلۈمدىن قۇتقۇزۇپ قالىدۇ. بۇ ۋاقىتتىكى مەنزىرە تېخىمۇ تەسىرلىك بولۇپ بىر توپ توشقان يىگىتنى ئوتتۇرىغا ئېلىپ بۇ يېتىم، دەرتمەن، باتۇر يىگىتكە بولغان مىننەتدارلىقىنى ئىزھار قىلىدۇ. ئاخىرىدا يىگىت ئۇلار بىلەن خوشلاشقاندىن كېيىن بەخت ئىزدەپ ئۇزۇن يولغا راۋان بولىدۇ.

«ئوتنىڭ ئارزۇسى» ناملىق ئاجايىپ ئۇسۇلنى ئابلىمىت توختى ۋە ئاي قاتتىق ئىزدىنىش ئارقىلىق مۇۋەپپەقىيەتلىك سەھنىلەشتۈردى. ئۇسۇلدا پادىچى يىگىت ئۆزىنىڭ ئالىي مەكتەپتە ئوقۇۋاتقان سۆيگىنىدىن كەلگەن خەتنى تاپشۇرۇپ ئالغاندا قىزنىڭ ئايدەك جامالى، ئالىيجاناپ خىسلىتى ئۇنىڭ كۆز ئالدىدا نامايەن بولىدۇ. يىگىت چوڭقۇر خىيال ئىچىدە بىر جۈپ كۆلنى ئۆتكىنىچە ئۇخلاپ قالىدۇ، چۈشىدە داشۆدە ئوقۇۋاتقان سۆيگىنى تاشقىن ئۇرغان ئىگىزلىككە قايتىپ كېلىپ ئۆز يۇرتىنى زامانىۋىلاشتۇرۇش يولىدا ئىلمىي تەجرىبە بىلەن شۇغۇللىنىپ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىدۇ. چارۋىچىلىق رايونىدا غايەت چوڭ ئۆزگىرىش يارىتىلغان كېلىدۇ. خەلق ئالقىشقا چۆمىدۇ. يىگىت بىلەن قىز سۆيۈشۈپ بەخت ئىچىدە توي قىلىدۇ. بۇ تەسىرلىك مەنزىرىلەر يىگىتنىڭ چۈشى ئارقىلىق بىر - بىرلەپ نامايەن قىلىنىدۇ. كېيىن يىگىتنىڭ ئۇيقۇسى ئېچىلىدۇ - دە، يىگىت

خىسۇدەي بۈركۈتكە ئوخشاش پەرۋاز قىلىپ پايانسىز يايلاقتا جەۋلان قىلدۇ ۋە يات ـ يېقىندا چۈشىدە كۆرگەن بۇ ئاجايىپ غايەت زور ئۆزگىرىشلەرنىڭ رېياللىققا ئايلىنىدىغانلىقىغا بولغان ئىشەنچىسى تولۇپ تاشىدۇ.

ئىجادىيەت ــ ئۈزلۈكسىز ئىزدىنىش ۋە كۆپ تەرەپلىمىلىك ئۆگىنىش جەريانىدا ۋۇجۇتقا چىقىدۇ. دېمەك، ئابلىمىت توختى ئەنە شۇنداق جاپالىق ئىزدىنىش ئارقىلىق جەمئىيەتنىڭ كىشىلىرى ئۈچۈن چوڭقۇر تەربىيىۋى ئەھمىيىتى بولغان نۇرغۇنلىغان ساغلام، مەزمۇنى يېڭى ـ نومۇرلارنى ئىجات قىلىپ ھەم ئۇلارنى قايتا ـ قايتا پىششىقلاپ ئىشلەپ ھەم ئۆزى رېژىسسورلۇق قىلىپ، تاماشىبىنلارنىڭ تەشنالىقىنى قاندۇرۇپ كەلدى. ئۇ يەنە «توقۇمىچى قىزلار ناخشىسى»، «جۇزۇڭلىنى ئەسلەيمىز»، «قەشقەردە باھار»، «خاماندا شاتلىق»، «بۇ زېمىن بىزنىڭ» قاتارلىق 30 نەچچە ئۇسۇل نومۇرى ئىجات قىلىپ مىللى ئۇسۇلچىلىقىمىزنى گۈللەندۈرۈش يولىدا كۆرۈنەرلىك تەجرە سىڭدۈردى. ئۇنىڭ «قەشقەر ساماسى»، «قەشقەردە باھار»، «توقۇمىچى قىزلار ناخشىسى»، «ئۈنىڭ ئارزۇسى»، «باھار نەلپىسى»، «چارىگاھ مەشرىپى»، «كېپىنەك» قاتارلىق ئىجادى ئۇسۇللىرى قەشقەر ۋىلايىتى بويىچە 1 ـ دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى. ئۆزى ۋىلايەتلىك كۆرەكلەردە ئۇدا بىر نەچچە قېتىم «مۇنەۋۋەر ئىجادىيەتچى» بولۇپ باھالىنىپ مۇكاپاتلاندى.

ئۇ ئۇيغۇر سەنئىتىنى جاھان سەھنىسىدە جەۋلان قىلدۇرۇشتىن ئىبارەت ئۇلۇغۋار ئىستەكنى كۆڭلىگە پۈكۈپ بىر كىشىلىك، 2 كىشىلىك ۋە كوللېكتىپ ئۇسۇللارنى ئىجات قىلىشتىن بارا ـ بارا ۋەقەلىكى بىر قەدەر مۇكەممەل بولغان چوڭ تىپتىكى ئۇسۇللۇق تىياتىرلارنى ئىشلەشكە قەدەم قويدى. ئۇ 1984 ـ يىلى يېرىم يىل ئاتتىق كۈچ سەرپ قىلىپ، تارىخىي دىراما «ئامانىسا» نىڭ 6 ـ پەردە ئىككىنچى كۆرۈنۈشى ــ «تەنتەنە» نى سەھنىلەشتۈردى. بۇ پەردىدە مەلىكە ئامانىسا خېنىمنىڭ قىدىرخان يەركەندى ۋە ئۆمەر سازەندىلەرنىڭ تولۇقلاپ رەتلەپ چىققان يەنجىگاھ مۇقامىنى سۇلتان ئابدۇرىشىتخانغا دوكلات قىلىش يۈزىسىدىن ئويۇشتۇرغان بەزمە ئولتۇرۇشى مەزمۇن قىلىنغان.

يولداش ئابلىمىت توختى بۇ تىياتىردىكى ھەر بىر پېرسوناژغا ئۆزىگە خاس مۇۋاپىق ھەركەت بېرىپ ئويۇننىڭ جەلپ قىلىش كۈچىنى ئاشۇردى. بۇ ئۇسۇللۇق بەزمە ئولتۇرۇشىدا بىر ـ بىرىدىن ئالاھىدە پەرق قىلىدىغان ساما، شادىيانە، سەنەم، دولان، ئازىركوم قاتارلىق خەلق ئۇسۇللىرى خېلى يۇقىرى سەۋىيىدە مۇجەسسەملەشتۈرۈلگەن بولۇپ، تاماشىبىنلارنىڭ ئالاھىدە ئالقىشى ئېلىشقا سازاۋەر بولدى، ھەمدە ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت ئىدارىسى تەرىپىدىن مۇكاپاتلاندى.

يولداش ئابلىمىت توختى يالغۇز ئۇسۇل ئىجادىيىتى بىلەن شۇغۇللىنىپ قالماستىن دىراما ئىجادىيىتى بىلەنمۇ شۇغۇللىنىپ كەلمەكتە. ئۇ يېقىنقى يىللاردا مەمتىلى زۇنۇن بىلەن بىرلىشىپ «رابىيە ـ سەيدىن» دىرامىسىنى يېزىپ سەھنىلەشتۈردى. بۇ ئويۇن سەھنىدە ئۈزۈلدۈرمەي كۆپ ئوينالدى. ھەم تېلېۋىزىيىگە ئېلىنىپ پۈتۈن شىنجاڭغا تارقىتىلدى.

(ئاخىرى 66 ـ بەتتە)

(تۆت پەردىلىك دراما)①

يوگىن ئونېل (ئامېرىكا)

ئۈچىنچى پەردە

[سەھنە تۈزۈلۈشى: بوستون پورتىدا توختىغان «سىمسون - ۋىنسلوپ» چاتما كېمىسىنىڭ بىر بۆلۈمى. بۆلۈمنىڭ ئىچى ئىنتايىن تار ھەم تورۇسلىرىمۇ پاكار. ئۆينىڭ تۆت تېمى ئالا - تالا شەكىلدە سىرىق سىرلانغان. ئارقىدىكى سول تەرەپتە پاناققا كىرىش ئىشىكى بار، سول بۇلۇڭدا ئاق سىرلانغان چولا ئىشكاپ بولۇپ، ئىشكاپنىڭ ئىشىكىدىكى تۆمۈرگە بىر دانە ئەينەك ئېسىپ قويۇلغان. ئارقا تامدا تۆت چاسا ئىككى دەرىزە بار. يەنە بىر ئىشىكتىن پالۇبا ئارقىلىق كېمىنىڭ ئارقىسىغا چىققىلى بولىدۇ. ئوڭ تەرەپتىكى ئىككى دەرىزە سول قانات پالۇبىغا قارىتىلغان. دەرىزىلەرنىڭ ھەممىسىگە دەزماللانغان پاكىز، ئاق پەردە تارتىلغان. ئۆينىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر دانە تۆت بۇرجەك ئۈستەل ۋە ئىككى دانە چىغ ئورۇندۇق بولۇپ، ئۈستەلنىڭ يېنىغا ئال چىۋىقتىن توقۇلغان قوڭغۇر رەڭلىك كونا پىتىرسىما ئورۇندۇق قويۇلغان.

ئالدىنقى ۋاقتى: پەردىدىن بىر ھەپتە كېيىنكى قۇياشنىڭ پارلاق نۇرىنى چۈشكەن مەلۇم بىر كۈنى چۈشتىن كېيىن. ئىشىك-دەرىزىلەر يىم يېپىق بولغاچقا سىرتتىكى پاراخوتلارنىڭ گۈدۈك ئاۋازى سەل - پەل ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. يېقىن ئەتراپتىن ماتروسلارنىڭ يۈكنى چۈشۈرۈۋاتقان، پاراخوتتىن گاز قويۇپ بېرىۋاتقانلىق شەپىسى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. پەردە ئېچىلغاندا بۆلۈمدە كىرىستى بىلەن ئاننا بولۇپ، ئاننا ئۈستەلنىڭ يېنىدىكى پىترىسىما ئورۇندۇقتا ئولتۇرىدۇ. گەرچە ئۇنىڭ قولىدا بىر پارچە گېزىت بولسىمۇ، لېكىن ئۇ گېزىتكە قارىماستىن ئۇدۇ-

① بېشى ئۆتكەنكى ساندا.

لىغا تىكىلىپ قاراپ ئولتۇرىدۇ. ئۇنىڭ قاپىقى چۈشكەن بولۇپ تۇرقىدىن بىر خىل بىئاراملىق ۋە روھى ئازاپلىق بىلىنىپ تۇرىدۇ.

كىرىمجى توختاۋسىز ھالدا ئۆيافتىن ـ بۇياققا مېڭىپ يۈرىدۇ. ئۇ بىر خىل ئەنسىزلىك تۇيغۇسى بىلەن، ئاننىغا قاراپ قويىدۇ. يەنە تۇرۇپلا ئىختىيارسىز ھالدا دەرىزىدىن سىرتقا قاراپ قويىدۇ. ئۇ ھەر نىمە قىلىپمۇ ئۆزىنىڭ غەمكىن ـ بىئارام روھى ھالىتىنى يوشۇرالمايدۇ. ئۇ ئۆينى يىغىشتۇرماقچى بولىدۇ ـ يۇ، لېكىن قولىغا ئالغانلىكى نەرسىگە ھاڭۋېقىپ قاراپ قالىدۇ ـ دە، خۇددىنى يوقاتقان ھالدا ئۇ نەرسىلەرنى يەنىلا ئۆز جايىغا قويۇپ قويىدۇ. ئۇ كېلىنى قىرىپ قويۇپ، بوغۇق ئاۋازى بىلەن قايغۇلۇق ناخشا ئېيتىدۇ. «كېچىگە چىقسا كۈچۈ يوسىدىن جېنىم، يولۇڭغا تەلمۈردۈم ئامرىقىم سېنىڭ ...»]

ئاننا: (ئۇنىڭغا ئۆرۈلۈپ قاراپ، مەسخىرە قىلىپ) مەن خەقلەرنىڭ ھىسۇزۇر ـ ھالاۋەتلىك ئېرىشكەنلىكىنى كۆرسەملا، يەڭ سۈيۈنۈپ كېتىمەن. (ھارغىنلىق تۇيغۇسى بىلەن) بۇ شەيتاننىڭ ئۆگىمىدىن چاپسانراق قۇتۇلۇپ، نېۋ ـ يوركقا قايتىپ كېتەۋالسام بولاتتى.

كىرىمجى: (يىغالىنىپ) ھەتتا سەپەرگە چىقىشقا ئالدىراۋاتىمەن. (ئۇنىڭ ئۈندىمەي ئولتۇرغىنىغا قاراپ زېرىكىپ تىگىدۇ) دېگىنە، نىمىشقا بوستون ساڭا يارىماي قالدى؟ سەن بۇ يەردە ئىنتايىن راھەتتە ئۆتتۈۋاتىسەنغۇ؟ ئەتىگەندىن كەچكىچە يېزىستانىغا چىقىپ تاماشا قىلىسەن. كىنو، تىياتىر كۆرۈۋاتىسەن. (كۆزلىرىدە غەزەپ ئوتى يالقۇنجايدۇ) قاچانلا بولسا، ھىلىقى ئىبولاندىيىلىك ئۆلگۈر ماتروس بىلەن بىللە يۈرۈيسەن ...

ئاننا: (مەسخىرە قىلىپ) ۋاي خۇدايىمەي! يەنە ئاغزىڭ ئېچىلدىغۇ؟ ئۇنىڭ بىلەن بىللە يۈرسەم نىمە بوپتۇ؟ ئەمىسە مەن ئەتىدىن كەچكىچە ئۆيدە ئولتۇرۇپ سېنى باقسام، توقۇش توقۇپ ئولتۇرسام بولىدىكەن ـ دە، مېنىڭ ئۆز ئەركىم بىلەن ياشاشقا ھەققىم يوقمۇ؟

كىرىمجى: ئۇنداق ماتروسلار بىلەن قىلغان تاماشا ھالال بولمايدۇ. بۇنداق تاماشا ھەم ساڭىمۇ لايىق ئەمەس.

ئاننا: مەن كۈندە كەچتە سائەت ئون بىردىن بۇرۇن قايتىپ كېلىۋاتمىدىغاندىمەن. ئۇنداق ئەمەسمۇ ـ يە؟ (تويۇقسىز بىر نىمە ئېسىگە كېلىپ دادىسىغا گۇمانسىراپ قارايدۇ ـ دە، بىردىنلا غەزىۋى ئۆرلەيدۇ.) سەن زادى نىمە دىمەكچى؟

كىرىمجى: (مودۇقۇپ) ھېچنىمە دىمەكچى ئەمەسمەن. ئاننا، بۇ ئۆزەمچىلا شۇنداق دەپ قويغان گەپ.

ئاننا: ئەمىسە سەن نېمىشقىمۇ «ھالال ئەمەس» دېگەن گەپنى چىقىرىپ قالدىڭ؟ سەن بىرنىمە ئۇناسۇۋېتىمىزدە بىرەر غەيرى كەيپىيات بار دىمەكچىمۇ ـ يا؟

كىرىمجى: (چۆچۈپ) ياق ئاننا، ساڭا قەسەم بېرىمەنكى مەن ھەرگىز ئۇنداق ئويلىغىنىم يوق.

ئاننا: (دادىسىنىڭ سەمىمىلىكىدىن كۆڭلى تىنجىپ ئاستا ئولتۇرىدۇ) ياخشى، ئەگەر سەن مېنى مۇشۇ يەردە تۇرۇۋەرسۇن دېيدىغان بولساڭ ئۇنداق بىمەنە ئويلاردا بولما. (يەنە ئاچچىقلىنىپ) ئەگەر سېنىڭ يەنە شۇ خىل ئوي ـ پىكىردە بولۇۋاتقانلىقىڭنى سېزىپ قالىدىغان بولسام، شۇ ھامان بۇ كېمەئىدىن كېتىپ قالىمەن ـ دە، مېنىڭ كۆلەڭگەمنىمۇ ئىزدەپ تاپالمايسەن.

كېرىبىي: (كۆزئەينىكىنى ياساپ) مەن ھەرگىزمۇ ئۇنداق ئويلىمايمەن. (سەل ئەيىبلىگەن ئاھاڭدا) ئاننا، بۇنداق قوپال سۆزلەرنى نەدىن ئۆگىنىۋالدىڭ؟ قىزلار دېگەن بۇنداق قوپال گەپ قىلسا سەت تۇرىدۇ. ئۇقتۇڭمۇ؟

ئاننا: (كۈلۈمسىرەپ) ھە، سەن بۇنداق سۆزلەرنى ياقتۇرمايدىكەنسەن - دە. ئەپۇ قىل. مەن مۇشۇ كېمىگە كەلگەندىن كېيىن بۇنداق گەپلەرنى قىلىدىغان بولۇپ قالدىم.

كېرىبىي: (ئېرىكىپ) ساڭا بۇنى مەن ئۆگەتكىنىم يوق. ھېلىقى ئۆلگۈر ماتروس ئۆگەتتى!

ئاننا: ئۇ ماتروس ئەمەس، كوچىگار.

كېرىبىي: (كۈچەپ) ئاپلا، ئۇنداقتا تېخىمۇ چاتاق بوپتۇ. ساڭا شۇنى ئېيتىپ قويايكى، كوچىگار دېگەنچۇ، دۇنيادا ئەڭ مەينەت، ئەڭ پەسكەش ئادەملەر!

ئاننا: ئەگەر ھايتېرنى مۇشۇنداق دېيدىغان بولساڭ مەندىن ھەرگىز ياخشىلىق كۆرمەيسەن!

كېرىبىي: مەن ئۇنىڭ ئالدىدىمۇ شۇنداق دەۋېرىمەن. سەن ئۇنى ياش، خاۋۇل يىگىت، دادام ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمەيدۇ دەپ خاتا ئويلاۋاتىسەن-تغۇ دېيمەن. (ئۆزىچە ۋەيسەلىنىپ) ئۇنداق پىرىنسلەر بىلەن، مۇشلاشمايمۇ پەيتىنى تېپىپ ئەدىۋىنى بەرگىلى بولىۋېرىدۇ.

ئاننا: (تومىتىنى چىرچۇپ، سەگەكلىك بىلەن قارايدۇ) نېمە دېمەكچىسەن؟

كېرىبىي: (سوغاق قىياپەتتە) ھېچنېمە دېمەكچى ئەمەسمەن.

ئاننا: ھەر ھالدا ئۇنداق قىلمىغىنىڭ ياخشى. ئەگەر سېنىڭ ئورنۇڭدا مەن بولىدىغان بولسام ئۇنىڭ بىلەن ھەرگىزمۇ ئېيتىشمايتتىم. ئەگەر ئۇ نىماۋادا كۈنلەرنىڭ بىرىدە سېنىڭ ياشىنىپ قالغانلىقىڭنى ھەم سېنىڭ مېنىڭ دادام ئىكەنلىكىڭنى ئېسىدىن چىقىرىپ قويىدىغان بولسا، ئۇ چاغدا سەن ئۆزەڭ ئازار يەپ قالارسەنمىكىن.

كېرىبىي: (غەزەپلىنىپ) مەيلى ئۇ كېلىپ باقسۇن، بىلىپ قويغىنكى، مەن ھەر قانچە قېرىپ كەتكەن بولسامۇ ئۇنىڭغا مۇشتۇمۇمنىڭ تەمىنى تېتىتىپ قويغۇچىلىكىم بار!

ئاننا: (تومىتىنى پەسكويغا چۈشۈپ نەسىھەت قىلىدۇ) ۋاي - ۋۇي، نېمە بولدۇڭ سەن. نېمە ئانچە تەلۋىلىك قىلىسەن؟ سەن ماڭا ئۆزەڭدىن باشقا ھېچكىمنى يېقىن كەلتۈرمەيمەن، دېمەكچىمۇ؟

كېرىبىي: (سەل بوشاپ) ئۇنداق ئەمەس. مەن باشقىلارنىڭ ساڭا يېقىنلىشىشىنى ئەلۋەتتە خالايمەن. بىراق ئاشۇ دېڭىزچىلار ساڭا بولۇشمىسۇن. مەن سېنىڭ قۇرۇقلۇقتا خىزمەت قىلىدىغان ئىشەنچلىكرەك بىرەر يىگىت بىلەن توي قىلىشىڭنى ئارزۇ قىلىمەن. ئەگەر سەن سەھرادا تويى تۇتساڭ...

ئاننا: (دەس تۇرۇپ) نېمە؟ ئاغزىڭنى يۇم! (مەيۈسلىنىپ) سەھرادا تويى تۇتارمىشمەن! سەن مېنى 16 ياش چېغىمدىلا ئاپىرىپ شۇ سەھراغا تاشلىۋەتمىگەنمىدىڭ. سەن ئاشۇ تۇرمىسىلا توختايدىغان ئائىلىنى ئۆز كۆزۈڭ بىلەن بىر كۆرۈپ باقساڭ بوپتىكەن! (ھەزىننى باسالماي) بۇ گېپىڭدىن قارىغاندا سەن مېنى ئاخىر بىر كۈنى، سارالڭ قىلىپ قويىدىغان ئوخشىمامسەن. ئۇنداق قىلىدىغان بولساڭ ئىچ - قارنىمنى بىراقلا ئاشكارىلاپ ساڭا كۆرگۈلۈكنى كۆرسىتىمەن!

كىرپىچى: (ئىشىنىڭ بۇزۇلۇۋاتقانلىقىغا تۈزى يېنىپ) ھەرگىز ئۇنداق...

ئاننا: توغرا سەن ئۇنداق قىلماقچىمۇ ئەمەس، لېكىن سەن دائىم شۇنداق دەپ...

كىرپىچى: بولدىلا، ئىككىنچى ئۇنداق دېمەيمەن ئاننا.

ئاننا: ئۇنداق بولسا مايىتىر يېرگىنى كەلسە... كەلمەس ئېيتالمايمەن، دەپ ۋەدە بەر!

كىرپىچى: (ئۆزىنى قاچۇرۇپ، ئەپسۇسلانغان ھالدا) نېمىشقا؟ زادى نېمىشقا؟ سەن ئۇ يەردە كىمنى ياخشى كۆرۈپ قالدىڭمۇ؟ راستىنلا ياخشى كۆرۈپ قالدىڭمۇ ئاننا؟

ئاننا: شۇنداق، راستىنلا ياخشى كۆرۈپ قالدىم! ئۇ ئېسىل ئادەم. گەرچە ئۇنىڭ نۇرغۇن ئەيىبلىرى بولسىمۇ، ئەمما مەن بۇرۇن ئۇچراتقان شۇنچە كۆپ ئەرلەرگە قارىغاندا، ئۇنىڭ بىر تال يارىقىمۇ مەن ئۇچۇن قىممەتلىك.

كىرپىچى: (دېرىزە ئەينەككە چۈشۈپ كېتىپ) ئېھتىمال سەن ئۇنىڭغا ياغلىقىڭنى تاشلاپ بېرىۋەتكەنلىك كېرەك. شۇنداقمۇ؟

ئاننا: (تەن بەرمەي) ياغلىقنى قانداق نېمە بوپتۇ؟

كىرپىچى: (چىرايى ئۆزگىرىپ) بۇ گەپچە سەن ئۇنىڭ بىلەن توي قىلماقچىمۇ؟

ئاننا: (بېشىنى ئېگىپ) ياق! (كىرپىچى كۆڭلى تىنغاندەك بولۇپ، بىردىنلا ئېچىلىپ كېتىدۇ. تەمكىن ۋە سوغاق قىياپەتتە) راس گەپنى قىلسام ئەگەر مەن ئۇنى تۆت يىلنىڭ ئالدىدا ياكى ئەڭ بولمىغاندا ئىككى يىلنىڭ ئالدىدا ئۇچراتقان بولساممۇ بۇنداق پۇرسەتنى قولدىن بەرمىگەن بولاتتىم. ھازىرمۇ شۇنداق خالايتتىم. بىراق ئۇ بەكمۇ پاك ئادەم ئىكەن — خۇددى سەبىي بالىلارغا ئوخشاش پاك دىل ئادەم ئىكەن. شۇڭلاشقا ئۇنى ئالداپ تېگىۋېلىشقا ۋىجدانىم كۆتۈرمەيدۇ. (توختاپ) ئۇ ماڭا لايىق ئەمەس، دېگەن گەپنى سەن ئەدەي قىلمىغىن. ئۇ ماڭا ئەمەس، بەلكى مەن ئۇنىڭغا لايىق ئەمەسمەن.

كىرپىچى: (غودۇكشۇپ) توۋا خۇدايىم، ئايىنىپ قالدىڭمۇ نېمە!

ئاننا: (زەردە بىلەن كۈلۈمسىرەپ) ھەممە ئىش ئۆزەمگە ئايان. يېقىندىن بېرى مەن بەكمۇ بىئارام بولۇپ كېتىۋاتىمەن. (ئىشىكنىڭ ئالدىغا بېرىپ قوزۇقتىن بىر ياغلىقنى ئېلىپ، مۇرىسىگە سالىدۇ) مەن پىرىستان تەرەپكە بېرىپ ئايلىنىپ كېلەي. قارا ئاۋۇ يەردە نېمە ئىش بولۇۋاتىدىكىنە؟ مەن ئۇياقتىن — بۇياققا ئۆتۈۋاتقان پاراخوتلارنى كۆرۈشنى بەكمۇ ياقتۇرىمەن. مايىتىرنىڭ كېلىدىغان ۋاقتى بولۇپ قالدى. ئۇ كەلسە، مېنى ئاۋۇ تەرەپكە كەتتى، دەپ ئېيتىپ قويغىن، بولامدۇ؟

كىرپىچى: (ئېغىر تىنىپ) ماقۇل ئېيتىپ قوياي.

[ئاننا ئارقا ئىشىكتىن چىقىپ كېتىدۇ. كىرپىچى پالتوياغا چىقىپ، ئاننا كەتكەن تەرەپكە قاراپ تۇرۇپ قالىدۇ ۋە پەردەمدىن كېيىن قايتىپ كىرىپ، ئىشىكنى يېپىۋېتىپ دېرىزىدىن سىرتقا قاراپ، «ھەي زالىم ئالۋاستى» دەپ غودۇكشۇيدۇ. ۋە ئىختىيارسىز ھالدا ئۈستەلنىڭ يېنىغا كېلىپ داستىخانلارنى تۈزەشتۈرىدۇ. ئاننا بەرگە تاشلىۋەتكەن گېزىتنى ئېلىپ پېقىرىما ئورۇندۇقتا ئولتۇرىدۇ — دە، ئۇنىڭغا بىرقۇر قاراپ قويۇپ

ئۆستەلگە تاشلاپ قويىدۇ. بېشىنى قوللىرىنىڭ ئارىسىغا ئېلىپ، بوغۇلۇپ ئۆھ تارتىدۇ. سىرتتىن بىر تەركىشىنىڭ سالماق تەدەم تاشلاپ كېلىۋاتقانلىقى ئاڭلىنىدۇ. ئىشىك قاتتىق ئۇرۇلىدۇ. كىرپىچىي قوزغىلىپ ئىشىكنى ئاچماقچى بولىدۇ ـ يۇ، لېكىن بىر نەمە ئېسىگە كەلگەندەك قىلىپ، جىمجىت ئولتۇرۇۋالىدۇ. ئىشىك يەنە تېقىلىدۇ. جاۋاپ بولمىغاندىن كېيىن ئىشىك قاتتىق ئېچىلىپ، مايئور بېرگ بوسۇغىدا پەيدا بولىدۇ. كىرپىچىي ئۇنىڭغا ئالدىدۇ ۋە ئىختىيارسىز ھالدا قولىنى بېلىگە ئېسىلىق پىچاقىغا سوزىدۇ. بېرگنىڭ كىيىملىرى رەتلىك، ئۈستىگە تەرزان باھالىق كىڭلەك رەڭلىك كاستيۇم ـ بۇرۇلكا كىيگەن، پوللۇق كۆينىكىگە قارا گالستۇك تاقىغان. قارا شىبلىتى ياقىراپ تۇرىدۇ. مۇشۇ تاپتا ئۇ ئاجايىپ خوشاللىقتا چۈمگەن ئىدى.]

بېرگ: (كىرپىچىيگە قاراپ، خۇشخۇي كۈلىدۇ.) ئوھوي، بۇ يەردىكىلەرنى خۇدايىم ئامان قىلسۇن! (ئۇ قامەتلىك بەستىنى پۈكۈپ، ئىشىكتىن ئىگىشىپ كىرىدۇ.) قانداق ئاننانىڭ دادىسى؟ بۇگۈن چۈشتىن كېيىن بۇ دۇنيادىن خېلى رازىمەن؟

كىرپىچىي: (قايغىنى تۈرۈپ) ناھايىتى ياخشى. ئەگەر بۇ يەردە بەزى ئادەملەر مەۋجۇت بولمىغان بولسا، تېخىمۇ ياخشى بولاتتى.

بېرگ: (كۈلۈپ) سەن مېنى دېمەكچىمۇ، ھە؟ (قاقاقلاپ كۈلىدۇ)... سەن بەكمۇ مەلىستە بوۋاي ئىكەنسەن! (سالقىن قانلىق بىلەن) ئۇ قېنى؟ (كىرپىچىي جىم ئولتۇرۇپ ئۇنىڭدىن كۆزىنى قاچۇرىدۇ. بېرگ بۇ خىل سۈكۈتكە تاقەت قىلالماي) ئاننا قېنى؟ سەندىن گەپ سوراۋاتىمەن!

كىرپىچىي: (ئېرەڭ قىلمىغان ھالدا) پىرىستان تەرەپكە كەتتى.

بېرگ: مەن ئۇنى ھازىر تاپىمەن. بىراق مۇشۇ پۇرسەتتىن پايدىلىنىپ، سەن بىلەن ئازراق مۇڭدىشىۋالاي. (كىرپىچىينىڭ ئۇدۇلىغا كېلىپ ئولتۇرىدۇ.) مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلا. بۈگۈن كەچتە مەن سېنىڭ قىزىڭ ئاننا بىلەن توي قىلماقچىمەن. سېنىڭچە قانداق، بولامدۇ؟ ئويلىشىپ كۆرگىن.

كىرپىچىي: (ئۇنىڭغا ئالىيىپ) ھا ـ ھا!... شۇنداق توۋاي ئىشىكەن بۇ!

بېرگ: نېمە، سەن مېنى ئۇنداق قىلالمايدۇ، دېمەكچىمۇ؟ (پەسەن قىلماي) سەن ئۆزەڭچە مېنى ئۇنداق قىلىشقا يول قويمايمەن دەپ، ئويلاۋاتامسەن؟

كىرپىچىي: شۇنداق، پەيتى كەلگەندە يول قويمايمەن!

بېرگ: (ئۇنىڭغا سۈرۈن قاراپ مەسخىرە قىلىپ) خۇدا سېنى ئامان قىلغاي!

كىرپىچىي: بىراق مېنىڭ ساڭا يول قويماسلىقىمنىڭمۇ ھېچبىر ھاجىتى يوق، ئاننا ئۆزى...

بېرگ: (ئۆزىگە تولۇق ئىشەنگەن ھالدا) سېنىڭچە، ئاننا مەن بىلەن توي قىلمىغىدەكمۇ؟

كىرپىچىي: شۇنداق.

بېرگ: مەن ساڭا شۇنى ئېيتىپ قويايكى، ئاننا مېنىڭ رايىمغا باقىدۇ. ئۇ مېنىڭ ئۆزىنى ياخشى كۆرىدىغانلىقىمنىمۇ بىلىدۇ. ئۇمۇ مېنى ناھايىتى ياخشى كۆرىدۇ.

كىرپىچىي: ھا ـ ھا!... ئۇ پەقەت بىكارچىلىقتا ئىچ پۇشۇغىنى چىقىرىش ئۈچۈنلا ساڭا ھە ـ ھە دەۋاتقان گەپ!

بېرگ: (بۇ گەپلەرگە قىلچە پەرۋا قىلماي يەنە خۇشخۇي ھالدا) ياخشى! ساڭا جىددىي چاپلىشىۋاپتۇ.

كېربېبى: يوقسۇ. ياخشى ئەمەس. تېخى بايا چىقىپ كېتىۋېتىپ ساڭا ئۇخشاش ئادەم بىلەن توي قىلمايدىغانلىقىنى ئەسكەرتىپ قويدى.

بېرگ: بۇنىڭغا ئىشەنمەيمەن. سەن مېنى ئالداۋاتىسەن. ئەگەر سەن مۇشۇنداق قىلمۇبىرىدىغان بولساڭ، چاتاقنىڭ چوڭى چىقىدۇ. لېكىن ئۇنداق قىلىشنى خالىمايمەن. (سەمىمىي ھالدا) قېنى ئەمدى ئىككىمىز يىگىتلەردەك رەسمىي سۆزلىشەيلى. سەن ئۇنىڭ دادىسىغۇ، مەن ئانىنا بىلەن بەرىبىر توي قىلىمەن. شۇنداق بولغاندىكىن ئەگەر ئىككىمىز يەنىلا ئىتتەك تالىشىپ يۈرسەك سەت ئەمەسمۇ؟ بوۋاي — كۆڭلۈڭدىكى گەپنى يېنىپ تېيتقىنا. سەن زادى نېمە سەۋەبتىن مەن بىلەن بۇنداق ئۆچەكىشىسەن؟

كېربېبى: (بېرگنىڭ سەمىمىلىكىدىن ئازراق يۇمشايدۇ — بۇ، لېكىن يەنىلا قاتتىق ئەندىشىدە قىلىپ) ھىم، مەن ئانىنانىڭ توي قىلىشىنى خالىمايمەن. يىگىت، قۇلاق سالغىن، مەن قېرىپ قالدىم. ئانىنا بۇ دۇنيادا مېنىڭ بىردىن — بىر قارانچۇغۇم، 15 يىلدىن كېيىن بىز ئاران تېپىشتۇق. ئۇ مېنى يەنە تاشلاپ كەتسە، بۇنىڭغا قانداقمۇ چىدىيالايمەن؟

بېرگ: (سەمىمىي ھالدا) مېنى ئۇنچىلا باغرى قاتتىق ئادەم دەپ چاغلىمىغىن، مەن ساڭا كۆيۈنىمەن.

كېربېبى: ماقۇل بولمىدۇ. (ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىشقا باشلايدۇ) ئەمىسە سەن بىر پاراخوت تېپىپ ئانىنانى يىراق بىر يەرگە ئېلىپ كەتكىن، بۇ سېنىڭ بىزگە قىلغان ياخشىلىقىڭ بولسۇن. (ئالداپ) ساڭا ئوخشاش دېڭىزدا ئىشلەيدىغان قاۋۇل يىگىتكە خوتۇننىڭ نېمە كېرىكى بار؟ قايسى پورتتا بارساڭ ئايال دېگەن تەييارغۇ.

بېرگ: (جۇدۇنى ئۆرلەپ) ئاخماق! (ئۆزىنى بېسىپ سالماقلىق بىلەن) مەن سېنى ئالدىماقچى ئەمەسمەن. لېكىن مەيلى دېڭىزدا، مەيلى قۇرۇقلۇقتا بولسۇن، پورتلاردىكى ھەممىسىدەك ئىنتەكلەردىن زادى بىزارمەن. شۇڭلاشقا بىرەر مەرتىۋىلىك قىز بىلەن ئۆي — ئوچاقلىق بولۇپ راۋۇرۇس ياشىماقچىمەن. سېنىڭ مېنى ئانىنادىن ئايرىتىمەن دېگىنىڭ قۇرۇق ئاۋارىچىلىق. ئۇ ماڭا مەنسۇپ. ئۇ مېنىڭ ھاياتىم! مەن ئۇنىڭسىز ياشىيالمايمەن!

كېربېبى: كېيىن ئېيتسەڭكى، سەن بۇ پورتتىن كەتسەڭ بىر ھەپتە ئۆتمەيلا ئۇنى يۇتتۇلەي ئۇنتۇيسەن.

بېرگ: سەن تېخى مېنى چۈشەنمەيسەن. سەن ھەر قانداق قىلىپمۇ مېنى ئۇنىڭدىن چاندۇرالمايسەن. شۇنىڭ ئۈچۈن سەن بۇنداق گەپلەرنى ئىككىنچى ئاغزىڭغا ئالما! مەن ئۇنىڭدىن ھەرگىزمۇ ئايرىلالمايمەن! سەن خاتىرجەم بولغىنكى، بىزنىڭ ھال — ئوقەتىمىز مېنىڭ ئاچچىقىڭىز سەن ئويلىغاندەك ئۇنداق ئوسال بولمايدۇ. ئىككىمىز توي قىلغاندىن كېيىن دېڭىز بويىدا ئۆي ئۆتىمىز. سەنمۇ ئۇنى داۋاملىق كۆرۈپ تۇرالايسەن. ئۇ ھەپتە ياشىغان يىللىرى سەن ئۈچۈنلا بىلەن ئون بەش يىلدا ئاران بىر قېتىم دىدار

كۆرۈشۈپسەن. ئەمدى ھەرگىز ئۇنداق بولمايدۇ. ئەجەبا شۇنچە يىل ئۇنى كۆرمەيمۇ ھېچنېمە بولماپسەن ـ يۇ، ئەمدىلىكتە ئۇي ـ ئوچاقلىق بولۇشنىڭ كېيى چەتتىمىلا مۇنداق تەتۈرلۈك قىلىپ كېتىپسەن.

كىرپىچى: (ئۆكۈنۈپ) ئۇ ۋاقىتتا مەن ئاناڭنى دېگىنىز دېگەن بۇ ئالۋاستىغا يولۇقماي قورۇقلۇقتا چوڭ بولسۇن، دەپ ئويلىغان ئىدىم.

بېرگ: (مەسخىرە قىلىپ) سەن ئۆزەڭنىڭ بوگۈنكىدەك دەرت ـ ئەلەمگە قېلىشىڭدىكى گۇناھنى دېگىزغىا ئارتماقچىمۇ! ئانىسا ئۆزىنىمۇ دېگىز پەرزەنتى. ئۇ بۇنى ئوبدان چۈشىنىدۇ.

كىرپىچى: مەن ئۇنىڭ بىكار تەلەت دېگىزچىلار بىلەن ئارىلىشىشىغا يول قويمايمەن!

بېرگ: بىراق ئۇ ئاللىقاچان بىرسى بىلەن ئېسىلىشىپ بولدى.

كىرپىچى: (غەزەپ بىلەن ئۈستەلنى مۇشتلايدۇ) توغرا! سەن دەل شۇ بىكار تەلەتلەرنىڭ بىرسى. سەن يارىماس نەرسە، ماتروس! مەن ئۆز ۋاقتىدا ئۇنىڭ ئانىسىنى نابۇت قىلغانىدەك، سېنىمۇ ئۇنى نابۇت قىلىشىڭا مەن قاراپ تۇرامدىم! ياق، ھەرگىز مۇمكىن ئەمەس قەسەم ئىچىمەنكى، ئەگەر سەن ئۇنى ئالىمەن دەيدىكەنسەن ئالدى بىلەن مېنى ئۆلتۈرەمەن!

بېرگ: (ھاڭ ـ تاڭ بولۇپ قالىدۇ ۋە ئارقىدىنلا قاتتىق كۈلىدۇ) ھا ـ ھا! قالتىس گەپ بولدى! مۇشۇ تۇرقىڭدىنمۇ ئاجايىپ ۋەھشىلىك چىقىپ تۇرىدۇ.

كىرپىچى: (تەھدىت سېلىپ) قېنى كۆرۈپ قالارسەن!

بېرگ: (مەنسىتمەي كۈلۈپ قويىدۇ) قولۇڭدىن كەلگىنىنى قىل! بۈگۈن مەن ئانىنا بىلەن توي قىلغىنىم قىلغان! (بىر خىل خۇرسەنلىك ۋە غەزەپ بىلەن) قىزىق، سەن كەچكىچىلا دېگىز ئۇنداق، دېگىز مۇنداق، دەپ ۋايساۋېرىشتىن توختۇس قىلمامسەن؟ كونا ماتروسمۇش تېخى. ئانىنا ئىمۇ كەچكىچە شۇنداق گەپلەرنى قىلىپ يۈرۈشىڭگە قارىغاندا سەن ئەركەك ئەمەس، بەلكى بىر بىچارە مۈشۈك ئىكەنسەن.

كىرپىچى: (تەرىنى تۇرۇپ) سەن مېنىڭ قانداق ئادەم ئىكەنلىكىمنى ھامان بىلىپ قالىسەن. بەلكىم ئۆزەڭ پەرەز قىلغان ۋاقىتتىنمۇ بۇرۇنراق بىلىپ قالىسەن.

بېرگ: (مەنسىتمەي) بولدى پوقاتما. دېگىز مېنى قورقۇتۇپ يۈرەك ئالدى قىلىۋېتىپتۇ. شۇ ھالىڭغا يەنە پوقاتامسەن. ئانىنانىڭ ئېيتىشىچە سەن ئۇنى دېخانغا بەرمەكچى ئىكەنسەن. ئۇ نېمە دېگەن ئەسىل لايىق. ئاجايىپ ئىش، سەن ئانىنادەك ئەسىل قىزنىڭ ئاشۇنداق پۇت ـ قوللىرى لاي ۋە ئىمزەككە مىلەنگەن بىر سەھرالىق بىلەن بىر ئورۇندا يېتىشىنى خالامسەن؟ ئۇنىڭ ئۆمۈر بويى سەھرادىكى ئاشۇنداق ئىپلاسلىق پىچىقىم نەرسىلەر بىلەن ھەپىلىشىپ يۈرۈشىنى خالامسەن؟

كىرپىچى: ۋالاقلىما خۇمپەر!

بېرگ: مەن يالغان گەپ قىلىۋاتقىنىم يوقتۇ. ھالبۇكى سېنىڭ ھازىر ئېيتقانلىرىڭنىڭ ھەممىسى ئورۇنلۇق گەپما؟ دېگىز مېنى قورقۇتۇپ ھەر قانچە توخۇ يۈرەك، دۆت قىلى

AltunOq

ۋەتكەن بولسىمۇ، سەن يەنە شۇنى چۈشىنىشىڭ كېرەككى، (ئۈستەلنى مۇشتلاپ) دې-
ڭىز — قورقماس مەرت يىگىتلەر ياشايدىغان ماكان، ئۇلار پەقەت دېڭىزدىلا ئەركىن
ئۈزەلەيدۇ، نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىدۇ، بىلىمىنى ئاشۇرىدۇ. دېڭىزدا ياشىغان ئادەم-
لەرنىڭ ھەممىسى پۇلنى دوست تۇتمايدۇ. ئۆز دوستىنىڭ يانچۇقىنى كولىمايدۇ. قۇ-
رۇقلۇقتىكىلەرگە ئوخشاش ئىبلاس ئىشلارنى قىلمايدۇ. سەن ئۆزەڭمۇ ئۇزۇن يىللار
ماترۇسلار باشلىقى بولغان ئادەم. بۇنىڭ ھەممىسى ساڭا ئايانغۇ؟

كېرىمبېي: (تېرىكىپ ئوكۇرۇكالموزىنى چاچرىتىپ) سەن ئايتىپ قالدىڭمۇ؟

بېرگ: سەن دېڭىزدىن ئايرىلدىڭ. دېڭىز سېنى تۇراالماس قىلىپ يىقىتىۋەتتى. سەن شۇ يې-
قىلغان يېرىڭدىن تۇراالماي ۋايساۋاتىسەن. قاغاۋاتىسەن، (مەغرۇرلۇق بىلەن) دېڭىز
مېنىمۇ يىقىتىۋەتكىلى تاسلا قالدى. ئۇ ماڭا شىددەتلىك ھۇجۇم قىلىپ دوزاق ئوتى-
غا تاشلىغان بولسىمۇ، ئەمما مەن ئىلاج قىلمىغىنىم يوق. نەتىجىدە ئۇ مېنىڭ غەيرەت-
شىجائىتىم ۋە قۇدرىتىم ئالدىدا مەغلۇپ بولدى. چۈشەندىڭمۇ؟

كېرىمبېي: (تەمكىنلىشىپ) چۈشەندىم، ئاتاڭنى، سەن ئۆزەڭنى قالتىس قەھرىمان كۆرسىتىپ ماخ-
تىنىپلا كەتتىڭغۇ!

بېرگ: (رەنجىپ) ئەگەر مەن ئازراقلا ئويدۇرما گەپ قىلغان بولسام، مېنى ئالدامچى دې-
سەڭمۇ مەيلى! بىر ھەپتىنىڭ ئالدىدا مېنىڭ ئىش ئىزلىرىم، رەسىمىم بىلەن بىللە
بوستون گېزىتىدە ئېلان قىلىندىغۇ. (كېرىمبېيگە سەپسېلىپ قاراپ ۋە كەمسىتمىگەن
ھالدا) سېنىڭمۇ ماڭا ئوخشاش باتۇرلۇق كۆرسەتكەن ئىش ئىزلىرىڭنى ئاڭلىغۇم كې-
لىدۇ، لېكىن سەن خۇددى يوقاتقان، ئەسەبىلەشكەن ئادەملەردەك قورقاللىغىڭدىن
ۋايساپلا يۈرۈيسەن.

كېرىمبېي: ھا ... ھا!... ھەي ئاخماق — ھەي ... ئۆز ۋاقتىدا پاراخوتتىكى چېغىمدا ساڭا قارىغاندا
نەچچە ھەسسە دەھشەتلىك بوران — چاپقۇنلارنى باشتىن كەچۈرگەنمەن. ئۇ ۋاقىتتىكى
كېمىلەر ھەقىقى كېمىلەر ئىدى. كېمىدىكى ھەر بىر ئادەم بىر — بىرىدىن قېلىشمايدى-
غان غەيسەر يىگىتلەر ئىدى. سىلەرنىڭ ھازىرقى پاراخودىڭلاردا قانچىلىك نەمەڭلار
بار؟ سېنىڭ ھەمرالىرىڭ ھەتتا دېڭىز كېمىسى بىلەن چاتما كېمىنى پەرق ئېتەلمەيدۇ.
(بېرگقا ئەتەيلەپ قاراپ قويىدۇ) پەقەت پالۋىنىڭ تېگىگە چۈشۈپ كۆمۈر سېلىشنىلا
بىلىدۇ. بۇنداق نىمىلىرىڭ قۇرۇقلۇقتا چىقسا پەقەت پاراۋۇزدا ئوت قالاشقىلا يارايـ
دۇ، خالاس!

بېرگ: (ئەلەم ۋە غەزەپ بىلەن) ھەي ئالۋاستى قېرى! سەن بىزدەك ئوت ياقار ئىزىمەتلەرنى
ھاقارەتلىمەكچىمۇ تېخى! بىزنىڭ ئادەملىرىمىزنىڭ ھەر بىرسىچۇ، ھىلىقىدەك تېلىق
تۇتۇش ۋە بېلىق يۈيۈشتىن باشقا ھېچقانداق ئىش قولىدىن كەلمەيدىغان ياۋروپا-
لىقلىرىڭنىڭ ئون نەچچىسىگە تېتىيدۇ.

كېرىمبېي: (غەزەپ بىلەن پىچاققا قول ئۇزىتىدۇ) ھوي ئېرلاندىيىلىك توڭگۇز!

بېرگ: (ھاقارەتلىنىپ) ئىرلاندىيىلىكلەر ساڭا نېمە ياخشىلىق قىلدى؟ ھوي ئۆزۈمنىڭ ھايۋىنى! بىلەمسەن، سىلەرنىڭ ۋۇجۇدۇڭلاردا دەل سىزنىڭ ئۆزۈڭمىز كەم! شۇڭا سېنىڭ ئائىلەڭ ساڭا ئوخشاش بىر ئىرلاندىيىلىك يىگىتكە، بىر ئوت يالقۇن ئەرىمەتكە موھتاج! پەقەت مەندەك بىر يىگىت سېنىڭ ئائىلەڭگە قوشۇلغاندىلا ئائىلەدىن ئەۋلادلىرىڭ ساڭا ئوخشاش كالامپاي، لەقۋا بولۇپ قالمايدۇ.

كىرىستى: (كىرىستىلودىن سەل - پەل توزغىلىدۇ. ئەمما غەزەپلەنگەنلىكىدىن گەپ قىلالمايدۇ) ھوي، سەن ئۆزەڭگە بېتىپراق سۆزلە جۇمۇ!

بېرگ: (سۆزۈن كۈلۈمسىرەپ) دېمەك سېنىڭ ئائىلەڭگە مەن كېرەك. شۇڭلاشقا بولغۇنلا ئاننا بىلەن توي قىلىمەن. مەن شۇ نىيەتكە كەلگەن ئىكەنمەن، سەن ھەر قانچە قېرىشقىنىڭ بىلەنمۇ بىكار. سەن قېرى كالۋانىڭ مېتى تۇرسايمەن دېيىشىڭ پۈتۈنلەي خام - خىيال!

كىرىستى: (خىتىراپ ۋاقىرايدۇ) سىلەر توي قىلالمايسىلەر! (قولىغا پىچاقنى ئېلىپ، بېرگقا ئېتىلىدۇ، كىرىستىلونى تېنىپ تۇرىۋېتىدۇ، بېرگ چاققانلىق بىلەن ئۇنىڭ مۇجۇمىغا! تاقابىل تۇرىدۇ. ئۇ كۈلۈپ تۇرۇپ خۇددى كىچىك بالىنى ئوينىتقاندەك كىرىستىنى ئوينىتىدۇ. ئەمما ئۇنىڭغا چېقىلمايدۇ. پەقەتلا ئۇنىڭ ئوڭ قولىنى كېيىنگە قايرىپ تۇرۇپ، قولىدىكى پىچاقنى ئېلىۋېلىپ بىر بۇلۇڭغا تاشلىۋېتىدۇ. ۋە ئۇنى مازاق قىلىدۇ)

بېرگ: كىچىك بالىنىڭ سىياقىغا كىرىپ قالغان سەندەك بىر بوۋاي پىچاق ئوينىسا، قاملاق بولغىنى! (ئېلىنىۋاتقان كىرىستىنى قاتتىق قامالىۋالىدۇ. تۇيۇقسىزدىن غەزىپى تۆرلەيدۇ - يۇ، يەنە مۇشتۇمىنى قايتۇرۇۋالىدۇ) بىر مۇشت بىلەن مۇنۇ جاھىل كاللاڭنى سەگىتىپ قويماي دېدىم، خەيرىيەت! ساڭا ئاگاھلاندۇرۇش بېرەي، نېرى تۇر! (كىرىستىنى ئىتتىرىۋېتىدۇ. بوۋاي سەنتۇرۇلۇپ بېرىپ تامغا يۆلىنىپ قالىدۇ. ئۇنىڭ ھاسىرىشىدىن بېرگقا يەنە ئېتىلماقچى بولغانلىقى بىلىنىپ تۇرىدۇ.)

بېرگ: (ئاگاھلاندۇرۇپ) ھەي، ساڭا يېقىن كەلمە، كېلىدىغان بولساڭ چەيلەپ تاشلايمەن. سېنىڭ ئاننىنىڭ دادىسى بولغىنىڭ بىلەنمۇ كارىم يوق! ئەمدى مېنىڭ تاقىتىم تاق بولدى! (خۇشال كۈلۈپ) ھەر ھالدا سەن ئۆزەڭ يالغۇز تۇرۇپ مەن بىلەن ئېلىشىشقا جۈرئەت قىلمىدىڭ. ئاز - تولا جىگىرىڭ بار ئىكەن. (دەرىزىدىن بىرسىنىڭ كۆلەڭگىسى ئۆتىدۇ، ئىككىلىسى چۆچۈيدۇ. ئىشىكتە ئاننا پەيدا بولىدۇ.)

ئاننا: (بوكتى كۆرۈپ ھەم ھەيران قالىدۇ. ھەم خۇشال بولىدۇ) ۋوي، مايتىر، قاچانسى كەلگەنىدىڭىز؟ مەن ئاۋۇ تەرەپتە ئىدىم ... (ئىككىسىگە قاراپ، بىر پىشكەللىك بولغانلىقىنى پايقايدۇ) نېمە بولۇشتۇڭلار؟ (ئۆرۈلگەن كىرىستىلوغا قاراپ ھەيران قالىدۇ) كىرىستىلو نېمىشقا ئۆرۈلۈپ كەتتى؟ (بېرگقا قاراپ ئۇنى ئەيىبلەپ) مايتىر، سەن دادام بىلەن ئۇرۇشتۇڭمۇ؟ قول تەككۈزمەيمەن، دەپ ۋەدە بەرگەنتىڭغۇ؟

بېرگ: (ئۆزىگە كېلىپ) مەن بارمىقىمنىمۇ تەككۈزمىدىم، ئاننا! (بېرىپ كىرىستىلونى يۆلەيدۇ. گۇمانسىراپ تۇرغان ئاننىغا قاراپ ۋەدە بەرگەندەك كۈلۈپ) ئەنسىرەپ كەتمە. سېنى كۆتكەچ ۋاقىت ئۆتكۈزۈش ئۈچۈنلا ئانچە - مۇنچە ھەزىللىشىپ ياتتۇق.

ئاننا: كىرىستىـــو ئۆرۈلۈپ كەتكۈچىلىك ھالدا ھەيرانلىشىشىلارما؟ (كىرىستىيغا) سەن ئۈنچىقـ مايسەنغۇ؟ زادى نېمە ئىش بولىدى؟

كىرىستىي: (ئېغىر تىنىپ، ئاننادىن كۆزىنى قاچۇرۇپ) بىز پىلارخوت ۋە ماتروسلار توغرىلىق پاراڭ قىلىشىۋاتاتتۇق.

ئاننا: (خاتىرجەم كۈلۈپ) ئۇنداقتا يەنىلا كونا پاراڭ ئىكەن ـ دە.

بېرگ: (دەررۇ ئورنىدىن بىر قارارغا كېلىپ، كىرىستىيغا جەڭ ئېلان قىلغاندەك قىياپەتتە كۈـ لۈپ) ئۇ كەپنى تولۇق ئېيتمىدى، بىز كۆيۈرەك سەن توغرىلىق تالاش ـ تارتىش قىلدۇق.

ئاننا: (خوشۇمسىنى تۈرۈپ) مەن توغرۇلۇق؟

بېرگ: بولدى، كەپنى مەشەدىلا ئېنىق دېيىشەيلى. ئەگەر سەن خوشۇلساڭ، سېنىڭ ئالدىڭدىلا سۆزلىشەيلى. (ئۈستەلنىڭ سول تەرىپىگە كېلىپ ئولتۇرىدۇ.)

ئاننا: (بىر قارارغا كېلەلمەي بىر ئۇنىڭغا، بىر دادىسىغا قاراپ) بولىدۇ. ئېنىق سۆزلىشەيلى.

كىرىستىي: (ئۈستەلنىڭ يېنىغا كېلىپ، بېرگقا ئېتىرازلىق بىلدۈرىدۇ) ياق! سەن مۇنداق قىلالـ مايسەن، ئاننا، ئۇنىڭغا، گېپىڭنى ئاڭلىمايمەن دېگىن!

ئاننا: لېكىن مەن ئاڭلايمەن. ھەممە ئىشنى ئايدىڭلاشتۇرماقچىمەن.

كىرىستىي: (ھەسرەت ھەم خاۋاتىرلىنىش تۇيغۇسى بىلەن) ئەمسە مەيلى، لېكىن قانداقلا بولـ مىسۇن ھازىر سۆزلەشمەيلى. سىلەر قىرغاققا چىقىسىز دەۋاتاتتىڭلارغۇ، ئۈلگۈرەلمەي قالماڭلار يەنە.

ئاننا: (قەتئىي) ياق، مەشەدە دېيىشمەكچى دەڭلار (بېرگقا قاراپ) ئۇ گەپ قىلىشنى خالـ لىمايدىكەن، قېنى سەن ئاۋال گەپ قىلە مايتىر.

بېرگ: (بىر پەس ئېغىر تىنىدۇ، ئاندىن يەنە دېۋەتلىشىپ) مېنىڭ ئېيتماقچى بولغىنىم ھېچقانچە گەپ ئەمەس. ئۇچۇقىنى ئېيتسام، ئۇ مېنى ئۆچ كۆرىدىكەن. مېنى كۆرەرگە كۆزى يوق ئىكەن. مەن سېنى سۆيىدىغانلىقىمنى ئۇنىڭغا يۈز تۇرانە ئېيتتىم. (قىزىرىشىپ) ئاننا سەن مېنىڭ قەلبىمنى چۈشىنەمسەنغۇ؟

كىرىستىي: (مەسخىرىلىك ھالدا زورىغا كۈلۈپ) ھا ـ ھا!... ئۇنىڭ ھەر قانداق پورتقا بارغاندا يولۇققۇرغان خوتۇنلارغا دېيدىغىنى ئەنە شۇ گەپقۇ.

ئاننا: (بىزار بولۇپ غەزەپ بىلەن) ئاغزىڭنى يۇمساڭ بولمامدۇ. (تولۇپ ـ تاشقان ھېسـ سىيات بىلەن بېرگقا قاراپ) ئۇ نېمە دېسە دېۋەرسۇن، مەن ساڭا ئىشىنىمەن مايتىر.

بېرگ: (مىننەتدارلىق بىلەن) خۇدا سېنى ئامان قىلغاي!

ئاننا: ھە كېيىن نېمە بولدى؟

بېرگ: كېيىن ... (ئىككىلىنىپ) مەن ئۇنىڭغا ... (كىرىستىيغا بىلىنىپ قارايدۇ) مېنىڭمۇ مېنى خېلى سۆيىدىغانلىقىڭغا ئىشىنىدىغانلىقىمنى ئېيتتىم. (چوڭقۇر ھېسسىيات بىلەن) ئاننا، مۇ مېنى سۆيىدۇ، دېدىم. خۇدا ھەقتى سەن مېنى خاراپ قىلما! (ئاننانىڭ ئىككى قولىنى چىڭ سىقىدۇ.)

ئاننا: (بېرگنىڭ تەسىرلەنمىدى. ئەمما تەقلىكتە قېلىپ زورىغا كۈلىدۇ) ئۇنىڭغا راس شۇنداق دېدىڭمۇ؟ مە مايتىر؟ ئۇنىڭ خاپىلىقى بىكار ئەمەسكەن - دە. (سۆزىنى تەسلىكتە داۋاملاشتۇرۇپ) بەلكىم شۇنداقتۇر مايتىر. بەلكىم مەن سېنى سۆيمەيدىغاندىمەن. مەن كۆپ ئويلاندىم. ئەسلىدە مەن بۇنداق بولۇپ قېلىشنى خالىمايتتىم، مايتىر. مەن تانمايمەن. مەن سېنى سۆيمەسلىككە تىرىشىپ كۆردۈم. بىراق (زورىغا كۈلۈپ) ئويلىسام زادىلا ئۇنداق قىلالمىغىدەكمەن. شۇڭا مۇشۇنداق بولۇپ قالدىم مايتىر. (ھاياجان ۋە تەمكىنلىكتە ئاھاڭدا) شۇنداق. دەل شۇنداق! ئۆزىنى ئالداشنىڭ نېمە ھاجىتى؟ مەن سېنى سۆيىمەن مايتىر!

كىرىبىچى: (ھەسرەتلىك ئاھ قىلىپ) ئاننا! (كىرىسلوغا يىقىلىدۇ.)

بېرگ: (مىننەتدارلىق بىلەن قاتتىق ھاياجانلىنىپ) ئاھ، خۇدا! ھەممىگە قادىر خۇدا!

ئاننا: (كەسكىن ھالدا) مەن ھېچقاچان بىرەر ئەرنى ھەقىقىي ياخشى كۆرۈپ باققان ئەمەس. ماڭا پۈتۈن ئۆمرۈمدە تۇنجى قېتىم سېنى ياخشى كۆرۈپ قالدىم. ھەر قانداق ئەھۋالدىمۇ گېپىمگە ئىشەنگىن مايتىر!

بېرگ: (ئاننانىڭ ئالدىغا كېلىپ ئۇنى ئىككى قولى بىلەن قۇچاقلاپ) ئەلۋەتتە مەن سېنىڭ ئېيتقان ۋە ئېيتماقچى بولغان ھەر بىر سۆزۈڭگە ئىشىنىمەن. ئىككىمىز ئەبەدىل - ئەبەد بىللە بولىمىز، گۈزەل - بەختلىك تۇرمۇش كەچۈرىمىز! (ئۇنى سۆيمەكچى بولىدۇ. ئاننا دەسلەپتە ئۆزىنى قاچۇرىدۇ - يۇ، لېكىن ئۇ قاتتىق ھاياجانلىنىپ كەتكەنلىكتىن ئۆزىنى باسالماستىن، ئىككى قولى بىلەن بېرگنىڭ بېشىنى چىڭ تۇتۇپ ئۆزىگە يېقىن ئەكېلىپ كۆزىگە تىكىلىدۇ ۋە قىزغىنلىق بىلەن ئۇنىڭ لەۋلىرىگە سۆيىدۇ.)

ئاننا: (ئۇنى ئىتتىرىۋېتىپ ئۆزىمۇ زورىغا كۈلىدۇ) خوش! (ئارقا ئىشىككە بېرىپ ئۇلارغا ئارقىسىنى قىلىپ سىرتقا قاراپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ مۈرىسىنىڭ تىترىشىدىن ئىسەدەۋاتقانلىقى ۋە يىغىسىنى زورلاپ بېسىۋاتقانلىقى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.)

بېرگ: (چەكسىز سۆيۈنۈپ يايراپ كېتىدۇ. ئاننانىڭ دەۋاتقان گېپىنىڭ مەنىسىنى قىلچە چۈشەنمەستىنلا كۈلۈپ كېتىدۇ) خوش دەمسىنا؟ نەدىكى بىر كەلمە - كەلمەس گەپلەرنى قىلىپ يۈرۈيسەن! مەن ھازىردىن باشلاپ سېنىڭ بىلەن مەڭگۈ بىللە بولماقچىمەن. (كىرىبىچىغا قارايدۇ. كىرىبىچى بولسا، قىزىسىنىڭ خوش دېگەن گېپىدە باشقىچە مەنا بارلىقىنى ھىس قىلىپ ئۇنىڭغا ئۈمىت بىلەن تىكىلىدۇ) قانداق بۇۋاي، يەنە دەيدىغىنىڭ بارمۇ؟ قىزىڭنىڭ گېپىنى ئۆز قۇلىقىڭ بىلەن ئاڭلىغانسەن، ئەمدى بىزنىڭ غالىپ ئىكەنلىكىمىزگە ئىقرار بولارسەن. سەن ئەر كىشى بولغاندىن كېيىن بىلگىنىڭگە ئەمدى ئىقرار بول. (قولىنى ئۇزىتىدۇ) قېنى قولۇڭنى ئەكەل، ئەپلىشىپ قالايلى. ئۆتكەن ئىشلارغا سالاۋات، ئەمدى دوست بولۇپ ئۆتەيلى!

كىرىبىچى: (غەزىۋىنى باسالماي) سەندەك ئادەملەرگە قول بەرمەيمەن. جېنىم تېنىمدىلا بولىدىكەن، بۇ ئىشقا ھەرگىز يول قويمايمەن!

بېرگ: (غەزەپلىنىپ) ئۇنداق بولسا قولۇمنىڭ دۈمبىسىنى تۇت. ساڭا شۇ لايىق ئىكەن. (تېز-تېز كۆچەپ) يېقىنلاشمۇ ئىسكەتىڭنى يوقىتىۋېتىۋېرىمەن. خۇدا ئۇرغۇر!

كىرپىچى: مەن يېقىنلاشمىدىم! ... (ئۇنى مەسخىرە قىلىپ يەنە ئۆزىگە ئىشەنگەن ھالدا) ئاننا سېنى ئاز - تولا ياخشى كۆرىمەن دەيدۇ، لېكىن ساڭا تېگىمەن دېمەيدۇ! (ئاننا ئۆزىنىڭ ئىسمىنى ئاڭلاپ ئۇلارغا يۈزلىنىدۇ. ئۇنىڭ چىرايىدا ئۈمىتسىزلىك ۋە غەيرى خاتىرجەملىك ئەكس ئېتىدۇ.)

بېرگ: (قارشىلىشىپ) شۇنداق، ئۇنىڭ ماڭا تېگىمەن دېگىنىنى مەنمۇ ئاڭلىمىدىم! ئەمما...

كىرپىچى: (تەنتەنىلىق بىلەن) مەيلى ئىسمىڭنى بولسۇن، ئاننانىڭ ئاغزىدىن ئۇ گەپ چىقمىدىمۇ، ئىش تۈگىدى.

ئاننا: (خاتىرجەملىك بىلەن يېتىپ كېلىپ) راس مەن ئۇنداق دېمىدىم، مايتىر.

كىرپىچى: (ئەزۋەيلەپ) قانداق؟ ئاڭلىغانسەن؟

بېرگ: (ئۇنىڭ غەزىپىنى چۈشەنمەستىن كۈلۈپ تۇرۇپ) نېمە؟ سەن تېخى مېنىڭ تەكلىپ قويۇشۇمنى كۈتمىۋاتامسەن؟ بولىدۇ، مەن ھازىر ساڭا رەسمىي تەكلىپ قويىمەن. بىز بۈگۈنلا توي قىلايلى، بىزگە ئاللا يار - يۆلەك بولسۇن!

ئاننا: (مۇلايىملىق بىلەن) سەن مېنىڭ سۆزلىرىمنى ئاڭلىدىڭمۇ؟ مايتىر. مەن سېنى سۆيگەندىن كېيىن قالغان سۆزلىرىمنى...

بېرگ: (ئاننانىڭ بۇ مۇئامىلىسى ئۇنى سەگەكلەشتۈرىدۇ) ياق، ئېسىمدە يوق.

ئاننا: مەن «خوش» دېدىم. (ئاۋازى تىترەيدۇ) بۇ ئاخىرقى سۆيۈش، مايتىر!

بېرگ: (ئېغىر تۇرۇپ كېتىدۇ ۋە تېز تولاقلىرىغا ئىشەنمىگەندەك) ئاننا سەن مېنى ئاخماق قىلىۋاتامسەن؟ چاقچاق دېگەنمۇ جايىدا بولسۇن - ھە، خۇدا ھەققى بۇنداق قىلمىغىن.

ئاننا: (ئۇنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ) ئاخماق قىلىش دەپ چۈشىنىۋاتامسەن؟ ياق، مەن ساڭا ھېچقاچان چاقچاق قىلىۋاتقىنىم يوق مايتىر، گەپلىرىمنىڭ ھەممىسى راس.

بېرگ: ياق يالغان، سەن ھەرگىز ئۇنداق قىلمايسەن. سەن ئايىنىپ قالدىڭمۇ نېمە؟

ئاننا: (تەۋرەنمەستىن) ياق، مەن ئايىنمىدىم.

بېرگ: (تىركىشىپ) سەن بىردەمنىڭ ئىچىدە ئۆزگىرىپ قالدىڭمۇ؟ تېخى ھېلىلا مېنى سۆيىمەن دېگەنلىكىڭنى ئېيتقان ئەمەسمىدىڭ؟

ئاننا: شۇنـــداق، مەن سېنى سۆيىمەن. بۇنى نەچچە قېتىم خالىساڭ شۇنچە قېتىم ئېيتالايمەن.

بېرگ: (گاڭگىراپ) ئەمىسە، ئەمدىچۇ ... نېمە سەۋەبتىن ... ئاھ خۇدا ...! مەن گاڭگىراپلا قالدىمغۇ.

ئاننا: مېنىڭ ئويلاپ تاپقان ئەڭ ياخشى چارەم مۇشۇ، مايتىر! (چوڭقۇر ھەسسىيات بىلەن) بىر ھەپتىدىن بېرى كېچە - كۈندۈز ئويلاپ مۇشۇ قارارغا كەلدىم. مايتىر، مۇنداق قىلىش ماڭىمۇ ئاسانغا چۈشمەيدۇ.

AltunOq

بىرگ: خۇدا ھەققى، سەن راس گېپىڭنى ئېيتقىنا، بىز بىر - بىرىمىزنى شۇنچە ياخشى كۆرۈشىدىغان تۇرساق، ئىككىمىزنىڭ توي قىلىشىغا زادى نىمە توسالغۇ بولۇۋاتىدۇ؟ (ئىشىكتە بىر ئىشىك كەلگەندەك بولۇپ كىرىمبېيغا قاراپ غەزەپ بىلەن) سەن دۈشمەن ئاغىزىدىن ئىرىنىڭ گېپىنىمۇ ئىشىنەمسەنا. ئۇ ماڭا بولغان ئۆچلىكىدىن ئاغزىغا كەلگەننى بىلجىرلاپ سېنى ئايىنىتىپتۇ - دە، ھە؟

كېرىمبېي: (چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈپ، غالىبانە تۇرۇش ئېلىپ دەررۇ بىرگىنىڭ گېپىنى بۆلۈپ) شۇنداق، ئاننا ماڭا ئىشەنمەيدۇ. ماڭا ئىشىنىدۇ. ئۇ ئۆز دادىسىنىڭ ئۆزىنى ئالدىماي-دىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدۇ - دە.

ئاننا: (دەرغەزەپ بىلەن دادىسىغا بۇرۇلۇپ) جىم ئولتۇر، سەن يەنە نىمە دەپ بىلجىرلاۋاتىسەن؟ ئالۋاستىغا ئوخشاش كاپىشۇبىرىپ ھەممىنى مالىماتىڭ قىلىۋەتتىڭ! (نالە قىلىپ) ئاھ! ماڭا بولغان نەپرەتلىرىمنى ئاز - تولا ئۆتتۈپ سېنى ئەمدىلەتىن ئاز-راق ياخشى كۆرۈشكە باشلىۋىدىم.

كېرىمبېي: (بىردىنلا روھى چۈشۈپ مىسكىن قىياپەتتە) مېنىڭدىن نەپرەتلىنىدىغانغا ھېچقانداق ئاساسىڭ يوق، ئاننا.

ئاننا: ئېيتىپ بىرەي... (بىرگقا قاراپ قويۇپ ئۆزىنى تۇتىۋالىدۇ) ھەي، مايتىر، سەن ئۇ-نىڭ دەۋاتقانلىرى بىلەن ھازىرقى ئىشنىڭ بىرەر باغلىنىشى بارمىكىن، دەپ ئويلاپ قالىما.

بىرگ: (غەمكىن ھالدا) ئەلۋەتتە بار. ئۇنىڭدىن باشقا نىمە سەۋەپ بولسۇن.

ئاننا: مەن ئۇنىڭ ئالا - جوقا سۆزلىرىنىڭ قايسى بىرسىگە ئىشىنىمەن. ۋاي - ۋۇي، ئەگەر مەن ئۇنداق گەپلەرگە ئىشىنىدىغان بولسام ئۇچ ياشلىق بالىغا ئوخشاپ قالمامدىمەن؟

بىرگ: (پەرىشانلىق بىلەن تىرىكىپ) بىردەم ئۇنداق دەيسەن، بىردەم بۇنداق دەيسەن، سې-نى نىمە دەپ چۈشىنىشىمنى زادىلا بىلمەي قالدىمغۇ.

ئاننا: ئۇنىڭ بۇ ئىش بىلەن ھېچقانداق ئالاقىسى يوق.

بىرگ: ئەمىسە ئېيتقىنا، زادى نىمە گەپ؟ مېنى بۇنچىۋالا قىينىمىغىن، يۈرۈكۈم يەكمۇ سى-قىلىپ كېتىۋاتىدۇ.

ئاننا: (قەتئىيەتلىك بىلەن) ئېيتالمايمەن. ئېيتىشنىمۇ خالىمايمەن. ئېيتماسلىقىمنىڭ تولۇق سەۋەپ بار. مۇشۇنىلا بىلسەڭ كۇپايە. ئىشقىلىپ سەن بىلەن توي قىلالمايمەن. شۇنداقلا گەپ. (كەينىنى يۆتكەپ) ۋاي - ۋۇي، بىز باشتىچىرەك گەپلەرنى قىلايلىمچۇ.

بىرگ: ياق مۇشۇ گەپنى قىلمىزا! (چۆچۈپ) سەن ئەريتە باشقا بىرسى بىلەن توي قىل-ماقچىمۇ - يە؟

ئاننا: (كەسكىن ھالدا) ياق، ئۇنداق ئىش يوق.

بىرگ: (ھەيرەتلىنىپ) ئەمىسە يەنە قانداق سەۋەپ بولۇشى مۇمكىن؟ ئۇنىڭدىن باشقا ھەر قانداق سەۋەپ بىلەن مېنىڭ كارىم يوق. مېنىڭچە سەنمۇ بىر قارارغا كېلەلمەيدىغان

ئايـــال ئىكەنسەن. مەجبۇرلىمىغىنىمە بىردىر نەرسە دېيەلمەيدىغان ئوخشايسەن، بولدى،
ساڭا يول كۆرسىتەي. (ئۇنىڭ ئىككى بىلىكىدىن تۇتۇپ ھىجىيىپ تۇرۇپ، بار كۈچى
بىلەن ئاۋازىنى يۇمشـــاق چىقىرىشقا تىرىشىپ) بىز يېتەرلىك پاراڭــلاشتۇق. ئۆيگە
كىرىپ ئەڭ چىرايلىق كىيىمىڭنى كىيىپ چىققىن، ئاندىن بازارغا بارىمىز.

كىرپىچى: (ئوغىسى قاينىپ) ۋاي ـ تۇۋا، بولمايدۇ. بارساڭلار بولمايدۇ. (ئاننانىڭ بىلىكىدىن
تۇتىۋالىدۇ.)

ئاننا: (بېرگنىڭ سۆزلىرىگە داڭ قېتىپ قالىدۇ ـ دە، ئۇنىڭ يېنىدىن ئاستا نېرى كېتىدۇ.
ئىختىيارسىز ھالـــدا ئويغا چۆمىـــدۇ. ئۇنىڭ سۆزىنىڭ راس ـ يالغانلىقىنى پەرق
ئېتەلمەيدۇ. يەنە تۇرۇپلا، بىر ئىشتىن بىزار بولغاندەك بولۇپ) ئۇھ، نېمىلەرنى دەيـ
دىغانسەن؟

بېرگ: (ئۆكتەملىك بىلەن) كارىڭ بولمىسۇن! كىرىپ كىيىملىرىڭنى يۆتكەپ چىق. (كىرپىچىغا
قاراپ) ئاخىرقى ھېساپتا مـــەن يېڭەمدىمەن، ياكى سەن يېڭەمسەن، كۆرىمىزغۇ
تېخى!

كىرپىچى: (ئانناغا سۈرلۈك قاراپ، ھەيۋە قىلىدۇ) مۇشۇ يەردە جىم ئولتۇر، ئاننا ئاڭلىدىڭمۇ؟
[بىردەم ئاننا ئۇنىڭغا، يەنە بىردەم بېرگقا قاراپ، ھەر ئىككىلىسى ساراڭ بولۇپ قالغانـ
مىدۇ، دەپ ئويلايدۇ ۋە ئۆزىنىڭ ئۆتمۈشىگە نىسبەتەن ئېچىنغان ھالدا مەسخىرىلىك
كۈلۈپ، سۆكۈتتە تۇرىدۇ.]

بېرگ: (دەرغەزەپ بىلەن) ھەرگىز ئۇنداق قىلمايدۇ. ئۇ مېنىڭ ئېيتقىنىمنى قىلىدۇ، سەن ئۇنـ
ىڭغا يېتىپ ئاشقىچە ئىگىدارچىلىق قىلدىڭ. ئەمدى نۆۋەت ماڭا كەلدى.

ئاننا: (سوۋۇق كۈلۈپ) نۆۋەت ساڭا كەلدىمۇ؟ مەن مېنى نېمە دەپ ئويلاۋاتىسەن؟

بېرگ: مەن سېنى بىر نەرسە دېمىدىم، بەلكى بۈگۈن كەچتە سەن ماڭا ياتلىق بولىسەن
دېدىم. تېز كىرىپ كىيىمىڭنى يۆتكەپ چىق.

كىرپىچى: (بۇيرۇق قىلىدۇ) ئۇنىڭ گېپىگە كىرمە ئاننا! (ئاننا سوغ كۈلىدۇ.)

بوڭ: ئۇ ئۆزى خالايدۇ. مېنىڭ نېمە كارىم.

كىرپىچى: ئاڭلاپ قوي، ئۇ خالىمايدۇ، مەن ئۇنىڭ دادىسى.

بېرگ: دادىسى بولساڭ نېمە بوپتۇ؟ ھازىردىن باشلاپ ئۇ مېنىڭ بۇيرۇقۇم بويىچە ئىش
قىلىدۇ. ئەمدى سېنىڭ گېپىڭنى ئاڭلىمايدۇ.

ئاننا: (كۈلۈپ) پاھ مۇنۇ بۇيرۇقلارنى كۆرۈڭ! سىلەر قالتىسقۇ.

بېرگ: (ئانناغا قاراپ تاقەتسىزلىك بىلەن) تېزراق بولمامســـەن! ئارقىڭغا سوراپ نېمە قىلـ
سەن!) ئۇنىڭ قىمىرلىمىغىنىنى كۆرۈپ، خاپا بولۇپ) سەن مېنىڭ گېپىمنى ئاڭلاۋاتـ
امسەن ـ يوق؟

كىرپىچى: جىم تۇر ئاننا!

ئاننا: (ئاخىرى ئۆزىنى باسالماي ھاياجان ئىلكىدە پارتلايدۇ) ھەر ئىككىڭلار كۆزۈمدىن يوـ
قىلىڭلار!... (ئۇنىڭ ئادەتتىن تاشقىرى كۈچلۈك ئېيتىلغان بۇ سۆزلىرى ھەر ئىككىلىســ

نى ھالاك ـ تالاڭ قالدۇرمىدۇ، ئۇلار ئاننىغا قاراپ قېتىپلا قېلىشىدۇ. ئاننا قاتتىق كۈلىدۇ.) ھەر ئىككىلىڭ ئوخشاشلا ھىلىقىلاردىن پەرقلەنمەيدىكەنسىلەر!... مېنى ھەممىلا توختاشلا مال ـ مۈلۈكتەك كۆرۈشۈۋاتىسەنلەر ـ ھە؟ ئولتۇرۇپ تاڭلاش! (ئۇلار ئىككىلىسى تۇرىدۇ. ئاننا تېخىمۇ غەزەپلىنىپ) ئولتۇرۇش دەيمەن! مۇشۇ تاپتا ھەر ئىككىڭلار خاتالاشتىڭلار! ئۇقتۇڭلارمۇ؟ قۇلاق سېلىپ ئاڭلاش. مەن ھازىر سىلەرگە بەزىبىر ئىشلارنى ئېيتىپ قويۇپ ئاندىن بۇ يەردىن كېتىمەن. (بېرگقا قاراپ قوپاللىق بىلەن كۈلۈپ قويىدۇ) مەن ساڭا قىزىق بىر ھېكايە سۆزلەپ بېرەي، قۇلاق سال. (كېرپىچىنى كۆرسىتىپ) ئۇ مېنى ئىچكىرىدە تۇرسا، خاتىرجەم بىخەتەر تۇرىدۇ دەپ ئويلىغان ئىدى. شۇڭا ھەر قېتىم ئۇ مۇشۇ ھەقتە گەپ ئاچقاندا بۇ گەپلەرنى ئۇنىڭغا ئېيتىپ بېرىشنى ئويلىغان ئىدىم. ئەسلى بۇ گەپنى مەن ساڭا ئېيتمايچى ئەمەس ئىدىم. لېكىن سەن مېنى ئېيتىشقا مەجبۇر قىلدىڭ. بولىدى، ئەمدى سەن بەربىر خاتالاشتىڭ. مېنىڭ گەپلىرىمنى ئاڭلىغاندىن كېيىن بەلكىم سەنمۇ باشقىلاردەك ئەس ـ ھوشۇڭنى يىغىۋالارسەن. (سوغ كۈلۈپ) سەن ھېلىلا مەن سەن بىلەن توي قىلىدىغانلا بولسام، باشقا سەۋەبلەر بىلەن كارىڭ بولمايدىغانلىقىنى ئېيتتىڭغۇ. كېيىنكىدىن تېنىۋالمىساڭلا بولدى.

بېرگ: (ئەركەكلەرگە خاس جاسارەت بىلەن) كېيىن ـ گەپ. ھەرگىز تانمايمەن!

ئاننا: (قايغۇلۇق كۈلىدۇ) نېمە دېگەن ياخشى پۇرسەت بۇ! سەن تولىمۇ كۈلكىلىك ئادەم ئىكەنسەن. كۆرسەمسىزغۇ. تېخى (ئۇستىلىنىڭ ئارقىسىغا ئۆتۈپ مەسخىرىلىك كۈلكىسى بىلەن بىردەم ئۇنىڭغا، بىردەم بۇنىڭغا قارايدۇ. ئاندىن ئۆزىنى زورىغا بېسىۋېلىپ، خاتىرجەملىك بىلەن سۆزلەيدۇ.) ھەر ئىككىڭلارغا ئېيتىپ قوياي، يېقىن ئەلپازىڭلارغا قارىغاندا، ھەر ئىككىڭلار ماڭا ئىگىدارچىلىق قىلماقچى بولۇشۇۋاتىسىلەر، لېكىن بىلىپ قويۇڭلاركى، ئازەلدىن باشقا ھېچكىممۇ ماڭا ئىگىدارچىلىق قىلالمايدۇ. ئۇقتۇڭلارمۇ؟ مەن نېمىنى خالىسام شۇنى قىلىمەن. ھەر قانداق ئەركىشى مەيلى ئۇنىڭ كىم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ماڭا يا ئۇنداق، يا بۇنداق يول كۆرسىتىمەن، دەپ خام ـ خىيال ئەيلىمىسۇن، مەن ھېچكىمگە تايانماستىن ياشاۋېرىمەن، مەن ھەر قاچان نان تېپىپ يېيەلەيمەن. مەن ئۆزەمگە ـ ئۆزۈم خوجا. ئوبدانىراق ئويلىشىپ ھېلىقى بۇيرۇقلارنى يىغىشتۇرۇۋېلىڭلار!

بېرگ: (مۇدازىرلىنىپ) مېنىڭدە زادى ئۇنداق نىيەت يوقلىقىنى ئوبدان چۈشىنىمەنغۇ. ماڭا ئاچچىقلىنىشىڭنىڭ ھېچبىر ھاجىتى يوق. (كېرپىچىنى كۆرسىتىپ) ئەنە ئاۋۇ سېنىڭدە ھەققىمىڭ بارلىقىنى...

ئاننا: ئۆۋىتى كەلگەندە، ئۇنىڭغىمۇ گەپ قىلىمەن. بىراق سېنىڭ باياتىن قىلغان گېپىڭدەمۇ شۇنداق مەنا بار. سېنىڭ مۇقامىڭمۇ باشقا ئەرلەرنىڭكىگە پۈتۈنلەي ئوخشاش. (شەمىلىلارچە) ئۆلگۈر، ئاغزىڭنى يۇم! كېيىمگە قۇلاق سال!

بېرگ: ساڭا ئوخشاش مەرتىۋىلىك قىزنىڭ ئاغزىدىن مۇشۇنداق قوپال گەپلەرنىڭ چىقىشى، ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدۇ!

ئاننا: (سوغ كۈلۈپ) مەرتىۋىلىك؟ كىم ساڭا مېنى مەرتىۋىلىك دەيدۇ؟ (كېرىبىي ئورنىدىن كۆتۈرۈلۈپ، ئىككى قولى بىلەن بېشىنى تىرەپ ئولتۇرىدۇ. ئاننا غەزەپ بىلەن كېلىپ، ئۇنىڭ ئورنىدىن تۇتۇپ، كۆچەپ سىلكىيدۇ) ئويغانسا بوۋاي! قولاق سال! مەن ساڭا گەپ قىلىۋاتىمەن!

كېرىبىي: (گەۋدىسىنى تۈزەپ، تۆت تەرىپىگە قاراپ، قاچىدىغان يەر تاپالمايۋاتقاندەك بىر خىل ئوڭايسىز ئەھۋالدا قالىدۇ) ئاڭلىغىم يوق، ئاننا سەن خۇدۇڭنى يوقاتقاندەك قىلىسەن.

ئاننا: (پارتىلاپ) راس دەيسەن، سېنىڭ بىلەن تۇرمۇش قۇرغىنىمدا ساراڭ بولماي قالمايمەن! سەپسەتىلىك سەھىرا ئۇنداق ياخشى، مۇنداق ياخشى دېگەنلىرىڭنىڭ ھەممىسى قۇرۇق گەپ. ھېلىقى چاغلاردا مەن ساڭا ئارقا - ئارقىدىن خەت يېزىپ، سەھرادىكى ھاياتنىڭ قانچىلىك بىزار ئىكەنلىكىنى، ھېلىقى نەۋرە ئاكىلىرىمنىڭ مېنى ئىت - مۈشۈك ئورنىدا ئىشلىتىدىغانلىقىنى ئېيتقان ئىدىمغۇ لېكىن بۇنىڭغا قىلچە ئېتىبار قىلمىدىڭ. مېنى يوقلاپ بېرىشنى ئويلاپمۇ قويمىدىڭغۇ. مېنىڭ دېگىنىمدىن ۋازكەچ دېگەن گەپلىرىڭنىڭ ھەممىسى يالغان. مەن ھېچ قاچان ساڭا كۆيۈنمەيمەن. سەنمۇ ھېلىقىلار بىلەن ئوخشاشلا ئادەم!

كېرىبىي: (دەرمانسىزلىنىپ) ئاننا، ئۇنچىۋالا ...

ئاننا: (ئۇنىڭ چۈشەندۈرۈشىگە پەرۋا قىلماي، نەپرەت بىلەن) مۇنداق بىر ئىشنى مەن ساڭا خەتلىرىمدە بايان قىلغان ئەمەس، مەن ناھايىتى چوڭ كۆرىدىغان ھېلىقى نەۋرە ئاكىلىرىمنىڭ كىچىك بالىسى — پاۋېل مېنى دەپسەندە قىلدى. (ۋاقىراپ) بىراق بۇ مېنىڭ خاتالىقىم ئەمەس، مەن ئۇنىڭدىن ئۆلگىدەك نەپرەتلىنىمەن، ھەممە ئىش ئۇنىڭغا ئايان. ئۇ شۇنداق بەستلىك (بېرگنى كۆرسىتىپ) خۇددى ساڭا ئوخشايدۇ.

بېرگ: (سەل تونۇتاپ مۇشتۇمىنى چىڭ تۈگۈپ) ھەي ئۆلگۈر! (قايتىدىن ئورۇندۇققا ئولتۇرۇپ قالىدۇ ۋە چىشلىرىنى غۇچۇرلاتقىنىچە غەزىپىنى زورلاپ باسىدۇ.)

كېرىبىي: (ۋەھىمىلىنىپ قاتتىق ھەسرەتلەنگەن ھالدا) ئاننا!

ئاننا: (داۋامىدا قاراپ ئۇلارنىڭ چۈشەندۈرۈشلىرى قۇلىقىغا كىرمەي) مېنىڭ سەھرادىن قېچىپ كېتىشىمنىڭ سەۋەبى ئەنە شۇ. شۇڭلاشقا مەن سانتىپولدا ئۆي خىزمەتچىسى بولدۇم. (كىنايىلىك كۈلۈپ) سەن بىر قىزبالىغا نىسبەتەن بۇ بىر ئوبدان خىزمەت دەپ ئويلايدىغانسەن. شۇنداقمۇ؟ (زىتىغا تېگىپ) قورۇقلۇقتا تۇرغۇن يىگىتلەر مەن بىلەن توي قىلىشنى خالايدىغانلىقىنى بىلدۈرۈپ ئەتراپىمدا پەرۋانە بولۇشتى. توي قىلىش نىمە دېگەن ئامەت ئىش — ھە! لېكىن ئۇلارنىڭ مەقسىتى ھېچقاچان توي قىلىش ئەمەس ئىدى. (بۇ ۋاقىتتا بېرگ ئۆزىنى باسالماي، ھەسرەتلىك ئۇھ تارتىدۇ، ئاننىغا سۆزىنى داۋاملاشتۇرۇش ئېغىر كېلىدۇ) مەن سىلەرگە ھەممىنى دەپ بېرەي، مەن

خۇددى تۈرمىگە قامالغاندەك تۆت تامنىڭ ئىچىگە قامالدىم. كېچە - كۈندۈز دېمەي خەقنىڭ يالىڭىنى ياقتىم. خەقلەرنىڭ ۋاقىراپ بۇيرۇق قىلىشلىرىنى، تىل ھاقارەتنى ئاڭلاۋېرىپ يۈرىكىم سىقىلىپ ئۆلەي دېدىم. مېنىڭمۇ يورۇقلۇققا چىققىم كەلدى! (تۇساتتىن كېيىنكى ۋەزنىنى ئۆزگەرتىپ) ئاخىرى ھېچنىمىگە پەرۋا قىلمىدىم. نىمە ئامال. (بوغتاپ ئۇلارغا بۇرۇلۇپ قارايدۇ. ئىككىلىسى سۈكۈتتە ئولتۇرىدۇ. كېرپىچى خام خىياللىرىنىڭ پۈتۈنلەي بەربات بولغانلىقىنى ئويلاپ روھى چۈشكەن ھالدا ياغاچتەك قېتىپ قالىدۇ. بېرگ غەزەپتىن بوغۇلۇپ ئاچچىقىنى چىقىرىدىغان يانا تاپالماي ئولتۇرىدۇ. ئۇلارنىڭ بۇ ھالىتى ئاننىغا نىسبەتەن بىر خىل ئەيىپلەشتەك تۇيۇلىدۇ - دە. قوپال ۋە ييغىسىز ئاۋازدا ۋاقىرايدۇ) بۇ ئىككىڭلار گاچا بولۇپ قېلىشتىڭمۇ؟ سەنلەرنىڭ نىمىلەرنى ئويلىشىۋاتقانلىقىڭلار ماڭا ئايان! سىلەرمۇ بەرىبىر ھىلىقىلارغا ئوخشاشلا ئەرلەر ئەمەسمۇ! (كېرپىچىغا قاراپ غەزەپ بىلەن) ئىككىمىزنىڭ ئىچىدە كىم ئەيىپلىك ئىكەن؟ مەنمۇ ياكى سەنمۇ؟ ئەگەر سەن ئەشۇ چاغلاردا ئازراق بولسىمۇ دادىلىق بۈرچۈڭنى ئادا قىلىپ مېنى قايتۇرۇپ ئەكىلىۋالغان بولساڭ مەن مۇشۇ ھالغا چۈشۈپ قالاتتىممۇ؟

كېرپىچى: (قايغۇغا چۆمۈپ) ئۇنداق دېمىگىن ئاننا! چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى. ئەمدى ئاڭلىمايمەن! (قولى بىلەن قۇلاقلىرىنى ئېتىۋالىدۇ.)

ئاننا: (ئۇنىڭ بۇ قىلىقىنى كۆرۈپ تېخىمۇ ئەسەبىيلىشىپ ۋاقىرايدۇ) ئاڭلايسەن! (ئالدىغا بېرىپ قوللىرىنى تارتقۇچلاپ تارتىپ غەزەپ بىلەن) سېنىڭچە مەن قۇرۇقلۇققا تۇرسام تۇرمۇشۇم بىخەتەر بولارمىش. لېكىن ئىككى يىلدىن بېرى مەن ئۆيدە خىزمەتچى قىلغىنىم يوق ... يازغانلىرىمنىڭ ھەممىسى يالغان! ئىككى يىلدىن بېرى مەن باشقىچە بىر غەيرى دۇنيادا ياشىدىم. ئۇ بولسىمۇ سەن ۋە ماڭا ئوخشاش ماتروسلار بىلەن پورتتا چىققاندىن كېيىن داۋاملىق بارىدىغان ھىلىقىدەك جاي، يەنى سەن ئېيتقان قۇرۇقلۇقتىكى ئىسىلزادىلار بارىدىغان ھىلىقىدەك جاي! دۇنيادىكى ئەركەكلەرنىڭ ھەممىسىنى خۇدا ئۇرسۇن! مەن ئۇلاردىن سەسكىنىمەن! نەپرەتلىنىمەن! (تامامەن خودىنى يوقاتقان ھالدا ئۆكسۈپ يىغلايدۇ ۋە پۇت - قوللىرى بوشىشىپ ئورۇندۇققا ئۆزىنى تاشلايدۇ. ئارقىدىنلا ئالدىدىكى ئۈستەلگە دۈم يېتىپ يىغلايدۇ. ئىككىسى سەكرەپ تۇرۇپ كېتىدۇ.)

كېرپىچى: (پالاقلاپ ۋارقىرايدۇ) ئاننا! ئاننا! بۇنىڭ ھەممىسى يالغان گەپ! ھەممىسى بىكار گەپ! (ئۆرە تۇرغىنىچە ئىككى قولىنى يۇلاڭلىتىپ ئېچىنىشلىق يىغلايدۇ.)

بېرگ: (چىدىيالماستىن نىمە قىلارىنى بىلەلمەي قالىدۇ.) ئەسلى مۇنداق گەپكەن - دە!

ئاننا: (ئۇنىڭ سۆزىنى ئاڭلاپ بېشىنى كۆتىرىدۇ ۋە زەردە قىلىپ) قىلغان ۋەدەڭ ئېسىڭدىمۇ دەيمەن مايتىر؟ توي قىلمىغانلا بولسام، باشقا ھەر قانداق سەۋەپ بىلەن كارىڭ يوق ئەمەسمىدى. كېيىنمۇ يۆتكەپ سەن بىلەن بازارغا كىرىمەنمۇ قانداق؟ (كۈلىدۇ) قېنى شۇنداق قىلامدۇق.

AltunOq

بېرگ: (ئەنسىرىمەسلىكتىن كېكەچلەپ) ئاھ، ۋاي ئاللا! ۋاي تـوۋا... (ئاننا ئۆزىنى خاتىرجەم كۆرسىتىشكە تىرىشىدۇ. بېرگنىڭ زېھنىغا تەگمەكچى بولىدۇ ــ بۇ، بەنە ئىختىيارسىزلا يېقىنىپ سۆزلەيدۇ.) ئەگەر مەن بولارنىڭ ھەممىسىنى يالغان دېسەم سەن ئىشەنمەيسەن، دېمەك. ئىشىنەمسەن؟ ئىشەنمەيسەن. چوقۇم ئىشىنەيسەن! ئەگەر مەن مۇشۇ دېگىنىم بويىچە ئەگەشمەي كېيىن ئۆزگەرسەم، ھەممە نەرسە ئۆزگەرسە دى، ئۆزگەرتىشنىڭ سەركۈزەشتىلەر ماڭا مەنسۇپ ئەمەس. ئۇلارنىڭ ھەممىسى نەرسە مەس ئىشلار دېسەم، سەن قاقاقلاپ كۈلمەرسەن. شۇنداق ئەمەسمۇ؟ ھالبۇكى تـوۋاتلىق كېچىدىكى ئاجايىپ ئۇچرىشىشتىن كېيىن سېنىڭ ماڭا بولغان سەمىمىيـ ىتىڭ، ئاي كۆڭۈللىكىمنى بىر چوڭقۇر ئورىغا سالدى. شۇندىن كېيىن مەن سېنى ھېلى قىلارغا، نۇرغۇنلىغان قۇرۇقلۇقتىكى مۇنازىرىگە ئۇخشمايدىغان ئادەم ئىكەن دېگەن ئويغا كېلىپ، چىن كۆڭلۈمدىن باخشى كۆرۈپ قالدىم، دەپ ئېيتسام كۈلۈپ تېلىپ قالارسەن. مەن سېنى ئالداپ ــ سالداپ تېگىشىشنىمۇ ئويلاپ باققان. لېكىن بۇنى قىلالىدىم. مەن ھەقىقەتەن ئۆزگىرىپتىمەن. مەن سېنى ئالداپ توي قىلالمايمەن. ساڭا ھەقىقى ئەھۋالنى ئېيتمىغا جۈرئەت قىلالمىغان ئىدىم. لېكىن سىلەر ئىككىڭلار ئاخىرى مېنى ئېيتىشقا مەجبۇر قىلدىڭلار. مەنمۇ سىلەرنىڭ باشقىلار بىلەن ھېچ قانداق پەرقلەنمەيدىغانلىقىڭلارنى چۈشەنمىگەندىم. ئەمدى سىلەر مېنى تىللاپ يۈزىمگە دېسەڭلار! سىلەرنىڭ شۇنداق قىلىدىغانلىقىڭلارنىمۇ بىلىمەن. (توختاپ بېرگكە قارايدۇ. بېرگ سوكۇتتە چەتكە قارىۋالىدۇ ۋە ئۇنىڭغا نەپرەتلىنىدۇ. ئاننا ھاياجانغا چۈمگەن ھالدا ئۇنىڭغا يېقىنىدۇ.) سېنىڭ مۇھەببىتىڭ مېنى پاكلاشتۇردى دېسەم ئىشىنەمسەن؟ ئەزىمرانى خۇدا، بۇ مېنىڭ يۈرەك سۆزۈم! (ئۇنىڭ ئاۋازى مۇڭىمىشنىڭ قاراپ قايغۇرىدۇ) مۇ ئاناڭنى! سەن ئىشىنەمسەن تېخى. سەنمۇ باشقىلارغا ئوپ ــ ئوخشاش!

بېرگ: (تىترىگەن ئاۋاز بىلەن، ئانناغا غەزەپ بىلەن ۋاقىرايدۇ) مەن باشقىلار بىلەن ئوخشاش، شۇنداقمۇ؟ مېنى خۇدا ئۇرسۇن! سەن پاكمۇ تېخى؟ ھـۇي بۇزۇق! سېنى بوغـۇزلاپ تاشلىمايدىغان بولسام! (ئورۇندۇقنى ئېلىپ ئېگىز كۆتىرىپ ئانناغا ئېتىلىدۇ. كىرىستى چۆچۈپ ۋاقىرايدۇ ۋە يۈگرەپ كېلىپ قىزىنى قوغدىماقچى بولىدۇ. ئاننا ئۈمىتسىزلىك بىلەن بېرگكە تىكىلىپ تۇرىدۇ. بېرگ ئۆزىنى بېسىۋالىدۇ، ئورۇندۇقنى كۆتەرگىنىچە تۇرۇپ قالىدۇ.)

كىرىستى: (ئەھرى ــ غەزەپ بىلەن) قولۇڭنى تارت، تەلۋە ساراڭ! ئۇنى ئۆلتۈرمەكچىمۇ سەن!

ئاننا: (دادىسىنى ئىتتىرىۋېتىدۇ) سېنىڭ كارىڭ بولمىسۇن! (بېرگكە تىكىلىپ جان ــ جەھلى بىلەن) قېنى ئۇر، جۈرئەت قىلالمايۋاتامسەن؟ ئۇرمامسەن. ئۇرساڭ مەن سەندىن مىننەتدار بولاتتىم. راست مەن مۇشۇ تاپتا ھەممىدىن بىزار بولدۇم.

بېرگ: (ئورۇندۇقنى بىر بۇلۇڭغا تاشلايدۇ ۋە ئىلاجسىز ھالدا) كۆزلىرىنى مۆلدۈرلەپ تۇرۇپ سېنى ئۇرۇشقا قانداق قولۇم بارىدۇ؟ (ئەسەبىيلىشىپ) مەن سېنىڭ كاللاڭنى سېپ

ئوخشىنى ئەرگەندەك ئېرىشىشكە ھەقلىق ئىدىم. ئەمما ئۇنداق ئىلالمايمەن. دۇنيادا سەندەك رەسۋا ئايال، مەندەك ئەخمەق ئەر بولامدۇ؟ شۇنداق تۇرۇقلۇق يەنە ساڭا كۆڭلۈمنى بېرىپتىمەن. سېنىڭ بىلەن تېزىي قىلىپ قىسۇۋىناق ھايات كەچۈرۈشنى خىيال - خىيال قىلىپتىمەن! (ئاۋازى كۆتىرەڭگۈ لېكىن ھەسرەتلىك چىقىدۇ) ئاھ ئېگەم! بەندەڭگە رەھىم قىلساڭچۇ! مەن پۈتۈنلەي ئۆزگىرىپ كېتىپتىمەن. بۈرەك - باغرىم لەخ - لەخ بولدىغۇ! بالا چېغىمدىن تارتىپ سەرسان بولۇپ يۈرۈپتىمەن ئىلاھىم، سەن ماڭا ئاقىۋەت مۇشۇ كۈنلەرنى نېسىپ قىلدىڭمۇ؟ مەن پۈتۈن مۇھەببىتىمنى مۇشۇ ئايالغا بېغىشلىغان تۇرسام، ئۇمۇ مۇشۇ پورتىنىكى سەتەڭلەر بىلەن ئوخشاشلا بىر نېمىكەن ئەمەسمۇ. ئۇلار ئىككى - ئۈچ تەڭگىنى دەپ، ئۆزىنى پەدەزلەپ ھەر قانداق ئەر كىشى بىلەن يېتىپ - قوپۇۋېرىدىكەن ئەمەسمۇ!

ئاننا: (چىقىراپ) بولدى قىل مايتىر! خۇدايا توۋا! (غەزىپى چېكىگە يېتىپ ئۆستەلنى زەردە بىلەن مۇشتلايدۇ) ھاڭ يوقال كۆزۈمدىن!

بېرگ: (ھەرۋى يەنە تۆۋلەپ) شۇنداق مەن كېتىمەن. بىرىپ ۋىسكىنى بولۇشىغا ئىچىپ ئاغ زىمدىكى مەينەت لەۋلىرىڭنىڭ ئىزىنى يۇيۇپ - تازىلاپ، سەندەك خوتۇننى ئېسىمدىن چىقىرىپ تاشلايمەن. مەن پاراخوت كۆرۈنمەيدىغان جەھەننەمگە كېتىمەن. (ئىشىك تەرەپكە ماڭىدۇ)

كىرېسبى: (مەڭدەپ تۇرۇپ قالىدۇ - يۇ، تۇساتتىن بېرگنىڭ بىلىكىگە ئېسىلىپ) ياق سەن كەتمىگىن، ئەك ياخشىسى، ئاننا سەن بىلەن توي قىلسۇن!

بېرگ: (ئۇنى سىلكىۋېتىپ قەھرى - غەزەپ بىلەن) قويىۋەت قېرى خومېر! ئەشۇنىڭ بىلەن توي قىلامدىمەن؟ ئەمدى مەن ئۇنىڭ دوزاق ئوتىدا كۆيۈۋاتقىنىنى مايدا ئۆرتىلىۋاتقىنىنى كۆرگىنىم تۇرۇپتۇ. ئەمدى مەن پاراخوتقا چۈشۈپ يىراق جايغا كېتىمەن. ئۇقتۇڭمۇ؟ (ھاياجان بىلەن ئانناغا قاراپ) مېنىڭ قاغىشىم، ھەممىگە قادىر ئاللانىڭ قاغىشلىرى تۇتقاي! سەن مېنى خاراپ قىلغانلىقىڭ ئۈچۈن، كەچتە ياتقان يېرىڭدە مايتىر بېرگقا قىلغان ئەسكىلىكلىرىڭنى ئويلاپ، ئۇخلىيالماي يۆتىلىپ ئۆكسىرەپ ئۆلەمسەن!

ئاننا: (قاتتىق قايغۇرۇپ) مايتىر! (بېرگ قايرىلمايمۇ قويماي گۈس - گۈس دەسسەپ چىقىپ كېتىدۇ. ئاننا ھېچنىمىنى ئاڭقىرالماي قاراپ قالىدۇ. بىر نەچچە قەدەم قوغلاپ بېقىپ، ئاخىرى بىلەكلىرىنى سوزغىنىچە بېشىنى چاڭگاللاپ ئۆكسۈپ يىغلايدۇ. كىرېسبى داڭ قېتىپ، بەرگە قاراپ تۇرۇپ قالىدۇ.)

ئاننا: (ئەسەبىلەشكەن ھالدا بېشىنى كۆتىرىدۇ) چاقىرما، مەيلى كېتىۋەرسۇن. ئەگەر ئۇنىڭغا يېلىنىدىغان بولسام ...

كىرېسبى: (مەيۈسلىنىپ) چىقىپ ئازراق ھاراق ئىچەي.

ئاننا: (بوغۇلۇپ كۈلۈپ) سېنىڭ ھاراق ئىچىشكە مەجبۇر قىلىمەن - دە! ھە! سەنمۇ مېنى بوزەك قىلىپ، مېنى كۆڭلۈمدىن چىقىرىۋېتەمەكچى بولىۋاتامسەن نېمە، شۇنداقمۇ؟

كېرىستى: (غەزنۋى ئۆرلەپ) توغرا، مەنمۇ شۇنداق قىلماقچى! سېنىڭ بۇ گەپلىرىڭ ماڭا خوش ياقماۋاتىدۇ دەپ ئويلامسەن؟ (ئۆزىنى باسالماي يىغلىۋېتىدۇ) مەن سېنى ئۇنداق ئايال دەپ ئويلىمايتتىكەنمەن، ئاننا.

ئاننا: (مەسخىرە قىلىپ) سەنمۇ مېنى ھەيدىۋەتمەكچى بولىۋاتسەنغۇ دەيمەن، شۇنداقمۇ؟ بۇ پەردە تۇرىۋەرسەم، ئەلۋەتتە ئابرويۇڭنى چۈشۈرۈۋېتىشىم مۇمكىن. شۇنداق ئەمەسمۇ ـ يە؟

كېرىستى: ياق، سەن مۇشۇ پەردە تۇرىۋەرگىن. (بېرىپ ئاننانىڭ مۈرىسىنى تۇتىدۇ، ئىككى تامچە يانى مەڭزىنى بويلاپ ئېقىپ چۈشىدۇ) بۇ ماڭا چۈشىنىشلىك ئاننا، بۇ سېنىڭ خاتالىقىڭ ئەمەس! (ئاننا بېشىنى كۆتۈرۈپ قارايدۇ، ئاتىسىدىن تەسىرلىنىدۇ. كېرىستىنىڭ غەزنۋى يەنە ئۆرلەيدۇ) بۇنىڭ ھەممىسى دېڭىز ئالۋاستىسىنىڭ ھىيلە ـ نەيرىڭى! (ئىشىكنى مۇشتلايدۇ) ھەممىسى شۇنىڭ كاساپىتى! ئىككىمىز چاتما كېمىدە بىر ئوبدان ئۆتىۋاتقان چېغىمىزدا ھېلىقى ئېرلاندىيىلىكنى بىزگە يولۇقتۇرۇپ، ساڭا ئۇنى ياخشى كۆرسىتىپ، ماڭا قارشىلاشتۇرغانمۇ مانا مۇشۇ ئالۋاستى! ئەگەر ئۇ، ئېرلاندىيىلىك ماترۇس بۇ يەرگە كەلمىگەن بولسا سەنمۇ ھېلىقى ئىشلار توغرۇلۇق ئېغىز ئاچمىغان بولاتتىڭ. مەنمۇ ئۇ ئىشلاردىن خەۋەرسىز ئۆتىۋېرەتتىم. دېمەك ھەممە ئىش ئۆز يولىدا كېتىۋەرگەن بولاتتى. (يەنە ئىشىكنى مۇشتلايدۇ) ئاھ، ۋەھشى ئالۋاستى!

ئاننا: (ھالسىراپ) ئۇھ، ئەمدى بۇ گەپلەرنىڭ نېمە ھاجىتى؟ ماڭ يۈگۈر، بازارغا بېرىپ ھارىقىڭنى ئىچىپ كەلگىن.

كېرىستى: (سول تەرەپتىكى ئۆيگە كىرىپ شەپكىسىنى كىيىپ چىقىدۇ ۋە ئىشىك تۈۋىگە بېرىپ، كەينىگە بۇرۇلىدۇ) سەن مۇشۇ پەردە كۈتۈپ تۇرغىن ھە، ئاننا.

ئاننا: (مۇشۇنداق ھالدا) يە شۇنداق قىلارمەن، يە ئۇنداق قىلماسمەن، ياكى مەنمۇ بېرىپ ھاراق ـ شاراپ ئىچىپ مەس بولۇپ كېلەرمەن. بەلكى مەنمۇ ... بىراق سەن مېنىڭ قانداق بولۇپ كېتىۋاتقانلىقىمنى بىلسەڭمۇ ھېچنېمە قىلالمايسەنغۇ، ماڭ يۈگۈر بېرىۋەر. (كېرىستى دەلدەڭشىپ مېڭىپ چىقىپ كېتىدۇ. ئاننا ئۆزىنى ئورۇندۇققا تاشلاپ، داڭ قېتىپ ئولتۇرۇپ قالىدۇ.)

— (پەردە چۈشىدۇ.)

تۆتىنچى پەردە

[سەھنە تۈزۈلۈشى: ئۈچىنچى پەردىگە ئوخشاش. ئالدىنقى پەردىدىن ئىككى كۈن كېيىن، ئەتىياز قويۇق تۇمان قاپلىغان، كەچ سائەت توققۇز مەزگىلى. پورتتىكى پاراخوتلارنىڭ گۈدۈك ئاۋازى ئاڭلىنىپ تۇرىدۇ. كابىنكىتتىكى ئۈستەل ئۈستىدە كىچىككىنە لامپا پىلىلداپ يېنىپ تۇرىدۇ. يولدا بىر دانە چامادان قويۇقلىق تۇرىدۇ. ئاننا بېشىغا شىلەپە كىيىپ خۇلى جايىدا ياسانغان بولۇپ، ئەقلى ـ تۇرقى ئۈستى ـ

بېشى بىرىنچى پەردىدىكىگە ئوخشايدۇ. ئۇنىڭ چىرايى تاتىراڭغۇ بولۇپ، ئادەتتىن تاشقىرى چارچىغانلىقى ۋەمۇشۇ بىر نەچچە كۈندىن بېرى قاتتىق قايغۇ - ئەلەملەرنى تارتقانلىقى بىلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇ قوللىرىنى تىزىغا قويۇپ ئەس - ھۇشىنى يوقاتقان ھالدا كىرسلوغا چۆكۈپ مەڭدەپ ئولتۇرىدۇ. بىرسىنىڭ تاشقارقى ئىشىكنى ئېيمىنىۋېرەك چېكىۋاتقانلىقى ئاڭلىنىدۇ. ئاننا چۆچۈپ تۇرۇپ كېتىدۇ. ھەم ئۈمىتۋارلىق ھەم قورقۇنچلۇق تۇيغۇسى بىلەن ئىشىككە قارايدۇ.]

ئاننا: (بوش ئاۋازدا) كىرىڭ! (بىردىنلا غەيرەتلىنىپ ئوچۇقراق ئاۋاز بىلەن) كىرىڭ!
[ئىشىك ئېچىلىپ كىربىسىي سۆرەلمىلىك بىلەن كىرىپ كېلىدۇ. ئۇ خېلى ئېغىر كەيپ بولغان ۋە يەنە بىر بوتۇلكا كۆتىرىۋالغان، ئۇ ئاننادىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ، مۇلاھىزىدەك قانداقتۇر بىرنېمىلەرنى دەپ غۇدۇرايدۇ.]

كىربىسىي: بۇ نېمە دېگەن قويۇق تۇمان!...

ئاننا: (مەڭسىمىگەن ھالدا) ئاخىرى قايتىپ كەپسەن - دە، ياھ، تىلەتلىك نېمە دېگەن چىرايلىق! (مازاق قىلىپ) مەن ئېغى سېنى، سېنىڭ قىلغان بەدايا ئىشلىرىڭنى ئاڭلاپ بىزار بولۇپ ئىككىنچى بۇ يەرگە ئاياق دەسسىمەسمىكىن، دەپ ئويلاپتىمەن!

كىربىسىي: (قورۇنۇپ، دەرمانسىز ھالدا) مۇشۇنداق گەپنى ئەمدى قىلمىساڭ ئاننا! (ئۈستەلنىڭ يېنىدىكى ئورۇندۇقتا ئولتۇرۇپ، بوتۇلكىنى قويۇپ بېشىنى تۇتىدۇ.)

ئاننا: (ئىچ ئاغرىتىپ) نېمە بولدۇڭ؟ مىجەزىڭ يوقمۇ؟

كىربىسىي: (گۇمۇش ھالدا) بېشىم ئاغرىپ بولماي كېتىۋاتىدۇ.

ئاننا: ئىككى كۈندىن بېرى توختىماي ئىچىۋەرسەڭ شۇنداق بولامتى. (زەردە بىلەن) مېنى كېچىدە يالغۇز تاشلاپ قويۇپ، ئىككى كۈن يوقاپ كەتكەندىكىن ئوبدان بوپتۇ!

كىربىسىي: (خۇرسىنىپ) كەچۈرگىن، ئاننا!

ئاننا: (مەسخىرىلىك كۈلۈپ) كەچۈرگىن؟!

كىربىسىي: سەن دېگەندەك بېشىمنىڭ ئاغرىشى ھاراقتىنلا ئەمەس، بەلكى كۆپ خىيال قىلىشتىن. مەن ئۇرغۇن ئويلاندىم. سەن ۋە ئۆزەم توغرىلىق كۆپ ئويلاندىم.

ئاننا: مەن توغرىلىق قانداق ئويلاندىڭ؟ سەن مېنى ھېچقانداق ئويلانمايدۇ، دەمسەن؟

كىربىسىي: كەچۈرگىن ئاننا! (چامادانغا كۆزى چۈشۈپ چۆچۈپ) نەرسىلىرىڭنى يىغىشتۇرۇپ نەگە... ئاننا...

ئاننا: (كۆچىنىپ) شۇنداق، سەن مېنى قەيەرگە بېرىشقا تېگىشلىك دەپ ئويلىغان بولساڭ، مەن دەل شۇ يەرگە كەتمەكچىمەن.

كىربىسىي: ئاننا!

ئاننا: بۈگۈن مەن بازارغا كىرىپ نيۇ - يوركنىڭ پويىز بېلىتىنى ئېلىپ بولۇپ، ئۇ يەردە ئۇزۇن ۋاقىت كۈتۈپ تۇرۇپ زېرىكىپ كېتىپ، بولالماي ئاخىرى بۈگۈن ماڭماسلىق قارارىغا كەلدىم. بىراق ئەتە ئەتىگەندە جەزمەن ماڭىمەن. بۇ يەردىن بەربىر كېتىمەن.

كېرىمبېي: (بېشىنى كۆتۈرۈپ يىغلىغىنىچە) ياق كەتمىگىن ئاننا!

ئاننا: (سۆزۈن كۈلۈپ) نىمىشقا كەتمەيمەن، ئېيتقىنا قېنى.

كېرىمبېي: ئۇنداق قىلسا، كەتمىگىن، مەن ھەممىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ قويدۇم.

ئاننا: (گۇمانسىراپ) نىمىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ قويدۇڭ؟

كېرىمبېي: (گويا ئۇنىڭ سوئالىغا دىققەت قىلمىغاندەك سەزگۈرلۈك ھالدا) باياتىن سەن كۈتۈ-
تۈم دېدىڭغۇ، سەن شۇ مېنى كۈتكەنسەن، جەزمەن شۇنداق.

ئاننا: (قوپاللىق بىلەن) قالتىس ئويلاپسەن...

كېرىمبېي: ئۇنداقتا سەن ھېلىقى ئېرلاندىيىلىك يىگىتنى كۈتكەنمىدىڭ؟

ئاننا: (غەزەپ قىلىپ) ئەگەر بىلگىڭ كەلگەن بولسا، دەل شۇنداق! (شۇمتەكلىك بىلەن كۈلۈپ) ئەگەرچەندە، ئۇ قايتىپ كەلسىمۇ، جەزمەن مېنى ئوغرىلىپ ياكى ئۆلتۈرگىلى كېلىدۇ. شۇنداق بولسىمۇ مەن ئۇنىڭ قايتىپ كېلىشىنى ئۈمىد قىلىمەن، ھەر ھالدا كۆرۈنمەي كەتكەندىن كۆپ ياخشى. ئۇ مېنى نېمە قىلىۋەتسىمۇ ھەرگىز ئېغىر ئالمايمەن.

كېرىمبېي: سەن ئۇنى شۇنچە بەك ياخشى كۆرۈپ قالدىڭمۇ؟

ئاننا: سېنىڭچىچۇ!

كېرىمبېي: ئۇ كەلمىگەنلىكى ئۈچۈن ساڭا بەكمۇ ئىچىم ئاغرىۋاتىدۇ ئاننا!

ئاننا: (دىلى ئېرىپ) بۈگۈن سەن باشقىچىلا مۇلايىم بولۇپ قاپسەنغۇ؟

كېرىمبېي: ئويلاپ قارىسام، ھەممىگە سەۋەبچى بولغان ئادەم دەل ئۆزۈم ئىكەنمەن. مېنىڭ ئەسكىلىكىمدىن سەن شۇنچىۋالا كۆپ ئازاپ - ئوقۇبەتلەرنى تارتتىڭ. (يىغلىغىنىچە) مەندىن ھەرگىز رەنجىمە، كەچۈرگىن ئاننا. مەن ئۆزەممۇ بىر ھاماقەت چال!

ئاننا: كىم سەندىن رەنجىپتۇ؟

كېرىمبېي: مېنىڭ كاساپىتىمدىن شۇنچە كۆپ ئازاپ چەكتىڭ. مېنى ئەپۇ قىلغىن ئاننا، مەن سېنىڭ تۇرمۇشۇڭنى كۆڭۈلدىكىدەك ئورۇنلاشتۇرۇپ گۇناھىمنى يۇيىمەن. ئەگەر سەن ئاشۇ ئېرلاندىيىلىك ماتروس بىلەن توي قىلىپ بەختىڭ ئېچىلىدىغانلا بولسا، بۇنىڭغا مەنمۇ خۇرسەن بولىمەن.

ئاننا: (ئېھتىياتسىزلىق بىلەن) ھەي، سەن بىر ياخشى پۇرسەتنىمۇ قولدىن كەتكۈزۈۋەتتىڭ. ئەگەر ھازىر مېنىڭ مۇنداق ئۆزگەرگەن بولسا، ئۇ كىشىنى خېلى خوشال قىلىدۇ.

كېرىمبېي: (يىغلىغىنىچە) ئۇنداقتا بەلكىم كۈنلەرنىڭ بىرىدە مېنى ئەپۇ قىلىۋېتەرسەن!

ئاننا: (خوشياقمىغاندەك كۈلۈمسىرەپ) ھازىرلا ئەپۇ قىلدىم.

كېرىمبېي: (ئاننانىڭ قوللىرىنى تۇتۇپ سۆيۈپ كۆڭلى بۇزۇلغان ھالدا) ئاننا لىرا! ئاننا لىرا!

ئاننا: (تەسىرلىنىپ سۆيۈنگەن ھالدا) سىزەن سالىساڭچۇ، ئەپۇ قىلغىدەك ھېچقانداق ئىش يوقتۇ. سەنمۇ - مەنمۇ ئەيىبلىك ئەمەس، ھېلىقىنىڭدا! تېخىمۇ گۇناھ يوق، ھەممىمىز ئوخشاشلا بىچارىلەرمىز. دۇنيا دېگەندە نى - نى ئىشلار بولۇپ تۇرىدۇ، بىز ئۆزىمىز دومىچىلىقتا قالغانلا گەپ - خالاس.

AltunOq

كېرىمبېي: (قىزىقسىنىپ) توغرا ئېيتىسەن ئاننا، راس! بىز ھېچقايسىمىز ئەيىبلىك ئەمەس. (مۇشتىلىرىنى پۇلاڭلىتىپ) بۇنىڭ ھەممىسى دېڭىزدىن ئىبارەت ئەشۇ ۋەھشى بالىلاۋۇزنىڭ كاساپىتى!

ئاننا: (ئاچچىق كۈلۈپ) ۋاي - ۋۇي سەن يەنىلا شۇ گەپنى قىلامسەن؟ (كېرىمبېينىڭ كۆڭلى خەش بولۇپ كېتىدۇ، ئاننا قىزىقسىنىپ سورايدۇ) سەن باياتىن، مېنىڭ ئىشلىرىمنى ئورۇنلاشتۇرۇپ قويدۇم دەۋاتاتتىڭ. مېنى قانداق ئورۇنلاشتۇرماقچىدىڭ؟

كېرىمبېي: (ئىككىلىنىپ) مەن يىراق دېڭىز سەپىرىگە چىقماقچىمەن، ئاننا.

ئاننا: (چۆچۈپ) سەن... يەنە نېمە ئىش بولدى؟

كېرىمبېي: مەن بىر پاراخوت بىلەن توختام تۈزۈپ قويدۇم. ئەتىلىككە ماڭىمەن. مەن يەنە يۈرۈنقىدەك يوتىسمانلىق كەسپىمنى قىلىۋېرىمەن. (ئۇ سۆزلەۋاتقاندا ئاننا ئۇنىڭغا تىكىلىپ قاراپ، ھەسرەتلىك كۈلۈمسىرەيدۇ.) مۇشۇنداق قىلسام، سەن ئۈچۈن ئەڭ مۇۋاپىق بولىدىغاندەك. مەن سېنىڭ تەقدىرىڭگە ئۆۋال قىلدىم. ئاناڭنىڭ تۇرمۇشتا ئازاپ چېكىشىڭنى سەۋەپچى بولدۇم. ئەسلىدە مەن سېنى جاپا تارتقۇزمايمەن، دەپ ئويلىغان بولسامۇ، بۇ خىيالىم پۈتۈنلەي بەربات بولۇپ كەتتى. مۇشۇ ئالۋاستى دېڭىز مېنى ھەممە جايدا ئادەم قىلىپدىن چىقىرىۋەتتى. ئۇنىڭ بىلەن ھەپىلىشكەننىڭ ھېچقانداق پايدىسى يوقلىقىنى ئەمدىلا چۈشەندىم. ھەي... قارىغاندا ھېچكىممۇ ئۇنىڭغا تەڭ كېلەلمىگىدەك.

ئاننا: (ئاچچىق كۈلۈپ) ئۇنداقتا سەن مېنى مۇشۇنداق ئورۇنلاشتۇرماقچىمىدىڭ؟

كېرىمبېي: شۇنداق، بۇ ئالۋاستى مېنى ئۆزىگە بەيئەت قىلدۇرالغاندىن كېيىن، ئەمدى ساڭا زىيان - زەخمەت يەتكۈزمەس دەپ ئويلايمەن.

ئاننا: (ھەسرەت بىلەن) ۋاي توۋا، سەن ئۆزەڭنىڭ يەنىلا بۇرۇنقى ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىدىغانلىقىڭنى تېخى چۈشەنمەيۋاتامسەن؟ ئەجەبا سەن... (ئاتىسىنىڭ چىرايىدىكى تەرسالىقنى بايقاپ، ئۇنىڭغا نەسىھەت قىلىش نىيىتىدىن يانىدۇ) بولدى سۆزلىگەننىڭ پايدىسى يوق. سېنىڭ بۇ ئوي - پىكىرلىرىڭ بەربىر توغرا ئەمەس. ئەمدى ئەيىبلەۋېرىشىڭمۇ ھاجىتى قالمىدى. بىراق سەن قانداقسىگە مۇشۇنداق ئورۇنلاشتۇرۇشنى مەن ئۈچۈن مۇۋاپىق دەپ ئويلاپ قالدىڭ؟

كېرىمبېي: مەن تېخى سۆزلەپ بولمىدىمغۇ. مەن پاراخوت شىركىتىدىكىلەرگە، ھەر ئايلىق مۇئاشىمنىڭ ھەممىسىنى ساڭا بېرىشنى ئېيتىپ قويدۇم.

ئاننا: (ھەسرەتلىك كۈلۈپ) مېھرىبانلىقىڭغا رەھمەت. مەن تېخى سېنىڭ بىر تەڭگە تىيىن پۇلۇڭغا مۇھتاج بولىدىغان ھالغىمۇ چۈشۈپ قالغىنىم يوق.

كېرىمبېي: (ئازابلىنىپ يەرگە قاراپ) بىلىمەن، بۇ ئانچە كۆپ پۇل ئەمەس، لېكىن ھەر ھالدا تۇرمۇشۇڭغا ئازراق ياردەم بولار. ئۇنداق بولغاندىن كېيىن سېنىڭ قايتىپ كېتىپ بارغۇدەك...

ئاننا: (دەرھال ئۇنىڭ گېپىنى ئۈزۈۋېتىپ) بولدى، سۆزلىمەيلا قوي! بۇ گەپلەرنى قايتا ئاغزىڭغا ئالما، بولامدۇ؟

كېرپىچى: (سەل توختاپ خوشامەت قىلىپ) مەن بازارغا كىرىپ ھېلىقى ئېرلاندىيىلىك يىگىتنى ئىزلەپ باقاي، بولامدۇ ئاننا!

ئاننا: (تېرىكىپ) ھاجىتى يوق، سەن مېنى ئۇنى قايتۇرۇپ ئەكەلگۈسى بار ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاۋاتامسەن؟

كېرپىچى: (ئەپسۇزلەنگەن ھالدا تۇرۇپ كېتىپ) ئۇھ، بۇ ھاراق ئادەمنى بەكمۇ قىيىندىغۇ، ئىچىم سىقىلىپ ئۆلەي دېدىم، زادى بولالمايۋاتىمەن. (چاپىنىنى يېشىپ يولغا تاشلايدۇ-دە، تاراققىدە ئاۋاز چىقىپ كېتىدۇ).

ئاننا: (چۆچۈپ) يانچۇقىڭىزدىكى نېمە؟ ۋاي خۇدايىم قوغۇشۇن سېلىۋالغانمىدىڭىز - يە؟ (زوڭزىيىپ ئولتۇرۇپ چاپاننىڭ يانچۇقىنى ئاختۇرۇپ بىر دانە تاپانچىنى تېپىۋالىدۇ. ئەجەبلىنىپ بىردەم تاپانچىغا، بىردەم دادىسىغا قارايدۇ) تاپانچا!؟... بۇنى نېمە قىلىسەن؟

كېرپىچى: (ئۆۋۈلىنىپ) مەن بولسام گالۋاڭ چال، دەسلەپتە ھەممە بالانى تېرىغان ئادەم ئەنە شۇ ماتروس، دەپ ئويلاپ، شۇڭا بۇنى يانچۇقۇمغا سېلىۋالغان ئىدىم.

ئاننا: (خاۋاتىرلىنىپ تىترەپ كېتىدۇ) سىزنى بۇنچىلا گالۋاڭلىق قىلار دەپ خىيالىمغىمۇ كەلتۈرمەپتىكەنمەن.

كېرپىچى: (ئالدىراپ - تېنەپ گەپكە قوشۇق سالىدۇ) ئەمەلىيەتتە مەن ئۇنداق قىلغىنىم يوق، شۇنداقلا ئەقلىمنى تېپىپ بۇنىڭغا ئىشلىتىدىغان ئوقنىمۇ سېتىۋالمىدىم. ماڭا ئەمدى بۇ ئىشلارنى زادى ئۇنىڭدىن كۆرگىلى بولمايدىغانلىقىنى بىلىپ يەتتىم.

ئاننا: (يەنىلا گۇمانلىنىپ) ياخشىغۇ، ماقۇل ئەمىسە، ئوقى بولسۇن - بولمىسۇن بۇنى تەمتەس قويۇپ تۇراي. (تاپانچىنى تارتمىغا سېلىپ، ئېغىزىنى ئېتىپ قويىدۇ.)

كېرپىچى: (يارىشىش كويىدا بولۇپ) خالىساڭ ئۇنى دېڭىزغا تاشلىۋېتەمسەن، ياكى باشقا بىرنېمە قىلامسەن، ئۆز ئىختىيارىڭ. (سەل توختاپ) ئۇھ، زادى بولالماي كەتتىم. كىرىپ بىردەم يېتىۋالاي. (ئاننا ئۇستىلىدىن بىر دانە ژۇرنالنى ئالىدۇ. كېرپىچى ئىككىلىنىپ قاراپ تۇرىدۇ) مەن مېڭىشتىن بۇرۇن ئۇيدانىراق پاراڭلىشىۋالايلى بولامدۇ؟

ئاننا: (گۇمۇش ھالدا) ھېلىقى پاراخوت نەگە بارىدىكەن؟

كېرپىچى: كاپىرونغا، ئۇ يەر جەنۇبىي ئافرىقىدا، ئەنگلىيىنىڭ مۇلۇندون دېلى، ئاملىق پاراخودى ئىكەن. (يەنە دىلغول بولۇپ قېلىپ ئاقەتسىزلىك بىلەن) ئاننا، سەن مېنى راستىنلا ئەيۋ قىلدىڭمۇ؟

ئاننا: (خوشياقمىغان ھالدا) ھەئە. سەن ئەيىبلىك ئەمەس. ھەر ئىككىمىز ئوخشاشلا گۇناھسىز...

كېرپىچى: (يېلىنىپ) ئۇنداقتا مېنى بىر سۆيۈپ قويسام بولامدۇ؟

ئاننا: (يۈزىنى بۇراپ، تاتىرىپ كەتكەن چىرايىغا كۈلكە يۈگۈرتۈپ)بولىدۇ. كۆڭلۈڭنى بۇزما

كېرېبېي: (قىزىنى سۆيۈپ كۆڭلى بۇزۇلۇپ) ئاننا لېرا! مەن (مۇۋاپىق سۆز بىلەن كۆڭلىدىكىنى ئىپادىلىمەكچى بولۇپ زورۇقىدۇ. لېكىن نېمە دېيىشنى بىلەلمەيدۇ، ھەسرەت بىلەن كۆز يېشى قىلىدۇ) نېمە دېيىشىمنى بىلمەيۋاتىمەن، ياخشى چۈش كۆرگىن ئاننا! (ئىچكىرىسىگە كىرىپ كېتىدۇ)

ئاننا: خوپ، ياخشى چۈش كۆرگىن. (بۇۋە بوتۇلكىسىنى ئېلىپ ئاستا مېڭىپ سول تەرەپتىكى ھوجرىنىڭ ئالدىغا كېلىدۇ ۋە بېشىنى ساڭگىلاتقىنىچە روھسىز ھالدا تۆۋەنگە كىرىپ ئىشىكنى يېپىپ قويۇپ، ئورۇندۇققا كېلىپ ئولتۇرۇپ بايىقى زورنالنى ئۆرۈپ-چۆرۈيدۇ. ئۇ زورنالغا مېلىكە بولۇپ، كاللىسىدىكى ئوي-خىياللارنى باسماقچى بولىدۇ-يۇ، لېكىن ئۇنىڭلىق بىلەن ھېچقانداق ئارام تاپالمايدۇ. ئاخىرى ئۇ زورنالنى ئۈستەلگە چۆرۈپ تاشلايدۇ-دە، چاچراپ ئورنىدىن تۇرۇپ تۇرۇپ ئۇ ياندىن-بۇ يانغا مېڭىشقا باشلايدۇ. تىترەڭگۈ ئاۋازى بىلەن، زورۇقۇپ ۋاقىراپ ئۆز-ئۆزىگە سۆزلەيدۇ) ئاھ، خۇدا! چىدىغۇچىلىكىم قالمىدى، مەن بۇ يەردە يەنە نېمىنى كۈتىمەن... ئاخماق! (ئىختىيارسىزلا كۈلۈپ يەنە تۇيۇقسىز توختايدۇ. بۇ چاغدا! پالۋىدا بىراۋنىڭ ئېغىر قەدەملىرى بىلەن ماڭغانلىق شەپىسى ئاڭلىنىدۇ، ئۇ، بۇ تۇۋىشنى خۇددى ئۆزى كۈتۈۋاتقان ئادەمنىڭ ئاياق ئاۋۇشى ئىكەنلىكىنى سەزگەندەك قىلىپ ھاياجانلىنىپ كېتىدۇ. ئۇ سەل چۆچۈيدۇ-يۇ، لېكىن خۇشاللىقىدىن ئىختىيارسىزلا «مايتېر» دەپ شىۋىرلايدۇ. تۇرۇپلا يەنە بىر خىل ۋەھىمىگە چۈشىدۇ. ئاندىن ئۈستەلگە ئېتىلىپ بېرىپ تارتمىدىكى تاپانچىنى قولىغا ئېلىپ، سول تەرەپتىكى چوڭ ئىشكاپنىڭ بۇلۇڭىغا مۆكۈنۈۋالىدۇ. ئىشىك ئېچىلىپ مايتېر بېرگ كىرىپ كېلىدۇ. ئۇنىڭ تەققى-تۇرقى ئىنتايىن خاراپ بولۇپ، كىيىملىرى ھەم يىرتىق ھەم پاسكىنا، گويا قاۋاقخانىدا يىقىلىپ يېتىپ قالغاندەك ئۈستى-بېشىنىڭ ھەممىسى ياغاچ كېپىكى بىلەن بۇلغانغان. بىر كۆزىنىڭ ئۈستى كۆكىرىپ قالغان. چېكىسىدىمۇ يارىنىڭ ئىزى بولۇپ قولىنىڭ تېرىسى شىلىنىپ كەتكەن. ئۇنىڭ بۇ تۇرقىدىن مەسىلىكتە كىشىلەر بىلەن ئۇرۇشۇپ جېدەل چىقارغانلىقى ئېنىق بىلىنىپ تۇرىدۇ. ئىككى كۆزى قانغا تولغان، قاپاقلىرى ئىششىقتىن ساڭگىلىغان، ئۇ، گويا ماغدۇرىدىن كەتكەن زەئىپ مەخلۇقتەك ئىنتايىن روھسىز بولۇپ، ئۇنىڭ غەزىپىنى يۈرىكىدىكى ئېغىر دەرت-ئەلەمى بېسىپ تۇرغاندەك بىر خىل قىياپەتكە كىرىپ قالغان.)

بېرگ: (كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ ئەتراپقا سەپسالىدۇ. بوغۇق ئاۋازدا) بۇ يەردە قايسىلىق بولساڭمۇ مۆكۈپ ئاۋارە بولۇشما. ئۆزەڭگىمۇ ئايانكى، مەن سېنى ئۆلتۈرۈشكە ئامالىمەن ھەقلىقمەن. (توختاپ قۇلاق سالىدۇ. ھېچبىر سادا بولمىغاندىن كېيىن ئىشىكنى يېپىپ قويۇپ، ئۈستەل يېنىغا كېلىپ ئۆزىنى كىرسلوغا تاشلايدۇ ۋە ئۈمىدسىزلىك بىلەن) ھېچكىم يوقمۇ، بۇ يەرگە كېلىشىمنىڭ ئۆزىمۇ بىر ئاخماقلىق-دە!... (سۈكۈت ئىچىدە ئېغىر غەمگە چۆمىدۇ) مايتېر بېرگ، سەن ھەقىقەتەنمۇ بىر دۆت ئىشەك! كاللاڭ-

دا نىمىنى ئويلاۋاتىسەن؟ بىلىپ قوي، ئەمدى ئۇنى ھەرگىزمۇ كۆرەلمەيسەن، ئۇ ئاللىقاچان كېتىپ قالغان. (ئاننا ئورنىدىن تۇرىدۇ. خۇشاللىق ۋە قورقۇنچ ئىچىدە گاڭگىراپ قالىدۇ. بېرگ تۇيۇقسىزلا ئاننىنىڭ چاچلىرىنى كۆرۈپ قالىدۇ ــ دە، سەگەكلىك بىلەن كۆزىتىدۇ) بۇ شۇنىڭكى، كەتمەپتۇ ــ دە، ئۆزىچۇ؟ بازارغا كەتكەندىمۇ؟ (تەرى تۇرۇلۇپ) ئۇ بۇنداق كېچىدە بازارغا بېرىپ نىمە قىلماقچى؟ (بىردىنلا جۇدۇنى ئۆرلەپ، چىرايى تۇرۇلۇپ) ھە، يەنە ھىلىقى كەبىنى قىلغىلى كېتىپتۇ ــ دە!... ھۇ، خۇدا! ئۇرغىن! (غەزەپلىنىپ) سەن مەشەدە ساقلاپ تۇرۇپ سەن كەلگەندە بوغۇپ ئۆلتۈرمەيدىغان بولسام، قاراپ تۇر!

[ئاننا چۆچۈپ كېتىپ، چىرايى سۇرلۈك تۈس ئالىدۇ. قولىدا تاپانچىسىنى چىڭ تۇتقىنىچە بىر نەچچە قەدەم ئالدىغا ماڭىدۇ.]

ئاننا: (موپال ئاھاڭدا) بۇ يەرگە نىمە قىلغىلى كەلدىڭ؟

بېرگ: (تۇشتۇمتۇت بۇرۇلۇپ تەشۋىشلىنىدۇ ۋە ھاسىراپ تۇرۇپ) ئاھ خۇدا! (ئىككىسى بىر ــ بىرىگە قارىشىپ بىر دەم تۇرۇپ قالىدۇ.)

ئاننا: (سۈرلۈك ھالدا) نىمە بولدى، گەپ قىلالماي قالدىڭمۇ؟

بېرگ: (ئۆزىنى مۇلايىملاشتۇرۇپ كۈلۈمسىرىگىنىچە تىرىشىپ) سەن غەيەردىن بۇنداق تۇشتۇمتۇتلا پەيدا بولدۇڭ. ئادەمنى بەكمۇ چۆچۈتۈۋەتتىڭا. مەن تېخى بۇ يەردە ھىچكىم يوق ئوخشايدۇ، دەپ ئويلاپتىمەن.

ئاننا: ئىشىكنىمۇ ئۆزەپلا كىرىدىڭمۇ، قالتىس يۈرەكلىك بولۇپ كېتىپسەنغۇ، ھە، نىمە قىلماقچىسەن؟

بېرگ: (دېدىللىشىپ) ھىچ ئىش قىلماقچى ئەمەسمەن، پەقەت سېنىڭ بىلەن ئاخىرقى قېتىم بىر پاراڭلىشىۋالاي، دەپ كەلدىم. (ئاننا تەرەپكە ماڭىدۇ.)

ئاننا: (تاپانچىنى تەڭلەپ) ئېھتىيات قىل! ماڭا يېقىنلاشما. مەن سېنىڭ نىمە قىلماقچى ئىكەنلىكىڭنى ئاللىقاچان بىلگەن.

بېرگ: (تاپانچىنى كۆرۈپ) ياھ، سەن تېخى مېنى ئاتماقچىمۇ؟ شۇنداق قىلساڭ خۇدا سېنى كەچۈرەرمۇ؟ (مەستىمەستىن كۈلىدۇ) مەن سېنىڭ مۇشۇ تۆمۈر ئويۇنچۇقىڭدىن قورقىدىغان ئادەممۇ؟ (ئۇنىڭ ئالدىغا قىستاپ بارىدۇ.)

ئاننا: (قەھرى تېشىپ) يەنە بىر قەدەم ئالدىغا ماڭساڭ ئېتىۋېتىمەن! ئاگاھ بول، ئاڭلىدىڭمۇ؟!

بېرگ: (بېرگ ئۇنىڭغا تېخىمۇ يېقىنلىشىدۇ. تاپانچا ئۇنىڭ كۆكرىكىگە تېگەيلا دەپ قالىدۇ) ئاتە! (كەسكىن ھەم ئىچىنغان ئاۋاز بىلەن) ئاتمامسەن! ئات دەۋاتىمەن! بىر تال توق بىلەنلا ئېتىپ ئۆلتۈرسەڭ مەنمۇ ئارام تاپىمەن، سېنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىڭنى ئاڭلىغاندىن كېيىن مەن بۇ ئىككى كۈننى قانداق ئۆتكۈزگەنلىكىمنى بىلەمسەن، بۇ دۇنياغا تۆرەلگىنىمگىمۇ مىڭ بىر پۇشايمان قىلدىم...

ئاننا: (تەسىرلىنىپ، تەقلىرى تىترەپ ئىختىيارسىز ھالدا تاپانچا قولىدىن يەرگە چۈشۈپ كېتىدۇ) ئەمىسە بۇ يەرگە نىمىشقا كەلدىڭ؟ نىمە ئۈچۈن قايتىپ كەتمەيسەن؟ گەپ قىل! (سەنتۈرۈلۈپ بېرىپ كىرسلوغا يېقىلىدۇ.)

بېرگ: (ئۇنىڭ قېشىغا كېلىپ) مېنى ئەيىبلىگىلى كەلدىڭ، دەپ ياخشى سوردىڭ. (غەزەپلىنىپ) مەن دۇنيادا ئۆتۈپ كەتكەن ھاماقەت ئادەم بولغۇنۇم ئۈچۈن، سېنىڭ بىرگىنىشلىك ئىشلىرىڭنى ئاڭلاپ ئۆزەمنى ئازاپلاپ يۈرۈپتىمەن. بۇلارنى ئەسلىمدىن چىقىرىپ تاشـلاي دەپ، شۇنچە نۇرغۇن ھاراق ئىچسەممۇ لېكىن ئۇ ئىشلىرىڭنى كاللامدىن زادىلا چىقىرىۋېتەلمىدىم. ھەتتا سېنىڭ ھەر بىر ئىشىڭ كېچىلىمۇ ئېسىمدىن چىقىرىۋېتەلمىدىم. سېنىڭ ھەممىسى، تۇرغان ئوششۇ سىياقىڭ ئۇخلىسامۇ ـ ئويغانسامۇ كۆز ئالدىمدىن كەتمەيدى، ماڭا زادى ئارام بەرمىدى. مانا ئەمدى مەن سارائىلار دوختۇرخانىسىغا بارغىدەك ھالەتكە چۈشۈپ قالدىم.

ئاننا: (بوكنىڭ يۈز ـ كۆزلىرىگە قاراپ كىناپە قىلىپ) تەلەتىڭدىن قارىغاندا سېنى راستىنلا شۇ بەرگە ئاپىرىپ قويسا بولغىدەك. قىزىق، ئەجەبا ساقچىلارغا تۇتۇلۇپ قالماپـسەن ـ ھە، بىرسى بىلەن مۇشتلاشقان ئوخشىمامسەن؟

بېرگ: مۇشتلاشتىم. ئۇچراشقانلارنىڭ قايسى مەن بىلەن مۇشتلىشىشنى خالىسا، شۇنىڭ بىلەن سوقۇشۇۋەردىم. (ۋەھشىيانە ھالدا) قايسى خۇمپەر بىلەن مۇشلاشسام شۇنىڭ يۈزىنى سېنىڭ يۈزۈڭ دەپ پەرەز قىلىپ پۇخادىن چىققۇچە بولۇشىغا ئۇرۇۋەردىم. ئەمدى سېنى ئۇرۇپ جېنىڭنى ئېلىپ ئۇ دۇنياغا يوللىۋەتسەم ئىككىنچىلەپ كۆزۈمگىمۇ كۆرۈنمەيسەن، ھەم ئېسىمگىمۇ كەلمەيسەن!...

ئاننا: (كاللىۋېكىلىرىنى بىچارىلەرچە تۈمەللىتىپ) مىسمىنتىكىدە ھەشقاللا!

بېرگ: (ئىچى تىت ـ تىت بولۇپ ئۇ ياقتىن ـ بۇ ياققا ماڭىدۇ) سەن ئىچى ھېچىنى كۆڭـۈللاتماقچىمۇ! دۇرۇس، مەن قورقۇنچاق بولمىسام بەزە سېنى ئىزلەپ كېلەرمىدىم. سەن مېنى مەسخىرە قىلىشقا تامامەن ھەقلىقسەن.

ئاننا: مەن سېنى ھېچقاچان مەسخىرە قىلغىنىم يوق، مايېتىر.

بېرگ: (پەرۋا قىلماي) سەن يەنىلا ئاننا، مەن بولسام يەنىلا مايېتىر بېرگ. بىراق مەن سېنىڭ ئالدىڭغا يەنىلا قايتىپلاپ كەلدىم، بۇ مەن ئۈچۈن بەكمۇ شەرمەندىلىك!

ئاننا: (ئەپرەتلىنىپ) ئۇنداق بولسا يوقال! ماڭا ھېچكىم ئېسىلىۋالغىنى يوق!

بېرگ: (گاڭگىراپ) سەندەك بىر ئايالدىن مۇنداق دەشنامىلارنى يەپ تۇرۇغلۇق، ئاغزىڭغا بىر كاچات سېلىشقا جۈرئەت قىلالماي جىم تۇرۇۋاتىمەن! ئاھ خۇدا! مەن نېمە دېگەن زەئىپ، قورقۇنچاق ئادەممەن!؟ مەن پۈتۈن جاھانەتچىلىكنىڭ لەنىتىگە لايىق ئادەممەن! (قەھرى ـ غەزەپ بىلەن) شۇنداقتىمۇ مەن گېپىمنى تۈگەتمەي كەتمەيمەن. (تەھدىت سېلىپ، مۇشلىرىنى تەڭلەپ) خاپا بولما! مەن مەڭدەپ قالغان ـ دە، ئاغزىڭغا كەلـگىنىچە جۆيلۈۋاتىمەن، سېنىڭ دەردىڭدىن ئەسەنكىرەپ قالدىم. (ئېگىلىپ، ئاننىڭ يەلكىلىرىنى تۇتۇپ) سەن ھېلىقى گەپلەرنىڭ ھەممىسىنى يالغان دېگىنە، ئاننا. مەن سەندىن شۇنداق بىر ئېغىز گەپ ئاڭلاش ئۈچۈنلا كەلدىم.

ئاننا: (مەسخۇش ھالەتتە) يالغان؟ نېمىنى دەيسەن؟

بېرگ: (ئۆتۈنگەن ھالدا) ئىككى كۈننىڭ ئالدىدا ئېيتقان ئىبلىس ئىشلارنى دەيمەن. بۇلار جەزمەن يالغان! سەن تۈنى، ئاتېمىكى توينۇشۇپ دەپ قويدۇڭمۇ دەيمەن، ھە؟ ئاشۇ

Altun0q

كەپىلەرنىڭ ھەممىسى يالغان، دېگىنە ئاننا. خۇدانىڭ ھەققىدە دۇئا قىلاي. قۇدرىتى ئۇلۇغ ئاللاغا تەشەككۇر ئېيتاي...

ئاننا: (قاتتىق تىترەپ دەرمانسىزلىنىپ) ئۇنداق دېيەلمەيمەن مايتىر. (مايتىر ئۇنىڭغا بۇرۇلۇپ يىلىنىپ) ئاھ، مايتىر. مېنىڭ ئۇزۇن قانداق قىلغانلىقىمدىن قەتئىي نەزەر بۇندىن كېيىن ئۇنداق ئىشلارنى قىلمايدىغانلىقىمغا ئىشىنەمسەن؟ گېپىمنى ئاڭلاپ تۇر، بۈگۈن چۈشتىن كېيىن نەرسىلىرىمنى يىغىشتۇرۇپ ماڭماقچى ئىدىم. بۇ ئىككى كۈنتى قانداق مۇشكۈلچىلىكتە ئۆتكۈزگەنلىكىمنى بىلەمسەن! سېنى كېلىپ قالارمىكىن، دەپ تەلمۈردۈم. سەن كېلىپ قالساڭ، بۇ ئىشلار توغرۇلۇق يېڭىۋاشتىن ئويلىشىپ باقارمىدىكىن دەپ خىيال قىلدىم. ئېھتىمال... ئۇھ... ئېيتاۋۇر ئۆزەمنىڭ نېمىنى ئۈتسۈپ ئولتۇرغانلىقىمنىمۇ بىلمەي كەتتىم! لېكىن بۇ يەردىن بىر مىنۇت، بىر سېكۇنتمۇ ئايرىلىشقا كۆڭلۈم قىيمىدى. ھە، راس... سېنى كېلىپ قالسا مېنى تاپالماي قالمىسۇن، دەپمۇ ئەنسىرىدىم. بىراق سەن كۆرۈنمىدىڭ. ئاخىرى ئۈمىدىمنى ئۈزۈپ ۋوگزالغا بېرىپ، نيو - يوركقا ماڭمىدىغان...

بېرگ: (بوغۇق ئاۋازدا) خۇدا ئۇرغۇر!

ئاننا: مايتىر كېچىمگە قۇلاق سال! سەن كەلمىگەندىن كېيىن ئۈمىدىمنى ئۈزدۈم، بىراق ۋوگزالغا بارغاندىن كېيىن يەنە ماڭغىم كەلمىدى. بۇنىسىنى بىلەتتىم ئېلىپ ھەممە ئىشىمنى پۈتكۈزۈپ بولغان ئىدىم. (يانچۇقىدىن بېلەتنى ئېلىپ كۆرسىتىدۇ) لېكىن نېمە ئۈچۈندۇر يەنىلا سېنى ئويلاپ، پويىزغا چىقالمىدىم، پەقەت چىقالمىدىم. ئاخىرى قايتىپ كېلىپ سېنى يەنە كۈتتۈم! ئاھ مايتىر، مېنىڭ زادى مېنىڭ ئۆزگىرىشىمگە كۆزۈڭ يەتمەمدۇ؟ ئاخىرەتكە يولغا سېلىۋەتكەن ئاشۇ ئۆتمۈشۈمنى زادىلا كەچۈرەلمەمسەن؟ ئۇلارنى زادى ئېسىڭدىن چىقىرالمامسەن؟

بېرگ: (ئانناغا بۇرۇلۇپ غەزەپ بىلەن) ئەستىن چىقىرىش دەمسەنا؟ ئۇلارنى ئۆلسەممۇ ئەستىن چىقىرالمايمەن. (كۆلدۈرماممىدەك جاراڭلاپ سۆزلەيدۇ) ئاھ، ئاشۇ ئادەملىرىڭنىڭ بىرەرسى ماڭا يولۇقسىدى. مەن ئۇلارنى يەنچىپ ئەبجىقىنى چىقىرىۋەتكەن بولاتتىم. ئۇلارنىڭ ھەممىسى دوزاق ئوتىدا كۆيۈپ كۈل بولسۇن، سەنمۇ شۇلارغا ئوخشاش ئىپلاس! شۇڭا زامان ئاخىرىدا سەنمۇ ئۇلار بىلەن بىللە ۋەيلۇن دوزاقتا كۆيسەن!

ئاننا: (تىترەپ) مايتىر! (سۈكۈتتىن كېيىن كەسكىن ۋە قوپال ئاۋازدا) سۆزۈڭ تۈگىگەن بولسا يوقال كۆزۈمدىن!

بېرگ: (ئاستا مېڭىپ ئىشىك تۈۋىگە بېرىپ بولۇپ يەنە ئىككىلىنىپ تۇرۇپ قالىدۇ) ئۇندا قتا سەن قانداق قىلىسەن؟

ئاننا: قانداق قىلىشىم بىلەن كارىڭ نېمە؟

بېرگ: مەن سەندىن سوراۋاتىمەن!

ئاننا: (يەنىلا شۇ تەرىقىدە) ماڭا نەرسىلىرىمنى يىغىشتۇرۇپ تېز قىلىپ قويدۇم. بېلەتمۇ تەييار. ئەتىلىككە نيويوركقا كېتىمەن.

بېرگ: (ئۈمىتسىزلىنىپ) ئۇنداقتا يەنە شۇ كونا كەسپىڭنى قىلماقچىمۇسەن؟

ئاننا: (تەرىنى تۇرۇپ) شۇنداق...

بېرگ: (ئازابلىنىپ) ياق، ئۇنداق قىلما! مېنى بۇنچىۋالا ئازابلىمىغىن. سەن جىن ـ شاياتۇنـ
دەك، مېنى سارالڭ قىلىپ قويىدىغان بولدۇڭ!

ئاننا: (كۆڭلى بۇزۇلۇپ) ئاھ، خۇدا، مېنى تەنھا تۇرغىلى قويساڭچۇ مايتىر، بولدى كەتـ
كىن! سەن مېنىڭ تۈگەشكىنىمنى بىلمەمدىڭمۇ؟ مېنى نېمە ئانچە قىينايدىغانسەن؟

بېرگ: (غەزەپلىنىپ) ئىلاھىم سېنى قاغىشىم تۇتسۇن. خۇدانىڭ ساڭا كەڭچىلىك قىلماس. ما ـ
نا سېنى راستىنلا قاغىشىم تۇتتى، خوپ بولدى!

ئاننا: خوش بولاي، بولدى، ئەمدى ماڭا زەردە قىلمۇرمە. ئۆزەڭ ئىپتاداندەك پاراخوتقىما
ئولتۇرۇپ مېنى ئىككىمىزچاپ بولۇقتۇرمايدىغان يەرلەرگە كەتسەڭ ئىش تۈگىمەمدۇ،
نېمىشقا شۇنداق قىلمىدىڭ؟

بېرگ: ھېلىھەم بولسىمۇ شۇنداق قىلماقچىمەن.

ئاننا: (چۆچۈپ) نېمە؟ راستىنلا كېتەمسەن؟

بوك: بۈگۈن گەرچە بىر ئاز كەيپ بولسامۇ سەپەرگە توختام تۈزۈپ قويدۇم. ئەتىلا يولـ
غا چىقىمەن.

ئاننا: قەيەرگە؟

بوك: كاپىرونغا.

ئاننا: (بۇ ئىسىمنى قاچاندۇر بىر يەردە ئاڭلىغاندەك ھېس قىلىپ چۆچۈپ كېتىدۇ) كاپىـ
رون دىگەن قەيەردە؟ يىراقمۇ؟

بېرگ: ئافرىقىنىڭ ئەڭ جەنۇپ تەرىپىدە. ھەر ھالدا خېلى يىراق.

ئاننا: (زورىغا كۈلۈپ) سەن ھەجەپ كېپىمدە تۇرىدىكەنسەن ـ ھە؟ (ئاز توختاپ ـــ قىـ
زىقسىنىپ) پاراخوتنىڭ نامى نېمە؟

بېرگ: «لوندون دېلى».

ئاننا: (بۇ دەل دادىسى ئولتۇرماقچى بولغان پاراخوت ئىكەنلىكى ئۈشتۈمتۇت ئېسىگە كېـ
لىدۇ.) «لوندون دېلى»! ئىككىلىسى بىر پاراخوتتا!... ئاھ، بۇ بەكمۇ قاملاشمىغـان
ئىش بوپتۇ! (مەسخىرە قىلىپ قاقاقلاپ كۈلىدۇ) ھا!... ھا!... ھا...

بېرگ: نېمە بولدۇڭ؟

ئاننا: ھا، ھا، ھا... قىزىق ئىش، كارامەت قىزىق ئىش! كۈلۈپ ئۆلىدىغان بولدۇم!

بېرگ: (تېرىكىپ) نېمىگە كۈلىسەن؟

ئاننا: بۇ مەخپى، ھېلى بىلىپ قالىسەن. قىزىق ئىش! (ئۆزىنى بېسىۋېلىپ، سۆكۈتتىن كېـ
يىن يەنە ئۆزىنىڭ چىشىغا تېگىدۇ.) كاپىرون دىگەن زادى قەيەردۇ؟ ئېھتىمال ئۇ يەرـ
دىمۇ خوتۇنلار ناھايىتى جىقتۇر ـ ھە؟

بېرگ: ئىلاھىم ئۇنداق نېمىلەر قۇرۇپ كەتسۇن! بۇندىن كېيىن ئۆلسەممۇ خوتۇن كىشى دىـ
گەنگە يولۇقمايمەن.

ئاننا: كۆرەرمىز تېخى، ھازىر بۇنداق دېگىنىڭ بىلەن، سەپەرگە چىققاندا ھەممىنى ئۇنتۇيسەن. سەن بىلەن دەسلەپتە ئۇچراشقاندا، نېمە دېگەن بولساڭ، خوتۇنلارغىمۇ ئوخشاشلا شۇنداق گەپلەرنى قىلىسەن.

بېرگ: (قەھرى - غەزەپ بىلەن) يوقسۇ بۇنداق بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. خۇداغا ئايانكى، مەن ھەرگىزمۇ ساڭا ئوخشاش بۈگۈنى بۇنىڭ بىلەن، ئەتىسى ئۇنىڭ بىلەن بىرگە بولۇپ كېتىدىغانلاردىن ئەمەس.

ئاننا: (ئاچچىقلىنىپ كەسكىن ھالدا) شۇنداق، سېنىمۇ ماڭا ئوخشاشلا ھەربىر پورتقا بارغاندا بىردىن خوتۇن يۈتكەيسەن. مەندىن زادى قەيەرىڭ ئارتۇق؟ ئېيتقىنا قېنى؟

بېرگ: (ئاچچىقلىنىپ) ئازراقمۇ نومۇس دېگەننى بىلمەمسەن؟ ساڭا ئوخشاش ئەسكى خوتۇنلار بىلەن بىللە پاراڭلاشقاندىن كېيىن مەنمۇ ئاخماق بولدى كېتەي، خەيرى! سېنى ئىككىنچىلەپ كۆرۈشۈم كېرەكمىكەي! (ئىشىكنىڭ يېنىغا بېرىپ غەزەپ بىلەن بۇرۇلۇپ) ماڭا ئىزھار قىلغان ئاشۇ ئېيتقۇسىز گەپلىرىڭنى، باشقىلارنىڭمۇ ھەممىسىگە دەپ چىققان بولمىسىلا؟

ئاننا: (مەردانە قىياپەتتە) بىلجىرلىما! مەن ئەزەلدىن باشقىلارغا ئۇنداق گەپ قىلىپ باققان ئەمەس.

بېرگ: (ئازابلىنىپ) بۇ ئەپتىڭ بىلەن سەنمۇ باشقىلارغا دېمەي قالامسەن؟

ئاننا: (ھېسسىياتى بارغانسېرى كۈچىيىپ) سەن مېنى ئۇلارنى چىن كۆڭلىدىن ياخشى كۆرىدۇ دەپ ئويلاۋاتامسەن؟

بېرگ: شۇنداق، مېنىڭچە جەزمەن شۇنداق.

ئاننا: (بىردىنلا غەزىپى تاشىدۇ. بۇنىسى بېرگكە چىدىغۇسىز خورلۇق بىلىنىدۇ - دە، ئۇنىڭ ئالدىغا كېلىپ تەستەك سالىدۇ) ھەي ھاماقەت! بولدى قىل، مېنى يەنە ھاقارەتلەپ باقمىغىنا! (زارلىق قىلىپ) مەن تېخى ئۇلارنى ياخشى كۆرىشىمەن، ھىم! ھەي خۇدايەر، بىلىپ قوي، مەن ئۇلاردىن نەپرەتلىنىمەن! قاتتىق نەپرەتلىنىمەن!!! ئەگەر بۇ كېپىم يالغان بولسا، مېنى خۇدا ئۇرسۇن! ئانامنىڭ روھىمۇ قوشۇلۇپ ئۇرسۇن!

بېرگ: (ئاننادىن قاتتىق تەسىرلىنىپ، چىرايىدا ئاز - تولا خوشاللىق ئىپادىسى كۆرۈلىدۇ. بىراق يەنىلا ئىشەنچ قىلالماي ئىككىلىنىدۇ) ئاۋا دا، ساڭا ئىشەنگۈم كەلگەن بولسا ئوبدان بولاتتى!

ئاننا: (قايغۇرۇپ) ئاھ. ئەمدى ئۇنىڭ نېمە ھاجىتى؟ يەنە سۆزلەۋەرگەننىڭ نېمە كېرىكى؟ زادى نېمە پايدىسى بار؟ (يىغلىنىپ) ھەي مايتىر، سەن پەقەت ئۇنداق ئويلىما! مېنى قانچىلىك يامان كۆرسەڭمۇ تامامەن رازىمەن. ئەمما سېنىڭ بۇ يەردىن كېتىدىغانلىقىڭنى، سېنى ئىككىنچىلەپ كۆرەلمەيدىغانلىقىمنى بىلگەندىن كېيىن، بىلەمسەن، بەك بىئارام بولۇپ كېتىۋاتىمەن. زادىلا چىدىماي كېتىۋاتىمەن، ۋاھالەنكى، سەن مېنى يەنىلا بۇرۇنقىدەك دەپ ئويلامسەن؟!

بېرگ: (بىر مەزگىل جىمدىن ئويلىنىشتىن كېيىن كەسكىن ۋە تەمكىن ئاھاڭدا) ئەگەر مەن سېنىڭ يۈزۈڭ باشقا ھېچكىمگە ئىشتىقى بەرمەي پەقەت مېنىلا ھەقىقىي سۆيگەنلىكىڭگە ئىشەنچ قىلالىسام ئىدى، ئۇ چاغدا ئۆتكەن ئىشلارغا سالاۋات قىلىۋەتكەن بولاتتىم.

ئاننا: (خوشال بولۇپ) مايىمىر!

بېرگ: (تەمكىن ھالدا) بەلكىم ئېيتقانلىرىڭ چىن ھەقىقەتتۇر. مەن ئۆزگەرگەن بولۇشىڭنى مۇمكىن. ئېھتىمال مەن سېنى يۈزۈڭنى ھالىتىڭدىن پۈتۈنلەي ئۆزگەرتىۋېتەلىشىمۇ مۇمكىن.

ئاننا: (ئۇنىڭ سۆزلىرىنى تەقەززالىق بىلەن ئاڭلاپ) ئاھ مايىمىر! مانا بۇ مېنىڭ ساڭا ئىزھار قىلمۇاتقان ئۈمىد ئارزۇيۇمغۇ!

بېرگ: (ئېنىق قىلىپ) مەندە شۇنداق بىر كۈچ - قۇۋۋەت باركى مەن ئەشۇ كۈچ - قۇۋۋەت بىلەن ئادەملەرنى ئۆز ئىرادەم بويىچە ئىدارە قىلالايمەن. ئاياللارنىمۇ ئىدارە قىلالايمەن. ئېھتىمال سېنىمۇ بىر يېڭى ئادەم قىلىپ ئۆزگەرتىپ چىقالىشىم مۇمكىن. ئەمما شۇ چاغدا ھەر ئىككىمىز سېنىڭ ئۆتمۈشتە قانداق ئايال ئىكەنلىكىڭنى ئەسكىمۇ ئالالماي قالىمىز.

ئاننا: راس، سەن شۇنداق قىلىشقا قادىر سەن. مايىمىر! مەن ساڭا تامامەن ئىشىنىمەن!

بېرگ: چۈشىنىمەن، سېنىڭدە گۇنا يوق. ئېھتىمال داداڭ دېگەن قېرى، سېنى يالغۇز تاشلاپ ۋېتىپ كارى بولمىغاچقا مۇشۇ كۈنگە قالغانسەن. لېكىن سەن پەقەتلا مېنى...

ئاننا: (تىت - تىت بولۇپ) ئىشەنگىن مايىمىر! سېنىڭچە مەن قانداق قىلسام بولار؟ كەپلىرىڭنىڭ راسلىقىنى ئىسپاتلاپ سېنى ئىشەندۇرۇش ئۈچۈن مەن ھەر قانداق ئىشنى قىلىشقا تەييار مەن، سەن مېنى نېمە قىل دېسەڭ شۇنى قىلىشقا رازىمەن.

بېرگ: (ئۈشتۈمتۇت بىر چارە ئېسىگە كېلىدۇ - دە، يانچۇقىنى ئاختۇرۇپ بىرنېمىنى تۇتقاندەك قىلىدۇ - دە، ئەستايىدىللىق بىلەن) قەسەم ئىچىشكە رازىمۇ سەن؟ ئەگەر يالغان سۆزلىسەڭ، دوزاختا كۆيسەن.

ئاننا: (تەقەززالىق بىلەن) بولدى مەن قەسەم قىلاي، نېمە دەپ قەسەم قىلدۇرساڭمۇ مەن رازى!

بېرگ: (يانچۇقىدىن ئەرزان باھالىق كىچىككىنە كونا كىرىستنى ئېلىپ، ئىگىز كۆتىرىپ كۆرسىتىدۇ) مۇشۇنىڭغا قاراپ قەسەم قىلالامسەن؟

ئاننا: ئەلۋەتتە قىلىمەن! (قولىنى ئۇزۇتۇپ ئالماقچى بولىدۇ) ئەكەل ماڭا بەر!

بېرگ: (ئۇنى بەرمەيدۇ) بۇ كىرىستنى ماڭا ئانام بەرگەن. خۇدا بىر، ئۇنىڭ ئورنى جەننەتتە بولغاي! (ئىختىيارسىز چوقۇنىدۇ) ئۇ، مېنىڭ بالا ۋاقتىم ئىدى. ئانام ماڭا بۇنى كېچە - كۈندۈز يېنىمدىن ئاجراتمىغىن. يوقىتىپ قويمىغىن، ئۇ ساڭا بەخت ئاتا قىلىدۇ، دېگەن ئىدى، ئۇزۇن ئۆتمەي ئانام ئۆلۈپ كەتتى. شۇنىڭدىن باشلاپ مەن بۇنى ھەرگىز يېنىمدىن ئايرىمىدىم. بىلىپ قويغىنكى، بۇ پۈتمەس - تۈگىمەس كۈچ - قۇدرەتكە ئىگە. مېنى پالاكەت باسقاندا، مۇشۇ قۇتقۇزىدۇ. ئۇ مېنىڭ بىلەن

بىللە پۈتۈن دۇنيانى كېزىپ چىقتى. ئۆتكەن ئۆۋەت يارامسىز چۆكۈپ كەتكەندە باشقىلارنىڭ ھەممىسى چۆكۈپ ئۆلدى، مېنىڭ بويىنۇمدا مۇشۇ ئېسىقلىق بولغاچقا، ئۇ مېنى ساق ـ سالامەت قۇرۇقلۇققا ئېلىپ چىقتى. (ئىشتايىن سەممىيلىك بىلەن) بىلىپ قويۇڭ، ئەگەر سەن بۇنىڭ ئالدىدا قەسەم قىلىدىغان بولساڭ ئانام مېنى ئەرشىدە كۆرۈپ تۇرىدۇ. ئەگەر كىچىككىنە يالغان سۆزلەيدىغان بولساڭ، ئۇ تەڭرىدىن سېنىڭ بېشىڭغا شەپقەتسىز كۈلپەتلەر ياغدۇرۇشنى تىلەيدۇ.

ئاننا: (بېرگنىڭ تۇرقىغا قاراپ ئىختىيارسىز تەپىنىدۇ ۋە ئىنتائەتمەنلىك بىلەن) راستىنى ئېيتسام مەن يالغان سۆزلەشكە زادىلا پېتىنالمايمەن. قەسەم قىلىشتىن قىلچە قورقۇنچۇلۇقۇم يوق. ئەكەل!

بېرگ: (كىرستنى بېرىدۇ ـ يۇ، خۇددى ئۇنىڭ ھاياتىدىن خەۋپسىرىگەندەك تەندىشە قىلىپ) نېمە دەپ قەسەم قىلىسەن؟ ئېھتىيات قىل ھە!

ئاننا: (ئېھتىياتچانلىق بىلەن كىرستنى قولىغا ئېلىپ) نېمە دەپ قەسەم قىلسام بولار؟ سەن دەپ باققىنا؟

بېرگ: مەن سېنىڭ دۇنيادىكى بىردىن ـ بىر سۆيگۈنۈڭ دەپ قەسەم قىل!

ئاننا: (ئۇنىڭ كۆزىگە تىكىلىپ تۇرۇپ نەتىجىلىك بىلەن) قەسەم قىلىمەن!

بېرگ: بۈگۈندىن باشلاپ بۇرۇنقى ئىپلاسلىقلاردىن قول ئۈزۈپ ئىككىنچى ئۇنداق بولغا ماڭمايمەن.

ئاننا: قەسەم قىلىمەن! تەڭرىم ئالدىدا قەسەم قىلىمەن!

بېرگ: يالغان سۆزلىسەڭ تەڭرىنىڭ قەھرى ـ غەزىپىگە ئۇچرايسەن، قەسەم قىل!

ئاننا: يالغان سۆزلىسەم ئاللانىڭ قەھرى ـ غەزىپى ئۇرسۇن!

بېرگ: (چوڭقۇر نەپەس ئېلىپ) ئى ئۇلۇق خۇدا! مەن ساڭا ئىشەندىم! (كىرستنى يانچۇقىغا سالىدۇ) چىرايىدا بەختلىك تەبەسسۇم جىلۋىلىنىدۇ. ئاننانىڭ بېلىدىن قۇچاقلاپ سۆيمەكچى بولىدۇ ـ يۇ، ئۇشتۇمتۇت بىر نىمىدىن قورقۇپ توختاپ ۋەھىمىگە چۆكىدۇ)...

ئاننا: (ھەيران بولۇپ) نېمە بولدۇڭ؟

بېرگ: (تۇساتتىن ۋەھشىلەرچە سوراق قىلىدۇ) سەن خىرىستىيان دىنىغا ئىشىنەمسەن؟

ئاننا: (گاڭگىراپ) ياق، نېمە بولدى؟

بېرگ: (بىر خىل چۈشىنىكسىز ھالدا) ئىھ خۇدا! بەندەڭنى بالا ـ قازادىن ساقلىغايسەن! (سىرلىق ۋە گۇمانى قاراش بىلەن ئانناغا تىكىلىپ تۇرۇپ) بۇ سېنىڭ ئالدامچىلىقىڭ ئەمەسمۇ؟ خىرىستىيان دىنىنىڭ كىرستىغا قاراپ قەسەم قىلسەڭ، ئۆزەڭ ئۇنىڭغا ئىشەنمەيمەن؟

ئاننا: (گاڭگىراپ) ۋاي ـ ۋۇي، ھايتىر سەن ماڭا تېخىچىلا ئىشەنمەيۋاتامسەن؟

بېرگ: (ئازاپلىنىپ) مۇبادا سەن خىرىستىيان دىنىغا ئىشەنگەن بولساڭ ئىدىڭ...

ئاننا: مەن ھېچقايسى دىنغا ئىشەنمەيمەن. بۇنىڭ نېمە مۇناسىۋىتى بار؟ سەن مېنىڭ تەسەممىنى ئاڭلىمىدىڭمۇ؟

AltunOq

بېرگ: (ھاياجانلىنىپ) ئاھ، ئەسلى مەن سېنىڭدىن ئايرىلىشىم كېرەك ئىدى، لېكىن ئايرىلالـمىدىم. مەيلى نېمە بولسا ـ بولسۇن، مەن سېنى سۆيىمەن! مەن سەن بىلەن بىرگە بولىمەن. خۇدايىم كەچۈرەر، سېنىڭسىز مەن ساراڭ بولۇپ قالىمەن! دۇنيانى گۇمران قىلىۋېتىمەن! (ئاننانى تۇتۇۋېلىپ ئەسەبىلەرچە سۆيىدۇ.)

ئاننا: (خۇشاللىقىدىن سۆيۈنۈپ ھاسىراپ كېتىدۇ) مايتىر!

بېرگ: (تۇيۇقسىز ئۇنى نېرى ئىتتىرىۋېتىپ، كۆزلىرىگە قاراپ، ئۇنىڭ روھى ھالىتىنى سىنچىلاپ تەكشۈرىۋاتقاندەك، ئىللىق سۆزلەيدۇ) بولدى ئەمدى، سېنىڭ قەسىمىڭ مىزانىغا ئۇيغۇن كەلمىسۇ مەيلى، بەربىر سېنىڭ گېپىڭگە ئىشىنىمەن. نېمە بولسا بولسۇن، سەن ماڭا كېرەك ھەم مەن ساڭا ئۇنچىلىك مۇھتاجمەن!

ئاننا: (بۇ گەپلەر ئاننانىڭ غۇرۇرىغا تېگىدۇ. بېرگنى ئەيىبلەيدۇ) مايتىر، مەن ساڭا قەسەم ئىچىپ بەردىمغۇ؟

بېرگ: (تەقدىر بىلەن ئېلىشقاندەك) قەسەم قىلىش ـ قىلماسلىقنىڭ كارايىتى چاغلىق. ئەتە ئىلىككە چۈشتىن بۇرۇنلا تويىمىزنى قىلىۋېتەيلى. بىز ئىككىمىز بەختلىكمىز. ئەمدى بىزگە ھېچكىممۇ توسالغۇلۇق قىلالمايدۇ. بىزگە ئاللاھ ئۆزى ئىگە. (ئاننانى ئالدىغا تارتىپ يەنە سۆيىدۇ.)

[دەل بۇ چاغدا، سول تەرەپتىكى ئىشىك ئېچىلىپ كىرىستىي پەيدا بولىدۇ. ئۇ كۆزلىرىنى چەكچەيتىپ، ئىككىسىگە قاراپ، تاڭ قېتىپ قالىدۇ. دەسلەپتە ئۇ بېرگقا نىسبەتەن نەپرەت بىلەن تىكىلىدۇ. ئاندىن چىرايىدا بارا ـ بارا بىر خىل خۇش تەبەسسۇم جىلۋە قىلىدۇ. ئۇ ئۆيگە قايتىپ كىرىپ كېتىپ يەنە بوتۇلكىسىنى كۆتۈرۈپ قايتىپ چىقىدۇ.]

كىرىستىي: (كۈلۈمسىرەپ) مانا ئەمدى ئوبدان بولدى. قېنى بىر رومكىدىن ئىچىۋېتەيلى! (ئىككىسى ھەيران بولىدۇ.)

بېرگ: (دەرغەزەپ بىلەن) ھۇ ئۆلگۈر! (تەھدىت بىلەن كىرىستىينىڭ ئالدىغا قىستاپ بارىدۇ.)

ئاننا: (بىر خىل قورقۇنچ ھېسسىياتقا چۆمۈلۈپ، دادىسىغا تىكىلىدۇ.) مانا بۇ جايىدا گەپ بولدى! (كۈلۈپ) ئەمدى مايتىر بىلەن ئىككىڭلار ئەپلىشىپ قالىدىغان بولـدۇڭلار! ھەر ئىككىڭلار ھالوندون دېلى ناملىق پاراخوتقا چىقىدىكەنسىلەر. سەپەرداش بولىدىكەنسىلەر، ئۇقتۇڭلارمۇ؟

بېرگ: (ئەجەبلىنىپ) سەپەرداش؟... ئۇمۇ...

كىرىستىي: (ئوڭايسىزلا ئەجەبلىنىپ) مەن شۇ پاراخوتنىڭ ماتروسلار باشلىقلىقىغا تەيىنلەندىم.

بېرگ: (تىترىگىنىچە) سەن ئاننانى يەنە يالغۇز تاشلاپ كەتمەكچىمۇ؟

ئاننا: ھېچقانچىسى يوق مايتىر، ئۇ دېڭىزغا مەنسۇپ ئادەم. ئۇنىڭ يولىغا چىقىشىغا مەنمۇ رازى. سەنمۇ ماڭغىن، يېزىگە ئاقچا كېرەك. (كۈلگەن پېتى رومكىلارنى ئەكىلىدۇ) مەن يالغۇز ئۆيدە قاراپ تۇرىمەن. مەن بۇنداق ھاياتقىمۇ ئاستا ـ ئاستا كۆنۈپ قالىمەن. (ھاراقنى قۇيۇپ) مەن بىر ئېغىز ئۆي تۇتىمەن، ئىككىڭلار كەلگەندە كىرىدىغان پاناھلىق جايىڭلار بولىدۇ. كېلىڭلار ھەممىمىز بىرلىكتە قەدەھ كۆتۈرۈپ يارىشىپ قالايلى.

بېرگ: (خۇشال بولىدۇ. لېكىن يەنىلا بوۋايغا بىر خىل ئۆچمەنلىك بىلەن قارايدۇ) ماقۇل! (كىرىستىي بىلەن سوقۇشتۇرىدۇ) ئامان بولۇڭ! (ئىچىدۇ)

كىرىمچى: (چىرايىدا ھەم مۇلايىملىق ھەم غەمكىنلىك ئىپادىلىنىدۇ) سىكورا! (ئىچىدۇ)

بېرگ: (ئاننىغا كۆزىنى قىسىپ) خۇدا بۇيرىسا مەن ئانچە ئۇزۇنغا قالماستىن قايتىپ كېلىمەن. بۇنىڭغا مەن ئامانەن كېپىللىك قىلالايمەن. يات - ئەلدە چالىمىز ساڭا ھەدىيە بولىدۇ. ئاۋلاپ تۇي!

ئاننا: (ئارقىسىغا بۇرۇلۇپ) شىتىللىق قىلمىغىنا! (چامادانىنى ئېلىپ سول تەرەپتىكى ئۆيگە كىرىپ كېتىدۇ. بېرگنىڭ چىرايى ئۆتۈۋالىدۇ. كىرىمچىنىڭ كۆڭلى بىئارام بولۇپ رومكىسىغا قاراپ ئولتۇرىدۇ.)

بېرگ: ئاننا ئىككىڭلار دىنغا ئىشىنەمسىلەر؟

كىرىمچى: (ئەجەبلىنىپ) ئىشىنىمىز. شۋېتسىيەدىكى چاغدا رۇد دىنىغا ئىشىنەتتۇق.

بېرگ: (قورقۇپ) رۇد دىنى؟ ئەمما مېنى يەنىلا پالاكەتچىلىك بېسىۋېرىتۇ. ھەي، بۇنىڭ نېمە كارايىتى، ھەممىسى ئاللانىڭ قىسمىتى.

كىرىمچى: (ئۇنىڭ سەرگۈزەشتىلىرىنى ئەسلەپ، قاتتىق خۇرسىنىدۇ. ئاننا چىقىدۇ) ئىككىمىز ھەمراھلىشىپ يۈرۈپ ئاخىرى يەنە بىر پاراخوتتا سەپەرگە ماڭىدىغان بولدۇق. بۇ تازا كارامەت ئىش بولدى - دە. ھەر ھالدا بۇ ياخشى ئەھۋال ئەمەس. دېڭىز ئالۋاستىسى يەنىلا بىزنى ئاخماق قىلىۋاتامدىكىن تاڭ. شۇنداق. (ئورنىدىن تۇرۇپ ئىشىكنى ئېچىپ تۈن قاراڭغۇسىغا تەلمۈرۈپ تۇرىدۇ.)

بېرگ: (غەمكىنلىشىپ، ئۇنىڭ قارشىغا مايىل ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈپ بېشىنى لىڭشىتىدۇ. ۋە قاتتىق پىغانلىنىدۇ) بەلكىم گېپىڭ دۇرۇستۇر، لېكىن ئۇنى كىم بىلىدۇ. دېيسەن.

ئاننا: (زورىغا كۈلۈپ) ھەي ئۇنداق دېمىسەڭچۇ! (يېقىن كېلىپ بىلىكىنى ئۇنىڭ مۈرىسىگە قويۇپ خۇشخۇي ھالدا) سىلەرگە يەنە نېمە بولدى؟ ئەمدى خاپا بولۇشماڭلارچۇ. بىز ھەممىمىز ئوبدان ئورۇنلىشىۋالدۇققۇ. شۇنداق ئەمەسمۇ - يە؟ (بېرگنىڭ رومكىسىغا جىققىراق ھاراق قۇيىدۇ. ئۆزىگىمۇ قۇيىدۇ. ئۇنىڭ دولىسىغا ئېقىپ) كېلە، دېڭىز ئۈچۈن كۆتۈرەيلى. ھېلى ئۇ نېمە بولۇپ كېتىشىدىن قەتئىي نەزەر سېنىڭ باتۇر ئەزىمەتلەردىن بولۇشۇڭ ئۈچۈن كەل. ئىچ! (پۈتۈنى بىراقلا سۈمۈرۈۋېتىدۇ. بېرگ ئۇنىڭغا قاراپ كۈلۈپ، بېشىنى ئىرغىتىپ قويىدۇ - دە، خۇددى خۇراپىيلىقتىن جۇدا بولغاندەك، ھاراقنى پاك - پاكىز ئىچىۋېتىدۇ.)

كىرىمچى: (تۈن قاراڭغۇسىغا قاراپ، غەمكىن ھالەتتە ئويغا پاتىدۇ. بېشىنى ئېغىتىپ غوتۇلدايدۇ.) يەنىلا شۇ تۇمان! تۇمان! بۇنداق تۇمانلار ئىچىدە قالغاندا قەيەرگە بارىدىغانلىقىڭنىمۇ بىلەلمەيسەن. ئەتراپنى زادى كۆرەلمەيسەن. بۇنى پەقەت دېڭىزدىن ئىبارەت، ئەشۇ ئالۋاستىلا بىلىدۇ!

[ئىككىسى بوۋايغا قارايدۇ. يىراقتىن تەرەپتىن پاراخوتلارنىڭ غۇۋا، مۇڭلۇق گۈدۈك ئاۋازى ئاڭلىنىدۇ]

— (پەردە چۈشىدۇ.)

خەنزۇچىدىن ماھىرە زاكىر تەرجىمىسى

قەشقەر خەلق ناخشىلىرى ۋە ئۇنىڭ كۆيى شەكلى ھەققىدە

سۇلايمان ئەھمەت

قەشقەر — قەدىمىي دىيار مەدەنىيەت ئوچاقلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، تارىخىي كىتابلاردا كاشا، كاشان (迦舍罗逝) سۇلى، (疏勒) ئىبنى دەپ يېزىلغان.

«كاشا»، «كاشىلى» دېگەن سۆز — كاشغار دېگەن سۆز بولۇپ، ئۇنىڭ قەدىمقى كاھىش (ساپال) كەنتلىرى ئاساسىدا مەيدانغا كەلگەنلىكىنى ياكى كاھىش (زىننەت) بىلەن بېزەلگەن شەھەر ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

يىلنامىلاردا قەدىمقى قەشقەرنىڭ چېن جوڭ (频中城)، دۆن جوڭ (桢中城)، يەنتسۇ (乌郎城)، ئۇچى (盘橐城) تاش بالىق قاتارلىق شەھەرلەردىن تەشكىل تاپقانلىقى يېزىلغان.

قەشقەر قەدىمقى زامانلاردىن تاكى يېقىنقى زامان دېگۈدەك - ئوكيان قاتنىشى ئېچىلغىچە بولغان ئۇزۇن زامانلار داۋامىدا، شەرق بىلەن غەربنىڭ مۇھىم قاتناش تۈگۈنى بولۇپ كەلگەن. جۈملىدىن يىپەك يولى، قەشقەر ئارقىلىق ئىچكى ئۆلكىلەر بىلەن ئوتتۇرا ئاسىيا، شىمالىي ھىندىستان، ئىران ۋە ياۋروپادىكى قەدىمىي شەھەرلەرنى بىر - بىرىگە تۇتاشتۇرۇپ تۇراتتى.

قەشقەر — ئەمگەكچان، ئەقىل - پاراسەتلىك، سەنئەت سۆيەر ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قەدىمىي يۇرتى، شۇنداقلا ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ بۆشۈكى.

ئالىملىرىمىزنىڭ خەۋەر بېرىشىچە، خەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى مەشھۇر تارىخچى سىماچيەننىڭ «تارىخىي خاتىرىلەر» ناملىق كىتابىنىڭ «پەرغانە تەزكىرىسى» قىسمىدا، خەن سۇلالىسىنىڭ «كېيىنكى خەننامە» ناملىق كىتابىنىڭ «غەربىي رايون تەزكىرىسى» ناملىق قىسمىدا، مىلادىيە 2 - ئەسىردىكى مەشھۇر جۇغراپىيەچى پىتولېمىينىڭ «جۇغراپىيە» ناملىق كىتابىدا، تاڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى بۇددا ئالىمى شۈەنزاڭنىڭ «ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدە غەربكە ساياھەت» ناملىق كىتابىدا شۇنىڭدەك ئېلىمىز ۋە چەتئەل ساياھەتچىلىرىنىڭ ئەسەرلىرىدە قەدىمقى قەشقەرنىڭ ئاي - ھاۋاسى، شەھەر قۇرۇلۇشى، تېرىقچىلىقى ۋە باغۋەنچىلىكى، قول ھۈنەرۋەنچىلىكى ۋە ناخشىلار تىلغا ئېلىنغان. بولۇپمۇ تارىخىي خاتىرىلەردىكى تېرىكە يېزىلغان سەنئەت، («پەرغانە تەزكىرىسى»گە قارالسۇن) مۇزىكا - ئۇسسۇل سەنئىتى («ئۇلۇغ تاڭ دەۋرىدە غەربكە ساياھەت»كە قارالسۇن)، كىمخاپ («كېيىنكى ۋېي» كىتابىغا قارالسۇن) قاتارلىق ھۈنەر - سەنئەت ئالاھىدە كۆزگە چېلىقىپ تۇرىدۇ.

قەشقەرنىڭ مۇزىكا سەنئىتى، كۇسەن مۇزىكىسى كۇسېيۇ (龟兹乐) ۋە قۇچۇ (ئىدىقۇت) مۇزىكىسى گاۋچاڭيۇ (高昌乐) دىن ئىبارەت غەربىي دىياردىكى 9 چوڭ مۇزىكىنىڭ بىرسى سۈپىتىدە، جەنۇبىي ـ شىمالىي سۇلالىلەر، سۈي، تاڭ سۇلالىلىرى دەۋرىدە خېشى كارىدورىغا، شۇنىڭدەك يەنە چاڭئەن، لوياڭ قاتارلىق شەھەرلەر ئارقىلىق مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتكەن. سۈي سۇلالىسىنىڭ (بۈيۈك ئىشلار (大业) يىلنامىسىدە ـ مىلادى (605 — 618) دا، سۈي ياڭدى مەشھۇر مۇزىكىنى ئۆزىنىڭ 9 قىسىملىق ئوردا كۈيلىرى تەركىبىگە كىرگۈزگەن ئىدى. تاڭ سۇلالىسى بۇنىڭغا ۋارىسلىق قىلىش بىلەن بىللە، تاڭ تەيزۇڭ، لى شىمىن ۋە جېنگۇەن يىللىرى (627 — 649) دا بۇنىڭغا قۇچۇ مۇزىكىسىنى قوشۇپ 10 قىسىملىق دۆلەت كۈي مۇزىكىسىنى شەكىللەندۈردى.

تارىخىي خاتىرىلەردە يېزىلىشىچە، كۇسەن مۇزىكىسىدا بەرباپ (9 تارلىق ئەگرى ساپلىق پىپا)، قەشقەر مۇزىكىسىدا راۋاپ (5 تارلىق پىپا) ئاساسىي چالغۇ ئەسۋاپ ھېسابلانغان. پېي شىنفۇ (裴兴符)، پېي شىننۇ (裴兴奴)، پېي شەنسەي (裴善才) قاتارلىق سازەندىلەر چالغاندا راۋاپ چېلىش بىلەن شۆھرەت قازانغان. بەي جۈيى، يۈەن جېن، جاڭ خۇۋا قاتارلىق مەشھۇر شائىرلار قەشقەر مۇزىكىسى توغرىسىدا شېئىرلار يېزىشقان. («شىنجاڭنىڭ تاڭ دەۋرىدىكى ناخشا ـ ئۇسسۇل سەنئىتى» 97 ـ بەتكە قارالسۇن)

قەشقەر كۈيلىرىدىن «سۇلىيەن» («قەشقەر سەنىمى») «كالەندەران»، «بوستانگاھ»، «ئاتەش سومرۇغ» («火凤»)، «ساما» («大天乐»)، «شادىيان» («永世乐») قاتارلىق كۈيلەر ئىچكى ئۆلكىلەردە شۆھرەت قازانغان. شۇنى ئىزاھلاش ھاجەتكى، بۇ دەۋرنىڭ چوڭقۇرلۇقكە ئۇچرىشى ۋە ئىسلام دىنىنىڭ شىنجاڭغا تارقىلىشىغا ئەگىشىپ، كۇسەن مۇزىكىسىنىڭ غەربىي دىياردىكى ئۈستۈنلۈك ئورنى تەدرىجىي ھالدا تۆۋەنلەشكە باشلىدى. قەشقەرنى پايتەخت قىلغان قاراخانىيلار سۇلالىلىرىنىڭ ئىككى ئەسىردىن كۆپرەك پۈتكۈل ماۋەرائۇننەھرنى ئىگىلەپ تۇرۇشى ئارقىسىدا، يەن ـ مەدەنىيەتتە يېڭى گۈللىنىش مەيدانغا كەلدى. مەشھۇر پەيلاسوپ ۋە مۇزىكا شۇناس ئەبۇ ناسىر فارابى، ئۇيغۇر مۇزىكىچىلىقىغا ئۆچمەس تۆھپىلەر قوشتى. بۇ دەۋرگە كەلگەندە قەشقەر مۇزىكىلىرىنىڭ پۈتكۈل ئاسىيا، شىمالىي ھىندىستان ۋە ئەرەپ خەلقلىرىگە بولغان تەسىرى كۈچلۈك بولدى.

قەشقەر مۇزىكا سەنئىتىمۇ، ئۇلارنىڭ بۇ جەھەتتىكى ئارتۇقچىلىقىنى قوبۇل قىلدى. بۇ ئەھۋال 16 ـ ئەسىردىكى يەركەن خانلىقى ئابدۇرەشىتخان زامانىسىغا قەدەر ئىزچىل داۋام قىلىپ كەلدى. بۇ ھال قەشقەر مۇزىكا كۈيلىرىنىڭ 9 ـ ئەسىردىن باشلاپلا ئۇيغۇر مۇزىكا سەنئىتىدە يېتەكچى ئورۇنغا ئۆتۈشكە تۈرتكە بولدى.

قەشقەر ـ شەرق مەدەنىيەت تارىخىدىكى ئۇلۇغ مۆجىزە ـ ئۇيغۇر خەلق كىلاسسىك مۇزىكىسى 12 مۇقام رەتلەنگەن ۋە سىستېمىلاشتۇرۇلغان جاي.

قەشقەر مۇزىكا سەنئىتىنىڭ پۈتمەس ـ تۈگىمەس بۇلىقى، يەنىلا رەڭگا ـ رەڭ ۋە مەزمۇنى مول قەشقەر خەلق ناخشا ـ كۈيلىرىدىن ئىبارەت. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئېتنىك ۋە مەدەنىي خۇسۇسىيەتلىرىنى ۋە ئۇنىڭ تارىخىي خۇسۇسىيەتلىرىنى بىلىشتە، قەشقەر خەلق ناخشا ـ مۇزىكىلىرىنى بىلىش ئالاھىدە ئىلمىي قىممەتكە ئىگە. بۇنىڭ ئىچىدە قەشقەر خەلق ناخشا ـ مۇزىكىلىرى، ئۇيغۇر خەلق كۈيلىرىنىڭ ئېتنىك خۇسۇسىيەتلىرى ۋە ئۆزگىچە بەدىئىي ئۇسلۇبـ

لىرىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملەشتۈرگەن. ناخشا - مۇزىكىنىڭ مەنبەسى تۇرمۇش بولغانلىقى ئۈچۈن، تارىختىن بۇيان ئەقىل - پاراسەتلىك ئۇيغۇر ئەمگەكچىلىرى ئۆزلىرىنىڭ خۇشاللىق ۋە قايغۇلىرىنى، ھەسداشلىق ۋە غەزەپ - نەپرەتلىرىنى، ئارزۇ - ئارمان ۋە سۆيگۈ - مۇھەببەتلىرىنى تۈرلۈك شەكىلدىكى ناخشا - مۇزىكىلارغا سىڭدۈرۈپ، كىشىنىڭ يۈرەك تارىنى تىترىتىدىغان نۇرغۇن مۇنەۋۋەر ئەسەرلەرنى ياراتقان.

قەشقەر خەلق ناخشىلىرى، مېلودىيىسىنىڭ گۈزەل ۋە ئاممىباپلىقى، ئەمگەكچى خەلققە خاس ساددا، لېكىن مەردانە ھەم جۇشقۇنلۇقى، مۇھەببەت ۋە نەپرەتنىڭ روشەن ھەم چوڭقۇرلۇقى قاتارلىق ئۆزىگە خاس بولغان ئالاھىدىلىكى بىلەن خېلىلا داڭ چىقارغان. ئۇيغۇر مۇزىكىسىنى 5 چوڭ خىلغا بۆلۈپ ئۆگىنىش ۋە تەتقىق قىلىشقا بولىدۇ. 1 - خەلق ناخشىلىرى، 2 - ناخشا مۇزىكىلىق چوڭ تىپتىكى يۈرۈشلەشتۈرۈلگەن كىلاسسىك ئەسەر 12 مۇقام. 3 - مۇزىكىلىق ئەسەرلەر، 4 - ئېيتىلىش مۇزىكىسى، 5 - ناخشا - ئۇسۇل مۇزىكىسى.

ئۇيغۇر خەلق ناخشىلىرىنىڭ ئۇسلۇبى خىلمۇ - خىل، كۆي شەكلى ۋە رىتىمدارلىقى رەڭگا - رەڭ بولغاچقا، خەلق تۇرمۇشىنىڭ ھەر قايسى تەرەپلىرى ئۇنىڭدا ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. شۇڭلاشقا ئۇنى: (1) مۇھەببەت ناخشىلىرى (2) ئەمگەك ناخشىلىرى (3) تارىخى ناخشىلار (4) بۆشۈك ناخشىسى (5) توي ناخشىسى (6) باھار (نورۇز) ناخشىسى (7) قارلىق ناخشىسى (8) سەيلە ناخشىسى (9) ماتەم ناخشىسى (10) خۇشلۇشۇش ناخشىسى (11) دىنى ناخشىلار (نەزىرە ناخشىلىرى، باخشى ناخشىلىرى، رامىزان ناخشىلىرى، بارات ناخشىلىرى) (12) ئۆرپ - ئادەت ناخشىلىرى قاتارلىقلارغا يىغىنچاقلاشقا بولىدۇ.

قەشقەر خەلق ناخشىلىرىنىڭ كۆي شەكلى جەھەتتىكى ئالاھىدىلىكلىرىنى ياخشى چۈشىنىش، ئۇيغۇر ناخشا - مۇزىكىلىرىنى گارمونىيىلەشتۈرۈپ كۆپ ئاۋاز قىسىملىق قىلىپ يېزىپ چىقىش ۋە ئۇنىڭ زامانىۋىلىشىشىنىڭ تەلىۋى بويىچە تېخىمۇ تەرەققى قىلدۇرۇپ ئىلمىي قىممىتى يۇقىرى بولغان كۆپلىگەن مۇنەۋۋەر مۇزىكىلىق ئەسەرلەرنى يارىتىشتا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

بىز تۆۋەندە بىر قانچە قەشقەر خەلق ناخشىلىرىنىڭ كۆي شەكلى ئالاھىدىلىكىنى تەھلىل قىلىپ كۆرىمىز. بىز بۇ ناخشىلار ئىچىگە ئاتۇش ئۇسسۇلىنىڭ مۇزىكىسى بىلەن مەكىتنىڭ دولان شىۋىسىدىكى بىر خەلق ناخشىسىنى كىرگۈزۈپ ئۇلارنىمۇ تەھلىل قىلماقچىمىز. ئەلۋەتتە، ئاتۇش خەلق ناخشىلىرى ۋە دولان ناخشىلىرىنىڭ ئۆز ئالدىغا يەرلىك ئالاھىدىلىكى ۋە شىۋىلىرى بار. بۇ مەنىدىن ئېيتقاندا بۇ خىل يەرلىك ناخشىلارنىمۇ ئايرىم - ئايرىم تەھلىل قىلىپ ئۆتۈشكە توغرا كېلىدۇ. لېكىن بۇ يەردىكى قەشقەر خەلق ناخشىلىرى دېگەن ئۇقۇم پەقەتلا تېررىتورىيىنى ئاساس قىلغان قەشقەر ۋىلايىتىنىلا كۆزدە تۇتماستىن، بەلكى ناخشا - مۇزىكا جەھەتتە تېخىمۇ كەڭ دائىرىنى يەنى جەنۇبىي شىنجاڭ رايونىدا قەشقەرنى مەركەز قىلغان كەڭ خەلق ناخشىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

1 - مىسال: «قەشقەر سەنىمى»

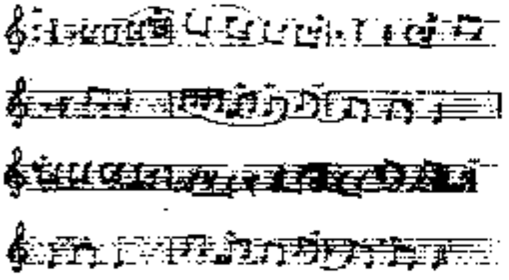

بولۇپ، ئۇنىڭ ھەر بىر ئۆزگىرىشلىرىنى ئۆز ئەتىكىچە چۈشەندۈرۈشكە بولىدۇ.

1 - ئۆزگىرىش:

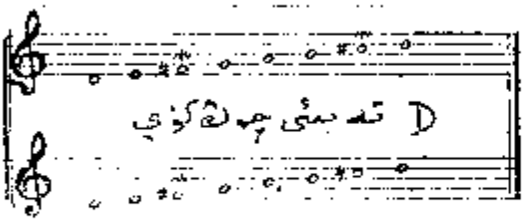

1 - ئۆزگىرىشنىڭ بېشىنى، D تەبىئىي چوڭ كۆي شەكلى، ئاخىرىنى D مىكسولىدىيا كۆي شەكلى ياكى 7 ئاۋازلىق D شاڭ يايۆ (D商雅乐) كۆي شەكلى دېيىشكە بولىدۇ.

2 - ئۆزگىرىش:

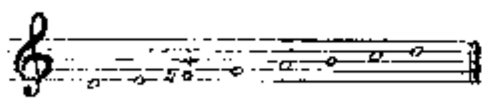

D مىكسولىدىيا كۆي شەكلى ياكى 7 ئاۋازلىق (D 商雅乐) كۆي شەكلى.

3 - ئۆزگىرىش:

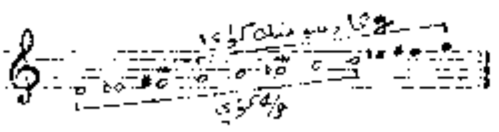

(g/e) كۆي شەكلى يەنى g گارمونىيىلىك كىچىك كۆينىڭ مەنسۇپ ئاۋازى p دىن باشلانغان كۆي شەكلى.

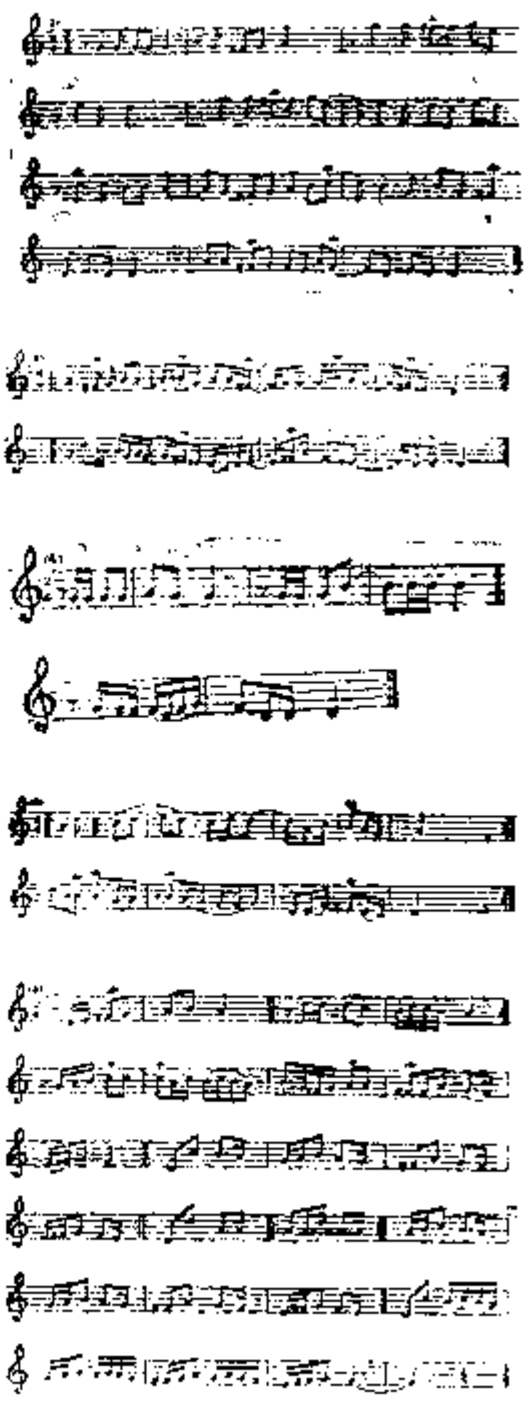

قەشقەر سەنىمى 6 ئۆزگىرىشلىك ئاھاڭ

قەشقەر سەنىمى 2 - ئۆزگىرىش نوتىسىدىكى f ئاۋازى #f بولماستىن f دەپ ئوقۇلىدۇ.
3 - ئۆزگىرىش نوتىسىدىكى بۇ ئاۋازى تەرەپتە كۆرسىتىلگىنى g گارمونىيىلىك كىچىك كۆي.

4 - تۈزگىرىش:

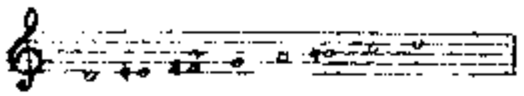

D مەكسۇلىدىيا كۈي شەكلى ياكى 7 ئا- ۋازلىق (D 商雅乐) كۈي شەكلى.

5 - تۈزگىرىش:

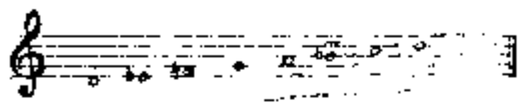

D قولمجيا كۈي شەكلى ياكى 7 ئاۋازلىق D7چىقىش (D 角清乐) كۈي شەكلى.

6 - تۈزگىرىش:

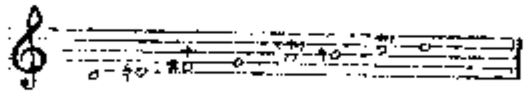

D مەكسۇدىلميا كۈي شەكلى ياكى 7 ئا- ۋازلىق (D 商雅乐) كۈي شەكلى. بىز تۆ- ۋەندە يۇقۇرقى ئوخشىمىغان كۈيلەرنىڭ ئاكورت- لىرى ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ئىچكى باغلىنىشلىرىنى تەھلىل قىلىپ كۆرەيلى.

ئاكورتلارغا ئىشلىتىلگەن بەلگىلەرگە ئى- زاھات: Q3A (چوڭ 3 ئاكورت)، XK3A(كى- چىك 3 ئاكورت)، A3A(ئارتۇرۇلغان 3 ئاكورت) K33A (كەمەيتىلگەن 3 ئاكورت).

تەشقەر سەنئەتىدىكى تۈزگىرىشلەرنىڭ كۈي شەكلىگە قارىغاندا، بىر ئاساسلىق كۈي شەكلى بولغان D مەكسۇلىدىيا كۈي شەكلى ياكى 7 ئاۋازلىق (D商雅乐) كۈي شەكلى، بىر پۈتۈن ئاھاڭدا كۆپ قېتىم ئايتىلانغان. بۇ ئاساسلىق كۈي شەكلى، باشقا كۈيلەرنى بىر- بىرگە باغلاپ تۇرىدىغان مەۋھەم تۈگۈن بولۇپ، ئاھاڭدىكى بىر پۈتۈنلۈكنى نەمەي- لەپ تۇرىدۇ.

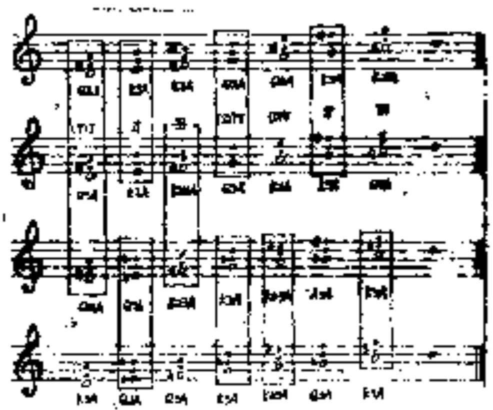

باشقا كۈيلەر ئاساسلىق كۈي بىلەن ئوخشاش تونكىلىق كۈيلەر بولۇپ، بۇ پايدىلىق شارائىت ئاستىدا ئوتتۇرلۇق كۈي تۈزگىرىش ئېلىپ بېرىلغان. شۇنداقلا كۈيلەر بىر - بىرى بىلەن روشەن سېلىشتۇرمىلىق ھاسىل قىلغان. ئاساسلىق كۈينىڭ قايتىلىنىشى. كۈي- لەردىكى ئوخشاش تونكا ۋە ئۇلار ئارىسى- دىكى ئورتاق ئاۋاز ۋە ئورتاق ئاكورتلار ئاھاڭدا رەڭدارلىق، سېلىشتۇرمىلىق، تۈز- گىرىشچانلىق پەيدا قىلىپلا قالماي، ئەڭ مۇھىمى ئاھاڭدىكى بىر پۈتۈنلۈكنى يەنى بىر پۈتۈن مۇزىكىلىق پىكىر ۋە مۇزىكىلىق ئوب- رازنى روشەن ئىپادىلەپ بەرگەن.

«گۈندەباي» تۈيغۇر خەلقىنىڭ تارىخى باسقۇچلىرىدىن بىرى بولۇپ، بۇ باسقۇچتا، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئۆز ۋەتىنىنى زاماندىكى ئازاپ - ئوقۇبەت، دەرت - ئەلەملەر ئۈستىدىن قىلغان شىكايىتى، بورۇقلۇقنا ۋە بەخت - سائادەتكە بولغان ئىنتىلىشى ئىزھار قىلىنغان.

2- مىسال: «كۆندىپاي»

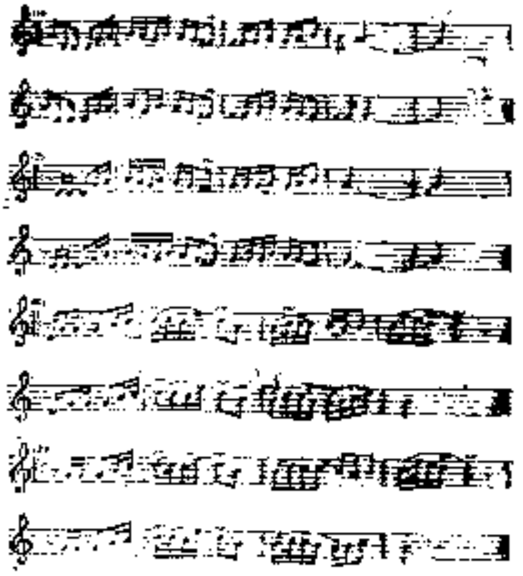

«كۆندىپاي» ناخشىسى ماھىيەتتە 2 ئۆزگىرىش بولۇپ، ھەر بىر ئۆزگىرىش يەنە 2 بۆلەككە بۆلۈنگەن دېيىشكىمۇ بولىدۇ. بىز تۆۋەندە بۇ ئۆزگىرىشلەرنىڭ ئاۋاز باسقۇچلىرىنى تەھلىل قىلىپ كۆرەيلى:

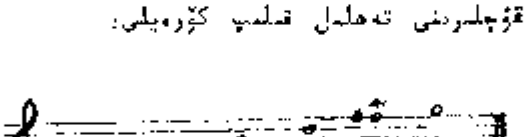

يۇقىرقى، «كۆندىپاي» نىڭ بىرىنچى قىسمى يەنى 1 ـ، 2 ـ نىڭ ئاۋاز باسقۇچى، يۇقىرقى ئاۋاز باسقۇچىدىكى ئاۋازلارنىڭ مۇناسىۋەتلىرىگە قارىغاندا بۇ ئاھاڭ 5 ئاۋازلىق مىللى كۈي شەكلىدىن قۇرۇلغان دېيىشكە بولىدۇ. لېكىن بۇ 5 ئاۋازلىق كۈي شەكلى دۆلىتىمىزدە كەڭ قوللىنىپ كېلىۋاتقان 5 ئاۋازلىق كۈي شەكلى سىستېمىسىدىكى كۈيلەردىن پەرق قىلىدۇ. بىز تۆۋەندە بۇ كۈيلەرنىڭ پەرقىنى سېلىشتۇرۇپ كۆرەيلى:

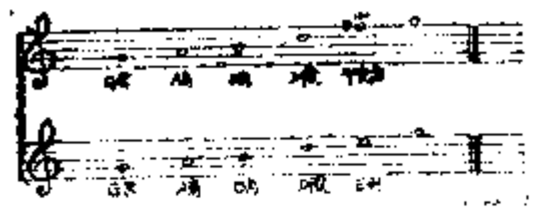

دېمەك، ناخشىنىڭ 1 ـ قىسمىنىڭ كۈي شەكلى يۈي (羽) ئاۋازىنىڭ ئورنىنى يېڭىلىق (变宫) ئاۋازى ئىگىلىگەن G گۇڭ كۈي شەكلى بولۇپ، يۇنى 5 ئاۋازلىق مىللى كۈي شەكلى دېيىشكە بولىدۇ. يۇقۇرقىدەك ئالاھىدىلىككە ئىگە بولغان 5 ئاۋازلىق مىللى كۈي شەكىللىرىگە كارمونىيە ئىشلىگەندە، ئۇنىڭ 5 ئاۋازلىق ئالاھىدىلىكىگە دىققەت قىلىشقا توغرا كېلىدۇ. ئۇنداق بولمىغاندا كارمونىيىدىكى مىللى ئۇسلۇبقا كاپالەتلىك قىلغىلى بولمايدۇ.

تۆۋەندە 2- قىسىم يەنى 3 ـ، 4 ـ نىڭ ئاۋاز باسقۇچىنى كۆرۈپ باقايلى:

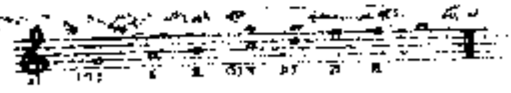

G微清乐 G مىكسولىدىياكى، ئاۋازلىق G جىز چىكىز G كۈي شەكلى، 2 ئاھاڭنىڭ 2 ـ قىسمىنىڭ ئاخىرىقى توختىغان ئاۋازى 5 بولۇپ، بۇ ئاۋاز كۈيدىكى ئۇپ 3 ئاكورتىنىڭ 3 ئاۋازى. ئادەتتە توختاشلارنىڭ 3 ـ ئاۋازىنى مەلودىيە ئورۇن قىلىپ توختىتىشى تۇراقسىز ھېسسىيات پەيدا قىلىدىغانلىقى ئۈچۈن، بۇ ھال ئاھاڭنى راۋاجلاندۇرۇش ئىمكانىيىتىنى يارىتىپ بېرەلەيدۇ.

بىز تۆۋەندە ئاھاڭدىكى 2 خىل كۈي شەكلىنىڭ مۇناسىۋىتىنى كۆرۈپ باقايلى:

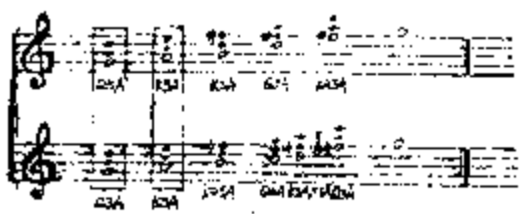

ئاھاڭدىكى 2 قىسمىنىڭ كۈي شەكىللىرى ۋە ئاكورتلىرىنىڭ سېلىشتۇرمىسىغا قارىغاندا، ئۇلار ئوخشاش تونىكىلىق كۈيلەر بولۇپ، I – دەرىجىدىكى تۆۋەن 3 ئاكورت بىلەن II – دەرىجىدىكى 3 ئاكورتلىرى ئوخشاش. پەقەت دەرىجىلىرى پەرق قىلىدۇ. دېمەك، بۇ كۈي شەكىللىرىنىڭ روشەن سېلىشتۇرمىلىقىنى پەيدا قىلىش بىلەن بىللە ئۇلارنىڭ ئىچكى باغلىنىشىنىمۇ تەمىن ئېتىپ تۇرغان مۇھىم ئامىلدىن ئىبارەت.

3 – مىسال: «ۋىسالتۇش ئۇسۇلى» مۇزىكىسى.

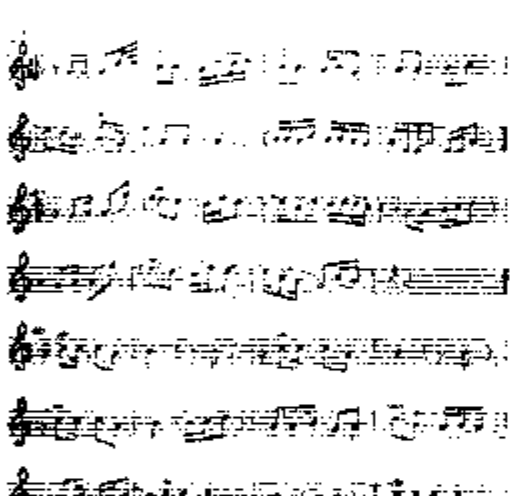

بىز، يۇقىرىدىكى 3 تۈزۈلۈشنىڭ ئىشلىتىش ئاخىرىسىنىڭ ھەر بىر ئۆزگىرىشلىرىنىڭ ئاۋاز بىناقۇچلىرىنى تەھلىل قىلىپ كۆرەيلى:

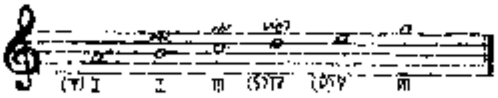

1 – ئۆزگىرىش 6 ئاۋازلىق A دىيۈي (羽A) كۈچ شەكلى.

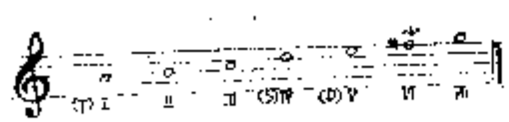

2 – ئۆزگىرىش 7 ئاۋازلىق A دىيۈي يايۈ (乐雅羽A) كۈي شەكلى. 3 – ئۆزگىرىشنىڭ كۈي شەكلى 1 – ئۆزگىرىشكە ئوخشاش. بىز تۆۋەندە يەنە ئىماھاڭدىكى 2 خىل كۈي شەكلىنىڭ ئىچكى باغلىنىشى ۋە پەرقلىرىنى كۆرۈپ باقايلى:

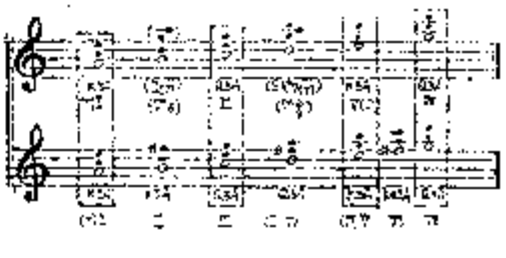

ئاھاڭنىڭ 1 – قىسمىنىڭ كۈي شەكلى 6 ئاۋازلىق بولغانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭدا مىللىي كۈي شەكلىنىڭ خاراكتېرى بىر قەدەر كۈچلۈك. ئۇنىڭ گارمونىيىسىدىكى مىللىي ئۇسلۇبىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن كۈي شەكلىنىڭ 6 ئاۋازلىق خۇسۇسىيىتىنى قەستەن چىڭ تۇتۇش لازىم. شۇڭلاشقا ئۇ كۈي شەكلىدىكى II – IV – دەرىجىلەردىكى ئاكورتلارنى II_7^3، IV_7^3، قىلىپ ئىشلىتىشكە بولىدۇ. ئەگەر يۇقىرىقى ئىككى دەرىجىگە 3 ئاكورت تىزىش لازىم بولسا II گە VII_6 نى، ^{45}IV $VII\,6_4$ نى تىزىشقا بولىدۇ. ئەگەر II – بىلەن IV –

دەرىجىدىكى ئاكورتلارغا ئاۋاز باسقۇچىدا بولىدىغان f ئاۋازى قوشۇپ قويۇلسا، ئاھاڭنىڭ ئۇسلۇبىغا پايدىسىز بولۇپ قالىدۇ. شۇڭلاشقا يۇقۇرىدىكى 2 خىل ھالەتتىكى ئاكورتلارنى ئىشلەتكەن مۇۋاپىق. دېمەك، ئاھاڭدىكى يۇقۇرقى ئىككى خىل كۆي ئوخشاش ئىسىملىك كۆيلەر بولۇپ، ئۇلاردىكى يەنە بىر ئورتاقلىق I – ۋە V – دەرىجىدىكى ئاكورتلارنىڭ دىمەنى تۇپ 3 ئاكورت ۋە مەنسۇپ 3 ئاكورتلارنىڭ ئوخشاش بولمىغانلىقىدا. نەتىجىدە ئاھاڭدىكى سېلىشتۇرمىلىق بىلەن بىر پۈتۈنلۈك ئوخشۇشلۇق ھالدا بىر گەۋدە ھاسىل قىلىدۇ.

4 – مىسال: «گۈلئايشەم»

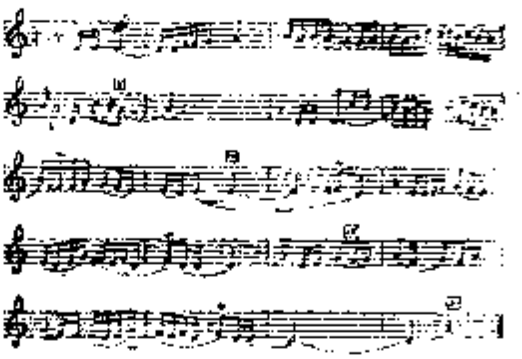

بۇ ئاھاڭ 2 خىل كۆي شەكلىنىڭ بىرلەشمىدىن تۈزۈلگەن بولۇپ 1 – تاكتتىن 11 – تاكتقىچە بىر خىل كۆي شەكلى، 11 – تاكتتىن 20 – تاكت ئاخىرىغىچە يەنە بىر خىل كۆي شەكلى دەپ قاراشقا بولىدۇ. باشتىكى كۆي شەكلى تۆۋەندىكىچە:

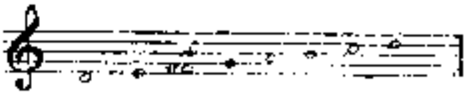

مۇنى D شاڭ يايۆ (D商雅乐) يەنى D جۇ چىڭيۆ (D徵清乐) كۆي شەكلى دېيىشكە بولىدۇ.

يەنى بۇ D مىكسولىدىيا كۆي شەكلىدىن ئىبارەت.

ئاخىرىنىڭ ئاخىرىنىڭ كۆي شەكلى تۆۋەندىكىچە:

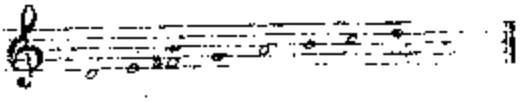

بۇ كۆي شەكلى D شاڭ چىڭيۆ (D商清乐) يەنى D رودىيا كۆي شەكلىدىن ئىبارەت.

دېمەك، ئاھاڭدىكى كۆيلەر ئوخشاش تونىكىلىق كۆيلەر بولۇپ، بۇلارنىڭ مۇناسىۋىتى يېقىن، لېكىن ھەممىيات جەھەتتە سېلىشتۇرمىلىق پەيدا قىلىدىغان پەرقى بار.

تۆۋەندە بۇ كۆيلەرنىڭ ئىچىدىكى باغلىنىشنى كۆرۈپ باقايلى:

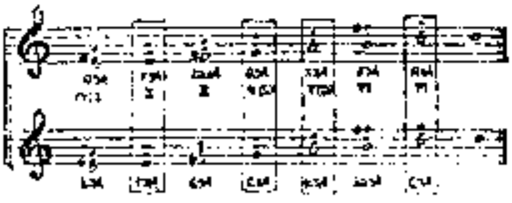

كۆي شەكلىدىكى ئاكورتلارنىڭ پەرقىگە قارىغاندا، ئۇلاردىكى پەرق I — III — VI — دەرىجىدىكى ئاكورتلارنىڭ ئوخشىمالىقىدا. ئورتاقلىق II – IV – V – VII – دەرىجىدىكى ئاكورتلارنىڭ ئوخشاشلىقىدا. بولۇپمۇ ئۇلاردىكى IV – ۋە V – دەرىجىدىكى ئاكورتلارنىڭ ئوخشاشلىقى كۆي شەكلىنىڭ ئىچكى باغلىنىشىدىكى مۇھىم ئامىل. چۈنكى، كۆي شەكلىدىكى IV – ۋە V – دەرىجىدىكى ئاكورتلار، كۆي

«گۈلئايشەم» نوتىسىدىكى باش تەرەپ ئاۋاز باسقۇچىدىكى f ئاۋازى f نى #f بولمىغىنى ئوچۇقلىدۇ.

شەكلىدىكى تۇراقسىز ئاكورتلارنىڭ تېپىك ۋەكىلى بولۇپ، ئۇلارنىڭ I - گە تۇتىشىشى (مەيلى چوڭ I - ياكى كىچىك I - بولسۇن) تۇراقسىز ئاكورتلارنىڭ ھەل بولۇشىدىكى تەبىئىي تۇتىشىشتىن ئىبارەت. بۇنداق ئەھۋال ئاستىدا 2 خىل كۈي تۈگۈشلۈق بىر-بىرىگە تۇتۇشۇپ، تەبىئىي ھالەتتىكى كۈي ئۆزگىرىشىنى ھاسىل قىلالايدۇ.

بۇلار ئاھاڭدىكى سېلىشتۇرمىلىق ۋە بىر پۈتۈنلۈكنى تەمىنلەپ تۇرغان مۇھىم ئامىلدىن ئىبارەت.

5 - مىسال: «مەزانگۈل»

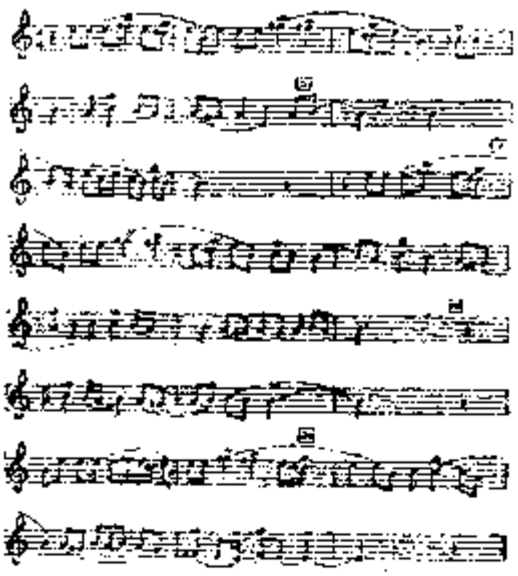

بۇ ناخشا ئوخشىمىغان 2 خىل كۈينىڭ بىر - بىرىگە گىرەلىشىشىدىن قۇراشتۇرۇلغان بولۇپ ئۇنى تۆۋەندىكىچە تەھلىل قىلىشقا بولىدۇ.

1 - تاكتتىن 8 - تاكتقىچە بولغان بۆلەكنىڭ باش قىسمى بىلەن ئاخىرى قىسمىدىكى كۈي شەكلىنى تەھلىل قىلىپ كۆرەيلى:

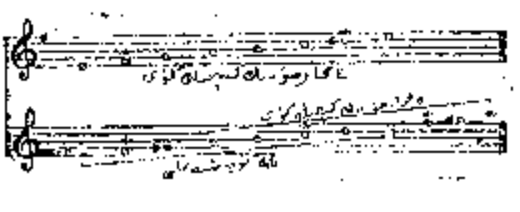

8 - تاكتتىن 15 - تاكتقىچە ۋە 16 - تاكتتىن 24 - تاكتقىچە يۇقۇرقى 2 خىل كۈي ئۆز ئارا گىرەلىشىپ كۈي شەكلىنىڭ بىر - بىرىگە سىڭىش ھالىتىنى پەيدا قىلغان. بىز تۆۋەندە يۇقۇرقى 2 خىل كۈينىڭ ئىچكى مۇناسىۋەتلىرىنى كۆرۈپ باقايلى:

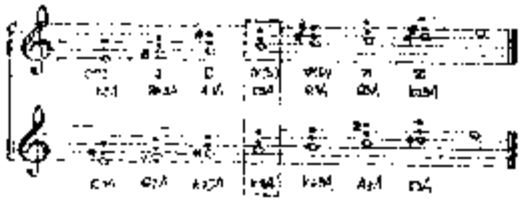

a/d كۈي شەكلى — a گارمونىك كىچىك كۈينىڭ مەنسۇپ ئاۋازى (d) دىن باشلانغان كۈي شەكلى.

يۇقۇرقى ئەھۋالدىن قارىغاندا. بۇ كۈيلەرنىڭ بىر - بىرىگە سىڭىپ گىرەلىشىشىدىكى مۇھىم سەۋەپلىرىنىڭ بىرى، بۇ كۈيلەرنىڭ ئوخشاش تونىكىلىق كۈيلەر بولۇشىدىن تاشقىرى، a/d كۈي شەكلىنىڭ — چوڭ ھەم كىچىك كۈي شەكلىدىن ئىبارەت 2 خىل قوش خاراكتېرگە ئىگە بولالايدىغىنى ھەم ئۇلاردىكى IV - دەرىجىدىن ئىبارەت تۆۋەن مەنسۇپ ئاكورتنىڭ ئورتاق بولۇشى، ئاھاڭنىڭ بىر پۈتۈن گەۋدىسىنى بىرلەشتۈرۈپ ئاھاڭدىكى ئۆزگىچە بىرلىك ھالىتىنى پەيدا قىلغانلىقىدا.

6 - مىسال: «تاندى بىلگەم تالدى»

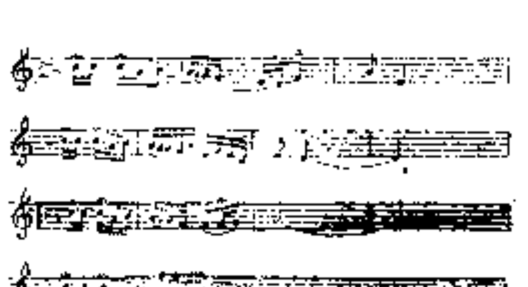

بىز تۆۋەندە بۇ ناخشا كۆي شەكلىنىڭ ئاۋاز باسقۇچىنى كۆرۈپ چىقايلى:

s/a كۆي شەكلى — a گارمۇنىك كىچىك كۆينىڭ تۆۋەن مەنسۇپ ئاۋازى (s) دىن باشلانغان كۆي شەكلى.

بۇ ناخشىنىڭ كۆي شەكلىگە قارىغاندا ئۇ تېخىمۇ ئالاھىدە بولۇپ باشقا چوڭ ـ كىچىك كۆيلەرگە ئوخشىمايدۇ.

شۇنداقلا s ئاۋازلىق كۆي شەكلى سىستېمىسى ئىچىدىكى 7 ئاۋازلىق كۆيلەر ۋە ئالاھىدە چوڭ ـ كىچىك كۆيلەردىنمۇ پەرقلىنىدۇ.

بىز تۆۋەندە بۇ كۆي شەكلىنىڭ ئاكورتلىرىنى كۆرۈپ چىقايلى:

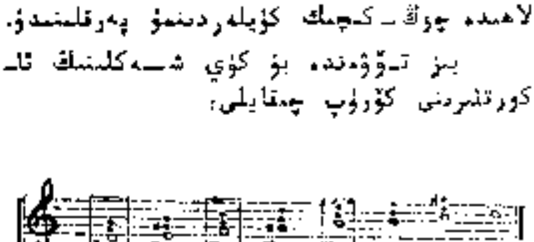

يۇقۇرىدىكى 2خىل كۆي شەكلىنىڭ سېلىشتۇرمىسىغا قارىغاندا s/a كۆي شەكلىنىڭ كىچىك كۆيلۈك خاراكتېرى ئېنىقراق، لېكىن بۇنىڭدا، ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىك ئارقىلىق مىللىي ئۇسلۇب تېخىمۇ گەۋدىلەندۈرۈلگەن.

7- مىسال: «گۈلالە»

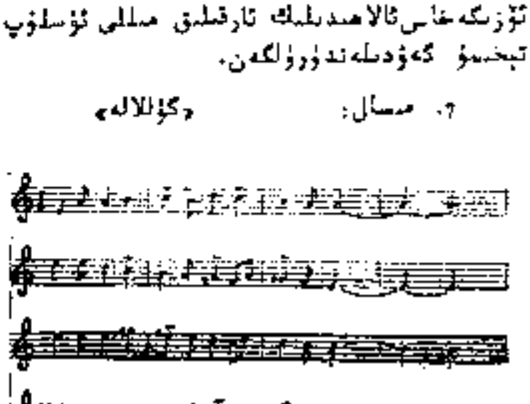

بۇ ناخشىنىڭ كۆي شەكلى تۆۋەندىكىدەك: باش قىسمىنىڭ كۆي شەكلى:

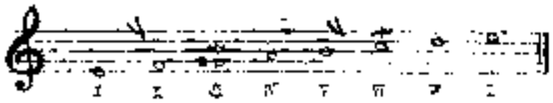

يۇقۇرقى d/a كۆي شەكلى بولۇپ، تۆۋەندە بۇ كۆي شەكلىنىڭ خۇسۇسىيىتىنى كۆرۈپ چىقايلى:

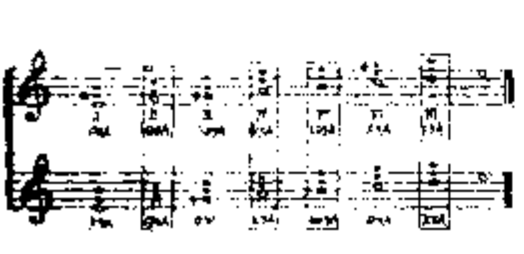

يۇقۇرقى سېلىشتۇرمىدىكى 2خىل كۆينىڭ پەرقى ۋە ئورتاقلىقى ئارقىلىق c/a كۆي شەكلى ئۆزىگە قوش خاراكتېرنى سىڭدۈرگەن كۆي شەكلى بولۇپ، بۇ قوش خاراكتېر ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس كۆي ئالاھىدىلىكىنى پەيدا قىلغان. بۇ كۆينىڭ 1 - دەرىجىدىكى 3 ئاكورتى يەنى T ئاكورتى، چوڭ 3 ئاكورت بولۇپ ھەر قانداق تەبىئىي چوڭ كۆينىڭ T ئاكورتى بىلەن ئوخشاش. T دىن باشقىلىرى چوڭ كۆي ئاكورتلىرىغا ئوخشىمايدۇ.

II− IV−(s)− V (D)− VII − دەرىجىدىكى 3 ئاكورتلار، ئالاھىدە چوڭ ـ كىچىك كۆيلەر ئىچىدىكى قولجىيا كۆي شەكلىنىڭ شۇ دەرىجىدىكى ئاكورتلىرى بىلەن ئوخشاش.

گارمۇنىك مېڭىش نۇقتىسىنەزىرىدىن قارىغاندا، قولجىيا كۆي شەكلىدىكى D، S خاراكتېردىكى ئاكورتلارنىڭ چوڭ T گە ياكى كىچىك T گە تۇتىشىشى ناھايىتى تەبىئىي ھېسسى تۇيغۇ پەيدا قىلىدۇ. تۆۋەندىكى ئاددىي ياڭلىمىلارغا قاراپ باقايلى:

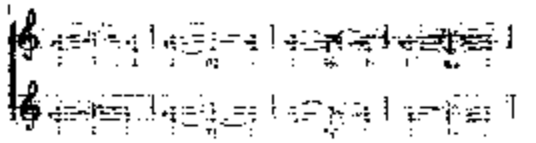

دېمەك، يۇقۇرقىدەك باغلىنىشلار كىشىدە بىر قەدەر تەبىئى سىجىللىق تۇيغۇسىنى پەيدا قىلىدۇ. مەيلى d\a كۆي شەكلى بولسۇن ياكى فۇلجىيا كۆي شەكلى بولسۇن ھەر ئىككى خىل كۆيدە V − (D) ئاكورتى كەمەيتىلگەن 3 ئاكورت بولۇپ، مۇشۇ كۆيلەر ئىچىدىكى تۇراقسىزلىقى ئەڭ كۈچلۈك بولغان ئاكورتلارنىڭ بىرسى. شۇڭلاشقا بۇ ئاكورتنى V_7 قىلىپ باشقا ئاكورتلار بىلەن باغلاش، كۆي شەكلى ئىچىدىكى ئاكورتلارنىڭ خاراكتېرىنى تېخىمۇ روشەنلەشتۈرۈپ، ئاكورتلارنىڭ باغلىنىشىنى تېخىمۇ قولايلىق شارائىتقا ئىگە قىلىش ئۈچۈن پايدىلىق رول ئوينايدۇ.

ئورتا قىسمىنىڭ كۆي شەكلى:

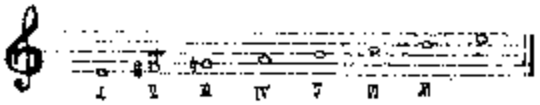

e تەبىئى كىچىك كۆي شەكلى

ئاھاڭنىڭ ئورتا قىسمىنىڭ e تەبىئى كىچىك كۆي شەكلى ئىكەنلىكى ئېنىق. بىز ئاھاڭنىڭ باش قىسمىدىكى كۆي شەكلى بىلەن ئورتا قىسمىدىكى كۆي شەكلىنىڭ مۇناسىۋىتىنى سېلىشتۇرۇپ كۆرۈپ باقايلى:

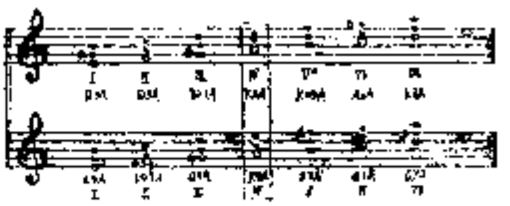

ئىككى خىل كۆي شەكلىدىكى ئاكورتلارنىڭ مۇناسىۋىتىگە قارىغاندا IV (S) ئاكورتى ئورتاق ئاكورت بولۇپ، دەرىجىلەر مۇناسىۋىتىدىن قارىغاندا، I − IV − V − VI − VII − دەرىجىلەر ئورتاق دەرىجىلەردىن ئىبارەت. كۆيلەرنىڭ ئالمىشىشى جەھەتتىن، ھەر ئىككىسى ئوخشاش تونىكىلىق كۆي بولۇپ، مېلودىيىلىك مۇناسىۋەتتىن قارىغاندا بىر − بىرىنىڭ تەسىرىنى قوبۇل قىلىش شارائىتى بار. كۆيلەرنىڭ خاراكتېرى جەھەتتىن d\a كۆي شەكلىنىڭ خوش خاراكتېرى e تەبىئى كىچىك كۆي بىلەن ئىچكى باغلىنىش پەيدا قىلىپ، ناخشىدىكى بىر پۈتۈن مۇزىكىلىق پىكىرنى ياكى مۇزىكىلىق ئوبرازنى گەۋدىلەندۈرگەن، ئوخشىمىغان كۆيلەرنىڭ بىر − بىرىگە سىڭىشى ئارقىلىق پەيدا بولغان ئاھاڭدىكى رەڭدارلىق ناخشىنىڭ بەدىئى گۈزەللىكىنى تېخىمۇ ئالغا سۈرگەن.

8 − مىسال: «ئەجەپ ئوبدان زامان بولدى»

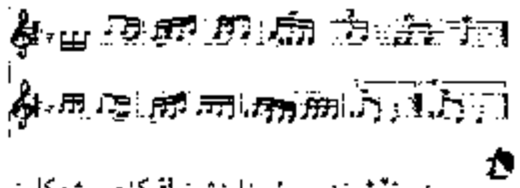

بىز تۆۋەندە بۇ ناخشىنىڭ كۆي شەكلىنى كۆرۈپ چىقايلى:

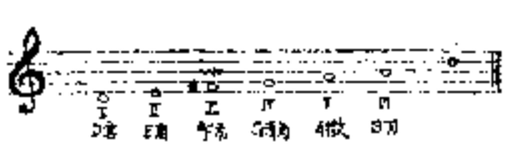

6 ئاۋازلىق D كۆي شەكلى.

بۇ ناخشىنىڭ كۆي شەكلى، 5 ئاۋازلىق كۆي شەكلى سىستېمىسى ئىچىدىكى 6 ئاۋازلىق

宫 D كۆي شەكلى بولۇپ، مىللىي خۇسۇسىيىتى روشەن. ئۇسلۇبىمۇ باشقىچە بولۇپ، كىچىك يەرلىك خۇسۇسىيەتكە ئىگە. بۇ خىل كۆي شەكلىدىكى ئاھاڭلارنى گارمونىيىلەشتۈرگەندە ئۇنىڭ 6 ئاۋازلىق ئالاھىدىلىكىگە دىققەت قىلىش، شۇ ئارقىلىق ئاكورتلارنىڭ مىللىي خاراكتېرىنى تولۇق گەۋدىلەندۈرۈش زۆرۈر. بىز تۆۋەندە بىر قانچە ناخشىلارنىڭ كۆي شەكلىنى يۇقىرىقى ئۇسۇل بويىچە تەھلىل قىلغىنىمىزدا تۆۋەندىكىدەك بولىدۇ.

9. مىسال: «يايرىغا دەڭلار ياخشىنى سۆيسۇن»

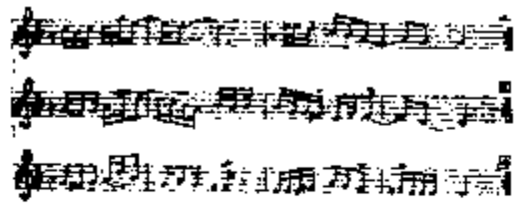

بۇ ناخشىنىڭ 6 ـ، 7 ـ، 8 ـ تاكتلىرىدىن باشقا جايلىرىنىڭ كۆي شەكلى D مىكسولىدىيا كۆي شەكلى بولۇپ، 6- 7- 8- تاكتنى D رودىيا كۆي شەكلى دېيىشكە بولىدۇ. بۇلار چوڭ ھەم كىچىك كۆپلەرنىڭ خاراكتېرىنى ئۆزلىرىگە سىڭدۈرگەن.

گارمونىيىنىڭ تەھلىل بويىچە ئاۋازى مەنسۇپ ئاكورتنىڭ 5 ـ ئاۋازى بولغاچقا يېرىم توختاش دېيىشكە بولىدۇ. بۇخىل ئەھۋال ئاھاڭدىكى راۋاجلىنىشنى پەيدا قىلىشقا پايدىلىقتۇر.

10. مىسال: «ئاق ياغلىغان»

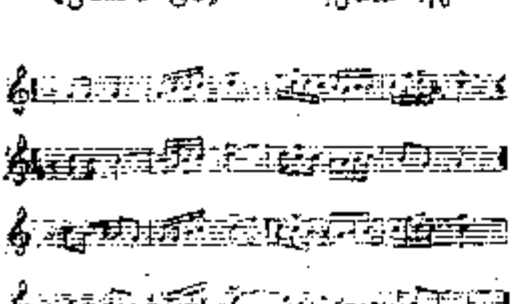

بۇ ناخشىنىڭ كۆي شەكلىمۇ 5 ئاۋازلىق كۆي شەكلى سىستېمىسى ئىچىدىكى 6 ئاۋازلىق D جىز 徵 G كۆي شەكلى بولۇپ، كۆي شەكلى ئىچىدىكى ئاۋازلارنىڭ ئالاھىدە مۇناسىۋىتى ئارقىلىق ئۇيغۇر خەلق ناخشىلىرىنىڭ ئۆزىگە خاس كۆي خۇسۇسىيىتىنى روشەن كۆرۈپ ئالغىلى بولىدۇ.

11 ـ مىسال: «ماۋانىي»

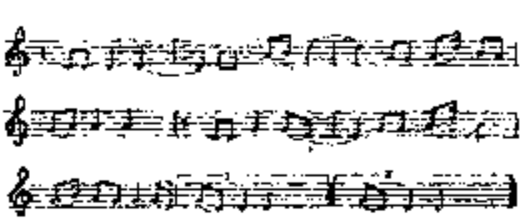

بۇ ناخشا 5 ئاۋازلىق D جىز 徵 D كۆي شەكلى بولۇپ، ئۇنىڭدا 5 ئاۋازلىق مىللىي كۆي شەكلىنىڭ خۇسۇسىيىتى ناھايىتى روشەن.

12 ـ مىسال: «ئالمايەن»

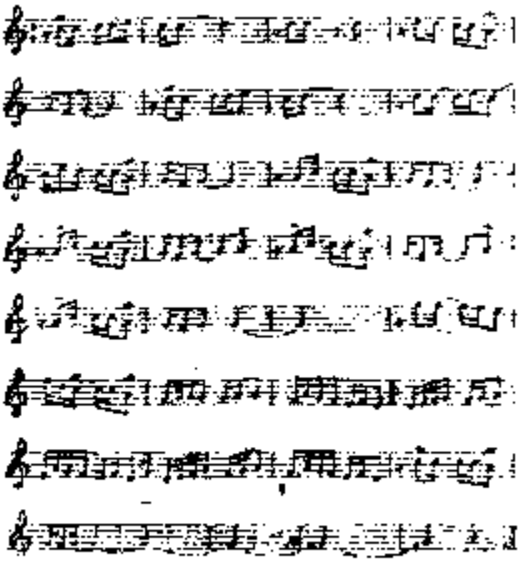

«ئالمايەن» دىگەن ناخشا دولان ئاھاڭلىرىدىن بولۇپ، ئۇنىڭ كۆي شەكلىنى 6 ئاۋازلىق G جىز 徵 G كۆي شەكلى دېيىشكە بولىدۇ.

گەرچە بۇ 6 ئاۋازلىق 徵 G كۈي شەكلى ۋاتىق يالىغان، دىگەن ناخشىنىڭ كۈي شەكلى بىلەن ئىسىم جەھەتتە ئوخشىسىمۇ، قۇراشتۇرغان ئاۋازلار ئىچىدىكى مۇناسىۋەتلەرنىڭ پەرقى ۋە 6 - ئاۋازلىرىنىڭ ئوخشىماسلىقى تۈپەيلىدىن بۇ كۈيلەر يەنە بىر - بىرىدىن پەرق قىلىدۇ. لىكىن يەنىلا 6 ئاۋازلىق كۈي سىستېمى ئىچىدىكى مىللى ئالاھىدىلىكى بولغان ئوخشاش ئىسىملىك كۈيلەر دىيىشكە بولىدۇ.

يۇقۇرىدا تەھلىل قىلىپ ئۆتكەن خەلق ناخشىلىرىنىڭ كۈي شەكلى ئالاھىدىلىكلىرىنى تۆۋەندىكى سىخېمىغا يىغىنچاقلاپ چۈشەندۈرۈشكە بولىدۇ.

1 - سىخېما

دەرىجىلەر / كۈي	(VII)	T I	II	III	S IV	D V	VI	VII	كۈي شەكلى ئىسمى
do									(Dكۈك ۋە Gكۈك)
re				∧∨#				∧∨#	D تەبىئى چولڭ كۈي
				∧∨#		(∧∨)		∧∨	Dمىكسولىدىيا
			b	∧∨#			∧∨b		d/gكۈي شەكلى
			b				∧∨b		Dفرىگىيا
				∧∨	#			∧∨	s/aكۈي شەكلى
				∧∨					Dدورىيا
				∧∨#				O	D كۈك كۈي شەكلى
				O				O	D جىز كۈي شەكلى
mi			∧∨#					∧∨#	e گارمونىك كىچىك كۈي
			∧∨	(∧∨)#			∧∨		d/a كۈي شەكلى
			∧∨#						e تەبىئى كىچىك كۈي
							∧∨		e فرىگىيا كۈي شەكلى
so	#				O		O	∧∨(#)	G كۈك كۈي شەكلى
					∧∨	∽			G مىكسولىدىيا
					∧∨	∽	O		G جىز كۈي شەكلى
			∧∨	O	∧∨				G جز كۈي شەكلى
la			∧∨	∧∨	(∧∨)		O		A بۇ كۈي شەكلى
							∧∨#		Aيېڭى بۇزكۈي شەكلى

AltunOq

ئىسمى ئوخشىغان كۈيلەرنى تۆۋەندىكىدەك يىغىنچاقلاشقا بولىدۇ.

ئەسكەرتىش:

«o» — كىسىۋى شەكلى ئاۋاز باسقۇچى ئىچىدىكى يوق دىگەن مەنىدىكى دەرىجە بەلگىسى.

« e » — ئاستىدىكى ئاۋازنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى يېرىم ئاۋاز بىلەن زىننەتلىنىپ چىققان يۇراقنى ئىپادىلەش بەلگىسى.

«—e» — ئاستىدىكى ئاۋازنىڭ يۇقۇرى تەرىپىدىكى يېرىم ئاۋاز بىلەن زىننەتلىنىپ چىققان يۇراقنى ئىپادىلەش بەلگىسى.

2- سىخېما

كۈي ئىسمى	كۈي شەكلى ئىسمى
do	D گۇڭ ۋە G گۇڭ كۈي شەكىللىرى
re	D تەبىئىي چوڭ كىسىۋى شەكلى، D دورىيا كۈي شەكلى s/a كۈي شەكلى
mi	e ئارمونىك كىچىك كۈي شەكلى، e تەبىئىي كىچىك كۈي شەكلى، d/g ۋە d/a كۈي شەكىللىرى، e فىرىگىيا، D فىرىگىيا كۈي شەكىللىرى.
so	G مىكسولىدىيا، D مىكسولىدىيا، G جىز كۈي شەكىللىرى
la	A يىسۇ ۋە A يۇيا يىسۇ كۈي شەكىللىرى

يۇقىرقى سىخېمىغا يىغىنچاقلانغان كۈيلەر ئىسمىلىكىگە قارىغاندا، قەشقەر خەلق ناخشىلىرىنى do، re، mi، so، la كىۋى شەكىللىرىدىن تەركىب تاپقان دىيىشكە بولىدۇ.

بۇلار ئىچىدە نىسبەتەن كۆپرەك ئۇچرايدىغان كۈيلەر re، mi، so كىۋى شەكىللىرى بولۇپ، بۇ كۈيلەرنىڭ ھەر خىل ھالەتلىرى 1 — سىخېمىدا ئېنىق كۆرسىتىلدى.

دىمەك، قەشقەر خەلق ناخشىلىرى، كۆپ خىل كۈي شەكىللىرىدىن تەركىب تاپقانلىغى ۋە ئۇلارنىڭ ھەر خىل ھالەتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغانلىغى ئۈچۈن، بۇ ناخشىلار خىلمۇ-خىل ۋە رەڭدارلىققا ئىگە بولغان. قەشقەر خەلق ناخشىلىرىنىڭ بۇنداق كۆپ خىل كۈي شەكىللىرىدىن تۈزۈلۈپ خىلمۇ-خىل رەڭدارلىققا ئىگە بولۇشى، ئۇنىڭ مول مەزمۇنلۇق تېكىستلەر بىلەن تەڭسىزلىكىدىن، بولۇپمۇ كۈچلۈك بەدىئىيلىككە ئىگە بولغان خەلق قوشاقلىرىنى ئاساسىي مەزمۇن قىلغانلىقىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ. چۈنكى ناخشىغا سېلىنغان تېكىست ياكى خەلق قوشاقلىرى شۇ ناخشىنىڭ مۇزىكىلىق تۈزۈلۈشىگە بىۋاستە تەسىر كۆرسىتىدۇ. يەنى تېكىستتە يورۇتۇپ بېرىلىدىغان پىكىر خەلق ناخشىلىرىنىڭ ھەر خىل ئۆزگىرىش ۋە يۇقۇرى دولقۇنلۇق ئەۋجلىرىنى پەيدا قىلىشتا سەۋەپچى بولغان.

مەسىلەن: «قەشقەر سەنىمى» نىڭ 6 خىل ئۆزگىرىشتىكى تېكىستلىرىنىڭ مەزمۇنى بىلەن مۇزىكىلىق قۇرۇلمىسىنىڭ مۇناسىۋىتى يۇقۇرىدا بايان قىلىنغان كۆز قاراشنى ئىنتايىن چۈشىنىشلىك قىلىپ ئىسپاتلاپ بېرەلەيدۇ.

تېكىست بىلەن ناخشا ئاھاڭىنىڭ مۇناسىۋىتى ئالاھىدە مەسىلە شەكىلدە تېگىشلىك بولغانلىقى ئۈچۈن بۇ يەردە ئايرىم توختالمايمىز. بىز يۇقۇرقى تەھلىللەر ئارقىلىق قەشقەر خەلق ناخشىلىرىنىڭ كۈي شەكلى ھەققىدە تۆۋەندىكى بىر قانچە نۇقتىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈپ ئالالايمىز.

1 – قەشقەر خەلق ناخشىلىرى گەرچە كۆپ خىل كۈي شەكىللىرىدىن تۈزۈلگەن بولسىمۇ، لېكىن ھەر بىر ناخشىنىڭ كۈي شەكلى روشەن ھەم كۈي خاراكتېرىمۇ ئېنىق.

2 – كۈي شەكلى ئىچىدىكى مەلۇم ئاۋاز دەرىجىلىرى، زەنجىرىلىنىش ياكى تېپىلىش ئارقىلىق مىللىي پۇراق چىقىرىشقا بىۋاسىتە مۇناسىۋەتلىك ئاۋازلار بولۇپ، بۇ مىللىي پۇراق، تۇراقلىق بولغان مەلۇم ئاۋازنىڭ ئالدى – كەينىدىكى يېقىن ئاۋاز دەرىجىلىرىگە تېپىلىش بىلەن ئۇلار ئارقىلىق زەنجىرىلىنىپ پەيدا بولغان. دەل شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈنلا ئۇلار روشەن خاراكتېرگە ئىگە. بىراق مىللىي پۇراق بىلەن مۇناسىۋەتلىك بۇنداق ئاۋازلار كۈي شەكلى ئىچىدە ئاز سانىنى ئىگىلەيدۇ.

3 – قەشقەر خەلق ناخشىلىرىنىڭ كۈي شەكلى كۆپىنچە بىر ئاھاڭ ئىچىدە بىر قانچە كۈينىڭ بىرىكىشى ئارقىلىق قۇراشتۇرۇلغان بولۇپ، بۇ خىل بىرىكىش بەزىدە كۈيلەر ئۆزئارا گىرەلەشكەن، بەزىدە كۈي شەكىللىرى توغرىدىن – توغرا تىزىلغان ھالەتلەردە ئۇچرايدۇ. بۇ ئارقىلىق ئاھاڭلاردا كۈي ئۆزگىرىش، كۈيدىن چەتلەش، كۈيدىن يۆتكىلىش پەيدا بولىدۇ. بۇ خىل ئەھۋاللار كۆپىنچە ئوخشاش ئىسىملىك كۈيلەر ئىچىدە يۈز بېرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ناخشىلارنىڭ مىللىي ئۇسلۇبى ۋە مىللىي ئالاھىدىلىكى تېخىمۇ گەۋدىلىنىدۇ.

4 – قەشقەر خەلق ناخشىلىرىدىكى 5 ۋە 6 ئاۋازلىق كۈيلەر، 5 ئاۋازلىق كۈيلەر سىستېمىسىدىكى كۈيلەرنىڭ تۈزۈلۈشىدىن ئالاھىدە پەرقلىنىدۇ. شۇڭلاشقا ئۇ كۈيلەرنى ئۇيغۇر خەلق ناخشىلىرىدىكى ئالاھىدە 5، 6 ئاۋازلىق كۈيلەر دېيىشكىمۇ بولىدۇ. چۈنكى بۇ كۈيلەر ئارقىلىق خەلق ناخشىلىرىدىكى مىللىي ئۇسلۇب ۋە ئالاھىدە شۇئۇلەر ئۆز ئىپادىسىنى يېتەرلىك تاپالايدۇ.

5 – ئۇيغۇر ناخشا – مۇزىكىلىرىنىڭ كۆپ خىل كۈي شەكلىنى ئۆز ئىچىگە ئېلىشى يەنى تەبىئىي چوڭ – كىچىك كۈي سىستېمىسى، 5 ئاۋازلىق كۈي سىستېمىسى، ئالاھىدە چوڭ – كىچىك كۈيلەر سىستېمىسى ۋە ھەر خىل ئۆزگەرمە ئاۋازلىق ئالاھىدە كۈيلەردىن تەركىب تېپىشى بىر قەدەر مۇرەككەپ مەسىلە بولۇپ، بۇ ھال بىزنىڭ چوڭقۇرلاپ كىرىپ تەتقىق قىلىشىمىزغا تېگىشلىك ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ.

بىز تىرىشىپ ئۆگىنىش، قېتىرقىنىپ تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۇيغۇر ناخشا – مۇزىكىسىنىڭ كۈي شەكلى قانۇنىيىتىنى ئىگىلەپ، مىللىي ئالاھىدىلىككە مۇۋاپىق كېلىدىغان تېمىلار بىلەن ئۇنىڭ كۈي شەكلىنى ئېنىق ئىپادىلەپ، ئۇيغۇر مۇزىكىسىنىڭ تېخىمۇ تېز سۈرئەت بىلەن يۈكسىلىشى ئۈچۈن زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىشىمىزگە توغرا كېلىدۇ.

شۇڭلاشقا قەشقەر خەلق ناخشا – مۇزىكىلىرىنى تېخىمۇ تىرىشىپ ئۆگىنىش ۋە ئۇنى چوڭقۇر تەتقىق قىلىش ئىنتايىن زور ئەھمىيەتكە ۋە ئىلمىي قىممەتكە ئىگە.

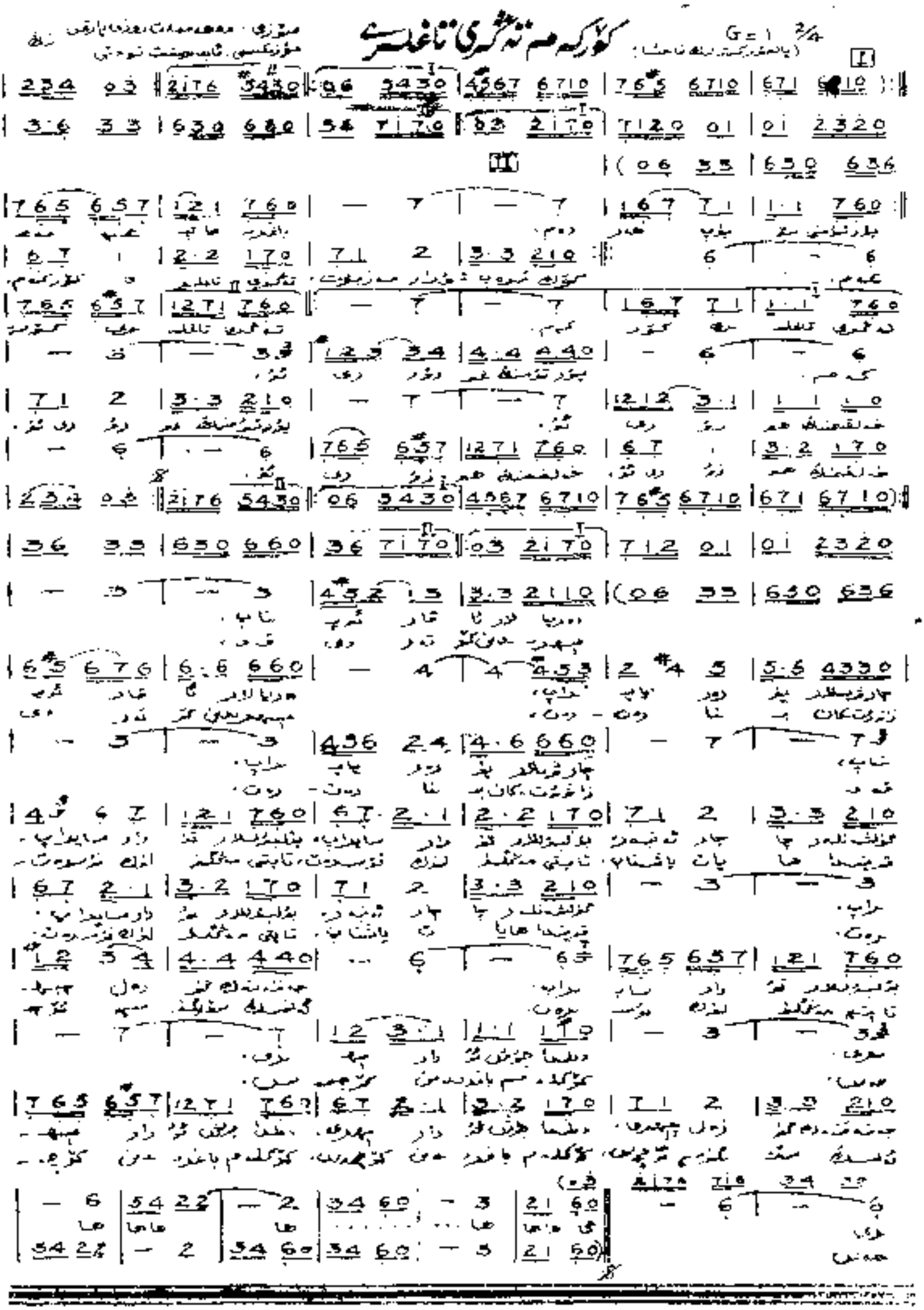
G = 1 2/4

جان ئانا

سۆزى: ئۆمەر ئىمىن

مۇزىكىسى: ئەسئەتجان يۈسۈپ

C = 1 2/4

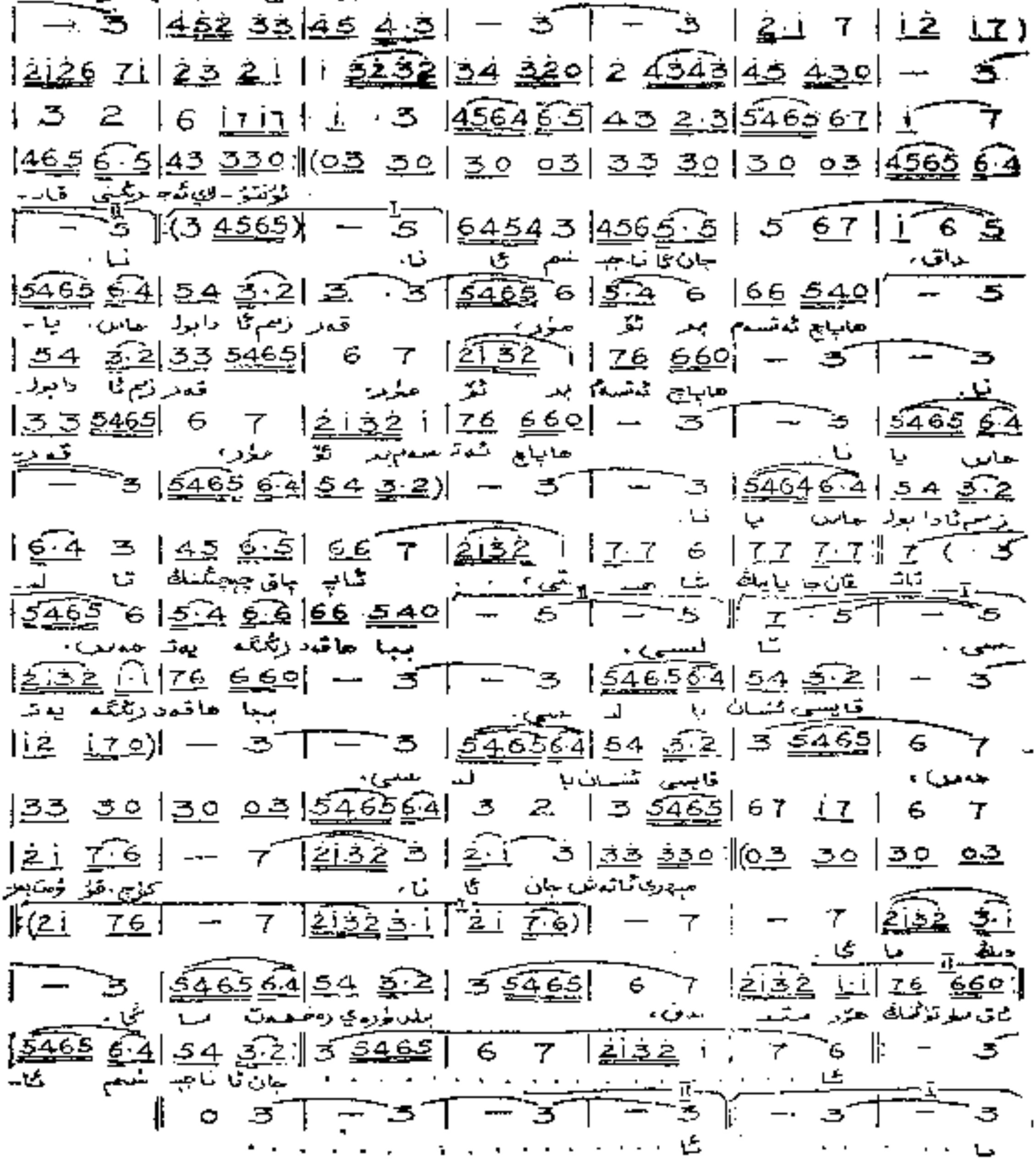

تولۇق تېكىستى

ئوتتۇرلۇق ئەجرىڭنى قانداق،
جان ئانا - جېنىم ئانا،
ھاياتىم ئەتىسىم بولۇپ مۆلدۈر،
قەدرىڭنى ئاتا بولماس يانا،

ئارتقان جاپايانىڭ شاھىتى،
ئاپپاق چېچىڭلار تالىسى.
بىباھا قەدرىڭگە يەتمەس،
قايسى ئىنسان بالىسى.

مېھرى ئاتەش جان ئانا،
كۈلۈپ-تۇغۇت بەرگىن ماڭا.
ئاق سۈتۈڭنىڭ ھۆرمىتىدە
بىلدۈردۈم رەخمەت ساڭا،

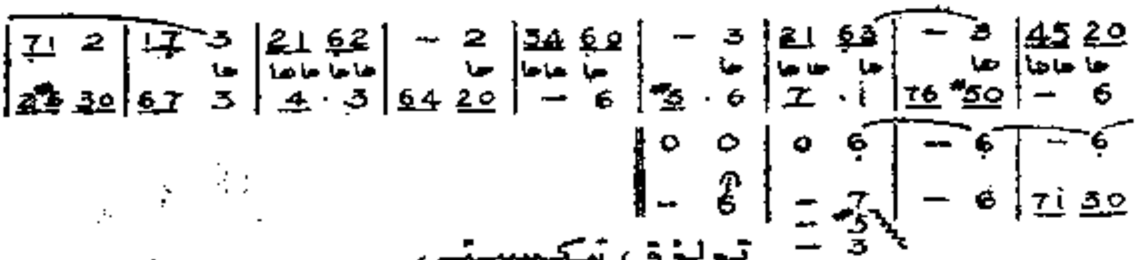

تولۇق تېكىستى

يۇرتۇمنى سۆيۈپ ھەر دەم،
باغرىغا تېڭىپ ھەممە كەم،
كۆزلەپ تۇرۇپ ئۇزار مەززۇمەت،
ئەگرى تاغلىرى كۆركەم،
يۇرتۇمنىڭ غۇرۇرى شۇ،
خەلقىمنىڭ ھۇزۇرى شۇ.

جەننەتتەك گۈزەل چېھرى،
دىلدا جۇشى ئۇزار مېھرى.

مېھرىدىن كۆڭۈلدىكى قەدىر،
زاغرىتىكان، بىنا روت - روت،
قوينىدا ھايات ياشناپ،
تاپتى مەڭگۈلۈك ئۇسمۇت.
ئەلنىڭ سۆيگۈسى ئۆچمەس،
كۆككە ھەم باغرىدىن كۆچمەس،

دەريالىرى ئاقار شوخ ياشناپ،
چىمەنزارلىرى يورۇپ ياپراپ،
گۈللىشە دىلدا رىچا دەرتە نەبەرى،
بۇلبۇللار تۇزار سايراپ.

يارىم كېلىدۇ

سۆزى: ئابلىكىم باقى
مۇزىكىسى: ئىسكەندەر مەرپەزلا
F=1 4/4
(ئوتتۇرا تېمپىدا)

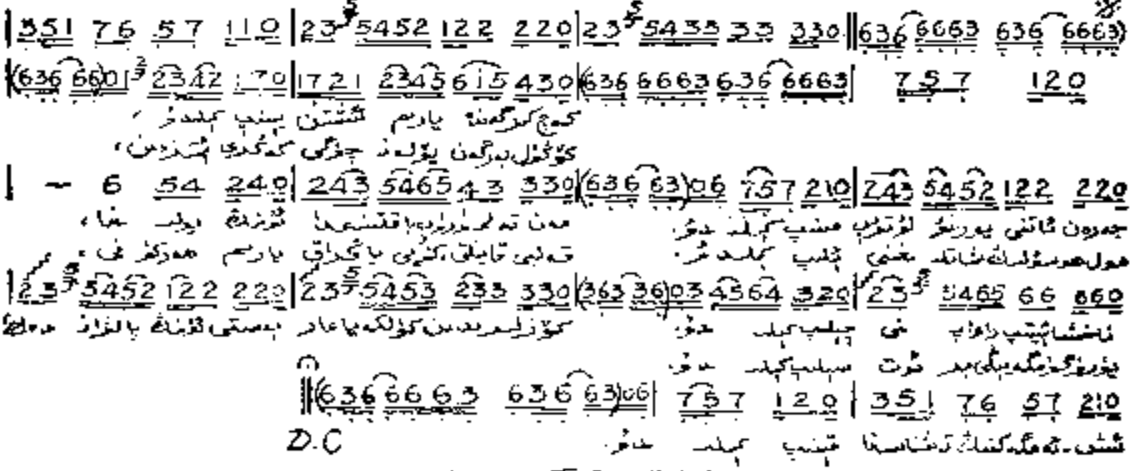

تولۇق تېكىستى

كەچ كىرگەندە يارىم شۇشتىن يېنىپ كېلىدۇ،
جەۋلان ئاتقىنى يورۇقلۇق تۇيۇپ سىنىپ كېلىدۇ،
مەن تەلمۈرۈپ باقسىمۇ ئۇنىڭ يولىغا،
ئامانلىقتىن دېرەك ئىزلەپ چىلىپ كېلىدۇ.

كۆز قۇلۇپ بەرگىن يۈلەپ ئىچكىرى كىرىپ تەستىدۇق،
ھەل ھەمسۆزلىشىپ ئانىلىقنى ئىشلىپ كېلىدۇ،
قەلبى ئاپىقا كۆيۈپ ياتقاق يارىم ھەركۈنى،
يۇرتۇم گۈزەللىكى بەرگەن ئىلىپ كېلىدۇ.

ئاپتارچە:
كۆزلىرىدىن كۆلكە دىياغار بەستى ئۆمىنىڭ پالۇزلىرى .
ئىشى — ئەمگەك خاتىرە تەشناسى قىنىپ كېلىدۇ.

٧٦ ئۈستەڭ بويىدا

سۆزى: مەمتىمىن ھەزرەت

مۇزىكىسى: ئارىيە (ئاشۇر ...) ناخشىسى

F=1 2/4

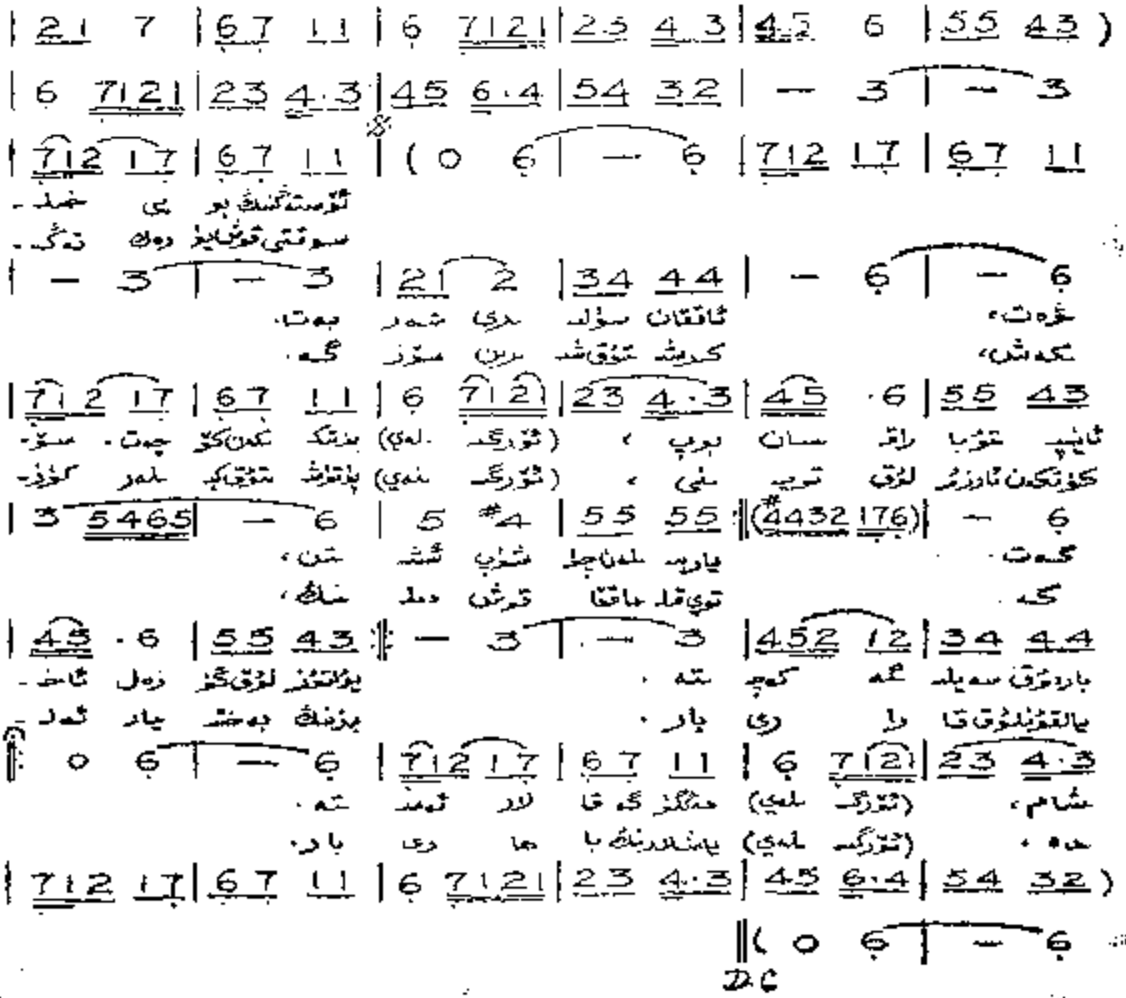

تولۇق تېكىستى

ئۈستەڭگە سۆڭ بويى خىلۋەت،
ئاققان سۇلىرى شەربەت.
ئايپىم ياراقسان بويى،
مېنىڭكەن كۆچەت سۆزگەت.

سوقتى قۇرۇش يۈرەك تەڭگەلىق،
كىرىشتۇق شىرىن سۆزگە.
كۆلتۈككەن ئادىرلىق تۈرىمى،
پۇتلاشتۇق كېلەر كۆزگە.

يار بىلەن چىرايلىق ئۆتتىن،
يارەڭلىق سەيلىگە كەچتە.
يۈلتۇزلۇق گۈزەل ئاخشام،
مەڭگۈلۈككە قالار ئەستە.

توي قىلساق قاقا قورش دىلىڭ،
پالتىلىق قارارى بار،
مېنىڭ بەختىيار شەھلىدە،
ياشلارنىڭ باھارى بار.

قاپادارىم

سۆزى: ھېيتەم ھەمراھەۋنىڭ

مۇزىكىسى: ...

F = 1 2/4

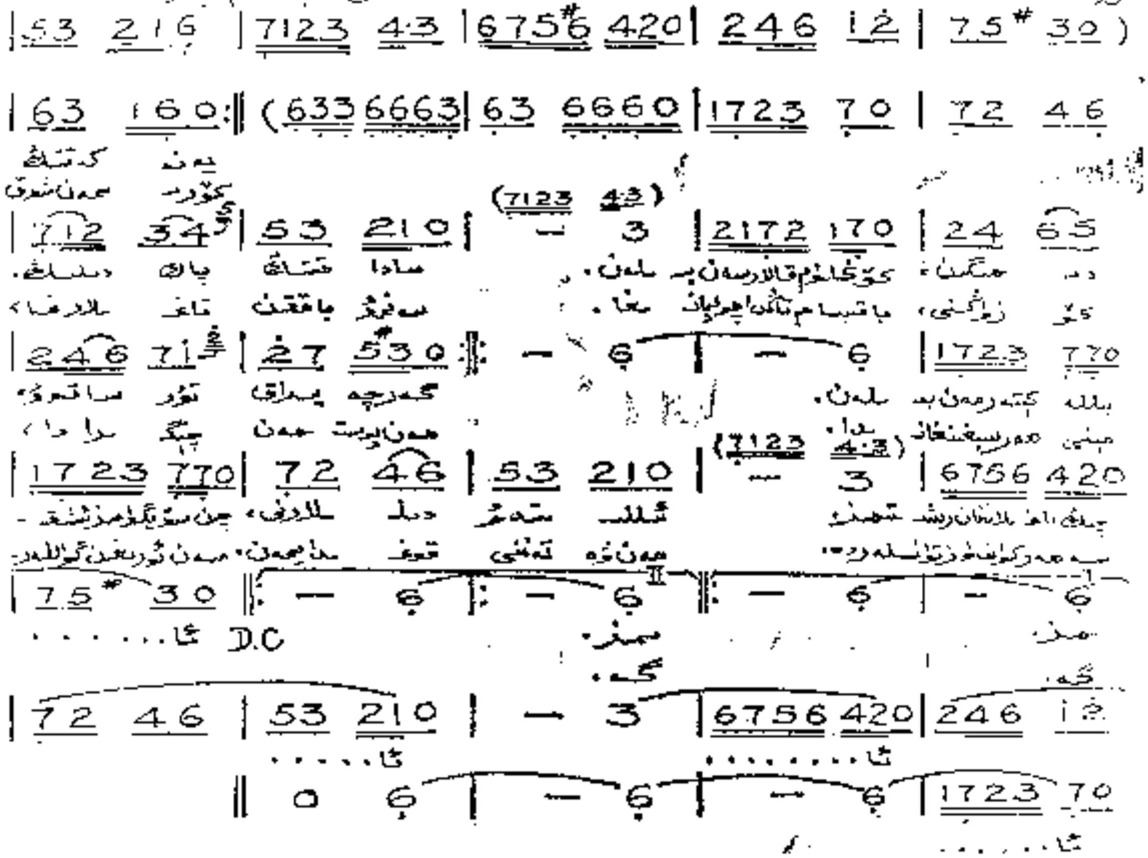

تولۇق تېكىستى

يەنە كەتتىڭ دەمسەنكىن،
كۆڭلۈم قالار سەن بىلەن.
سادا قىتتىڭ، پالاك دىلىڭ،
بىللە كەتتە رەمەن سەن بىلەن.

كۆرمەسەن شوخ كۆز ئۇزگىنى،
ياقىسام تاڭدا چىراي بىلەن،
سەرتەر ياققىن تاغلاردا،
مېنى ھەم ئىزدەپ تاپقاندا.

گەرچە يىراق تۇرساڭمۇ،
چىلغا باغلانغان رىشتەمىز،
ئايرىلىشمەيدۇ دىللىرىمىز،
چۈن سۆيگىنىمىز ئىشقىمىز.

مەن پۇستەمەن جىگەرلار،
سەن ھەم ... تۈنلەردە،
مەن ئۆزەمنى قوغدا يەمەن،
سەن ئۆزىڭنى ئۇنۇتمىغىن.

ياڭراق سادا مۇشۇ يەردىن تارقىلىدۇ

— ئۈرۈمچى مىللى چالغۇ ئەسۋاپلار زاۋۇدى توغرىسىدا —

مەن ئىنسان قەلبىنى گۈزەللىككە ئىنتىلدۈرگۈچى يېقىملىق كۈيلەرنى تولىمۇ ياخشى كۆرىمەن.

يېقىملىق كۈي گويا شىلدىرلىغان بۇلاق سۈيىدەك، جاراڭلىق قوڭغۇراقتەك تەرەپ ـ تەرەپلەرگە تاراپ، كىشى قەلبىگە ھوزۇر بېغىشلايدۇ.

مەن ھەر دائىم ئۈرۈمچى ئازاتلىق يولىنىڭ بېشى شەھەر يولى بىلەن كېسىشىدىغان دوقمۇشىدىن ئۆتكىنىمدە، شۇ يەردىكى بىنادىن چىقىۋاتقان يېقىملىق سادانىڭ تەسىرىدىن ئىختىيارسىز ھالدا قەدىمىم ئاستىلاپ قالىدۇ.

بۇ يەر دەل جۇڭگو ۋە چەتئەللەرگە مەشھۇر بولغان ئۈرۈمچى مىللى چالغۇ ئەسۋاپلار زاۋۇدى بولۇپ، مەخسۇس شىنجاڭدىكى ئازسانلىق مىللەتلەرنىڭ چالغۇ ئەسۋاپلىرىنى ياسايدىغان — يېقىملىق مۇزىكا ساداسىنى تارقىتىدىغان جاي.

بۇ زاۋۇت دۆلەتتە يېنىك ساناائەت مىنىستىرلىكىنىڭ مەبلەغ سېلىشى بىلەن قۇرۇلغان ئىدى. 1958 ـ يىلى بۇ قول ساناائەت زاۋۇتىدا پەقەت 4 — 5 لا ئىشچى بولۇپ، ئۇلار مەخسۇس مىللى چالغۇ ئىشلەپچىقىراتتى. بۈگۈنكى كۈنگە كەلگەندە، بۇ زاۋۇت تەرەققىي قىلىپ 70 نەچچە خىل چالغۇ ئىشلەپچىقىرىدىغان چوڭ بىر زاۋۇتقا ئايلاندى.

ئۈرۈمچى مىللى چالغۇ ئەسۋاپلار زاۋۇتىنىڭ ئۈسكۈنىلىرى مۇكەممەل، تېخنىكىسى ئىلغار، تاللانغان ماتېرىياللىرى خىل، ئىشلەپچىقىرىلىدىغان چالغۇلارنىڭ سۈپىتى يۇقىرى، مۇڭلۇق، قويۇق يەرلىك ئالاھىدىلىككە ۋە مىللى ئۇسلۇبقا ئىگە بولغاچقا، 30 نەچچە يىلدىن بېرى بۇ زاۋۇتنىڭ مەھسۇلاتلىرى مەملىكەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا سېتىلىش بىلەن بىرگە ئەرەپ، تۈركىيە، ياپونىيە، شياڭگاڭ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيادىكى بىر قىسىم رېسپۇبلىكىرىغىمۇ ئېكسپورت قىلىنىپ خېرىدارلارنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتى.

مەن ئۈرۈمچى مىللى چالغۇ ئەسۋاپلار زاۋۇتىنىڭ مەھسۇلات كۆرگەزمىخانىسىنى ۋە ئىشلەپچىقىرىش سېخلىرىنى ئېكىسكۇرسىيە قىلغىنىمدا ئۆزەمنى بەجايىكى كۆزنى قاماشتۇرىدىغان رەڭگا ـ رەڭ ئېچىلغان گۈل چىمەنلىككە كىرىپ قالغاندەك خۇش كۆڭۈل ھېس قىلدىم.

بۇ زاۋۇتتا ئىشلەپچىقىرىلغان ھەر خىل ئۆلچەم ۋە شەكىلدىكى چالغۇ ئەسۋاپلاردىن داپ، ناغرا، ساپايى، غىجەك، ساتار، خۇشتار، راۋاپ، دۇمبۇرا، قۇمۇز، تەمبۇر، دۇتار، قالۇن، مىللى چاڭ، يېڭىدىن ئىشلەپ مۇۋەپپەقىيەت قازانغان ئاۋازى زىل، «تۇمۇر» ماركىلىق 6 تارلىق گىتار، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە سايامەت ئۈچۈن ياسالغان، ئەپچىل چالغۇ ئەسۋاپلارمۇ بار ئىكەن.

بۇ بىر يۈرۈش مىللىي چالغۇلار خۇددى ئۇستاتلىق بىلەن سىزىلغان گۈزەل سەنئەت ئەسەرلىرىدەك ئۇنى بىرلا كۆرسىڭىز ھەرگىز ئېسىڭىزدىن چىقمايدۇ. بۇ چالغۇلارنىڭ يېقىملىق ۋە مۇڭلۇق سادالىرى، سىزدە گۈزەللىككە ئىنتىلىش تۇيغۇسى قوزغاپ، ئۇزۇنغىچە قۇلاق تۈۋىڭىزدىن كەتمەيدۇ.

ئۈرۈمچى مىللىي چالغۇ ئەسۋابلار زاۋۇتى يېڭى رەھبەرلىك بەنزىسىنى تەرتىپكە سېلىپ ئىقتىسادىي ئىسلاھات ئېلىپ بارغاندىن كېيىن پۈتۈن زاۋۇتنىڭ ئىقتىسادىي ئۈنۈمى يۇقىرى كۆتۈرۈلگەن. ئۇ يەردىكى كىشىلەرنىڭ روھى ھالىتىدىمۇ يېڭى قىيابەت بارلىققا كەلگەن. ئۇلار تېخنىكلارنى داۋاملىق ئىشقا قويۇپ، يوشۇرۇن كۈچلەرنى قېزىپ چىقىرىپ، يېڭى ھۈنەر‑سەنئەتلەرنى قوبۇل قىلغان. شۇڭلاشقا ئۇلار چالغۇ ئەسۋابلارنىڭ سۈپىتىنى ئۆستۈرۈپ، ئاز سانلىق مىللەتلەر جىددىي ئېھتىياجلىق بولغان مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپچىقىرىشتا زور تەرەققىيات‑لارغا ئېرىشكەن. شۇ سەۋەبتىن بۇ زاۋۇت كۆپ قېتىم ئىلغار كارخانا بولۇپ باھالىنىپ، ئىشلەپچىقارغان مەھسۇلاتلىرى يېنىك سانائەت مىنىستىرلىكى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق يېنىك سانائەت ئىدارىسى تەرىپىدىن سۈپەتلىك مەھسۇلات مۇكاپاتىغا ئېرىشكەن.

مەن نەيسلىكنى سۆيىمەن. كىشىگە ھوزۇر بېغىشلايدىغان مۇڭلۇق سادانى ۋە مۇشۇنداق مۇڭلۇق سادا تارقىلىدىغان جاينى تېخىمۇ بەك سۆيىمەن.

مەن ئۈزلۈكسىز ئالغا بېسىۋاتقان ئۈرۈمچى مىللىي چالغۇ ئەسۋابلار زاۋۇتىنىڭ يېڭى قىياپەت بىلەن داۋاملىق ئىلگىرىلەپ تېخىمۇ كۆپ، تېخىمۇ يېڭى، تېخىمۇ كۆركەم چىرايلىق چالغۇلارنى ئىشلەپچىقىرىشىنى ۋە ئۇلارنىڭ تەشۇ ياڭراق ساداسى بىلەن پۈتۈن شىنجاڭ، پۈتۈن مەملىكەت ۋە پۈتۈن دۇنيانى لەرزىگە سېلىشىغا تىلەكداشمەن.

دىلشات تۇرسۇن تەرجىمىسى

گۈزەل سەنئەت ۋە فوتو سۈرەت خادىملىرى دىققىتىگە

ژۇرنىلىمىز نەشر قىلىنغان ٤ يىلدىن بۇيان مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئۇيغۇرچە ۋە خەنزۇچە ئىككى خىل يېزىقتىكى «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلىدا، گۈزەل سەنئەت ۋە فوتو سۈرەت ئەسەرلىرىنى بىر خىلدىلا ئېلان قىلىپ كەلگەن ئىدۇق. بىراق ھەر قايسى مىللەتلەرنىڭ ئېستېتىك كۆز قارىشى ئوخشاش بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ئېلان قىلىنغان بەزى گۈزەل سەنئەت، فوتو سۈرەت ئەسەرلىرىگە نىسبەتەن كىتابخانلىرىمىزدا پىكىر ئىختىلاپ تۇغۇلدى. بۇ مەسىلىنى مۇۋاپىق ھەل قىلىش ئۈچۈن، بىز 86 ‑ يىللىق 1 ‑ سانىدىن باشلاپ ئۇيغۇر تىلىدا چىقىدىغان «شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلىدا گۈزەل سەنئەت، فوتو سۈرەت ئەسەرلىرىنى ئايرىم ئېلان قىلىشنى قارار قىلدۇق. شۇنىڭ ئۈچۈن كەسپىي ۋە ئىشتىن سىرتقى گۈزەل سەنئەت ۋە فوتو سۈرەت خادىملىرىنىڭ ژۇرنىلىمىزنى ئەمەلىي ھەرىكەتتىن قىزغىن قوللاپ، بىزنى كۆپرەك نادىر ئەسەرلەر بىلەن تەمىنلەپ تۇرۇشىنى ئۈمىد قىلىمىز.

«شىنجاڭ سەنئىتى» ژۇرنىلى ئۇيغۇر تەھرىر بۆلۈمى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى قىزغىن تەبرىكلەيمىز

ئۈرۈمچى مىللىي چالغۇ ئەسۋاپلار زاۋۇتى سىزگە ئېھتىرام بىلدۈرىدۇ.

- ئۈرۈمچى مىللىي چالغۇ ئەسۋاپلار زاۋۇتى [illegible] ... [illegible] زاۋۇت [illegible] ئاساسلىق مىللەتلەر چالغۇ ئەسۋابلىرىنى ياسايدۇ.
- مەھسۇلاتلىرىمىز [illegible] ئاۋازى يېقىملىق، سۈپىتى يۇقىرى.
- بۇ زاۋۇتتا ياسالغان چالغۇ ئەسۋابلار مەملىكىتىمىزنىڭ ھەممە جايلىرىدا [illegible] دۆلەت [illegible] ئالقىشىغا [illegible] ئېرىشمەكتە.
- زاۋۇتىمىزدا چالغۇ ئەسۋابلار مۇلازىمەت مەركىزى قۇرۇلغان [illegible] سېتىش، توراش-قاچىلاش، ۋاكالىتەن بەتكۈرۈپ بېرىش، ماتېرىيال يەتكۈزۈش، مال [illegible] قىلىش، رەسمىيەت قىلىش قاتارلىق كەسىپلەر يولغا قويۇلغان.
- ئادەم ياكى خەت ئەۋەتىپ ئالاقە قىلىشىڭىزلارنى، [illegible] قارشى ئالىمىز.

[illegible] شەھەر يولى 19- نومۇر

ئادرېس ئورنى : ئارالىق يولى 199 - نومۇر

[illegible] نومۇرى : 21284 تېلېگىرامما نومۇرى : 2867

新疆艺术(维吾尔文, 双月刊)　　شىنجاڭ سەنئىتى　（قوش ئايلىق ژورنال）

«شىنجاڭ سەنئىتى» تەھرىر بۆلۈمى تۈزدى، (ئۈرۈمچى دېموكراتىيە يولى 32-قورو) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشر قىلدى.
ئۈرۈمچى شەھەرلىك باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى. رەڭلىك رەسىملەر ئۈرۈمچى شەھەرلىك سىرەب قاچىلاش شىركىتى باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى. ئۈرۈمچى پوچتا ئىدارىسىدىن تارقىتىلدۇ. مەملىكەت بويىچە ھەممە جايلاردىكى پوچتا ئىدارىلىرى مۇشتەرى قوبۇل قىلىدۇ ۋە پارچە ساتىدۇ.

جۇڭگو نەشرىياتچىلىق تاشقى سودا باش شىركىتى تەرىپىدىن چەتئەللەرگە تارقىتىلىدۇ. (بېيجىڭ 614-نومۇرلۇق خەت ساندۇقى) تاق ئايلارنىڭ 5-كۈنى نەشردىن چىقىدۇ

باسما تاۋاق: 8، ژورنال نومۇرى: 7 — 58 ترىم نومۇرى: 3.58، پارچە باھاسى: 0.60 يۈەن.